ROMA RESTITUTA,

SIVE

ANTIQUITATUM ROMANARUM COMPENDIUM ABSOLUTUM,

Ex optimis Authoribus in usum Studiosæ Juventutis collectum,

A

THOMA BELLO Philologo Edinburg. Scoto.

Qui Romanorum res legunt, non unius populi, sed [illegible]eris humani facta discunt. Flor. in Prolog.

Ubique membra, hic ipsum caput inveniet Monarchia. Petrarch. Epist. 14. à Vergerio restitut.

GLASGUÆ,
Excudebat ROBERTUS SANDERS,
Urbis & Academiæ Typographus.

M. DC. LXXII.

LIBRARY OF THE UNION THEOLOGICAL SEMINARY NEW YORK

ROMA
RESTITUTA
SIVE
ANTIQUITATUM ROMANARUM COMPENDIUM

LIBRARY OF UNION
THEOLOGICAL
SEMINARY,
NEW YORK.

THE CHILDREN OF
EDWIN

LIBRARY OF THE UNION THEOLOGICAL SEMINARY

Nobiliſſimis & ſpem optimam præferentibus Ephebis,

JACOBO ARANIÆ COMITI

Illuſtriſſimi & magnificentiſſimi Ducis Hamiltonij Filio natu maximo ac Hæredi:

ET

ARCHIBALDO LORNÆ

Domino, Potentiſſimi & Antiquiſſimæ Nobilitatis ſplendore Clariſſimi *Comitis Argathelia* eodem loco & jure Filio,

Florentiſſimarum in Scotiâ familiarum poſt Patres ſuos, Principibus digniſſimis.

VT ſuis vicibus novata Solis, Lunæ, Veris decora intentos omnium animos oculoſque novitate gratâ alliciunt, præſenti amœnitate recreant, & futuri ſpe plenos erigunt, alunt, exitant; Sidera autem nova ſi qua appareant,

quanta solicita mortalium pectora, ora, vota, studia magnarum rerum expectatione exercent? Sic, etiam in populo, primæ pueritiæ germen tenellum, & blande ridentis pubis imbellis flos adolescens tantam ubique voluptatem adfert, gratiam conciliat, charitatem movet, pietatem excitat, ut captis etiam urbibus incolumitatem impetret: nobilitatis autem surgentis lucida inter ignes minores sidera lætos penatibus dies, læta Reip. tempora nunciant. Accidit quidem aliquando, quæ rerum omnium incertitudo est, ut nimis matutina lux splendidissima in tristes abeat nebulas, aut in graviores imbres feratur, vel in fœdissimas tempestates soluta ruat: ipsa tamen sidera ab his mutationibus, ab hac rerum confusione longissimè aliena, suâ interim luce gaudent, & tandem, victâ tempestatis vi, clariora etiam exeunt, ac suo orbe conspicua inferiorem illustrant, alunt, recreant, & aspectu grato exhilarant. Sic historiarum fides & quotidiana experientia virtutis, relictæ spe fallæ, & vitæ in pejus mutatæ exempla vobis suggerent, cheu! quam plurima. Verum germanæ Nobilitatis virtus indigena regi nequiens, inergi nescia, sui certa, fortunæ ideæ & invidiæ, desidiæ impatiens, exosa vitij, mediocribus spretis, ad optima, summa, pul-

cher

chertima, adeoque sua aspirat, certat, contendit, nititur, & repulsæ nescia sordidæ negatâ tentat itet viâ. Excellentes autem animos ad hoc virtutis & gloriæ fastigium evehunt inprimis literarum studia: nam (inquit Tullius) cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam conformatioq; doctrinæ, tum illud nescio quid præclarum ac singulare solet existere. Et ibidem literarum studia his laudibus prosequitur. Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studijs delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remissionem humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam cætera neque temporum sunt, neque ætatum omnium neque locorum, hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quod si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in alijs videremus. Alterum, nec minus necessarium virtutis & gloriæ subsidium, est experientia frequenti exercitatione & multo rerum usu parta, & firmata; quibus scilicet artibus heroica juventus fit.

Utilis & bellorum & pacis rebus agendis.

Sic pueros rebus duris ferendis, magnisque gerendis à teneris adsuefaciendos suadet, ijsq; heroas in Cœlum sublatos testatur Horatius,

Augustam, amici, pauperiem pati
Robustus acri militiâ puer
Condiscat, & Parthos feroces
Vexet eques metuendus hastâ,

Vitamq; sub dio & trepidis agat
In rebus, &c.

Hac arte Pollux, & vagus Hercules
Innixus, arces attigit igneas:
Quos inter Augustus recumbens
Purpureo bibit ore nectar.

Hac te merentem, Bacche pater, tua
Vexêre tigres, indocili jugum
Collo trahentes: hac Quirinus
Martis equis Acheronta fugit.

Honorium Augustum militaribus artibus teneris exercitatum pulcherrimè refert Claudianus de tertio ejus Consulatu,

Reptâsti per scuta puer, Regumq; recentes
Exuvia tibi ludus erant, primusq; solebas
Aspera complecti torvum post prælia patrem.

Mox

Mox ubi firmâsti recto vestigia gressu,
Non tibi desidias molles, nec marcida luxu
Otia, nec somnos genitor permisit inertes.
Sed nova per duros instruxit membra labores,
Et crudâ teneras exercuit indole vires:
Frigora sæva pati, gravibus non cedere nimbis,
Æstivum tolerare jubar, tranare sonoras
Torrentum furias, adscensu vincere montes,
Planitiem cursu, valles & concava saltu.
Necnon in clypeo vigiles producere noctes,
In galeâ potare nives; nunc spicula cornu
Tendere, nunc glandes Baleari spargere fundâ.

Eodem modo & nostros ad militiam exerceri solitos præclarè meminit Buchananus in augustissimo Epithalamio Regum Franciæ & Scotiæ.

Illa pharetratis est propria gloria Scotis,
Cingere venatu saltus, superare natando
Flumina, ferre famē, contēnere frigora & æstus:
Nec fossâ & muris patriam, sed Marte tueri,
Et spretâ incolumem vitâ defendere famam:
Polliciti servare fidem, sanctumq; vereri
Numen amicitiæ, mores, non munus amare.
Artibus his, totum fremerent cùm bella per or-
Nullaq; non leges tellus mutaret avitas (bem,
Externo subjecta jugo, gens una vetustis
Sedibus antiquâ sub libertate resedit.

Hoc rerum usu edita omni seculo exempla literarum monumenta continent, & posteris imitanda tradunt. Sed quid vobis fabulosa Deûm, obsoleta Heroum, longinqua exterorum, aut aliena etiam civium exempla proponerem? Habetis domi uterque in Penatibus ceras veteres, prolixa stemmata, plena atria proprijs, propinquis, certis, evidentibus summæ virtutis & gloriæ exemplis adornata. Huc læti respicite, his parentate pij, hæc observate æmuli, hæc morum quoque filij imitamini, hæc à vetustatis, & oblivionis injuriâ grati vindicate, & novâ luce illustrata posteris tradite magnifici. Macti mei Dioscuri; quò vos tot illustrium retrò Majorum exempla ducunt, quò tot antè bonorum spes & vota ferunt, quò tanti in utroque relucentis animi ardor & studia rapiunt animosi contendite, pergite alacres, & felices tandem evadite. Ut unâ singulari nuncupatione vos compellarem, Ephebi Nobilissimi, maximè me moverunt: Primò vestra adeo per omnia similis conditio, ut uterque nisi alter idem sit, & qui utrumvis dixerit, utrumque significârit. Ac mihi, quidem sæpè de altero cogitanti & loqui volenti alterius appellatio & titulus non tam temerè excidit, quàm imaginis similitudine decepto incidit, pro Aranio

Lor-

LIBRARY OF THE UNION THEOLOGICAL SEMINARY NEW YORK

mus, pro Corneo Aranius:

Haud aliter summo gemini cum patre Lyceo
Progenies Ledaa sedent: in utroque relucet
Frater.

Dein dulcissima subiens memoria Atavorum vestrorum Jacobi Araniæ, & Archibaldi Argatheliæ Comitum (quàm felix etiam nomen augurium!) ante annos centum duodecim ad rem Religionis, Regni, & Reip. consilio, ope, & exemplo suo restituendam, componendam, firmandam, ac promovendam pulcherrimè conspirantium, & amico fœdere certantium.

O bene signatum fraterno nomine tempus!

Denique par meum utriúsque studium pluriml Nobilissimorum parentum vestrorum gratia, multisque tuæ, Aranie, familiæ in me officijs & meritis devinctum, diuturna vitæ consuetudine, à primæ ætate vestra confirmatum, ovis subinde officijs auctum, nec nisi cum extremo spiritu extinguendum.

Nulla dies unquam nostrum dsvellet amorem:
Sed canis ante lupas, & taurus diliget ursas,
Et vulpem lepores, & amabit dama leanas,
Et prius æquoribus pisces, & montibus umbræ,
Et volucres deerunt sylvis, & murmura ventis

Quo

Quocircà ut vobis indulgendo quàm plurimis prodesse possim, hoc meum scribendi tyrocinium, libellum hunc, nec temerè occœptum, nec tumultuariò compositum; vestris annis aptum, studijs utilem, animis in me meaq; propensioribus gratum & jucundum vobis dico, permitto, nuncupo; ut si quem inde quis frùctum legerit, id vestro nomini acceptum ferat: si quid omissum desideret, æquus meminerit quæsitum hic compendium, prætere nil promissum: si quid sequiùs explicatum culpet, quos secutus sum Authores corrigat aut meliora quærenti veniam det: ni methodus placeat, id mihi soli tribuat: incœptum ipsum sola necessitas quo evicit telo eodem vindicabit. Testatur Joachimus Camerarius in vita Philippi Melanchthonis, eum pueros parvulos summo amore complexum, & naturæ hanc affectionem in ipso impetratam (legendum forte *imperatam*) fuisse; neque quò ijs prodesset, suo in re ulla labori peperciisse, aut humillimum scribendi argumentum sprevisse. Hic ille fuit Germaniæ Phœnix Christianæ eruditionis palma, humanitatis apex, & orbis deliciæ. Sed quid Philippum loquor φιλάνθρωπον? Ipse θεάνθρωπος pariter ac φιλάνθρωπος CHRISTUS, patefoculi inter mortales agens, hac tenellæ ætati chari-

charitate insignis extitit; ac jam in suæ apud patrem gloriæ fastigio positus, Sanctus DEI Puer appellari gaudet, *Act.* 4. 27.

Primitijs gaudent lætis cœlumq; solumque;
Sacra petu cœlum, nos juvat omne novum.

Angeli item purissimi ubique puerili formâ & habitu picti mortalibus innotescunt, eam cœlestis animi vim significante, & vitæ sanctitatem, quam ego arcanorum vestrorum conscius, & testis interior hactenùs in vobis lætus sensi, & indies auctam, atque ad extremum continuatum iri spero, ac DEUM Opt. Max. supplicissimis votis flagitans jugiter rogabo.

Nobilissimæ dignitatis, & rei
vestræ studiosissimus,

TH. BELLUS.

Datum Edinburgi ex Academiâ Jacobi Regis, Calend. Decemb. 1672.

IN

IN AUTHOREM ET OPUS.

MVsa stupet, trepidisq; premit præcordia fibris
Antiquum lustrare decus: seu bellicus ore
Progrediatur, molleve tumet speciosa Theatri:
Sive triumphatis resonant Capitolia pompis:
Hæc oculos animosq; tenent, ubi Roma resurgit
Auspicijs rediviva tuis; ubi fronte verendâ
Erecta fonte suo stat conspicienda Vetustas.
Quantum Roma tibi, tantum tua gloria Romæ
Debuit, & quantum Ducibus sua Roma vetustis
Contribuit virtute decus, tantum ardua Roma
Cessit inextinctis extincta potentia fastis.
Te poscit tua Roma, suum te Scotia civem
Vendicat: at fortes Decios, Marcosq; potentes
Prædicat indomiti miratrix Roma Camilli.
His patriam tutari armis, patriæq; decorem
Cura fuit; tu mersa suis monumenta tenebris
Eruis, antiquæ renovans primordia Romæ.
His patria tibi surgit honos, hæc sæva vetustas
Invidet arcanis non esse sepulta tenebris,
Nec mortis ditione premi; sed provida virtus
Annorum inconcussa minis hæc laudis avitæ
Asserit æternis sibi consecranda trophæis.

Thomæ Bello H. L. P. in Academia Edinburgensi S.

QUOS ad te, dilecte Frater, non ita pridem mi[illegible] versiculos, raptim quidem illos & calente calamo fusos, audio jam prelo subjici, quod licet fieri necesse [illegible], non sine aliquo meæ cujuscunque existimationis dispen[illegible]io, condonabo sorte, ut nihil non possum, perspectæ tuæ [illegible] me voluntati & amicitiæ: tu viderit ne denonestamen[illegible] sint potius quàm ornamento insigni tuo operi elogiorum [illegible]usmodi non indigo; cum bono vino non opus sit hederâ. Quò tamen minùs gravatè feram facit, quod subaudiam ip[illegible] à severioribus Criticorum calculis communiti carmine [illegible] heroico, vernantem authoris Genium redolente, exi[illegible] spei Juvenis *D. Gulielmi Stuarti Ochiltrij*, qui in la[illegible]orantis & expirabundæ Poëtices incrementum, felice Mercurio, imò Numine propitio natus videtur. Quare [illegible]ibi author sum, imò & supplex, ut opusculo tuo subjungas [illegible]uam nuper expedijt versionem novissimam Psalmi cente[illegible]imi quarti, expleto nondum anno ætatis decimo quinto, ut [illegible]el inde pateat, quantas spes faciat erectioris animi, & Poë[illegible]ice ad supremum culmen etiamnum non fuisse perductam. Patriæ honori, almæque vestræ matris, quæ suo gremio [illegible]am genuinam & generosam sobolem fovet & complectitur, [illegible]mo virtutis & literaturæ incitamento id non denegabis, [illegible]eque importunitati votisque amicissimi tui

Gulielmi Cunvin.

Dabam Sterlini 27. Decemb.
1672.

LECTOR HUMANISSIME.

POSTQUAM Nobiliss. hujus carminis author sum-
mâ Phœbi industriâ ad Poësin factus & informa-
Musisque propitijs natus, suâ sponte, aut nostro Præ-
ceptorum monitu themata subinde multa præclarè tenta-
rat, ausus est tandem non sine Dis animosus puer se reb-
virisque magnis miscere, & in divinis Musarum choreis, d-
cente *Buchanano*, restem sequi; quo successu, quâ inge-
laude, & spei effulgentis luce te arbitrum appello. S-
hæ messis uberioris primitiæ, hæc victimæ polluctæ pri-
libamina, hoc operis, quod molitur, perfecti specimen an-
cedaneum. D. O. M. indulgentiâ largus pulcherrim-
sanguini & cognomento regio ornamentum, certissim-
rei literariæ præsidium, suum Musis delicium, nobis sc-
læque nostræ dulce rarumque decus diutissimè conserv-
melioribus uti satis det, opibus mactet, prosperet.

T. B.

PSAL. CIV.

EIa patrem cane, pange Deo præconia laudum
Mens cognata polo, quem majestate serenat
Oris honos, redimitque sacris circumflua pennis
Gloria, sidereo trabeatum lucis amictu,
Ille sibi ætherij subsellia firma theatri
Imbriferis cõtignat aquis, & celsus in axe
Nimbijugo dat lora volans, vehitúrque quadrigâ
Aëriâ, ventos frænans auriga jugales.
Aura levis promptis mandata capessere pennis,
Flamma voráxque sacras ulcisci accingitur iras.

Fult

Fulta ſua molis ſolida fundamina tellus
Stat nullâ violanda manu, quondam obruta tellus,
Æquora cærulea tegerent cum culmina vela:
Voce tua rumpente moras, variôque tumultu
Horriſono reboante polo, ſtupefacta repentè
Fulmineas tremuere minas, tectante pavorem
Terrificum refugo præſcripta in mœnia fluctu.
Cernere erat venis montes juga nuda ſolutis
Tollere, & ad poſitas valles deſcendere metas;
Et laceros undare ſinus, vallesque per imas
Irruere è mediis argentea flumina ſaxis.
Néve iterum terras perruptis undique claustris
Hauriat indomiti diffuſa licentia ponti,
Comprimis inſtabiles reſono molimine fluctus.
Perque humiles paſſim ſinuoſo tramite valles
Præcipites volvuntur aquæ, prærupta ſecantes,
Quas onagri pecudésque bibant: hic remige pennâ
Vecta per alticomæ ſpectanda brachia ſylvæ
Implumem fovet ore larem, ramóſque frequentans
Avia mulcet avis tremuli diſcrimine cantûs.
Montibus imbibitur gelidis argenteus humor
Nectaris ætherij: ſenſim & cum fœnore multo
De terræ locupletè penu genialia ſurgunt
Semina, vitales animanda vigoris in uſus:
Unde avidæ fœtum pecudi, mortalibus herbæ,
Et munus Cereale datur; mentémque gravatam
Bacchi animans genialis honos, & ſuccus Olivæ
Exhilarans rutilum diffuſo lumine vultum.
Nec minus & fœtus animal vegetabilis humor
Arboreos, Libani cedro ſua tecta virenti
Concelebrat permuta cohors: tibi pinea ſurgit,
Cui ſobolem, creditque pios Crotaliſtria nidos.

Sic silices lepori; sed Echino concava saxi
Indulgent facilem tranquilla pace quietem.
Tu Lunare decus stabili das temporis ortu
Instabiles lunare vices; & sidus eoum
Clara renascentis reserans spiramina lucis,
Hesperio recubare toro: tunc, cum urget in astra
Præcipitem lux prona diem, cava tecta relinquit
Quadrupedum syvestre genus, catulique Leonum
Ore fremunt, poscuntque vagis alimenta querelis.
Cum croceis invecta rotis aurora resurgens
Sparserit in totum radijs nova lumina mundum,
Cæca cavernosi subeunt penetralia saxi:
Fervet opus, semperq; hominum manus emicat arde
Dum ruit, & fuscis nox terram amplectitur alis.
Mens mundi, rerumque parens, quam mira patra
Cuncta movens, mota amplectens, amplexa guberna
Dædala nec tantum sentit tua munera tellus
Omnigenis diffusa bonis; sed & undique fluctu
Æquora, quæ medias lambunt circumsona terras,
Tam patulo complexa sinu: quæ remige pinnâ
Concelebrat pinnata cohors sulcantque per undas
Fluctivagæ vada salsa rates: ubi grandia cete
Humida spumificis turbant crystalla choreis,
Incumbunt hæc cuncta tuæ, pater optime, curæ,
Temporibus satianda suis: te dante renident,
Et dextram pandente legunt, condenteque vultu
Prorsus in obscuris tabescunt cuncta tenebris.
Te vitam tollente, fugit modo corporis artus
Spiritus, & tenues sensim vanescit in auras:
Vitales afflante auras, generosa resurgit
Progenies tacitasque novat gens aurea terras.
Gloria perpetuâ Domini renovanda juventâ

Fr

Floreat; æternamque operi det ferre coronam:
Quo radijs fulgente vagis, conterrita tellus
Intremuit, trepidisque fluens de montibus ater
Undabat tangente vapor. Te prosequar usque
Laudibus, hæc luteæ dum putris fabrica massæ
In cineres resoluta cadat: fatalis at imâ
Impietas de stirpe ruet sine semine: sed mens
Eia patrem cane, pange Deo præconia laudum.

Gul. Stuartus Ochiltrius.

VATICINIUM.

Nobilis hic Juvenis si vitæ stamina ducat,
Castalidasq; colat, carmine clarus erit.

J. A.

AM-

AMICO UNICE ET IN PAUcis charo, D. Thomæ Bello Philologiæ Professori in inclytâ Academiâ Jacobi Regis Edinburgenâ, cum de Antiquitatibus Romanis tractatum in lucem ederet,

S. P. P.

PErmultis memorande mihi, dignissime frater,
Nominibus, primos inter numerande sodales,
Consortes quos junxit amor, tu charus Orestes,
Fidus ego Pylades mihi gaudeo, lætus amico
Gratulor ingenium felix, sortémque secundam:
Quòd Spartam inprimis palmam virtutis honestam
Illustres virtute pari, gravitate modestâ,
Incumbens vigili curâ, probitate fidelis
Ut secli venientis honos, spes florida, surgens,
Auspicijs formata tuis, generosa juventus
Sedulò virtuti, studijsque assuescat honestis,
Dumque ex officio veteris vestigia Romæ
Eruis, & seclo propinas prisca moderno,
Urbis & imperij fuerint quæ sacra, profana,
Quid belli factúmve togæ, quæ jura sepulchris,
Conjugijs, ludis, mensis, ut cætera mittam,
Quanta tibi à patrijs debetur gratia Musis!
Ante erat eloquij Romani Scotia limes,
Te mensore, capit jam totam Scotia Romam
Limite tam parvo, fœdæ sine fœcibus urbis.
Jam Tacitus tacitus *quondam, jam Livius ingens,*
Tranquillus, Florúsque patent, jam Cæsaris arma

Sive

Sive Senatoris clavum, sellamque Curulem
Nosse datur, lituum Numæ, trabeamque Quirini.
Quæque voluminibus vastis complectier antè
Tentârunt latè, Dempsterus, & ipse Rosinus,
Lipsius, & nostras Goodwinus, lectos habebit
Hoc comprensa brevi manuali cuncta libello.
Masculo & ingenij partu, fœtuque virili
Crassa susurronum bellè maledicta refutas,
Quippe Palæmonias artes pædantica vocum
Insulso Arcadici dicunt trivialia ritu;
Agnosco gratusque lubens quod denique, frater,
Promoveas nostras isto molimine curas,
Dum prætextato, virtutis ut ardua carpat,
Injicis igniculos, stimulos, animósque viriles,
Herois soboli (sit non sine numine votum!)
Nobilis Argadiæ Comitis, quod nomen honoris
Nomine jam liceat tenui memorare Cothurno,
Illius (& meminisse juvat) datur ora tueri
Interdum, & doctas audire & reddere voces;
Dum recolit Romæ quæ rudera, Relligione
Viderit antiquâ multos servata per annos,
Quósque triumphales arcus, quæ templa deorum
Ethnica, quæ divis, mutato nomine, sacra
Vana superstitio (pudet heu opprobria!) fecit.
Scilicet haud aliud Papismi est putrida massa
Quàm farrago, chaos, rudis indigestáque moles,
Et Gentilismi tætris transfusa lacunis,
Pontifices, Salios, videas cùm Flamine fratres,
Purpureósque patres, Vestales, lustra, Lupercos,
Hinc & Christicolæ, proh! Bacchanalia vivunt.
Quàm vellem, si quis secum componeret urbem
Ἑπτάλοφον, dominam mundi, veterémque novámque:

Esse quoque in fatis quem pagina sacra revelat,
Adproperet DEUS ipse diem, quo dedecus orbis
Magna parens scelerum, stuprûm, sentina, cloaca,
Imponens mundo Babylon, impostáque septem
Montibus, ipsa suis celebretur Roma ruinis.
Tu tamen interea, frater charissime, salve;
Vive DEO & patriæ, melioribus utere fatis:
Sic tibi tu vives, monumentum erit iste libellus
Pyramidúmque situ solidóque perennius ære:
Et postquam impostor mitratus, splendidus ostro
Rex Capitolinus, Tarpeias desinet arces
Scandere cum tacitâ monialis virgine Vestæ,
Fundetur patrium crescens tua fama per orbem.

G. Cuminius.

Daham Sterlini pridie Idus Decembris.

Votum Anno { RoMa DIV tIt VbensPapæ opto CorrVat aVLa.

Resp. ex Apoc. 18. { SangVIne sanCtorVM fœDa, sVperba, LVIt.

In

In elimatum hoc Romanarum Antiquitatum Breviarium Ἐγκωμιαστικόν.

SI Romam quis nôsse velit, gentémque togatam,
Hic breviter codex perſpicuéque docet.
Perdius hunc, ſtudioſa cohors, pernóxque revolve,
Quæque tenet memori condita mente tene.
Cùm jucunda leges, quîs delectabere, multa;
Commoda tum ſtudijs comperiêre tuis.
Incruſtat geminum ſic una fidelia murum,
Utilibus miſtum quando ſuave vides.
Quîs ſine doctiloquûm capies haud carmina vatum,
Veriloqui nequeunt hiſtoricique capi.
Sunt quibus illorum paſſim monumenta referta,
Quæ rudis haud capiet dum monumenta capit.
His ſin poſthabitis ſectéris inania rerum,
Haud dubiè ſtudijs damna dolenda dabis.
Hîc etiam ſacri retegent myſteria verbi
Inveniet ſtudijs non aliena ſuis.
Inſuper armiſoni ſoboles generoſa Gradivi
Hinc licitis diſcet ludere caſtra dolis.
Dènique quî minitans ſacris patriæque ruinam
In rapidis fuerit merſus Iberus aquis.
Mactæ animi, virtutis iter quò carpere bellè
Belle queas, Pylij ſint tibi ſecla ſenis.

J. A.

INDEX CAPITUM IN HOC TRACTATU COMPREHENSORUM.

LIB. I.

Cap. I. *Proœmium.*

2. *De Calendario Rom. & de annis.*

3. *De Æris seu variis annorum computis.*

4. *De literis numeralibus Rom.*

5. *De mensibus.*

6. *De diebus.*

7. *De Calendis, Nonis, Idibus, & earum computatione.*

8. *De urbe Româ.*

9. *De populo Rom.*

LIB. II.

Cap. I. *De rebus Rom. & earum divisione.*
2. *De rebus sacris Rom.*
3. *De Dijs Rom.*
4. *De locis sacris Rom.*
5. *De præcipuis Sacerdotibus Rom.*
6. *De triginta Curionibus, & Curione maximo.*
7. *De Lupercis.*
8. *De Potitijs & Pinarijs.*
9. *De fratribus arvalibus.*
10. *De Auguribus & Haruspicibus.*
11. *De Vestalibus virginibus.*
12. *De Flaminibus.*
13. *De Salijs Palatinis.*
14. *De Fœcialibus & Patre patrato.*
15. *De Pontificibus.*
16. *De Rege Sacrificulo.*
17. *De Sacerdotibus Cybeles, seu Gallis matris Deûm.*
18. *De Duumviris, Decemviris, & Quindecemviris sacrorum.*
19. *De Sibyllis.*
20. *De Epulonibus.*
21. *De Titijs Sodalibus.*

22. *De Romanorum Sacrificijs & ſacrificandi ritu.*
23. *De Chriſtiano uſu ſacrorum Romanorum.*

LIB. III.

1. *De Iebus Civilibus Rom.*
2. *De Politiâ Romanâ.*
3. *De Comitijs Rom.*
4. *De Comitijs Curiatis.*
5. *De Comitijs Centuriatis.*
6. *De Campo Martio.*
7. *De Comitijs Tributis.*
8. *De Magiſtratibus Rom.*
9. *De Regibus Rom.*
10. *De Præfecto, ſive Tribuno Celerum.*
11. *De Senatoribus.*
12. *De Interrege.*
13. *De Præfecto Vrbis.*
14. *De Conſulibus.*
15. *De Dictatore & Magiſtro equitum.*
16. *De Prætoribus.*
17. *De Cenſoribus.*
18. *De Quæſtoribus.*
19. *De Tribunis Plebis.*
20. *De Tribunis Milit. Conſulari poteſtate.*

21. De *Triumviris.*
22. De *Decemviris legibus scribendis c*
dari potestate.
23. De *Ædilibus.*
24. De *Proconsulibus.*
25. De *Imperatoribus, Augustis Cæs*
donatis Tribunitiâ potestate.
26. De *principibus Juventutis, Cæsarib*
nobilissimis Cæsaribus.
27. De *Præfecto Prætorio.*
28. De *Vestibus Rom.*
29. De *Togâ Rom.*
30. De *Tunicâ Rom.*
31. De *Calceis Rom.*
32. De *Mensis & Convivijs Rom.* ubi
bendi legibus apud Rom.
33. De *Nuptijs Rom.*
34. De *Exequijs Rom.*

LIB. IV.

Cap. I. De *rebus Militaribus Rom.*
2. De *Bello indicendo.*
3. De *Fœdere feriendo.*
4. De *delectu Militum.*
5. De *Sacramento Militari.*
6. De *Legionibus & Auxilijs.*

7. De *Legionis partibus, Cohortibus, Manipulis, Centurijs, Turmis, & Decurijs.*
8. De *Duce & Imperatore.*
9. De *Legatis, Tribunis Mil. Centurionibus, Decurionibus, & alijs militaribus muneribus.*
10. De *Militum ordinibus, generibus, & differentijs.*
11. De *Militum Rom. armis.*
12. De *Rom. signis militaribus.*
13. De *expeditione.*
14. De *Castrametatione & Castris.*
15. De *disciplinâ Castrensi.*
16. De *Exercitijs Militaribus.*
17. De *Legibus Militaribus.*
18. De *Coronis Militaribus.*
19. De *acie Roman.*
20. De *devotione.*
21. De *oppugnatione urbium, & ijs quæ ad oppugnationem referuntur.*
22. *Vocabula instrumentorum, & operum pertinentium ad munitiones castrorum, & urbium expugnationes.*
23. De *evocatione Deorum tutelarium, & devotione urbium & exercituum hostilium.*
24. De *animadversione in hostes devictos.*
25. De *Colonijs, Municipijs, Præfecturis, Foris,*

Foris, & eorum differentijs.
26. *De præmijs Imperatorum, supplica*
Triumpho, & Ovatione.
27. *De Arcubus triumphalibus, & Trop*
28. *De missione exercitus.*
29. *Appendix de Strategematis.*
30. *Coronis de Strategematis Scotorum*
subnectitur Palinodia Carmelitæ A
in prælio ad Bannocum capti.

LIB. V.

Cap. I. *De rebus theatricis, sive ludis Rom.*
2. *Ludi privati: Latrunculi.*
3. *Tali, Tesseræ, & Fritillus.*
4. *Alea.*
5. *Pila.*
6. *Pentathlum, sive Quinquertium.*
7. *Discus.*
8. *Cæstus.*
9. *Harpastum.*
10. *Halteres.*
11. *Petaurus, vel Petaurum.*
12. *Follis pugillatorius.*
13. *Nuces.*
14. *Trochus, sive Turbo.*
15. *Micare digitis.*

16. De *Ludis publicis Rom.*
17. De *Circo & Ludis Circensibus.*
18. De *Theatro & Amphitheatro.*
19. De *Ludis Theatricis, sive Scenicis.*
20. De *Satyra.*
21. De *Mimo & Pantomimo.*
22. De *Comœdiâ, atque ejus speciebus & partibus.*
23. De *Tragœdiâ, & ejus atque Comœdiæ differentiâ.*
24. De *cæteris Ludis Rom. viz. Megalensibus, Cerealibus, Martialibus, Apollinaribus, Capitolinis, Romanis, Plebeijs, Consualibus, Taurijs, Compitalitijs, Palatinis, Augustalibus, Secularibus, Votivis, Victoria Ludis, Quinquennalibus, Decennalibus, Vicennalibus, Triumphalibus, Natalitijs, Juvenalibus, Miscellis, Funebribus, & exercitationis causâ factis.*

Nobile Eucharisticon M. Joan. Bells Presbyteri Glasguensis, de profligatâ Hispanorum Classe in Britannias missâ anno 1588.

FINIS.

ROMA RESTITUTA,

SIVE

ANTIQUITATUM ROMANARUM Compendium absolutum.

LIBER PRIMUS.

CAP. I.

NON *Nili* illius Ægyptiaci, quàm Mundi hujus universi ortus, omnibus divinitùs non edoctis hominibus, hominum sectis & gentibus, obscuriores semper extiterunt. Etenim mundi exordium ipsos Gentilium Coryphæos, mirum! quemadmodum latuit, lusit, & miserrime excruciavit. De hoc enim Philosophi, Poëtæ, Mythologi, Sacrorum Mystæ, Antistites, alijque primâ ab origine mundi multa quæsiverunt, disseruerunt, disceptârunt, conjectârunt, divinârunt, delirârunt,

errârunt; hariolati, hallucinati, nugati, fabulati, & inaniter commenti sunt. Verùm nos ex hac ignorantiæ caligine, ex hoc erroris & trepidationis metu, ex his ambiguitatis angustijs, ex his incertitudinis & conflictantium opinionum cruciatibus eripuit illa ab alto veniens, in tenebris splendens lux sacris eloquij divini oraculis prodita, & Scripturis sacris olim consignata: hâc enim de mundo edocti sumus *quòd*, *quando*, & *quampridem* à Deo, ex nihilo productus seu creatus sit: quomodo, ob grassantiæ Incolarum scelera, hic orbis terrarum inferior, immisso aquarum diluvio, perijt, & Deo peccatorum vindici pœnas dedit gravissimas: ex quibus tamen aquis emersit, enatavit, atque eluctatus caput denuo exeruit, & misericordiâ Dei benignissimi quasi renatus, ortus secundos sortitus est. In mundo hoc redivivo & revirescente floruerunt, & sibi invicem successerunt quatuor Imperia, sive Monarchiæ latè per totum mundum celebratæ: scilicet Babylonica, Persica, Græca, & Romana. Hæ quatuor Monarchiæ, suo quæque tempore, suam cum imperio linguam, suas leges, suos ritus, atque instituta sua mundo à se devicto intulerunt; & sub posteriore remansit semper aliquid à priore acceptum. Ex his quatuor Monarchijs postrema Romana hodieque obtinet, & quanquam non floreat aut vigeat, vivit tamen utcunque animam agens augustam, & in familiâ Austriacâ apud Germanos residet præcipuè. Hujus Monarchiæ lingua Latina, hujus mores, leges, & instituta suas jam obtinent vices, & in usu posita sunt præcipuè. Quocirca convenit ut Antiquitates præcipuè

Roma-

Romanas exquiramus & summo recolamus studio.

Priusquam res Romanas in specie pertractandas aggrediamur, pauca in genere dicenda sunt de Calendario, Urbe, & Populo Romano.

CAP. II.

De Calendario Romano.

Tempus res omnes surgentes, stantes, cadentes sic regit & circumstat, ut in ijs rectè recensendis meritò primum locum vendicet atque occupet. Quapropter pauca de Tempore, & Calendario temporis custode & indice principio dicenda.

Calendarium conficiunt Anni, Menses, Dies.

CAP. III.

De Annis.

DE Annis dicendum, ut componuntur, & ut computantur. Annus quoad compositionem est triplex: Annus Romuli, Annus Numæ Pompilij, Annus C. J. Cæsaris, qui vocatur Annus Julianus.

Annus Romulianus à Romulo ordinatus habuit menses decem, dies tercentum quatuor.

Annus N. Pompilij duodecim menſes habuit, dies 354.

Annus Julianus ex diebus 365. & quadrante conſtitutus eſt.

Annus & Romuli & Numæ rejectus eſt, quoniam Solis curſui & Lunæ rationibus non ſatis conveniebat, neque ratas anni tempeſtates ſatis fideliter deſignabat. Horum annorum errores cum deprehenderet C. J. Cæſar, ipſe annum ſic reſtituit. Menſes ſervavit duodecim, quibus ſuum dierum numerum adaptavit, prout res maximè poſtularet. Sed ex quatuor, quos diximus, quadrantum collectione, evenit, ut elapſo quarto quoque anno, fiat intercalatio, ſive interjectio unius diei ex iſtis quatuor quadrantibus compoſiti. Iſta diei intercalatio fiebat poſt 6. Cal. Mart. & quoniam noluerunt menſis Februarij numerum hujus diei augmento mutare aut dies 29 accenſere (prout nobis uſu jam venit anno Biſſextili) fortè religione prohibiti, aut quia Faſtorum ratio ſine inſigni perturbatione id non ferebat, ideo diem intercalarem bis recenſere maluerunt, bis ſcilicet recenſendo 6. Cal Mart. Inde & annus, & menſis, & dies Biſſextilis dicitur, ſive Intercalaris.

Annorum computationem exhibent variæ Gentium & populorum Æræ.

CAP.

CAP. IV.

De Æris, ſeu variis Annorum computis.

ÆRa plur. neut. ſignificant calculos æneos: ea vox ſing. fœm. ſignificat ipſam computationem, ſeu computationis rationem aut ſummam.

Æræ inſigniores apud Hiſtoricos & Chronologos ſeptem occurrunt.

Æra 1. univerſalis, & omnium gentium communis, vocatur Æra mundi: & in rebus recenſendis ſic notari ſolet A. M.

Æra 2. Judæorum propria, vocatur Jubilæorum. Initium habuit A. M. 2609. anno circiter decimo Othoniëlis Judicis Iſraëlitici. Singuli Jubilæi continent annos 50 ut conſtat ex inſtitutione ſacrâ.

Æra 3. Græcis propria, eſt Æra Olympiadum, initium faciens A. M. 3128. quo tempore Olympia ſive Ludi Olympiaci (ab Hercule primùm in honorem Jovis inſtituti) ab Iphito demum reſtituti fuerunt. Olympias Græcis, ut Latinis Luſtrum continet & ſignificat quadriennium, ſive quatuor annorum ſpatium exactum: nam Græci ſua Olympia, ut Latini ſua Luſtra, quaternis ſingulis elapſis annis peragebant. Quid autem Olympia, quid Luſtrum proprie & re ipſâ ſignificet, dicendum reſtat, cùm ad res Theatricas, ſive Ludicras deventum fuerit.

Æra 4. Romanis propria, appellatur Æra Romana: & pro diversis Epochis, sive periodis diversimodè notari solet; 1. Ab anno U. C. qui fuit A. M. 3256. 2. Ab annis Regum. 3. Post Regifugium, sive post Reges exactos, ab annis Consulum: & sic notari solet e. g. Cn. Pompeio, M. T. Cicerone Coss. i. e. Consulibus. 4. Post exactos Consules & mutatum Reip. statum rursus in Monarchicum, ab Imperatorum annis tempora designari cœperunt. Hæc æra etiamnum obtinet apud Gentes & populos Imperio Rom. subjectos, & Cæsaribus subditos. Hujus æræ sive Computi exemplum illustre habemus apud D. Lucam Evangelistam, *cap.* 3. *ver.* 1. *Anno autem decimoquinto Imperii Tiberii Cæs.* &c. Æram huic similem & ad finem retinent aliorum etiam populorum Reges alij in rescriptis, edictis, & mandatis suis consignandis: e. g. est hic annus Regis nostri augustissimi vigesimus quartus.

Æra 5. Assyriorum, sive Chaldæorum propria, vocatur Æra Nabonassaris, initium faciens cum regno Nabonassaris (aliàs Salmanassaris) Regis A. M. 3276.

Æra 6. verè aurea, nobis & omnibus ubique gentibus felicissima est *Æra Christiana*, ortum habens à natalibus D. N. J. C. A. M. 4004.

Æra 7. Historicis satis, fortè nimis celebrata, est Ægyptiaca, & vocatur Æra Dynastiarum. Has nos Dynastias, si non ut meras fabulas, tamen ut nimium fabulosas, quippe ab Authoribus suis ad plurima ante mundum secula deductas (si vera est fama) missas facimus, & suis antemundanis tenebris remittimus.

Hacte-

Hactenus de Annis dictum & ut componuntur, & ut computantur: dicendum restat, quomodo scribantur, seu quibus modis notis committantur istæ annorum computationes; & sic Literarum numeralium usus docendus est.

CAP. V.

De Literis Numeralibus Romanorum.

OMnis Numerus apud Latinos septem literis absolvitur; quæ ob id Numerales appellari solent. Hæ septem literæ sunt M. D. C. L. X. V, I. Quæ, quo scribuntur ordine, illum Astrologis decantatissimum & mirabilem dictum annum 1666. quo hæc doceri cœpta sunt, nescio quî exhibeant: det Deus augurium. Harum literarum tres priores majores numeros indicantes rationem usûs sui certam habent: non item quatuor posteriores. M. enim mille denotat: D. dimidium mille, seu quingenta: C. centum; primâ scilicet literâ capitali pro totâ voce positâ: L. quinquaginta: X. decem: V. quinque: I. unum; sed ob rationem nimis incertam. Variat harum literarum usus pro vario quem obtinent loco in numeris describendis e. g. M C. mille & centum; C M. nongenta tantum indicant: D C. sexcentum; C D. quadringenta tantum significant: L X. sexaginta; X L. quadraginta tantum: X I. undecim; I X. novem; V I. sex; I V. quatuor tantum denotant. Quos nonnulli nimis scioli, literarum numeralium sensus

neſcio quos Cabaliſticos effingunt, & figmenta omnia inde excuſa nos prorſus ridemus, rejicimus, & nihili putamus. Fruſtra igitur ſunt illi qui literas numerales adeo ſuperſtitioſè obſervârunt, ac ſi perſonæ aut res quævis numeralibus nominis ſui literis deſcripta haberent ſua fata. Sic de annis componendis, computandis, denotandis. Sequuntur Menſes.

CAP. VI.

De Menſibus.

Menſes à metiendo dicti, quòd metiantur annum, ex inſtituto Romuli decem tantùm fuêre: quorum hic ordo erat. Primus erat Martius; deinde Aprilis, Maïus, Junius, Quintilis, Sextilis, September, October, November, December. His Numa Pompilius duos alios adjecit, ut duodecim Menſes eſſent, Januarium videlicet & Februarium.

Januarius à Jano Deo dictus: Quòd ſicut Janus eſt bifrons, & præterita & futura videt, ita hic menſis reſpiciat ad finem tranſacti anni, & principium futuri. Ut Romulus vir bellicoſus & Martis filius Martium cæteris menſibus præpoſuit, ſic Numa Pomp. pacis ſtudioſus, & Cives à re bellicâ ad agriculturam & vitam manſuetam tranſ'ere cupiens, Januario principem lòcum aſſignavit, in honorem Jani, ut qui civilis vitæ ac terræ colendæ quàm belli fuerit ſtudioſior. Vel annum ab hoc menſe

incepit Numa ad naturæ potiùs ordinem reſpi-
iens: cùm poſt Brumam Sol progrediendi fine fa-
o convertatur, & ad nos curſum reflectat. ac quaſi
e novo curſum ſuum incipiat: optimum judicavit,
dem anni quod Solis eſſe principium: cui ſenten-
æ accedit Ovid. ſic canens.

Bruma novi prima eſt veteriſque noviſſima Solis:
Principium capiunt Phœbus & annus idem.

Unde liquet, cum ratione & naturâ rerum opti-
è convenire initium anni factum à Januario, ut
obis in uſu eſt; quod alij ad extremum uſque Mar-
um rejiciunt, ut Angli vicini, quâ ratione viderint
li. Hic menſis in Junonis tutelâ erat.

Februarius, à Romulo præteritus, & à Numâ ad-
itus, nomen habet a Februo luſtrationum Deo. cui
Numa erat dicatus. Neceſſe erat eo menſe Civi-
tem luſtrari: quo ſtatuit ut Juſta Dijs Manibus
lverentur. Tradunt nonnulli hunc menſem pri-
itùs fuiſſe totius anni ultimum. ſed non ſatis id pro-
ant. Solus hic menſis habet dies pares à conſti-
tione Numæ: vel, ut univerſa putatio totius anni
par fieret, quod alioqui factum non fuiſſet, ſi hic
iam menſis imparem dierum numerum obtinuiſſet:
tabant veteres, pro ſuâ ſuperſtitione, numerum
parem gratiorem dijs: unde dictum illud,

——— *numero Deus impare gaudet.*

Hunc numerum tam in anno, quam in ſingulis
enſibus voluerunt: quod in Februario, propter
tionem antè dictam, fieri non potuit. Erat hic
enſis intercalationi deſtinatus, & ideo Intercalaris
ctus: qua de re priùs. Fuit autem in tutela Nep-
ni.

Martius

Martius quondam primus, nunc tertius mens ordine, sic dictus a Marte, quòd is erat Romuli p ter, & quod multa erat illius gentis in re militari al critas. Fuit hic in tutela Minervæ.

Aprilis, quasi Aperilis, quòd ver omnia aperi fuit in tutela Veneris.

Maius, ut quidam volunt, a Majoribus popul ut & Junius a Junioribus, post factam populi divisio nem a Romulo. Vel à magnitudine & majesta Jovis, qui a Tusculanis vocabatur Deus Maius. V à Maia Vulcani uxore cui Sacra fieri solebant C lendis Maijs. Vel a Maia Mercurij matre, quo hoc mense Mercatores omnes Maiæ pariter Merc rioque sacrificabant: sed contendunt alij ha Maiam, cui mense Maio res divina celebratur, Te ram esse, hoc nomen adeptam a magnitudine, sic & Mater Magna in sacris vocatur. Testatur Fes hunc mensem in compluribus Civitatibus fuisse ac urbem conditam. Est qui appellationem deduci veteri Cimbrica voce *Mai*, sive *Maij*, quâ om viror plantarum significatur, quòd hoc mense o nia vireant & floreant. Fuit hic mensis in tut Apollinis.

Junius, dictus aut ex parte populi, ut suprà; quasi Junonius, nam ædes Junoni Monetæ Cal. J nijs dedicata est: vel a Junio Bruto primo Cons quòd hoc mense i. e. cal. Junijs pulso Tarquinio crum Carnæ Deæ in Cœlio monte voti reus fece Fuit hic mensis in tutela Mercurij.

Quintilis, quòd a Martio quintus esset, hoc men retinuit etiam tum, cum Numa Pomp. relic decem mensibus a Romulo institutis duos a

Janu

quarium viz. & Februarium addidiſſet, & Janua-
ius primus anni menſis eſſet. Poſtremis tempori-
us idem menſis Julius appellatus eſt à C. Julio
Cæſ. qui eo menſe natus ferebatur. Fuit in tutela Jo-
is.

Sextilis, a Martio ſextus, poſtea Auguſto impe-
ante in ipſius honorem, Auguſtus eſt appellatus.
Hoc nomen cùm alij Septembri, quo menſe Augu-
tus erat natus, indere vellent, ipſe Sextilem prætu-
it, quòd eo menſe primùm Conſul factus, ac eo
ultis magnis prælijs victoriâ potitus eſſet. Hic in
Cereris tutela erat.

September dictus quòd ſeptimus eſſet a Martio:
uemadmodum teſtatur Varro menſes reliquos a
unio ad Decembrem uſque a numero dictos. Sep-
ember autem dicitur non tantum quòd a Martio
eptimus numeretur, verumetiam ob imbrium fre-
uentiam, & aëris turbationem, quæ ſub initium
utumni accidere plerunque ſolet; haud aliter ac
eliqui menſes ad finem uſque anni ſuas appellatio-
es antiquitùs nacti ſunt. Hic menſis in Vulcani
utela fuit.

October appellationem habens, ut ſupra, in Mar-
is.

November in Dianæ.

December in Veſtæ tutela fuit.

CAP.

CAP. VII.

De Diebus.

NIhil nobis cum die Aſtronomorum Naturali, & Artificiali: ſed agendum eſt de Civili, qui eſt ſpatium 24. horarum apud Romanos pertingens a media nocte ad proximam mediam.

De Diei Romani partibus primò dicendum eſt, deinde de dierum differentijs.

Diei partes primùm duæ apud Romanos erant Antemeridiem & poſtmeridiem. Alij poſtea eundem in quatuor partes, ſicut & noctem ſimiliter, diviſerunt: id quod teſtatur ſimilitudo illa militarium cùm dicitur vigilia 1. 2. 3. 4. Tandem verò plura Diei tempora & notata, & proprijs diſcreta nominibus, quæ apud veteres Poëtas paſſim ſcripta inveniuntur. Sunt numero ſedecim. 1. Dicebatur media nox. 2. Mediæ noctis inclinatio, vel de media nocte. 3. Gallicinium, ſive Galli cantus. 4. Conticinium, quod tum & galli conticeſcerent & homines etiam quieſcerent: ſecundum illud Virgilij:

——— *ſuadentque cadentia ſidera ſomnos.*

5. Diluculum, cum incipit dignoſci dies. 6. Mane, cum eſt dies clarus: dictum autem eſt Mane, aut quòd ab inferioribus locis i. e. à manibus exordium lucis emergeret; aut ab omine boni nominis, quòd Lanuvini mane pro bono dixerint: aut, quòd malu-

palumus, à manando, quod tum manet dies ab Oriente. 7. Tempus antemeridianum. 8 Meridies, quæ ipsa est media diei pars, & tum etiam merus est dies. 9. Tempus pomeridianum. 10. Solis occasus, sive suprema tempestas, hoc est, novissimum diei tempus. 11. Vesperа, à stella Veneris quæ Græcis Ἕσπερος dicitur appellata, quod tum appareat illa. 12. Crepusculum, sic forte appellatum, quod res incertæ creperæ dicantur: noctis an diei tempus sit incertum, est. 13. Prima fax, quod lumina tum accendebantur. Livius appellat primas tenebras: Horat. prima lumina: Juven. Lucernas. 14. Concubia nox, cum itum est cubitum. 15. Intempesta nox, i. e. multa nox, quia tum intempestivum est quicquam agere: alij Silentium noctis appellârunt, ab eo quod sileatur. 16. Inclinatio ad mediam noctem. Sic de diei partibus.

Dierum Genera & *Differentiæ* plurimæ fuerunt.

Dies alij Festi, alij Profesti, alij Interciſi. Festi dicebantur, qui Dijs dicati erant: Profesti, qui Hominibus ad rem privatam & publicam administrandam concessi: profesti dicti, ut Festo placet, quod procul sint a Religione Numinis divini. Interciſi erant Deorum Hominumque communes: quibusdam enim illorum horis fas erat, quibusdam non fas erat jus dicere.

Festi dies dividuntur in Sacrificia, Epulas, Ludos, Ferias. Sic & profesti, in Fastos, Comitiales, Comperendinos, Statos, & Præliares.

Sacrificia sunt, cum sacrificia Dijs offeruntur. Epulæ, cum Dij divinis epulationibus celebrantur. Ludi, cum ludi in Deorum honorem aguntur. Feriæ, cum

cum feriæ aguntur. Feriæ ſunt vel publicæ vel p
vatæ. Feriæ publicæ ſunt quadruplices, Stativæ ſ
licet, Conceptivæ, Imperativæ, & Nundinæ.

Feriæ Stativæ ſunt univerſi populi commune
certis conſtitutis diebus & menſibus, & in Faſti
ſtatis obſervationibus annotatæ.

Conceptivæ ſunt quæ quotannis a Magiſtratib
vel Sacerdotibus concipiuntur in dies vel certos v
etiam incertos.

Imperativæ ſunt quas Conſules vel Prætores p
arbitrio poteſtatis indicant.

Nundinæ ſunt Paganorum, i. e. ruſticorum, q
bus conveniunt, negotijs proprijs vel mercibus p
viſuri.

Feriæ privatæ ſunt vel propriæ familiarum, ut
miliæ Claudiæ, Juliæ, &c. vel ſingulorum hominu
ut natalium, fulgurum ſuſceptiones, funerum, atq
expiationum.

Faſti ſunt quibus licet Prætori fari tria verba ſ
lennia juris, *Do*, *Dico*, & *Addico*: quibus co
trarij ſunt Nefaſti, cum hæc ſolennia verba Præt
non liceret fari. Comitiales, quibus liceat popu
ſuffragijs agere. Comperendini, quibus vadimoni
licet dicere. Stati, qui judicij cauſâ cum peregri
inſtituuntur. Præliares erant, quibus fas erat res
petere vel hoſtem laceſſere. Ut diebus Faſtis N
faſti, ſic præliaribus non præliares erant oppoſiti.

CA

CAP. VIII.

De Calendis, Nonis, Idibus, & earum computatione.

Romani ex ordinatione Romuli ſingulos menſes diſtribuerunt in partes, ſcilicet Calendas, Nonas, & Idus.

Calendæ ſunt primus cujuſque menſis dies, dictæ à verbo Græco καλῶ, i. e. *voco*, quo etiam priſci Latini frequenter uſi ſunt; & ideo dictæ, quòd his diebus ejus menſis Nonę à Pontificibus cantur quintanæne an ſeptimanæ ſint futuræ.

Nonæ appellatæ ſunt, quod ab eo die ad Idus nom putentur dies, incluſive ſcilicet; ſive, quod Noæ ſemper ſint nonus ab Idibus dies.

Idus habent variam & incertam nimis appellaonis rationem. Vel enim vocabulo Tuſco ſic apellantur, apud quos idem dies Itis appellabatur: l à verbo Græco εἴδω, i. e. video, ut Idus ſit quas idus, quod eo die plenam ſpeciem Luna demongrirat; vel ab Etruſca voce Iduare i. e. dividere; quia lus menſem dividunt, & plerunque in medium indunt.

Ad computationem Calendarum recte inſtituenam Tria tantum notanda ſunt. *Not.* 1. Hanc comtationem eſſe retrogradam; nam ad Calendas enſis ſequentis referuntur omnes menſis antecentis dies poſt Idus; ab Idibus retrò imus ad Nos; à Nonis ad Calendas, 2. *not.* Quot quiſque menſis

mensis diebus constet: nempe, Aprilis, Junius, September, November 30: cæteri 31. præter unicum Februarium qui 28; præterquam quòd anno bissextili unum intercalet diem, qui conficit 29. Quot quisque mensis Idus habeat & Nonas: quod hi docent versiculi.

Maius sex Nonas, October, Julius & Mars:
Quatuor at reliqui. Dabit Idus quilibet octo.

Sit hujus computationis exemplum hoc. Calendæ Maiæ sunt primus Maij dies: tricesimus primus sive ultimus Maij dies est 2. Cal. Junij, sive pridie Cal. Junij. Ultimus Cal Junij, est postridie Idus Maij, e. dies 16. Idus Maij sunt ejus dies 15. Decimus quartus est secundus sive pridie Iduum: octavus sive ultimus Iduum Maij est postridie Nonas, sive dies octavus. Nonæ Maij sunt ejus dies 7. Secundus sive pridie Nonarum est 6. ejus dies: Sextus sive ultimus Nonarum Maij est postridie Cal. Maij, sive dies 2. Est igitur dies 28. Januarij (quo hæc scripta ex computatione Calendarij 5. Cal. Febr. Et Sic de Calendario Romano.

CAP. IX.

De Urbe Româ.

URbis fundamenta jecit Romulus 11 Cal. Mart. inter secundam & tertiam horam ejus diei; anno qui supra. Dies ille patriæ natalis habebatur: idcirco eo die sine

sine sanguine sacrificabant, & pastores in agris Palilia celebrabant, unde Poëta,

Urbi festus erat, dixêre Palilia patres:
Hic primus cœpit mœnibus esse dies.

Cœpit primùm Roma in monte Palatino extrui: cui deinceps adjecti sunt alij sex montes, in quibus montibus sita Roma Septicollis dicitur. Unde Ovid. Trist. lib. 1. Eleg. 4.

Sed quæ de septem totum circumspicit Orbem
Montibus, imperij Roma Deúmque locus.

Hi septem montes sunt Palatinus, Capitolinus, Quirinalis, Cœlius, Esquilinus, Aventinus, Viminalis. In monte Palatino posita semper erat imperij Romani sedes, quæ ab hoc monte Palatium appellata est: hinc ædificia quævis magnifica Palatia dicuntur. Erat in hoc monte Asylum sive locus perfugij: cujusmodi in multis alijs gentibus fuisse etiam legimus: unde ortæ sententiæ, *Ad te tanquam ad Asylum*: *Ad te tanquam ad aram confugimus*. Huic Asylo simile est apud nos perfugium in Palatio regio concessum, non quibusvis facinorosis deterius peccantibus, sed tantum decoctoribus ære alieno obrutis, ad tempus.

Mons Capitolinus, à Capitolio sic dictus, vocabatur etiam Tarpeius, & Saturni mons. Erat in hoc monte Tarpêio rupes Tarpeia, præruptus & projectus sc. locus, unde facinorosi præcipitari solebant: cui similis erat locus Romæ dictus Gemoniæ Scalæ: unde *ad scalas Gemonias mittere*, est capitis damnare ut præcipitetur. Innitebatur huic monti Capitolium Romanum, quod, perinde ac ipse mons, nomen habet à capite Toli ex hoc monte effosso dum

fundamenta Arci jaciebantur.

De cæteris montibus nihil insigne notandum est. Unde nomina ducant, prolixum magis quam utile & vix operæpretium erit dicere.

Septem prædictis montibus, à quibus utpote insignioribus, Roma Septicollis dicitur, adjecti sunt alii tres montes minoris notæ, viz. collis Hortulorum, mons Aureus, & mons Vaticanus: quorum ultimus celeberrima totius Europæ Bibliotheca Vaticana Pontificis Romani clarus est. Sic de urbe.

CAP. X.

De Populo Romano.

Populum Romanum quod attinet, is ex multis gentibus congregatus sub Romulo in unum coaluit. Hujus populi variæ institutæ divisiones à Romulo & deinceps: quarum, non præcipuas attingemus.

1, Populi Romani divisio fuit in Senatores & Plebeios. Plebeij tunc temporis censebantur præter Senatores, alij omnes. Senatores dicebantur etiam Patres, Patroni, & Patricij. Senatores & Patres dicebantur, ob ætatem, gravitatem, & curam populi paternam: eandem etiam ob causam dicebantur Patroni. Patricij propriè sunt Senatorum filij, seu viri Senatoribus oriundi & Parentibus Senatorijs prognati. Senatores à Romulo primum electi erant tantum centum: & propterea calceum gerebant dimidiatis lunulis ornatum; est enim lunula

lunula dimidiata C centenarij nota. Centum hi à Romulo delecti Senatores dicebantur *Majorum Gentium.* His à Tarquinio Priſco Romanorum Rege adjecti ſunt alij centum dicti *Minorum Gentium.* Hanc Majorum & Minorum gentium appellationem Dijs primum datam, & inde huc rei commodatam cenſemus non aliud quam majorem aut minorem honoris gradum ſignificare. His etiam liberata Rep. alios centum addidit Brutus, qui *Patres Conſcripti* appellati ſunt; quod in album Senatorum referebantur: hanc tamen appellationem univerſo Senatui & Senatoribus omnibus conceſſam plerunq; legimus.

2. Pop. Rom. diviſio eſt in Senatores, Equites, & Plebem. Equites, quanquam ab initio ſemper in Rep. Romana fuerunt (Romulus enim jactis urbis fundamentis, ut Reip. curam centum Senatoribus tradidit, ſic Juniores mille numero armatos pro ſalute novi Regni excubare præcepit: unde miles à mille dictus) eorum tamen Romæ multis annis nullus fuit ordo, nulla autoritas, nullus cenſus. Nam duo tantum erant ordines, Senatorius & Plebeius, uſque ad Gracchorum tempora: quo toto tempore Equites Plebeijs accenſebantur. Equitum Romanorum ſignum erat annulus aureus ijs ſolis conceſſus, quo diſtinguerentur à plebe. Hinc Eques auratus, Miles auratus dicitur. Anguſticlavio induebantur, i. e. toga purpurata ad ſimilitudinem clavorum minorum. Laticlavium enim erat ſolis Senatoribus proprium. Cum Equites creabantur equum publicum acceperunt ſtipendio publico alendum. Et Equites & Plebeij à Senatoribus quamvis primùm

distincti, posteà tamen fluctibus Reip. Senatui illati sunt.

3 Pop. Rom. divisio est in Nobiles, Novos, & Ignobiles. Hæc Civium Rom. divisio à Jure Imaginum est sumpta. Fuerunt enim Nobiles dicti qui Majorum suorum imagines habuerunt: qui suos tantum non etiam Majorum imagines habuerunt, Novi: qui vero nec Majorum, nec suas habuerunt, Ignobiles: ita ut jus imaginum nihil aliud sit quam jus nobilitatis. Est autem Imago insignis alicujus viri simulacrum oris similitudinem artificiosè effictam, coloribus pigmentisque adumbratum referens, quod in insigniori aut celebriori domús parte ligneo armario includebant. Non autem omnibus imaginem suam ponere licebat, sed ijs tantum qui Magistratus Curules gessissent: quales primùm fuerunt Ædiles Curules, Prætores, Censores, & Consules. Cumque hi Magistratus primum solis Patricijs patuerunt, sequitur etiam solos Patricios jus imaginis habuisse. Postquam autem hi honores Plebi erant communicati, eos jus imaginis simul accepisse dubium non est. Magistratus Curules erant illi qui Rhedâ, inde Sella Curulis dicta, ad Curiam vehebantur. Cæteri autem Judices Pedanei.

4. Pop. Rom. divisio est in Optimates & Populares. Est autem hæc divisio non ordinum, sed factionum. Qui autem sint Optimates, qui Populares docet disserte *Cicero in Orat. pro Sextio*: ubi sic ait. Duo genera in hac civitate semper fuerunt eorum qui versari in Rep. atque se excellentius gerere studuerunt: quibus ex generibus alteri se Optimates, alteri Populares & haberi & esse voluerunt.

Qui

Qui ea quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini jucunda esse volebant Populares; qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarentur, Optimates habebantur. Unde manifestum est, Populares censeri quovis cives cujusvis ordinis multitudini servientes, sive Patricij, sive Plebeij, sive Senatores, sive Equites, sive de Populo.

5. Pop. Rom. divisio est in Servos, Libertos, Libertinos, & Ingenuos. Servus est qui servitutem etiamnum servit: qui servitutem aliquando servierat, nunc autem à Domino suo manumissus est, is Libertus est; seu, ut Plaut. *Festucâ factus*: qui parentibus libertis prognatus est, is Libertinus est: verum cujus, vel mater sola, vel uterque parens libertinus est, is Ingenuus est, sive Liber. Post autem Appij cœci censuram, cœperunt Libertus & Libertinus pro eodem censeri. Tribus autem modis civitatis Romanæ libertatem homines adepti sunt. 1. Natu, qui Cives Originarij appellati sunt. 2. Donatione & cooptatione, cum aut homini, aut genti cuivis exteræ civitatis jus concessum est; qui Civitate Donati & Municipes appellati sunt: sic *Cæsar* totas gentes Civitate donavit, quas appellavit Municipia. 3 Manumissione, & hi propriè Liberi dicti sunt.

6. Pop. Rom. divisio est in Tribus, Curias, Centurias, & Classes. Harum unaquæque est priore minor & posteriore major. Populum Rom. in Tribus & Curias primùm divisit Romulus, qui tres tantùm constituit; unde Tribum dictam volunt nonnulli. Curiæ erant 30, nam unaquæque Tribus decem continebat Curias: ex Tribubus & Curijs

constabant Comitia Tributa & Curiata. Centuriarum & Classium author & institutor fuit *Servius Tullius*: ex Centurijs constabant Comitia Centuriata. Classis erat Centuriæ tantùm subdivisio secundum facultates suas, aut censum, & locum quem in acie tenere solebant. Sic de Populo Romano.

LIBER II.

CAP. I.

De Rebus Romanis.

HIS de Urbe & Populo Romano in antecessum dictis, transeundum è vestigio est ad Res Rom. tractandas & enarrandas.

Quatuor sunt Rerum Romanarum summa capita, sive genera. Vel enim, 1. Sacræ sunt; vel 2. Civiles, vel 3. Militares, vel 4. Theatricæ, Ludiales sc. sive Ludicræ, i. e. ad Ludos spectantes.

In tractandis Rebus Sacris Rom. dicendum est 1. De Dijs. 2. De Locis Sacris. 3. De Sacerdotibus præcipuis. 4. De Sacrificijs, Ritibus, & Cæremonijs apud Romanos maximè usitatis.

CAP.

CAP. II.

De Dijs Romanorum.

DEum dictum volunt nonnulli à dando, quòd Deus det omnia. Alij, quod ei nihil deſit. Alij, à Græco Δέος, quod timorem, ſive metum ſignificat: Sic Statius: *Primus in orbe Deos fecit timor.* —— Plerique à Græco Θεὸς deducunt, quod derivant, vel a θεῖν, quod currere ſignificat. quia homines Cœlum, Lunam, Solem, & alia Aſtra, propter motûs & curſûs velocitatem, Deos eſſe putârunt, & coluerunt. Plures tamen a θεάομαι, quod eſt video, intueor; quod Deus omnia videat: quæ nominis ratio nobis placet imprimis. Ut de falſis Ethnicorum Dijs teſtatur Juven. in clauſula Satyr. 14.

——— *tandemque fatebere lætus,*
Nec ſurdum, ne Tireſiam quenquam eſſe Deorum.

Et multò veriùs Buchananus cum Pſalte divino, de Deo Vero canit *Pſal.* 94. *ver.* 9.

——— *Deus*
Qui fecit aurem, ſurdus eſt? qui luminum
Formavit orbes, ipſe nil videt?

Et optimè Poëta Græcus, —— ἔχει Θεὸς ἔνδικον ὄμμα.

Romani plures, plurimos (non pari in honore omnes, aut religione) habuerunt Deos. Nos omnes Rom. Deos in has Claſſes referemus.

In primâ Claſſe ſunt, *Dij Majorum Gentium* dicti,

propter majores in mundo administrationes, vel quod populis magnis innotuissent, majorque illis cultus adhiberetur: Dicti etiam sunt, Dij Consentes, & Selecti, quibus velut consiliarijs Jupiter in maximis rebus agendis utebatur: sunt autem hi: *Janus*, *Jupiter*, *Saturnus*, *Genius*, *Mercurius*, *Apollo*, *Mars*, *Vulcanus*, *Neptunus*, *Sol*, *Orcus*, *Liber Pater*, *Tellus*, *Ceres*, *Juno*, *Luna*, *Diana*, *Minerva*, *Venus*, *Vesta*, numero viginti, in quibus duodecim mares, octo fœminæ. Optimi Authores Marti adjiciunt *Bellonam*, *Victoriam*, & *Nemesin*: Veneri adjiciunt *Cupidinem*, *Adonim*, & *Gratias*, quas Græci Charites appellant: hæ pingebantur nudæ, quia gratiæ sine fuco esse debent: connexæ, quia indissolubiles gratias esse decet: quòd vero una aversa pingitur, duæ nobis obversæ, hæc ratio est, quia profecta à nobis gratia duplex solet reverti. Gratiarum nomina sunt Pasithea, Aglaia, & Euphrosyne, Jovis & Hermiones filiæ, Veneris famulæ. Nam teste Servio, veteres singulis Dijs ministros inferioris potestatis addiderunt: ut Veneri Adonim, Dianæ Virbium: Gratiæ & Nympharum & Musarum, & Veneris, & Venustatis erant comites; & etiam una cum *Suadâ* & *Mercurio* collocari solebant. Genio vicina numina censentur *Penates*, *Lares*, Dij sc. domestici, Dij præsides, & familiæ & rei familiaris custodes, ut Genius singulorum hominum. Veteres unicuique homini duos attribuebant Genios, alterum bonum, alterum malum: hi Genij & Manes appellati sunt: unde illud Virgilij.

Quisque suos patimur Manes. ——

Orco

Orco, sive Plutoni adduntur reliqua Inferorum
umina, *Parcæ* & *Furiæ*. *Parcæ* per antiphrasin di-
tæ, quod nemini parcant, tres sunt, *Clotho Lachesis*,
& *Atropus*: quarum Clotho colum tenet, Lachesis
usum, Atropus filum rumpit, vitæ statum cursumque
esignantes: unde versus ille,

Clotho colum retinet, Lachesis net, & Atropus occat.

Furiæ Erinnyes dictæ Plutoni itidem deservie-
ant, quibus veteres commotæ mentis affectus ad-
mbrabant, propterea que furoris Deas existima-
ant; semper verò virgines in proverbio dictæ:
uòd, cùm malefactorum ultrices sint, facilè cor-
mpi nequeant quin etiam pœnas de delinquētibus
mant. Erant autem tres Furiæ sorores, *Alecto*,
isiphone, *Megæra*; quidam etiam quartam addunt
yssam i. e. Rabiem. De Furijs sic scribit Isidorus:
unt & tres furias antiqui, fœminas crinitas ser-
entibus, propter tres affectus qui in animis homi-
um multas perturbationes gignunt, & interdum co-
unt ita delinquere, ut nec ad famam, nec ad peri-
ulum sui respectum habere permittant. Ira quæ
ndictam cupit, Cupiditas quæ desiderat opes, Li-
do quæ appetit voluptates, ideò furiæ appellantur,
uod stimulis suis mentem feriant, & quietam esse
n sinant. De ijs sic Cicero: agitant & insectan-
r impios Furiæ non ardentibus tædis sicut in fa-
lis, sed angore conscientiæ. *Dea Fortuna*, licet
selectos Deos à veteribus non sit numerata, ta-
en ab ijsdem vel potentissima fuit habita, & pluri-
is nominibus celebrata: id quod Juven. graviter
reprehendit,

Nullum

Nullum Numen abest, si sit prudentia; sed te
Nos facimus, Fortuna, Deam cœlóque locamus.

Secundæ Classis sunt Dij dicti *Indigetes* vel quo nullius rei egerent, vel potius, quia ex hominibus divinitatem pervenissent, & postea in Dijs agerent nempe, ex hominibus Dij facti sunt, quos sua in Cælum merita, vocârunt, ut Author est Cicero: c jusmodi apud Romanos fuerunt *Hercules*, *Faun Carmenta*, *Euander*, *Castor*, *Pollux*, *Æsculapi Acca Laurentia*, *Quirinus*.

Tertiæ Classis sunt Numina, propter quæ datur a census in Cœlum. Hujus Classis Deos sive poti Deas in tertio honoris & religionis loco Romani h buerunt. Priorum classium Deos colebant & sa & è adorabant; his templa, solummodo & delub statuebant. In hac classe recensentur *Mens*, *Virt Honor*, *Pietas*, *Fides*, *Spes*, *Pudicitia*, *Concord Pax*, *Quies*, *Felicitas*, *Libertas*.

Quartæ Classis sunt *Semones* sive *minores* Dij quorum tutelâ homo esset, & ea quæ sunt homi Semones dicti erant quasi semi-homines & sic sem dij tantum reputati sunt. Hi vel *nascentibus* infan bus præerant: cujusmodi recensentur *Opis*, *Nas* sive *Natio*, *Vaticanus* sive potius *Vagitanus*, *Leva Cunia*, *Rumina*, *Diva Potina*, *Diva Educa*, sive *Ed sa*, *Ossilago*, *Nundina*, *Statilinus*, & *Statanus*, *Fa linus*, *Paventia*, *Carna* vel *Carnea*, *Juventus* vel *J ventas*, *Orbona*, *Volupia*, *Lubentina* sive *Lube Anculi*, *Anculæ* dij deæque. Vel *Nuptijs* præer & Dij nuptiales appellantur: cujusmodi recens tur *Jugatinus*, *Domiducus*, *Domitius*, *Mantur Virginenses*, *Cinxia*, *Mutinus* qui & *Priapus*, *Subig*

Pre

rema, *Viriplaca*. Vel *Parturientibus* præerant: ujuſmodi recenſentur *Mena*, *Juno Fluonia* & *Lu-na*, *Pertunda*, *Latona*, *Egeria*, *Nixii Dij*, *Proſa*, el *Prorſa* & *Poſtverta*, *Intercidona*, *Pilumnus*, *De-rra*, *Matuta*, *Bona Dea*, *Mana Genetà*. Vel Actio-ibus præerant: hujuſmodi ſunt *Murcia*, *Strenua*, *Stimula*, *Agenoria*, *Agonius*, *Horta*, *Catius*, *Vo-mnus Deus*, & *Volumna Dea*, *Adeona*, & *Abeona*, *Vacuna*, *Vitula*, *Pellonia*, *Numeria*, *Feſſonia*, *Vibilia*, *Averruncus*, *Angerona*, *Hæres Martia*, *Stata*, *La-verna*, *Nænia*, *cui accenſetur Libitina*. Non hîc ilentio prætereundum eſt, veteres ſingulis partibus umani corporis ſingulos præfeciſſe Deos. Caput ovi deferebant, Neptuno pectus, cinctum Marti, rontem Genio, ſupercilia Junoni, quæ inde Luci-na dicta; oculos Cupidini tribuunt quidam, quidam Minervæ; aurem Memoriæ: dextra Fidei erat ſa-cra, nam in fidem porrigitur: dorſum & partes po-ticæ Plutoni erant propriæ, Renes & Inguina Veneri, pedes Mercurio, genua Miſericordiæ: tali & plantæ in Thetidis poteſtate erant: digiti erant Minervæ conſecrati.

Quintæ Claſſis ſunt Dij Ruſtici; cujuſmodi Pales, Flora, Pomona, Vertumnus, Seia & Segetia, ſive Segeſta, Tutilina Dea, & Tutanus Deus, Robigus, Bonus Eventus, Populonia, Fulgor, Pilumnus, & Picumnus Dij fratres, Sterculius, Bubona, Hippo-na, Mellona, Jugatinus, Collinus, Vallonia, Ruſina, Terminus, Pan, Sylvanus, Priapus.

Sexta Claſſis continet Deos Miſcellaneos: cujuſ-modi ſunt Pallor & Pavor, Cloacina, Aius Locutius, Ridiculus vel Rediculus, Tempeſtas, Febris (ubi notan-

notandum obiter, veteres quosdam Deos ut prodesſent, quosdam ne obesſent, placaviſſe, ut Orbonam; Robigum, Febrim, &c.) Fugia, Fornax Cloacina, Vicepota, Minucius, Volturnus, Forculus, Cardea, Limentinus.

Septima Claſſis continet Deos peregrinos: cujuſmodi ſunt Sanctus, Deus fidius, Iſis, Oſiris, & Serapis. Tiberius ad Senatum retulit ut Jeſus Chriſtus in Deorum numero Romæ coleretur: Patribus non placebat: quippe noluit ille verus & unicus Deus tam profano & ridiculo Idolorum agmini adſcribi; quibus in perpetuum pulſis, & extinctis, ipſe ſibi regnum ſine fine firmavit.

CAP. III.

De Locis Sacris Romanorum.

Romani ſuos Divos religioſè colebant; conſtituebant enim ijs maximis ſumptibus loca ſacra: cujuſmodi erant imprimis Templum, Fanum, Delubrum, Ædicula, Ara, Lucus: de quibus quomodo inter ſe differant, paucis dicendum.

Templum à templando vel tuendo dictum eſt, & veteribus erat locus in aëre vel in terrâ quem Augures, captandorum auguriorum cauſâ definire ſolebant; qui Templum dicebatur, quod ex omni parte conſpici poſſet. Ædes autem ſacræ Templa dicta erant, quòd eſſent, uti Cœlum, Deorum domicilium. Solebant autem Templa ab hominibus

prop

ropter certas causas Dijs voveri, cujus rei multa exempla in historijs reperiuntur. Quando vota erant, & id propter quod vovebantur prosperè successerat, tum definiebantur, vel certi illius Templi fines constituebantur: & dicebatur id *Templa effari*, vel *Fana fistere*: Templa sic definita condebantur, condita dedicabantur ab ijs qui ea vovissent: tandem ab Auguribus inaugurabantur i. e. suis augurijs sanctiora reddebantur: hoc enim nisi fieret, Templa esse non poterant, sed Ædes tantum dicebantur: unde discrimen inter Templa & Ædes sacras facilè intelligitur.

Fanum à fando dicitur, quod, dum Pontifex Templum dedicat, certa verba fatur: re ipsâ autem idem est quod Templum.

Delubrum dictum à loco in quo Dei simulacrum dedicatum est, ita ut à dedicato Dei simulacro Delubrum dici cœperit: Sicut enim locum, in quo candelam figerent, Candelabrum; ita in quo Deum ponerent, Delubrum appellârunt veteres.

Ædicula diminutivum est, quasi parva ædes sacra: Sicut & Sacellum.

Ara ab ardendo dicta est secundum aliquos quòd in eo victimæ incensæ ardeant: secundum alios, à similitudine areæ: sunt etiam qui aras primùm Ansas dictas aiunt, quòd esset necessarium eas a Sacrificantibus teneri.

Lucus nonnullis per antiphrasin dictus est, quod, minimè luceat, locus sc. opacus arboribus densis obumbratus: verùm alij; ut videtur, rectiùs Lucum sic dictum putant à lucentibus inibi Sacrificiorum ignibus. Cæterùm, hoc obiter monendum, non omni-

omnibus Dijs promiſcuè Templa omni in loco ædificari fuiſſe ſolita. Alijs intra urbem, alijs extra eam, alijs in montibus, alijs in foro, alijs alibi templa conſtituebantur. Nec etiam forma omnium fuit eadem. Cœlitibus & alijs Superis à terrâ exſtare templa volebant: Inferis Dijs, ſub terrâ: Terreſtribus media ponebant ſæpiùs, i. e. partim ſub, partim ſupra terram. Sic de Locis Sacris Rom.

CAP. IV.

De præcipuis Sacerdotibus Romanorum.

Homines priſcos agreſtes, aſperos, & more ferarum viventes ad mitiorem cultum vitamque Saturnum & Janum, qui in Latio regnârunt, redegiſſe fama eſt; eos agrorum cultum & politiorem quandam vivendi rationem docuiſſe. Ipſis verò, qui hactenùs ſine ullâ religione fuerant, primus Deorum cultum metúmque injecit Faunus Saturni filius, qui Lucos ſacravit, Templa conſtituit, & ſacrificiorum jus ordinavit: unde volunt nonnulli Templa à Fauno Fana appellari, quod Pontifices ſacrando illic fantur. Poſt Faunum, *Picus*, *Latinus*, *Euander*, & alij qui in Latio regnarunt novas ſemper Cæremonias commenti ſunt. Noviſſimè Dæmonum cultum maximè in Latio auxit Æneas, Sacris Phrygijs in Italiam tranſportatis: cujus poſteà exemplum ſecuti cæteri reges, Albani primùm, deinde Romani, multa & ipſi ſacra addidere, uſque ad N. Pomp. qui cùm omnia

omnia in certum ordinem sacra direxisset; divini apud Romanos Juris conditor creditus est. Qui verò sacris illis præfecti, & qui Sacerdotum ordines fuerint, nunc dicendum.

CAP. V.

De Triginta Curionibus & Curione Maximo.

NOs ex Sacerdotibus Romanis primum locum assignamus 30. his Curionibus, quòd illi universis populi Romani sacris præessent, nec singulari cuiquam Deo specialiter servirent. Curiones à Curijs dicti sunt: cum enim Romulus populum Romanum in tres Tribus & 30. Curias distribuisset, singulis Curijs præposuit unum aliquem virum, quem Curionem dixit, qui sacra pro suâ Curiâ curaret. Hoc sacerdotium Numa confirmavit. Quia igitur 30. Curiæ seu partes populi erant, Curiones etiam tot fuisse necesse est. Hi singuli à singulis Curijs eligebantur. Unus autem qui reliquis omnibus præsidebat, & Curio Maximus dicebatur, cujusque authoritate cæteri Curiones regebantur, omnium Curiarum suffragijs Comitijs Curiatis creabatur. Sacra quæ in Curijs fiebant Curionia dicebantur & *Curionium æs* quod dabatur Curioni ob sacerdotium Curiatûs.

CAP.

CAP. VI.

De Lupercis.

Romulum cum fratre Remo nutriverat Lup
unde in imo monte Palatino locus ubi Ro
mulum lupa nutriverat Lupercale dictu
unde Lupercalia sacrificia itidem appella
tur, quoniam Luperci Lupercalia celebrantes, à Lu
percali cursûs sui initium faciebant. Lupercalia sa
crificia ad expiandos Manes fiebant. Mensis qu
hæc sacra fiunt Februarius à februando i. e. pu
gando dicitur, & Dies lupercaliorum februata. Eu
ander ex Arcadiâ hoc solenne in Latium tulit, & i
stituit, ut nudi Juvenes Pana Lyceum venerant
per lusum atque lasciviam currerent: unde hæc s
cra Lycea dicuntur à pane Lyceo numine Arcadico
quem Romani Junum vocant, & idem putatur ess
cum Fauno. Romani in Lupercalibus canem immo
lant, quoniam naturaliter lupis canis adversatur: o
quod Romulus Lupæ nutrici gratias habere videtur
Luperci tergora Capris eripiunt, & succincti discu
runt circum antiquum oppidum i. e. Palatium: oc
currentes corijs verberant: fœminæ ultrò obviam
occurrunt conceptum & partum faciliorem speran
tes.

CAP.

CAP. VII.

De Potitijs & Pinarijs.

Hercules, cæſo Geryone, victor in Erythiâ, quæ eſt Inſula oceani Hiſpani, abacto nitidarum boum armento, in Latium venit, & prope Tyberim loco herbido procubuit, ut læto pabulo reficeret boves. Cacus latronum princeps eximias boves duas caudis in ſpeluncam traxit. Hercules ſomno excitus, luſtrato grege, cum partem abeſſe numero ſenſiſſet, omnia circuit, averſa veſtigia comperit: confuſus novitate rei ex loco infeſto agere armentum cœpit: cum autem boves deſiderio relictarum mugijſſent, reddita fuit è ſpeluncâ vox quæ Herculem convertit: inventâ fraude Cacum plantâ ex antro ductum neci dedit. Concurſus trepidantium paſtorum advenam reum cædis faciunt apud Euandrum, qui miraculo literarum inter rudes artium homines eo loco tum regebat. Is intuens habitum formamque viri, rogat qui vir eſſet? ubi nomen, patrem, patriamque acceperat, quia ſic Carmenta mater ejus vaticinata fuerat, extemporalem aram Herculi erexit & juvencum indomitum mactavit. Inde ſervatum eſt, ut quotannis Romani juvencum indomitum Herculi immolent. Et Hercules epulum populo dedit: Sacrum fieri voluit a *Potitijs* & *Pinarijs*, quæ tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant. Fortè evenit, ut Potitij præſto eſſent, hiſque exta apponerentur: Pinarij, quia tardi fuêre, extis adelis ad

cæteram venerunt dapem. Potitij ab Euandro edocti Antistites Sacri ejus diu fuerunt: postea cum interijssent, empti de publico servi officium exercuerunt. Ara ab Euandro erecta, cui Hercules decimas solvit, Maxima vocatur, & proxima est foro boario, ubi ex voto decimæ fiunt. Tradunt, *Qui velit dives fieri Herculi decimas solvat.* Hinc opes Marci Luculli factæ memorantur, & ipse Hercules thesaurorum Deus putatur.

CAP. VIII.

De Fratribus Arvalibus.

ACca Laurentia Nutrix Romuli duodecim suscepit Liberos, ex quibus cum unum extulisset, Romulus in demortui locum se dedit, & ita nutricem pientissimè consolatus est. Ab hoc numero duodenario duodecim arvorum Sacerdotes esse voluit, & se inter liberos Accæ Laurentiæ fratrem duodecimum appellavit. Fratres hi *Arvales* nominati sunt, quia sacra publica faciebant propterea ut fruges ferant arva: à ferendo igitur & arvis Fratres Arvales dicti sunt. Consueverat Acca Laur. pro agris semel in anno sacrificare, duodecim filijs suis sacrificio præsidentibus: quorum unus cùm esset mortuus, Romulus defuncti vicem subijt, quem ideo nutrix spiceâ coronâ vittâ albâ colligatâ pro religiosissimo insigni donavit: exinde duodecim fratrum Arvalium institutum obtinuit.

CAP.

CAP. IX.

De Auguribus & Haruspicibus.

AUgurandi ars antiquissima à Chaldæis ad Græcos, à Græcis ad Etruscos, ab Etruscis ad Latinos venit: & ipse Romanorum pater Romulus Augur fuit, & ideo instituit, ut Magistratus augurijs confirmarentur; & posteri non nisi augurio jubente res inchoabant. Augures nomen habent ab *Avibus & gerendo*; quia per eos avium gestus educuntur: sive ab avium garritu, unde est augurium. Post institutum Augurum Collegium, primùm à tribus tribubus tres fuerunt Augures; inde quatuor creati: tandem, plebe per Tribunos id petente, quinque ex plebe Augures quatuor patricijs adjuncti fuêre, & sic numerus novem Augurum mansit. Augurum dignitatem non parum demonstrat, quòd, cum cæteris fere omnibus Sacerdotibus, simul ac in judicium ducti ac damnati essent, alium substitui moris fuisset, Augures hac lege immunes essent. Dum enim viverent, licet maximorum criminum convicti fuissent, Sacerdotio tamen potiebantur, neque unquam privari poterant.

Auguriorum genera erant Quinque, ex quibus, auspicandis rebus, continuandisve, aut abrumpendis accommodata præsensio prænotioque futurorum eventuum peti putabatur. Eorum primum à Cœlo, alterum ab avibus, tertium à pullis, quartum à quadrupedibus, quintum à Diris erat desumptum.

1. Ex Cœlo tonitrua & fulmina auguria dabant.

2. Avium augurantium aliæ erant Oſcines, aliæ Præpetes. Oſcines aves dicebantur quæ ore canentes faciebant auſpicium: ut Corvus, Cornix, Noctua, &c. Præpetes quæ volatu auſpicium faciebant: & hæ quidem aut ſuperiora tenebant & Præpetes vocabantur; aut inferiora & Inferæ dicebantur. Præpetes autem ideò dicuntur, quia omnes aves priora petunt volantes. Erant etiam aliæ avium differentiæ: quædam enim vocabantur Siniſtræ, quæ ſinebant aliquid fieri; quædam funebres, quæ averſo omine impediebant aliquid fieri: & hæ aut Arculæ dicebantur ab arcendo, quòd arcerent vel vetarent; & Cliviæ, quod difficilia vocabant clivia: aut Remores, à remorando; aut Inebræ, aut Tenebræ, ab inhibendo & tenendo, quo nomine omne obſtaculum intelligebatur: aut Alteræ, cum ſupervenerunt quæ felici auſpicio vitium facerent: aut Volſgræ, quæ ſe vellendo malum auſpicium faciebant: aliæ Supervacaneæ erant, quæ ex ſummo cacumine vocem mittebant.

3. A Pullis auſpicia captabant Sacerdotes: auſpicia autem captabant à vario pullorum paſtu.

4. Ex Quadrupedibus Lupos, Vulpes, Capras, Aſinos, Arietes, Lepores, Muſtelas, Mures omina moviſſe & auſpicia, quæ Pedeſtria dicebantur, compertum eſt.

5. Dirarum nomine complector tum ea quæ in noſtris fiunt corporibus, aut ijſdem alioquin accidunt inſolitò; tum quæ in domibus, agris, itineribus quocunque modo præter rationem & morem eveniunt atque objiciuntur.

Harum

Haruſpices dicti a victimis in arâ aſpiciendis: quia poſtquam victima immolata eſt, inſpectis extis futura prædicunt: unde etiam *Extiſpices* appellati ſunt.

CAP. X.

De Veſtalibus Virginibus.

Veſtales dicebantur hæ, quod Veſtæ ſacra curarent, & ignem ejus cuſtodirent. Veſtalis cultûs originem, quemadmodum pleraque omnia, Numa Pomp. intulit: etſi initia ejus uſque adeò vetera ſunt, ut ex Trojanis ad Albanos Æneæ duce, longè commigraverint: unde Virg. Æneid. 11.

Sic ait, & manibus vittas Veſtámque potentem,
Æternúmque adytis effert penetralibus ignem.

Deæ huic Veſtæ, quam terram eſſe eandem Deorum matrem volebant, perpetuò vigil ignis conſeerari ſolebat: ejus obſervationi ac cultui pleræque virgines è primoribus patrum electæ ſolebant præfici; quarum negligentiâ ſi forte ſanctus ignis reſtinctus eſſet, flagris à Pont. Max. cædi jubebantur. Inceſti vero crimine damnatam veſtalem vivam ſuffodi inſtitutum eſt: primæ virgines à Numa delectæ quatuor fuêre, nempe, Gegania, Berenia, Camilla, Tarpeia: duæ aliæ à S. Tullo additæ. Prima quæ capta fuit Amata traditur; ideo cum capitur virgo hoc nomen ei imponitur. Capitur à Pontifice non minor annis ſex, & non major decem, & quæ non ſit patrima nec matrima, néve linguâ aut ſenſu

aurium diminuta, aliáve corporis lave, neque filia ſervi, neque ejus qui domicilium in Italiâ non habe-ret. Caſtitas Veſtalibus terminata eſt in triginta annos: decem primis diſcit virgo myſteria ſacra, totidem miniſtrat, in reliquis docet: poſt 30. annos nubendi fit poteſtas.

CAP. XI.

De Flaminibus.

Flamines à filo dicti, quaſi Filamines: ſic enim Varro, Flamines, quòd Licio in capite velati ſemper erant, ac caput filo cinctum habebant, dicti ſunt. Horum ſinguli cognomina habebant ab illo Deo cui Sacra faciunt: ſed partim aperta, partim obſcura ſunt. Dialem & Martialem flaminem Romulus inſtituit, Numa Quirinalem addidit. Varro aſſerit Numam Pompilium Flamines ſingulis Dijs feciſſe, & ab ijs nomina dediſſe. Hinc reſp. hominibus in cœlum relatis Flamines decrevit. Deorum miniſtri Flaminei dicti, Miniſtræ Flaminulæ. Flamines non poterant niſi ſingulis Dijs attribui: ſed rerum omnium ſacrarum adminiſtri Camilli dicebantur. Tres prius dicti Flamines Dialis ſc Martialis, & Quirinalis ex Patricijs creabantur, ideoque *Flamines Majores* dicti erant, quibus, proceſſu temporis, alij duodecim ex plebe additi ſunt, *Minores* appellati. Flamini ſine pileo domo egredi erat nefas.

CAP.

CAP. XII.

De Salijs Palatinis.

Salij à saliendo & saltando dicti: Salios duodecim Marti Gradivo legit Numa: hi in Comitijs quotannis versicoloribus tunicis ornati per urbem tripudiant succincti æneis balteis; togas fibulis nectunt quas Trabeas vocant; gestant in capite pileos quos vocant apices; gladio accinguntur, dextrâ lanceam aut virgam gestant, lævâ Thraciam peltam. Cœlestia sunt arma, *Ancile* vocant i. e. circumexcisum: id fertur cœlo delapsum in regiam Numæ anno octavo regni ejus. Dictis duodecim Salijs, alios duodecim addidit Servius Tullus. Hac autem occasione primum instituti erant Salij: regnante Numa pestis aut alia lues publica in Romanos grassabatur, quæ nullis sacrificijs aut sacris oblationibus averti poterat: tunc temporis cœlo delapsum est Ancile cum hac voce, *Omnia Romæ salubria futura, quamdiu hoc Ancile tutum servari poterat:* Unde Mamurius artifex peritissimus, ex mandato Numæ, alia undecim Ancilia fecit adeò primo similia, ut ab alio aliud dignosci non potuerit. Illud hoc ille animo conatus est, ut si quis cœleste illud Ancile suffurari voluerit, incassum moliretur, dum ex errore pro illo arriperet. Duodecim dictis Salijs Ancilia illa duodecim servanda trádebantur. Salij inter saltandum recensebant & cantabant *Carmina saliaria* quæ in Deorum & hominum laudem composuissent: in his carminibus tum Deos

appellabant, tum viros multos præclaros: appellato Mamurio Anciliorum artifice carmina ſua claudebant.

CAP. XIII.

De Fœcialibus & Patre patrato.

FOEciales dicti, quod fidei publicæ inter populos præerant: nam per hos fiebat ut juſtum conciperetur bellum & ut fœdere fides pacis conſtitueretur. Eos inſtituiſſe creditur Numa cum indicendum eſſet bellum cum Fidenatibus. Hi mittebantur priuſquam concipereſtur bellum ad res repetendas: & ſi non impetrabant, bellum indicebant. Fœcialium unus, qui *Patrem patratum* faciebat, ex ipſis Fœcialibus electus ſacris veſtibus ornatus ad authores injuriarum procedebat: priuſquam in urbem intraret, Janitorem vel alium qui obviam fuiſſet, alloquebatur quibuſdam imprecationibus: inde in forum pergit, illic diſſerit quâ cauſâ venerit, tempus ad conſultandum dat triginta dierum: ſi per hos dies res infecta maneret. Dijs cœleſtibus Manibuſque invocatis, abit & ad Senatum refert, & ubi in Senatu quod juſtum piumque eſſet actum erat, Fœcialis bellum indicebat: Fœcialium ſacra violare nefas erat: nam Fabius cum ea violaſſet, Urbs Roma à Gallis Senonibus everſa fuit. Dicuntur Fœciales à fœdere faciendo aut feriendo. *Pater patratus* erat, cui & pater & filij erant: & maximus habebatur. Patratus quaſi perfectus & abſolutus habitus eſt; & perfectior

ille

ille qui vivo patre pater esset factus: quare voluerunt Jurisjurandi & Pacis præsidem oportere simul prorsum & retrorsum videre, id vero maxime præstare posse eum, qui & filium habeat de quo consulat, & Patrem quicum deliberet. Patratum Pomp. Lætus vult dictum à patrando, i. e. sanciendo fœdere. Patratus à Fœcialibus creabatur, & in fœdere sanciendo, ut cæteri aderant, sic ille solus præerat.

CAP. XIV.

De Pontificibus.

Pontifices ex Patribus legit Numa, & ex his Pontificem Max. cujus scitis omnia publica probataque sacra subjecit, ut esset quò consultum plebes veniret, & idem nec cœlestes modo cæremonias, sed & justa funebria & prodigia quæ susciperentur & curarentur, doceret. Defuncto Pont. Max. alius eligebatur non à populo, sed ab ipsis Pontificibus. Pontifices à ponte & faciendo appellati sunt: pontem enim Sublicium primùm fecerunt, & deinceps sæpe restituerunt. Quare videntur à Numâ non Pontifices, sed Sacerdotum principes nominati, & quando sublicius pons factus fuit à ponte Pontifices appellati: & ideo sacra ab ijs trans Tyberim ad pontem fiunt. Pontifices ab eo dictos scribunt quidam, quòd potentiâ sacra perficiant. Pontifex nobis nunc est Præsul. A luxu quo in sacris utebantur Pontifices dicta est *Cœna Pontificia*, i. e. lauta, affluens & opipara.

CAP.

CAP. XV.

De Rege Sacrificulo.

POstquam Romani jam liberi, extincto Regio nomine, Consules creârunt, necubi desiderium Regis esset propter quædam sacra publica quæ Reges faciebant, Regem sacrificulum constituerunt, & è Patribus elegerunt: id Sacerdotium Pontifici subjecêre, ne novæ libertati additus nomini honos officeret.

CAP. XVI.

De Sacerdotibus Cybeles, seu Gallis Matris Deûm.

GAlli Sacerdotes Cybeles matris Deûm sunt, & semimares, i. e. castrati: ab eo quòd Dea puerum Phrygem amavit Atyn cui præcepisse dicitur ne concumberet: ille Sagaritidi Nymphæ coivit sub arbore. Cybele excisâ arbore ulta est: puer metu fere exanimatus aufugit ad Dindyma montem vicinum, & dolore amens, pudoreque admissi facinoris, virilitatem sibi amputavit. Hac ratione facti Dea memor, per ejusmodi homines castratos sibi ministrari perpetuò voluit. Galli dicti sunt à Gallo flumine Phrygiæ. Rhea nominatur Cybele à Cybelo, qui est pars montis Dindymi: appellatur etiam Pessinuntia, à monte Pessino, ut & Berecynthia à monte Berecyntho, qui

ia utrobique colebatur. Princeps Sacerdotum jus Archigallus dictus est.

CAP. XVII.

De Duumviris, Decemviris & Quindecemviris Sacrorum.

Duumviri à Tarq. Superbo instituti fuerunt, qui soli inspicerent libros Sibyllinos. Deinde cùm plebs creari ex suis instaret, ex plebeijs & patricijs creati erant decem, & inde quindecim qui libros inspicerent: his aliquando corrigendorum Fastorum cura data fuit: hi Februarium, qui ultimus erat, proximè post Januarium posuerunt.

CAP. XVIII.

De Sibyllis.

Sibyllarum vaticinia versusque tam antiquos esse constat, ut ex Sibyllæ Delphicæ operibus Homerus multa operi suo inseruisse dicatur. De Sibyllarum numero variant authorum opiniones. Harum tamen decem vaticinijs claruerunt. Prima appellabatur Persica, 2. Libyca, 3. Delphica, 4. Cumæa, 5. Erythræa, 6. Samia, 7. Cumana, 8. Hellespontica, 9. Phrygia, 10. Tyburtina. JESUM CHRISTUM incarnandum omnes præcinuerunt. Locus ubi asservabantur eorum libri erat in Capitolio infra terram in arcâ lapi-

lapideâ, ubi ad incendium usque Capitolij superstites manserunt: quo demum tempore & ipsi incendio periêrunt. Nullam rem, ne sacra quidem, Romani tam diligenter ac Sibyllina oracula custodiebant. Post Capitolij tamen incendium pleræque prophetiæ illæ innotuerunt, partim traditione, partim exemplaribus alijs ex alijs gentibus allatis. Tantæ certitudinis erant omnia illarum vaticinia, ut rem maximè certam proverbialiter *Sibyllæ folium* appellemus: unde Poëta,

——— *folium recitare Sibyllæ.*

Solebat Sibylla Cumæa teste *Virg.* 3 *Æneid.* oracula sua folijs descripta temerè in limine antri congerere, quæ sic spargebant venti, ut in ordinem redigi non possent: unde *Sibyllæ folia colligere* est rem arduam & impossibilem tentare. *Sibylla* nomen proprium non est, sed appellativum ab officio inditum, quo nomine omnes fœminæ vates à veteribus nuncupatæ sunt. Sibylla dicta est quasi Σιοβόλα à Σιὸς æolicè Θεὸς & βυλὴ, i. e. Deus & consilium; quia consilium Dei hominibus annunciârunt.

CAP. XIX.

De Epulonibus.

VEteres Pontifices (ut ait Cicero) propter multitudinem sacrificiorum tres Epulones voluerunt, ut ludorum epulare sacrificium facerent. Id Sacerdotium antiquum fuisse constat, sed de ejus ætate non sic constat. Numerus auctus fuit, duo additi, & quinque

fuêre

ſuêre Epulones: & poſtea theatralium ludorum ac Circenſium ambitione, ſeptem fuiſſe leguntur.

CAP. XX.

De Tatijs Sodalibus.

Sodales Titij Sacerdotes extra urbem habitabant, & in tugurijs certa auguria ſervabant, quoniam deputati à Pontificibus erant. Titij appellati erant ab avibus Titijs quas in augurijs obſervabant. Sic de Sacerdotibus.

CAP. XXI.

De Rom. Sacrificijs & ſacrificandi ritu.

Sacrificium dicebatur quicquid ſuper altare Dijs adolebatur aut offerebatur. Sacrificium nunc *Victima* dictum, aut ab hoſtibus victis, ut placet Ovidio; aut, quia vincta ad aras ſtabat: nunc *Hoſtia* ab hoſtiendo, i. e. feriendo: adſtabant enim miniſtri *Popæ* dicti qui Hoſtiam hoſtiebant, i. e. ſecuri feriebant.

Hoſtiæ erant vel Præcidaneæ, vel Succidaneæ. quaſi Præcedaneæ & Succedaneæ. Victimæ ante ſolenne aliquod ſacrificium oblatæ Præcidaneæ dicebantur: quæ ſi quibus augurijs minùs auſpicatæ, compertæ erant, tum ſecundam offerebant Succidaneam appellatam. Unde Plaut. *Meum tergum tuæ ſtultitiæ ſubdes Succidaneum*: i. e. faxis ego tuo loco luam ſtultitiam tuam.

Sacri-

Sacrificandi Ritus hujuſmodi fuit. Sacerdos, aliquot ante factum aliquod Sacrificium dies, totum lavare corpus, præcipue cum pedibus manus ſolebat; quæ ſi minùs laviſſet Sacrificium pollutum cenſebatur: unde proverbialiter, *Illotis pedibus & manibus ad rem aliquam accedere*, eſt ſine debitâ reverentiâ eam tentare. Prætereà toro & cibis quibuſdam Sacerdos ante ſacrificium abſtinendum erat. Inter ſacrificandum aut ipſe, aut miniſter illi præiens, & virgulam Commentaculum dictam gerens, populum his appellavit verbis, *Hoc age*. Quibus ſic peractis, Sacerdos, poſitis ſuper altare manibus, quædam Jano & Veſtæ vota faciebat; quippe ſine quibus ad alium quemvis Deum Romani nullum fore aditum putabant. Votis ſic peractis, pecudis mactandæ capiti frugis aliquantulum, cum libo ex farina & ſale facto, Latinè *Mola* dicto, imponebant. Erat autem Mola far toſtum ſale aſperſum: unde Molare, & Immolare, i. e. ſacrificare. Poſt hæc Augur ex calice ligneo qui Simpolum ſive Simpulum dictus eſt vinum bibebat. Calix iſte poſtea ad totum populum circumferebatur, ut exinde libarent ſinguli i. e. leviter guſtarent: unde ſacrificare *Libare* dicitur. Hoc poſtquam ſinguli libâſſent, quod vini & thuris reliquum erat pecudis capiti, media inter cornua, infundebatur, quodam altâ voce clamante *Macta eſt Hoſtia*, i. e. magis aucta & magegrata Dijs: quomodo Virg.

Macte puer virtute nova, ſic itur ad aſtra.

Unde etiam *mactare* eſt ſacrificare. Hoſtiam adhunc modum mactabant: Sacerdos primùm pilos aliquot pecudis media inter cornua expilabat, &

eos

tos in ignem mittebat *prima libamina* appellans: facie ad Orientem verſâ, miniſtros, quos Popas nominatos diximus, pecudem ferire jubebat, poſtquam ipſe longum & curvum cultrum per dorſum [illegible]us duxiſſet. Adſtantium alij vaſis idoneis ſanguinem excipiebant, corium alij excoriabant, alij lavabant. Exinde Augur aut Sacerdos aliquis exta ſpiciebat, & ea cultro Seceſpitâ à ſecando dictâ vertebat & volvebat; erat enim nefas ea manu attrectare, ne, ſi pollutum forte fuiſſet ſacrificium, manus ei periſſet. His ſic peractis, Popæ ſingulas ex ſingulis extis portiones excidentes, eaſque farre involventes qualis ad Sacerdotem mittebant: Sacerdos patinâ ſive diſco qui Lanx dicta eſt, impoſitas altari inferebat & adurebat: & hoc propriè erat litare ſive adolere, i. e. ſatisfacere, & ſacrificium Dijs debitum peragere. Poſtquam oblata Dijs portio adurebatur, populus omnis ad commune convivium ſe conferebat. Ubi in Deorum laudes inter edendum carmina canebant, & pſallentes cymbalis circum altaria ſaltabant; ſignificantes exinde nullam corporis partem non debere in Deorum cultu eſſe exercitam. Ante peractas has univerſas Cæremonias nemini convivium hoc vel guſtare fas erat: unde proverbialiter, *Sacra haud immolata devorare*, eſt cibum haud benedictum rapidè deglutire. Romanis Juge Sacrum fuit ignis Veſtalis: Sacrificium verò Juge ſive quotidianum non reperimus. Sic de Rebus Sacris Rom. dictum eſto.

CAP.

CAP. XXII.

Appendix ad Lib. II. de Christiano Sacrorum Rom. usu.

NE quis miretur forte, quorsum Christianus quisquam in enarrandis Romanorum Sacris, dicam? An horrendis idolomanijs? tantopere laboraret: haud ab re futurum putem, hujus enarrationis usum in Christianâ religione illustrandâ, exornandâ & confirmandâ satis luculentum, sequentibus his Consectarijs demonstrare.

Consectarium primum. Hinc patet clarissimè, & constat liquidissimè maximum Religionis omnis firmamentum & fundamentum solidum *Deum esse*. Nulla enim gens tam barbara, nulla natio tam efferata, nullus tam incultus & agrestis populus, qui suos non agnoscat Deos, sua quæ colat Numina non habeat. Imò ipsa hominum monstra perditissima, quoties cœcis animi stimulis & fœdis Conscientiæ suæ vulneribus agitantur, vapulant, & conficiuntur, *Quod nescire cupiunt subinde sentiscunt.*

Consect. 2. Non potest à quovis Ethnico pro absurdo nobis objici personarum unius veri Dei nostri Trinitas. Nos enim distinctionem solùm, eamque personalem tantùm, trium in unitissima Deitate personarum docemus: verùm illi divisionem, eamque essentialem naturarum, multos Deos, & multa Deorum agmina effingunt. Optimè cum unitate constat *multitudo distincta* quam *divisa* tollit,

&

& dat pœnam. Ethnici multos ponentes, omnem tollunt Deum. Nos unum verum Deum credentes, tres tuemur Personas distinctas, non divisas, *alias*, non *aliud* à se invicem.

Consect. 3. Ex eo quod illi suos singulis fere rebus præfecerint Deos, manifesta est divina omnibus rebus præsidens Providentia, & ea vis cœlestis, quam tantopere prædicavit Cicero pro Milone, ijs & eo circiter verbis *ea ea vis est, Judices*, &c.

Consect. 4. Exinde continuò elucent perfectiones Dei absolutæ cum immensâ virtute & omnipotentiâ quæ sola omnibus sufficiat, quam illi, ineptè partitis Deorum operis, vel inscij nobis indigitârunt.

Consect. 5. Hinc etiam manifestum est, huic rerum omnium Præsidi Deo summum cum debita pietate cultum esse ab omnibus præstandum & solvendum. Id nos disertè docent Romanorum Aræ, Luci, Templa, Fana, Ædiculæ, Orationes, Sacrificia, Supplicationes, Ritus, Cæremoniæ sacræ, & id genus cætera pietatis officia, instrumenta, & indicia, tantâ Quiritium curâ, tanta Civium frequentiâ celebrata.

Consect. 6. Vera & rectè instituta religio: 1. Authorem solum vendicat Deum: 2. Vindices & custodes Reges, rerumque potitos principes, populorum præsides: 3. Ministros autem & Curiones vult Sacerdotes, i. e. certos ad id institutos viros idoneos, qui Sacris jugiter incumbant, eaque ex officio tractent & faciant. Primum docemur exemplo Numæ Regis inter suos religiosissimi, qui monitu Deæ Egeriæ totam religionem constituit, Secundum

docemur Regum omnium, Consulum, & Imperatorum exemplo, qui aliquam virtutis speciem præ se tulerunt. Tertium nos docent tot suprà enumerati Sacerdotum ordines.

Consect. 7. Rectè institutum Dei cultum quovis modo, seu negligendo temerare & polluere, seu minuendo labefactare & convellere, seu oppugnando eversum & abrogatum ire, nobis religio esse debet. Nam Pompilius Rom. Rex religiosissimus, in Pontificibus creandis, id curavit in primis, *Ne jus Divinum negligendo patrios ritus peregrinósque adsciscendo, turbaretur.* Et Deum acerrimum violatæ religionis vindicem disertè testatur Cicero pro Milone: *Ille aliquando oculos ad sacrilegos puniendos aperiet: ille quamvis seras, justas tamen & debitas pœnas ab iis expetet.*

Consect. 8. Quoties de Dijs per sacrificia placandis quidquam audimus, exinde monemur: 1. De labe & reatu nostro. 2. Dextra Dei sceleris & peccati omnis vindice. 3. De necessaria satisfactione, redemptione, & expiatione irato Numini pro nobis facienda: est autem ea unicè *Redemptio parta per sanguinem Jesu Christi, qui factus est propitiatio pro peccatis nostris.* 4. De rara miserantis Dei clementia, qua pronus est ad peccatores profugos propter factam propitiationem in gratiam recipiendos.

Consect. 9. Ex tota Religionis Romanæ mole & machina videre est, quàm, in sacris, præsertim, humanum sit labi, errare, impingere, & à Religione ad superstitionem & horrendam Idolomaniam declinare.

Consect. 10. Hinc denique videre est, plerosque veter-

[illegible] Romæ errores à recentioribus Romanis, Pontificijs puta, usurpatos, repetitos, & novis artibus fucatos atque interpolatos esse. Horum nos deliciorum pauca paucis perstringemus.

1. Quod nos Polytheismi arcessere haud veremur, est impia Sanctorum Apotheosis, quos illi non penè, sed penitus ad religionem & memoriam consecrare audent, quibus Templa, dies Festos, Missas, supplicationes & similia Religionis & cultûs officia, instrumenta, & indicia permittunt.

2. Primo adfine & antecedaneum est, quod superbis meritorum, proh pudor! honoribus, mortales ad cœlum evehant, & Dijs misceant atque inserant.

3. Prioribus non absimile, est, quòd, pro varijs Numinum suorum differentijs, varias cultuum *Latriæ, Duliæ, Hyperduliæ*, differentias procudant.

4. Legendas & Traditiones Pontificias Romanis fabulis ne hilo quidem meliores quis puer non videat? Non aqua aquæ, non lacte lacti similius est.

5. Tremenda Missæ mysteria, ineptas cæremonias, & ritus ludicros quis non Saturni, Vestæ, Cereris, aut Cybeles Deûm matris sacra putaret? Imò apertè demonstravit Doctissimus Casaubonus pene universa Missæ mysteria esse ex Ethnicis Numæ Pomp. institutis mutuata & translata. Et quis gesticulantes Missidicos non vel Romuli Lupercos putet, vel Martis Salios, vel Deorum Flamines infulatos, vel bibulos & voraces Herculis potitios qui plebi Pinariæ totum præripiunt sacrificium? Quis Eremitas & alios id genus Monachos seorsum degentes

non Titios Sodales diceret Auguria extra urbem captantes? Quis Sacerdotes cœlibes non matris Deûm Gallos dixerit, & Capones semimares? Sed Gallos rectius appellandos moneant ex ijs sæpe prognati pulli haud pauci.

6. Execrandæ Satisfactiones, Missæ animarum, & si quæ sunt ejus farinæ alia, re tenus sunt ipsissimæ Romanorum Lustrationes & Inferiæ. Exorcismos autem, configurationes, reliquias, amuleta, lustrationes & ejusmodi, non sacras Religiones dixeris, sed execranda veneficia, quæ Plutonem, non Pompilium authorem referant.

7. Tam operosam Cæremoniarum molem, tot diversos Clericorum ordines, tam prolixas Sacerdotum tabulas, ipsissima Numæ Pomp. instituta putaveris.

8. Quid quòd perditus ille Sacrificulus Papa, Sanctissimus (si Dijs placet) Pontificiorum pater, ipsissimus re tenus & nomine, Romanorum Pontifex Maximus est? Cujus scitis omnia subjecta sunt, cujus dicta omnes sic audiunt, ut nemo contrà vel mutire audeat; cujus imperio cedunt Reges Augustissimi, Principes celeberrimi, rerum publicarum Præsides clarissimi; quibus, præter inanem titulum nihil reliquit integrum, *Ne novæ ejus libertati additus nomini honos officeret*: quibus verbis Pomponius Lætus Regem Sacrificulum Rom. Pontifici Maximo subjectum narrat.

Nos verò ista legentes deploremus ingentem humanæ naturæ cœcitatem, qualis ea sit, nisi à Spiritu sancto & Dei verbo illuminetur: atque Deo gratias agamus, quod tantis ac plusquam Cimmerijs tenebris

tenebris clementer nos eripuerit, nobisque in S. S. verbo sui veram cognitionem revelarit.

LIBER III.

De Rebus Civilibus Rom.

CAP. I.

Romanorum Res Civiles vel Publicæ sunt, vel Privatæ. Res Civiles publicæ sunt, 1. Politia: 2. Comitia: 3. Magistratus: Nam Leges Rom. ad Patronorum nostrorum I. C. Provinciam pertinentes nos ijs missas facimus. De ijs consulat Philologus Ulrici Zasij Catalogum Legum Antiquarum: Ludovici Charondæ Annot. in Leges XII. Tabular. & ejusdem notas in Ulpiani Titulos. Res Civiles magis privatæ sunt, 1. Rom. Vestes: 2. Mensæ & Convivia: 3. Nuptiæ: 4. Exequiæ.

CAP. II.

De Politia Rom.

TRes Politiæ species à plerisque recensentur: Regnum sive Monarchia, Aristocratia, & Demócratia: quarum singulis contrariæ sunt oppositæ. Monarchiæ

Tyrannis, Aristocratiæ Oligarchia, Democratiæ Ochlocratia & Anarchia.

Regnum est imperium unius ad communem utilitatem spectans. Polybius distinguit inter Regnum & Monarchiam ita, ut Monarchia dicatur, si quis robore corporis & animi viribus præstans sibi ipsi imperium & principatum alicujus populi sumat & attineat sine voluntario populi consensu; Regnum verò cum voluntario subditorum consensu imperium & principatus uni alicui conceditur: Regnum ex Monarchiâ oritur, & hæc illo est prior; sic Polybius.

Tyrannis, Monarchiæ oppositæ ejusq; aberratio, est imperium unius ad suam ipsius utilitatem spectans. Qui hujusmodi imperium tenet Tyrannus dicitur, ducto nomine, ut quibusdam placet, à Tyrrhenis, quod ij latrocinijs quondam insignes fuerunt: vel à Græcis, quibus quicunque in civitate, quæ libera esse soleret, dominabatur, Tyrannus appellabatur, non Rex. Tyranni nomen olim & bonis Regibus ob fortitudinem concessum: posteà verti cœpit, eumque notavit qui nullam legibus & juri reverentiam haberet, sed pro suo libito omnia ageret, & in immeritos contra jus fasque sæviret.

Aristocratia est imperium paucorum ad communem utilitatem spectans. Ac dicitur Aristocratia, vel quia optimè imperant (Latinis Optimatum imperium) vel quia ad optimum publicum spectantes imperant.

Oligarchia est imperium ad utilitatem paucorum, scilicet divitum, spectans.

Demo-

Democratia est imperium populi ad communem utilitatem spectans.

Ochlocratia est, cum vulgus authoritatem suam confert ad augendam potentiam tenuiorum civium contra optimates.

Anarchia, omni in genere politiæ contraria, est, in quâ nemo præest alijs, nec quisquam alteri tanquam legitimo Magistratui obtemperat, sed quilibet facit quod sibi rectum videtur aut lubet.

Hæc Politiæ genera omnia Resp. Rom. experta est. Monarchia fuit sub Regibus, Dictatoribus, Imperatoribus. Hæc in Tyrannidem versa est sub Tarquinio Superbo Rege, Dictatore Syllâ, Imperatoribus Tiberio, Nerone, Caligulâ, & alijs. Aristocratia fuit sub Consulibus, Tribunis Militaribus consulari potestate, & Decemviris legibus scribendis creatis. Oligarchia fuit aliquot annis ante secessionem plebis in montem sacrum tertio Decemvirorum anno, & sub Imperio Triumvirorum Reip. constituendæ. Democratia, Tribunis pleb. in Remp. inductis, quamdiu illi intra metas sese continuerunt: quando verò contra Patricios & Majores Magistratus tumultuati sunt & seditiones excitarunt, Ochlocratia effecta fuit. Ab Anno U. C. 376. impeditis per totum quinquennium; ut Liv. vel quadriennium, ut malunt alij. Magistratuum Curulium comitijs, & à Tribunis pleb. Rep. administratâ, Anarchia fuit.

CAP. III.

De Comitijs Rom.

Comitia, à comeundo dicta, fuerunt conventus populi ad ferendum de re aliqua suffragium. Inter Concilia & Comitia illud est discriminis, quod Comitia dicta sunt, quando universus populus conveniret: Concilia autem, quando pars tantùm ejus aliqua congregata esset: promiscuè tamen aliquando ab Authoribus pro eodem usurpantur. Non omnes populi conventus Comitia dicta fuerunt, sed ij tantum qui ferendorum de re aliquâ suffragiorum causâ haberentur. Quando verò Religionis, vel ludorum, vel censûs gratia universus populus, uti sæpè fiebat, conveniret, Comitia non fuerunt. Erant primùm omnia Comitia *Calata* dicta, à Græco verbo καλῶ, i. e. voco: unde Latinum *calo* rude, vetustum & obsoletum verbum. Comitiorum sic propriè dictorum genera fuerunt tria, *Curiata*, *Centuriata*, & *Tributa*.

CAP. IV.

De Comitijs Curiatis.

FUerunt Comitia Curiata, in quibus populus curiatim suffragium dicebat, i. e. in quibus populi per Curias divisi sententia rogabatur, ut, quod plures Curiæ statuissent, id jussum

sum populi esse diceretur. Comitia Curiata sunt Curijs, de quibus suprà.

In Comitijs Curiatis, quando nondum Centuriata, nec Tributa fuerunt, omnia quæ ad Reip. pertinuerunt peracta sunt. Reges & alij Magistratus in ijs creati: leges omnes quæ ad illud usque tempus latæ sunt, & judicia peracta: ita ut omnia quæ populi suffragijs fiunt non nisi in Comitijs Curiatis ferent.

Potestatem convocandi & habendi Comitia Curiata habuerant primùm Reges, penes quos summa omnium rerum potestas fuit. Post exactos Reges, Magistratibus quibusdam Patricijs, Consulibus, Prætoribus, Dictatoribus, Interregibus, & Pontificibus etiam id jus fuit.

Qui in his Comitijs suffragium tulerunt erant Cives Romani, & quidem ij tantum qui in Curias descripti erant: nec omnes qui in Curias descripti erant cives, sed ij tantùm qui in urbe habitarent; qui verò extra urbem domicilia habuerunt, in Curias descripti non sunt: inter quos quid fuerit discriminis, sic habemus. Omnes cives qui in urbe domicilia haberent, in Curias & Tribus describebantur. Postquam crescente Rep. multis vicinis populis devictis jus civitatis communicaretur, describebantur illi in Tribus, & Cives Romani erant. Quamdiu autem extra urbem viverent in Curias non referebantur, sed sua sacra patria retinebant: qui autem ex Colonijs, aut Municipijs, vel etiam Provincijs Romam migrabant, ij cum in Curias describebantur, patria sua sacra relinquere cogebantur, & ea recipere quæ ejus Curiæ in quâ describeban-

bebantur propria essent. Illi ergo, quibus in urbe erat domicilium, jus suffragij in Comitijs Curiatis habebant, reliqui non item.

Comitia Curiata non fere poterant auspicatò fieri nisi intra Pomœrium, idque in foro, adeoque in Comitio. Fuit Comitium, locus quò populus Comitijs Curiatis conveniret: erat foro conjunctum, imò pars fori: multis annis tecto caruit, & propterea sæpe Comitia indicta, ob tempestatem ingruentem, peragi non potuerant, sed dissoluta fuerunt. Longo autem tempore post, ubi Hannibal in Italiam venit, tectum illi impositum fuit, quod postea à Cæsare restauratum. Plurimæ statuæ in hac fori parte fuerant; item Rostra quæ L. Furio Camillo, & Cn. Mænio Coss. ex rostris navium Antiatium conditæ fuerant: unde Templum illud *Rostra* appellabatur, à suggesto ex ijs rostris in foro exstructo.

Comitia Curiata non diebus quibusvis, sed Comitialibus sunt habita, nec recto aliquo tempore, sed quando postulabat Reip. necessitas.

Modus habendi Comitia Curiata fuit hujusmodi. Primùm edicebantur ab aliquo eorum Magistratuum quibus id jus fuisse paulò antè diximus. Convocabatur deinde populus per triginta Lictores. Habebantur etiam auspicatò, ita ut obnunciationi parendum esset, si de cœlo observatum esset auspicium. Obnunciabant autem Augures, quoties signa adversa nunciabant. Post facta auspicia, rogatio de quâ Curiæ suffragium laturæ erant, publicè recitabatur: quæ ubi recitata erat, Præses Comitiorum Curias in suffragium mittebat, his verbis: *Si ita vobis videtur, Quirites, discedite in Curias & suffragium inite.*

si vero Rogatio non videbatur è re populi, Tribuni pleb. intercedebant, utentes solenni verbo *veto*, vel *vetamus*: quod cum fieret, non licebat Curijs suffragium ferre, sed Comitia vel dissolvebantur, vel in alium diem differebantur. Nemine autem Tribunorum intercedente, discedebat populus in Curias, & de Rogatione consultabat. Primi singulæ Curiæ una post alteram sorte vocatæ exibant, & suffragium ferebant: & ea quidem quæ prima exierat *Principium* dicebatur. Quod autem plures ex eo Curijs jusserant, id ratum habebatur. Atque si primùm vocatæ consentirent, statim atque sexdecim ex illis suffragium dixerant, finis fiebat Comitijs: quia tum certum esset à pluribus id jussum esse quod sexdecim jussissent: sin dissentirent, eousque vocabantur dum sexdecim consensissent. Observabatur & hoc, ut Curia primò ad suffragium ferendum sorte vocata esset boni ominis: si contrarium accideret, Comitia in alium diem proferebantur. Tandem quod pluribus Curijs visum esset, id ad Patres referebatur, ut ab ijs confirmaretur: qui tamen mos non semper fuit retentus, sed posterioribus temporibus mutatus, ita ut Patrum sententiam Curiæ confirmaverint.

Suffragia, & in his Comitijs, & in alijs, ab initio semper usitata, fuerunt vocalia usque ad legem illam Tabellariam à Gabinio Tribuno pleb. latam, quâ cautum erat, ut in Comitijs quibus Magistratus crearentur, populus non voce, sed tabellâ suffragium ferret. Ita ab omni parte liberum judicium suum in Magistratibus creandis populus habebat. Secuti hanc legem sunt & alij, quibus cautum, ut

non

tion solùm in Magistratibus creandis, sed in judicijs populi, in legibus jubendis & vetandis, item in judicio perduellionis rabulæ usurparentur. Leges in Comitijs ferendas oportebat Trinundino ante proponi quàm Comitia haberentur.

CAP. V.

De Comitijs Centuriatis.

SIcut Curiata Comitia à Curijs, ita Centuriata à Centurijs dicta sunt. De Centurijs suprà satis diximus in sextâ Pop. Rom. divisione. Erant igitur Centuriata Comitia, in quibus populus per classium Centurias divisus suffragium ferebat, ita ut suffragia colligerentur centuriatim, & quod plures Centuriæ jussissent, id ratum haberetur.

Solebant his Comitijs Magistratus creari, leges ferri, bellum indici, judicium peragi.

Jus horum Comitiorum habendorum fuit penes Magistratus majores tantùm, ut Consules, Censores, Dictatores, Interreges, Tribunos Mil. consulari potestate, & Decemviros legibus scribendis. In ijs suffragium tulerunt Cives Romani, qui in Centurias descripti erant, quique jus suffragij habebant, non tantùm qui in urbe Româ, sed etiam qui extra urbem in Italiâ habitabant, civitate tamen cum jure suffragij donati erant. Non enim omnes Itali pari jure civitatem adepti sunt: Sed alij cum jure suffragij, alij sine jure suffragij: qui igitur civitate cum jure suffragij donati erant, etiamsi in urbe non habitabant, jus suffragij habebant. Neque omnes etiam

Cives

Cives qui in urbe habitabant jus suffragij in Comitijs Centuriatis habebant: ut illi qui à Censoribus ignominiæ causâ notati in Ceritum tabulas relati fuerant, & Ærarij facti.

In Comitijs Magistratuum adfuerunt Candidati, i. e. illi qui nova officia, novos magistratus ambiebant, sic dicti, quia candidis togis indui solebant. In genere autem omnibus interfuêre Comitijs Diribitores, Rogatores, Custodes & Præcones.

Centuriata Comitia haberi oportebat in loco inaugurato extra Pomœrium. Locus autem erat Comitijs destinatus erat Campus Martius: de quo mox.

Nulla Comitia, adeoque nec Centuriata, nisi diebus Comitialibus, haberi poterant.

Comitia hæc Centuriata ex authoritate Senatûs fieri oportebat: hoc enim discrimen inter Centuriata, Curiata, & Tributa Comitia, præter alia, fuit; quòd Tributis non opus esset authoritate Senatûs, in reliquis vel maximè necesse eam accedere: ac primis quidem temporibus, post habita Comitia, Patres auctores fiebant, h. e. ea quæ populus suis suffragijs jussisset, confirmabant: Posteà verò id jus Senatui ademptum est, & institutum, ut antequam Comitia haberentur, in incertum Comitiorum eventum patres authores fierent. Postquam authores facti essent, hoc est, postquam Comitia probâssent habenda, tum edictum præmitti necesse erat, ut adquem diem convenire populus deberet, multò antè intelligeret: unde fit ut in omnibus historijs tam sæpe reperiantur Consules Comitia edixisse. Id verò edictum in tabellâ scriptum publicè proponi solebat.

Quo-

Quoniam autem Comitijs etiam adesse ex agris homines oportebat, qui in urbem fere, nisi nundinis hoc est nono quoque die, non veniebant, propterea edictum illud per tot saltem dies publicè extare necesse erat, ut populo universo notum esset. In Comitijs legum, leges ferendæ solebant à Legislatore populo propalari, ut quid de ijs sentiret, perspectum ille haberet: solebant etiam his in Comitijs vel Legislator ipse, vel alius quispiam ejus nomine leges has populo suadere, eumque ad has amplectendas hortari, & id proprie est *legem rogare*.

Nulla Comitia Centuriata jure fieri poterant nisi captatis antea auspicijs. Deinde etiam eum qui Comitia habiturus erat, & Candidatos, ante Comitia auspicatos fuisse necesse erat. Captatis sic auspicijs & sacris peractis, primis quidem temporibus magistratus Comitia habiturus urbem egrediebatur, atque tabernaculum capiebat; eum sequebantur omnes cives armati sub signis, in suis quique Centurijs. Posterioribus verò temporibus non omnes cives armati in campum conveniebant, sed tantum præsidij causâ paucorum hominum exercitus imperabatur, atque in Janiculum introducebatur, & erigebatur vexillum, donec peracta essent Comitia: Hoc etiam semper observatum fuit, ut Consul Comitiorum die, quasi ad usurpationem vetustatis, extra pomœrium tabernaculum haberet velut dux exercitûs.

Si cœptis Comitijs tonitru supervenisset, tum ea dirimebantur: si ipsis Comitijs morbo Herculeo correptus quispiam repente concidisset, dissolvenda erant Comitia, nec justa eo die haberi poterant; unde ille morbus *Comitialis* dictus est.

Popu-

Populus Romanus, cui quidem jus erat suffragij, ad diem edictum conveniebat in Campo Martio: atque ibi priusquam in Centurias distribueretur, habebat Magistratus concionem ad populum, quâ rogabatur, ut id de quo ageretur jubere aut vetare vellet. Hujusmodi autem conciones non solum antequam populus in suffragium mitteretur, sed interruptis etiam interdum Comitijs habitæ fuerunt. Erat omnium actionum cum populo commune principium *velitis, jubeatis, Quirites*: qua dicendi formula ortum est nomen *Rogationis* omnibus actionibus cum populo commune. His peractis, jubebat Magistratus populum in suas Centurias discedere ad suffragium ferendum: idque populus faciebat, nisi hic obnunciatum esset, aut ab aliquo magistratu intercessum.

In suffragijs ferendis, primis temporibus, primæ ad suffragia vocabantur maximi censûs Centuriæ: sequentibus autem temporibus, omnes Centuriæ in sortem adjiciebantur, & quæ prima educebatur, primum suffragium dicebat, & *Prærogativa* dicebatur: Deinde reliquæ vocabantur, quæ dicebantur *Jure vocatæ*. Ante lepes tabellarias latas, cum populus voce suffragium ferebat, erant in singulis Centurijs Rogatores qui singulorum rogabant sententias, quas palàm singuli proferebant: in quam autem partem plures ejusdem Centuriæ inclinassent, ea totius Centuriæ sententia censebatur: quam deinde Rogator per præconem nunciari jubebat. Si Magistratuum Comitia essent, rogabantur singuli quem vellent Magistratum esse: & tum nominatim singuli appellabant quem vellent Magistratum creari.

Idem

Idem in Comitijs Regis Sacrorum fiebat. Sin Legum Comitia essent, cùm populus legem accipere vellet, solebat uti his verbis solennibus ac veluti conceptis, *Velitis rogas*, quibus significabat se velle hoc ita fieri quemadmodum Legislator fieri vellet. Cùm verò legem accipere nollet, utebatur solenni verbo *antiquo*, quo significabat se quod rogaretur antiquare, i. e. ne omnino fieret, vetare. Ijsdem vocibus etiam utebantur in Comitijs judiciorum. In Comitijs legum Magistratus, post denumerata suffragia, legem aut acceptam, aut antiquatam pronunciabat, populumque dimittebat. In Magistratuum verò Comitijs, solebat is qui Comitia habebat, priusquam populum dimitteret, eos renunciare, quos jam sæpe à Præconibus pronunciatos populus creâsset, adjecta solenni precatione: ut ait Cic. pro Murænâ, *Quæ precatus sum à Dijs immortalibus, Judices, &c.* Denique qui Consules designati essent, domum de campo duci solebant à magnâ multitudine populi, ac præsertim propinquorum & necessariorum.

CAP. VI.

De Campo Martio.

Campus Martius, qui alibi Tyberinus dicitur, fuit locus extra urbem prope portam Flumentanam; Martius dictus, eò quòd Marti sacer vel dicatus esset: eum fortasse Romulus sacravit, non enim traditur. Author est Dionysius moris fuisse, in campo Martio

Reges

Reges & Magistratus creari. In hoc campo præter nativam loci pratorumque amœnitatem, ornamenta etiam & statuæ illustrium virorum erectæ erant: & ex *Capitolio*, cum ille locus nimis angustus esse cœpisset, propter ornamentorum, quæ quotidie inferrentur, multitudinem; plurima in *Campum Martium* translata sunt. *Campi* hujus admirabilis magnitudo, & *Curules* pariter cursus, & alia equestria certamina expedita suppeditabat: nec minus, tam multis pilam, trochum, palæstram exercitatione tractantibus, aliaque incumbentia simul opera. Perennes solo herbæ, coronatiq; usque ad fluminis alveum colles, Scenicarum ostentatio picturarum ejus generis spectacula præstabant, ut difficilè & invitus abscedas. In hoc igitur *Campo* varia ludicra exercebantur: tumultu exorto delectus in eo habebantur: clari viri mortui cremabantur: & hic campus sive schola Militiæ Romanæ, ubi juventus Romana ad palum omni genere armorum, & quidem veris duplo graviorum exerceretur, caput petendo, latentibus insidiando, poplites succidendo, insiliendo, resiliendo, punctim potiùs quàm cæsim feriendo, & interim tamen assiduè sese protegendo, item jaculando. Pars ibi Tironum pilis, lapidibus, sagittis, manu, fundâ, arcu jaculandis exercebatur: tum verò saltu fossæ latitudinem, aut valli altitudinem superare, præcipuè autem cursu locum occupare, fugientem assequi consuescebat. Erant etiam equi lignei in campo, ut insilire, desilire, dextrâ, lævâ, inermis, armatus, districto etiam gladio futurus Eques addisceret, veros etiam equos domaret, & futuris prælijs assuefaceret. Erat etiam in hoc campo horolo-

gium quod habuit ſeptem gradus circùm, & lineas diſtinctas metallo inaurato. Solum etiam campi, eo loco ubi horologium iſtud fuit, lapide amplo quadrato ſtratum fuit, & habuit lineas quaſdam, & in angulis quatuor ventos cum inſcriptione, *Ut Boreas ſpirat*, ex opere muſivo.

CAP. VII.

De Comitijs Tributis.

COmitia Tributa, à Tribubus dicta, quæ primùm tres tantùm numero extiterunt, ſed poſtea creſcente urbe & populo Romano auctæ ſunt in triginta quinque.

Tributa Comitia haberi ſolebant ad creandos Magiſtratus minores, ad Sacerdotes collegiorum cooptandos, ad leges ferendas, & ad judicium exercendum.

Comitia Tributa habere ſolebant Conſules, Prætores, & Tribuni pro varijs rebus in ijs tractandis & agendis. Omnibus civibus Romanis, quibus data erat civitas cum jure ſuffragij, licebat in Comitijs ſuam dicere ſententiam, ſive in urbe, ſive extra urbem habitarent. *Notandum* hic obiter, civitatem vel ſolam & ſine ſuffragij jure, vel cum eo jure perſonis ſingularibus, colonijs, præfecturis, civitatibus, ſocijs, aut fœderatis dari ſolitam. In Comitijs Tributis Magiſtratuum candidatos adeſſe oportebat, ſicut in Comitijs Sacerdotum. In Comitijs autem Judiciorum adeſſe etiam oportebat Reos & Accuſatores cum Advocatis, Patronis, & Sordidatis.

Ade-

Aderant etiam in his Comitijs, ut in alijs Diribitores, Custodes, Rogatores, & Præcones.

Tributis Comitijs vocandis non erat ullus destinatus locus, quemadmodum Curiatis & Centuriatis; quia religio non erat, extráne, an intra Pomœrium haberentur. Hinc, interdum in Campo Martio, interdum in Comitio, nonnunquam in Capitolio, aliquando in pratis Flamineis, seu Circo Flamineo habita fuerunt.

Comitia hæc, ut alia, non poterant nisi diebus Comitialibus haberi ordinariè. Quo autem anni tempore, id de omnibus sciri nullo modo potest; propterea quod pro re natâ, & Magistratûs ea habentis voluntate vocari solebant omnia præter Comitia Magistratuum, quæ exeunte Quintili, aut Sextili demum ineunte haberi solebant: eo enim tempore solebant fere creari Magistratus ordinarij. Indicebantur hæc Comitia ab aliquo Magistratu qui ea habiturus erat, idque ut plurimùm Trinundino antequàm haberentur. Leges in his Comitijs ferendæ Trinundino etiam ante promulgandæ, suadendæ, & dissuadendæ atque explicandæ erant.

Comitia hæc à Centuriatis & Curiatis differebant, quod non auspicio haberentur, neque Patres horum Comitiorum authores extiterunt, prout in Comitijs Centuriatis.

Cum populus in Comitijs convenerat, tum Concio habebatur à Magistratu eo qui Comitia illa habebat; qua concione de Magistratibus aut Sacerdotibus creandis, vel de legibus ferendis verba ad populum faciebat. Hac peractâ, populus in suas quisque Tribus discedebat: tum sortitiones fiebant à

Magistratu quæ diversi erant generis. Una erat ac prima omnium ad sortiendum in quâ Tribu Latini suffragium ferrent: altera fiebat inter Tribus, quo sc. ordine quæque earum suffragium ferret. Quæ Tribus prima sorte exibat Prærogativa dicebatur. Hoc tamen diversum erat à Comitijs Centuriatis, quod in his sortitione prærogativa Centuria facta, reliqua Comitia absq; sorte pro censu, ordine, atque ætate ferebantur: at Comitijs Tributis sorte utendum erat ad finem usque Comitiorum. Sortiente Magistratu, prout quæque prima exierat, à Præcone ad suffragium ferendum vocabatur. Suffragia viritim colligebantur, ita ut omnes qui ex eâdem Tribu essent rogarentur. Postquam autem tota Tribus suffragia dixerat, sententiæ numerabantur atque describebantur, hoc est, tot puncta in tabellâ notabantur quot tabellæ similes reperirentur. Unde punctum apud bonos authores per Metonym. signi pro suffragio, & Poëta, *Omne tulit punctum*, pro *omne suffragium* dixit. Atque in quam plures consensisse videbantur, ea Tribûs sententia renunciabatur. Post dicta suffragia, qui in Magistratuum Comitijs creati erant Magistratus à populo, & à Magistratu & Præcone renunciati, domum à frequenti amicorum comitatu deducebantur. Post legum Comitia id modò restabat ut leges publicarentur; id quod æneis tabulis per fora & templa fixis fieri solebat. In judiciorum Comitijs, si damnatus erat Reus, ilicò prædes dare, aut mulctas solvere cogebatur, alioqui in vincula duci à Magistratu jubebatur.

CAP.

CAP. VIII.

De Magiſtratibus Rom.

Magiſtratuum Rom. alij in ipſâ urbe fuerunt, ſive Urbani; alij extra Urbem, ſive Provinciales. Urbanorum alij majores, alij minores: utrorumque alij ordinarij, alij extraordinarij fuerunt. Magiſtratus ordinarij majores fuerunt Rex, Præfectus, vel Tribunus Celerum, Conſules, Cenſores, Prætores, Imperatores, Cæſares auguſti, donati tribunitia poteſtate, Nobiliſſimi Cæſares, vel principes Juventutis, Præfectus urbis.

Magiſtratus majores extra ordinem fuerunt, Præfectus urbis abſente ordinario Magiſtratu, Interrex, Dictator, Equitum Magiſter, Decemviri legibus ſcribendis conſulari poteſtate, Tribuni Militum conſulari poteſtate, Triumviri Reip. conſtituendæ.

Magiſtratus minores ordinarij, Quæſtores Urbani vel Ærarij, Tribuni Pleb. Ædiles plebis, Ædiles Curules, Ædiles Cereales, Curatores omnium Tribuum, Triumviri capitales, Triumviri nocturni, Triumviri valetudinis, Triumviri Monetales, Quatuorviri viarum curandarum, Quinqueviri Cis & Uls Tyberim, Decemviri litibus judicandis, Centumviri litibus judicandis, Præfecti Ærarij, Curatores operum publicorum, Curatores alvei Tyberis & Cloacarum, Curatores viarum ſingularum extra urbem, Præfectus Prætorio, Præfectus

frumenti populo dividendi, Præfectus vigilum, Præfecti regionum, Denunciatores regionum, Magiſtri vicorum quatuordecim regionum urbis, Advocatus Fiſci.

Magiſtratus minores extra ordinem Duumviri perduellionis, Quæſtores parricidij, vel rerum capitalium, Præfectus Annonæ, Quinqueviri menſarij, Triumviri menſarij, Duumviri navales, Triumviri qui conquirerent juvenes idoneos ad arma ferenda, militeſque facerent; Quinqueviri turribus muriſque reficiendis, Triumviri Senatus legendi, Triumviri recognoſcendi Equitum Romanorum.

Magiſtratus pop. Romani extra urbem vel provinciales, fuerunt Proconſules, Proprætores, Legati Proconſulum, Legati Proprætorum, Quæſtores Provinciales, Proquæſtores, Præfectus Ægypti, Præfecti Præfecturarum, Conſulares quatuor qui per Italiam jus dicerent, Juridici Italiæ, Triumviri, vel Quinqueviri, vel Septemviri, vel Decemviri coloniæ deducendæ; Quinqueviri vel Quindecemviri agrorum metiendorum dividendorumque, Triumviri vel Quinqueviri ad inſpiciendos fines, liteſque dirimendas.

Miniſtri Magiſtratuum pop. Rom. fuerunt Scribæ, Accenſi vel Adcenſi, Præcones, Lictores, Viatores, Carnifices. De his ſingulis dicere nec otium eſt, nec animus, neque opus: verum præcipuos & authoribus Latinis maximè uſitatos compendio perſtringemus.

CAP.

CAP. IX.

De Regibus Roman.

EX Floro satis constat qui, quot, & quales fuerint.

CAP. X.

De Præfecto, sive Tribuno Celerum.

CEleres, i. e. Equites expediti trecenti juvenes robustissimi ex nobilissimis familijs delecti per singulas Curias. Curiarum suffragijs commendati, qui circa Regem essent, ipsum hastati per urbem assectarentur, & jussi ministeria exequerentur, in militiâ Antesignani & Protectores, qui primi pugnam inirent & postremi se reciperent: Equites quidem ubi campus esset ad equestre certamen accommodus; Pedites verò, in aspero loco & equis invio. Celeres appellati sunt à ministerio expedito. In tres Centurias distincti, quarum suus cuique Præfectus, qui Centurio dicebatur: qui verò his omnibus & Centurijs & Centurionibus præerat, Præfectus sive Tribunus Celerum nuncupabatur.

CAP. XI.

De Senatoribus.

SEnatores primùm à Romulo electi erant centum: posteà rerum temporumque decursu, affluebat eorum numerus & crescebat supra mille, quos Augustus in ordinem demum redegit, aut à nobilitate generis, aut ab ætate, aut à sapientiâ nomen cepêre: ijdem Patres & eorum familia Patricia dicebatur: ijdem multitudinis Patroni, i. e. defensores erant: ijdem peregrinis appellati Principes in Civitate. Hi centum primùm instituti Senatores in summo erant honore, & Senatores *Majorum Gentium* dicebantur, qui post hos centum creati ex Patricijs adscripti fuere *Patres Conscripti* appellati sunt: qui postea ex plebe in Senatorum numerum relati sunt, Senatores *Allecti* dicebantur. Totum illud Senatorum Collegium, sive Concilium *Senatus* dictus est. Quod illi in Concilio constituerant, ratum erat, & *Senatusconsultum* appellabatur, si sc. plebs consentiret: nam cùm à Patribus per discordiam secessit, jura sibi constituit quæ *Plebis Scita* vocabantur. Rex ad Senatum referebat: Senatus de omni re cognoscebat & suffragium ferebat, & quod visum pluribus, id fiebat: populus Magistratus creabat, leges sanciebat & de bello decernebat.

CAP.

CAP. XII.

De Interrege.

SPatium temporis à defuncto Rege, uſque ad creationem ſequentis Interregnum dicebatur: & qui præerat cum regiâ poteſtate & inſignibus, Interrex erat.

CAP. XIII.

De Præfecto Urbis.

ROmulus unum elegit, qui urbanis negotijs præeſſet: hunc Præfectum Urbis fuiſſe ſatis conſtat. Longo pòſt tempore, tantum ſibi urbis Præfectus vendicavit, Cæſarum temporibus, ut crimina omnium in urbe cognoſceret, & demum cum Cæſares ab urbe abeſſent, Præfectus velut alter Cæſar imperabat, & de rebus omnibus quæ ad urbem pertinebant, cenſebat.

CAP. XIV.

De Conſulibus.

PUlſis Regibus, authore L. Junio Bruto Tribuno Celerum, conſulare imperium factum eſt cum omni regiâ poteſtate & inſignibus, & ne per omnia Regiam poteſtatem ſibi vendicarent, lege cautum fuit, ut ab ijs provocatio eſſet, néve

néve posſent in caput civis Romani animadvertere in jussu populi solum relictum est illis ut coercere posſent & in vincula publica duci juberent. Consules, à consulendo dicti, i. e. providendo & populo prospiciendo, duo quotannis creati sunt in Comitijs Centuriatis à Præfecto urbis. Apud eos summa totius imperij erat. Hi Senatum populumque per Accensos & Præcones cogebant: hi exercitus ducta-bant: hi primi jurârunt neminem Romæ se passuros regnare; & idem fecit populus. Insignia Consulum fuêre Sella Curulis, regia & eburnea, in quâ jus dicebatur; Trabea, seu purpurea prætexta; Lictores præferentes ipsis fasces. Fuit & hoc maximæ dignitatis, quòd ab eorum Magistratu annorum numerus signabatur, non aliter quam apud alias gentes à Regibus, aut apud nos Christianos à nativitate Servatoris nostri.

CAP. XV.

De Dictatore & Magistro Equitum.

QUotiescunque se Romani bello aut alio quovis periculo imminente impeditos sensérunt. Dictatorem statim creârunt cui Reip. summam tradiderunt. Hic à Rege differebat tantum nomine & imperij duratione. Dictatoris nomen sortitus est, quia dictis ejus parebat populus. Dictator sex mensibus durabat: &, si id demum necesse esset, in alios sex menses denuò eligebatur. A Dictatore ad populum provocatio non erat, & ei capitis animadversio data est: quibus rebus

rebus à Conſulibus differebat. Dictator creatus deſignabat ſibi Magiſtrum Equitum, qui Dictatori idem fuit quod Regi Præfectus Celerum; abſente enim Dictatore ſummam omnium rerum gerendarum poteſtatem habuit.

CAP. XVI.

De Prætoribus.

PRætor, quòd præerat, quaſi Præitor dictus appellabatur primum omnis fere Magiſtratus, ipſe etiam Conſul. Prætor dictus ille qui præiret jure & exercitu: nam cum Conſules avocarentur a bellis finitimis, neque eſſet qui in civitate jus dare poſſet, factum eſt ut Prætor quoque crearetur, qui jus populo diceret. Prætor primùm unicus tantum in urbe deſignatus erat; poſteà autem non ſufficiente eo Prætore, quod multa turba peregrinorum ad jus petendum in urbem veniret, creatus eſt alius Prætor. Ita Prætores duo facti, unus qui civibus, alter qui perigrinis jus diceret: unde ille *urbanus* & *major*, hic *peregrinus* & *minor* vocabatur. Hi Comitijs Centuriatis creati à populo, juriſdictionem, ſed incertum, accipiebant. Ubi verò deſignati erant, ex Senatuſconſulto duas juriſdictiones urbanam & peregrinam ſortiebantur, quamque ſorte adepti erant eam exercebant. Cauſarum duo ſunt genera, aliæ Criminoſæ, aliæ Civiles: hæ primùm Prætoribus propriæ, deinde etiam illæ: unde Prætores Quæſitores dicti ſunt. Munus juris à Prætoribus dicundi tribus hiſce continetur verbis *Do*, *dico*,

dico, addico: Prætor enim actionem dabat, jus dicebat, tam res quam homines addicebat. Insignia Prætorum fuerunt prætexta, Sella Curulis, hasta, gladius: ministri erant Scribæ, Accensi, & Lictores. Prætexta ejus cum Consulibus communis fuit. Sella Curulis fuit Sella eburnea quâ in publico & privato loco sedendi causa utebatur. Propria autem Prætorum insignia duo fuêre, hasta & gladius; illa ad jurisdictionem, hic ad quæstionem significandam. Prætores rebus privatis & civilibus præpositi erant duo illi jam dicti: rebus autem publicis & criminosis præpositi etiam plures fuere.

CAP. XVII.

De Censoribus.

Censores constituti sunt, quod Consules negotiorum mole impediti vacare civibus censendis non poterant; ideoque totos annos septemdecim nullus fuit habitus census. Partim igitur hanc consularis muneris, & alia quædam officia judicarunt patres transferenda esse in peculiarem Magistratum, cui hujus Censuræ nomen est impositum, quòd ad eorum censionem i. e. arbitrium censeretur populus: vel quod suam quisque rem tanti æstimare solitus sit quanti illi censuissent. Censores duo creati, censuique habendo præfecti, ab eaque re Censores appellati sunt. Fuit hic unus de Magistratibus majoribus, & Reip Romanæ, propter disciplinæ custodiam, cujus severa cura Censoribus inter cætera sine provocatione com-

commissa fuit, admodum salutaris. Censorum officium erat describere facultates cujusque civis, observare singulorum hominum, etiam eorum qui senatorij, aut equestris erant ordinis, mores & vitam; notare ignominia civem quemcunque, Senatorem loco movere, Equiti adimere equum & annulum, si quid in vita ejus deprehenderet honestati contrarium; tollere quoque omnia quæ probitati morum pestem & perniciem illatura videbantur: *Magistri morum* solebant nominari. Fuit autem observatum, ut ad hoc munus non eligerentur nisi duo vera virtute & authoritate insignes, & ut plurimum consulares. Quum Censor moreretur, id pro infaustissimo habebatur omine. Creabantur quinto quoque anno, quod tempus Lustrum appellabatur: & completo quinquennio (quadrienno potius) lustrabant, & taurilia sacrificia de sue, ove, tauro faciebant: alij Suovetaurilia appellant. Censuram Mamertinus Dictator posteà annuam & semestrem fecit. Hic Magistratus primum solis patricijs concessus, postea etiam plebi.

CAP. XVIII.

De Quæstoribus.

Quæstores à quærendo dicti sunt, qui conquirerent publicas pecunias & maleficia. Tria fuerunt eorum distincta genera: alij enim Quæstores Urbani vel Ærarij: alij Quæstores parricidij vel rerum capitalium: alij Quæstores provinciales fuerunt, qui provincias gererent & earum vectigalia conquirerent.

CAP.

CAP. XIX.

De Tribunis Plebis.

TRibunis plebis creandis initium fuit secessio plebis a Patribus in montem sacrum facta ob crudelem Patriciorum fœnerationem: quæ cum ingentem trepidationem incussisset Patribus, Menenium Agrippam summæ ea tempestate authoritatis virum plebi pariter ac patribus charum, Legatum ad componendam popularem seditionem decernunt; qui gravi usus oratione, in qua Apologum de conspiratione membrorum contra ventrem induxit, quemadmodum corpori ea conspiratio cladem intulerit, usque eò delenivit plebis animos, ut illius opera pacem cum Patribus iniverit: in cujus fœderis pactione convenit, ut plebeios in urbe magistratus obtinerent. Primùm Tribuni Plebis concessi duo, deinde tres additi, mox quinque, item alij: hoc pacto decem Tribunis in plebem Romanam fuit jurisdictio. Tribunorum creandorum potestatem plebeij adepti sunt, ut ipsi sibi è suo corpore, contra Patriciorum potentiam ac vim, creare magistratum peculiarem possent, a quo auxilij latio adversus Consules esset; utque hic magistratus sacrosanctus esset, h.e. talis quem vel vi vel verbo violare capitale esset, & scelus inexpiabile: ita ut magis ad impediendum quam agendum initio Tribuni essent creati: hoc fine, ut, si quid vel de publico vel privato negotio animadverterent a patribus agi quod fraudi posset esse plebi,

in

interponerent suam authoritatem, & illud averterent, non autem ipsi nova & alia molirentur, sicuti sæpe fecerunt. Poterant igitur Tribuni quemvis tueri contra vim intentatam à superiore, & licebat illis quibusvis decretis quæ improbabant intercedere: licebat etiam ipsis quemcunque vellent arreptum in concionem producere & cogere quibus de rebus esset interrogatus de ijs respondere. Hac tantâ potentiâ & immunitate tanquam telo quodam acerrimo armati, si qui naturâ inquieti, aut alias patribus iniqui essent, valdè abusi sunt suâ potestate, & paulatim latiùs progrediendo, & multò plus sibi juris vendicando quàm initio fuerat concessum, multùm labefactârunt authoritatem Senatûs & Consulum, & authores crebri fuerunt maximorum tumultuum & malorum, & non rarò pestes & pernicies nominantur Reip. & *Furores Tribunitij* sunt furores insaniissimi. Quanquam ipsa Tribunorum constitutio, si intra limites suos mansisset, & justè fuisset administrata, fuisset saluti Reip. & frænum Patrum ne discederent ab officio. Est hoc de Tribunis memorabile, quod, si unus cæterorum rogationibus refragaretur, impedire poterat omnia. Domus Tribunitia nunquam fuit clausa, sed noctu & interdiu semper ijs quibus opitulandum esset, patuit. Nec licuit Tribuno integrum diem ab urbe abesse, nisi in Latinis ferijs. Potestas Tribunorum etiam terminata fuit mœnibus, nec extra urbem quicquam valuit. Tribuni plebis primùm è Tribunis militum eligebantur. Tribunitiam potestatem Sylla Dictator totam abolevit, eam Pompeius restituit: sub Constantino autem Imperatore in universum Tribunatus cessavit.

CAP.

CAP. XX.

De Tribunis Militum Consulari potestate.

UT plurimorum aliorum Magistratuum, ita etiam hujus authores fuerunt Tribuni plebis. Dicuntur Tribuni Militum vel Militares consulari potestate, ad differentiam eorum qui Castrenses Magistratus erant. Causam autem ijs creandis dederunt Tribuni plebis, qui rogârunt, & gravissimè urserunt, post multa alia privilegia quæ patribus & patricijs antè extorsissent, tandem etiam hoc, ut alter Consulum ex plebe fieri liceret. Opponunt se patricij gravissimè: de furore suo tribunitio nihil remittunt: tandem ne Consulatus cum plebe communicaretur, Senatusconsultum factum est, ut in locum Consulum alij magistratus, vel præfecti, pars ex plebe, pars ex patribus crearentur. Hoc senatusconsultum plebs laudibus extulit & accepit, & sic Tribuni Militum tres consulari potestate, & quidem omnes patricij eligebantur. Fuerunt hi Tribuni nonnunquam omnes patricij, nonnunquam ex patribus & plebe simul creati: potestate & insignibus ijsdem quibus Consules usi fuerunt, ut patet ex titulo.

CAP.

CAP. XXI.

De Triumviris.

PLurimi Magiſtratus Romæ fuêre Triumviri dicti. Primi ſunt Triumviri Reip. conſtituendæ, inſtituti ad ſedandos tumultus, ad componendas turbas & delenda partium ſtudia exorta in Rep. poſt J. Cæſarem in ſenatu 23. vulneribus confoſſum. Hi pio Magiſtratus prætextu tyrannidem palliantes ſeſe Triumviros Reip. conſtituendæ appellavêre, quorum nutu & auſpiciis omnis Reſp. niteretur. Cæterum quorſum eorum animus inclinaret, mox ipſe rerum eventus oſtendit omnes divinas humanaſque res commiſcens: omnibus inter ſe opibus conſumptis ad extremum unus Cæſar potitus eſt, qui & ipſe omnibus cæteris ſuperſtes ipſum de quo loquimur triumviratum obtinuit. Duravit Romæ hic Triumviratus annos circiter decem.

Alij erant Triumviri Capitales dicti, qui & Treſviri ſeu Treviri nonnullis appellati carceris cuſtodiam haberent, & in facinoroſos animadverterent, ante conſtitutas quæſtiones publicas. Ijs octo Lictores miniſtrabant.

Erant & Triumviri Minarij, quibus commiſſum erat ex ærario publico perſolvere pauperum Civium debita. Huic muneri præerant aliquando quinque Quinqueviri Menſarij dicti, à menſa in quâ pecunia numerari ſolet.

Erant etiam Triumviri coloniæ deducendę. qui

populi in colonias deducti duces eligebantur: Sed ad hoc aliquando septem, decem, aut viginti electi, qui ex eo Septemviri, Decemviri, Vigintiviri coloniæ deducendæ appellari solent.

Erant etiam Triumviri Monetales, qui cudendæ monetæ præfuere, inde dicti Triumviri A. A. Æ. F. F. i. e. auro, argento, ære, flando, feriendo.

Triumviri Valetudinis pestis causâ creari solebant, atque Domini sanitatis vocabantur: his, temporibus de morbo suspectis magna potestas concedi solebat.

Triumviri Nocturni ad incendia arcenda excubias agebant, unde Nocturni dicti sunt.

CAP. XXII.

De Decemviris legibus scribendis Consulari potestate.

DEcemviri loco Consulum tribus annis Reip. præfuerunt. Hi Athenis leges tulerunt in decem tabulis: datumque est ijs jus summum, à quibus provocatio non erat; & datum est ut leges corrigerent & interpretarentur. Sequente anno duas tabulas addiderunt: & inde appellatæ leges duodecim tabularum. Hæ leges aureis tabulis pro rostris ponebantur. Decemviri hi, assumptis civitatis gubernaculis, aggressi sunt Remp. constituere. Potestatem & insignia habebant eadem quæ Consules, ut patet ex titulo. Penes unum fasces erant, & reliqua Consularis potestatis insignia; is senatum convocabat, decreta confirmabat, cæteraque agebat pro imperio. Reliqui servatis vici-

vicibus succedebant, idque ad certos dies, donec elaberetur tempus annuum.

CAP. XXIII.

De Ædilibus.

ÆDiles, alij Plebeij, alij Curules, alij Cereales erant: qui licet nomen unum, officia tamen multùm diversa habebant. Ædilis dictus est qui ædes sacras & privatas curaret.

Ædiles plebis eodem anno quo Tribuni plebis, ex plebe eligebantur duo, qui Tribunis pleb. administrarent quicquid opus esset, & lites nonnullas eorum permissu dijudicarent, ædiumque sacrarum, locorum publicorũ & annonæ curam haberent. Ab uno officiorum suorum vocantur Ædiles: curarunt autem multas res magnas quas hîc recensere longum foret.

Ædiles Curules appellabantur à Sellâ Curuli quâ uti solebant. Creabantur ex Patricijs, non ex Plebeijs primùm: posteà alternis annis ex plebe fiebant. Erant numero duo. Horum munus fuit ludos sacros & solennes suis sumptibus instituere ac procurare, sacrarum ædium ac privatarum curam habere, curare ut Templa, Theatra, Stadia, Fora, Porticus, Curiæ, Basilicæ, atque Mœnia magnificis operibus reficerentur & ornarentur: etiam annonæ aliarumque rerum curationem & cognitionem sibi vendicarunt, & multa cum Ædilibus Plebeijs communia habuerunt: omnium maximè ad eos pertinebat fas & lites Redhibitionum, i. e. in quibus agebatur

de rei corruptæ vitio quam quis aut vendidisset aut commutâsset dirimere.

Ædiles Cereales dicti, qui Cereri i. e. frumento præerant, á C. J. Cæs. instituti, & ex Patricijs creati.

CAP. XXIV.

De Proconsulibus.

Proconsulem sex Lictores præcedebant: cætera omnia habebat ut Consules. Statutum erat, ut qui Consules uno anno fuissent, sequente Proconsules essent. Deinde Proconsules ad provincias mittebantur, & singuli singulos legatos habebant, qui administrationi præstarent auxilium. Proconsul potestatem exercet in eâ provinciâ tantùm quæ ei tradita est vel decreta, nisi vocaretur in jurisdictionem voluntariam. Sub Cæsaribus distinctæ provinciæ: & Consulares sub Senatu populoque Romano erant Proconsules sub Imperatoribus.

CAP. XXV.

De Imperatoribus Augustis Cæsaribus donatis Tribunitiâ potestate.

POpularis Reip. Rom. status hac ratione iterum in Monarchiam conversus est. Cum C. J. Cæsar devictis Pompeij in Hispania filijs, & reliquijs civilis belli confectis Romam reversus esset, Senatus qui magna ex parte Pompeium secu-

secutus fuerat, metuēs ne ipse victoria elatus crudele aliquid in se statueret, novos quosdam & singulares honores decrevit: inter quos fuerunt præcipuè, ut Pater patriæ diceretur, Consul in decennium (quem tamen honorem post aspernatus est) Dictator in perpetuum esset, sacrosanctus haberetur, Quintilis mensis ab ejus nomine Julius appellaretur, in acta ipsius Magistratus ineuntes jurarent, & ut Imperator appellaretur. Quæ omnia post necem Julij in Octavio, postquam Triumviratum deposuisset, sunt confirmata, & alia insuper addita. Nam præter hæc quæ commemoravimus, Imperatores tribunitiâ etiam potestate donabantur, Pontifices maximi creabantur: denique omnis potestas quæ Consulum, Tribunorum plebis, Censorum, cæterorum denique omnium olim fuerat, in illos est translata; atque illud etiam ijs datum, ut legibus soluti essent, nec ullo præscripto tenerentur. Augusti autem dicti sunt hac ratione, prout ex Floro videre est in clausula lib. 4. ubi Octavij Cæs. facta ingentia, & summos honores inde partos repetens, historiam sic claudit. Tractatum est etiam in Senatu: an, quia condidisset imperium, Romulus vocaretur: Sed sanctius & reverentius visum est nomen Augusti, ut scilicet jam tum dum terras coleret, ipso nomine & titulo consecraretur.

CAP. XXVI.

De Principibus Juventutis, Cæsaribus, & nobilissimis Cæsaribus.

NOn erant hi propriè Magistratus, sed tamen ad capiendos Magistratus designabantur. Consueverant enim Imperatores ex filijs, vel nepotibus, vel alijs sanguine junctis unum atque alterum, quorum præclaram indolem conspexerant, creare, ad quos imperium transferre volebant; eosque primum Principes Juventutis, pòst, extincta fere Cæsarum familia, Cæsares, tandem nobilissimos Cæsares appellabant. Primus hujus instituti author fuit Octavius Augustus.

CAP. XXVII.

De Præfecto Prætorio.

Præfectus Prætorio sub Cæsaribus disciplinæ militari præerat: ejus posteà authoritas aucta est erga forenses causas, ubi imperium declinare cœpit, nomen mutavit, Magister Stabuli dictus (nobis est comes stabuli) cum anteà sub Regibus Tribunus Celerum fuit, & sub Dictatore Magister Equitum. Sic de Magistratibus Romanis, adeoque de rebus civilibus publicis; sequuntur privatæ, cujusmodi primò sunt Vestes.

CAP.

CAP. XXVIII.

De Veſtibus Roman. & primum de Togâ.

Romanis Toga, uti Græcis pallium erat propria: unde hi gens *Palliata*, illi *Togata* appellari antiquitùs ſolebant. Quare cum omnia quę ad veſtitum Romanorum pertinent attingere nequeamus, pauca ſolummodò notabimus de Rom. Togâ, Tunicâ, & Calceis.

Toga à tegendo dicta amictus exterior fuit: ex lana fiebat. Cingebatur Toga cinctura triplici, laxiore, ſtrictiore, & cinctu Gabino. Cinctura laxior erat qua Toga laciniâ traheretur, & terram verreret, quod molle ingenium indicabat. Cinctura ſtrictior, quâ ſinus Togæ in anteriore parte conficeretur, nec Toga ad pedes devenire permitteretur: unde *altè præcincti* pro expeditis dicti ſunt. *Cinctus Gabinus* dicebatur Toga ſic interdum rejecta, ut una lacinia à tergo revocata hominem cingat. Hoc veſtimenti genere utebatur Conſul bella indicturus, ideò quia cum Gabij Campaniæ civitas ſacris operaretur, bellum ſubitò venit; tum cives accinctis togis ſuis ab agris ad bella profecti ſunt & victoriam adepti: unde hic eſt ortus mos.

Togæ menſura pro opibus varia fuit: quibus enim domeſtica res anguſtior, ijs Togę parvæ: quibus ampla, majores. Honeſtiores fœminæ non Togâ utebantur, ſed Stolâ: quæ tamen obſcuri erant loci, item ancillæ & mulieres impudicę Togam

ferebant: unde apud Poëtas ſepe togatę mulieres Matronis opponuntur; quippe eo nomine Meretrices vocabantur. Exulibus Romanis, quibus aquâ & igni eſſet interdictum, uti togâ non licebat. Mutatâ Rep. & imperio labente, Toga quæ olim Civibus neceſſaria erat, apud paucos & non niſi honeſtiores remanſit: Vulgus, ſpretâ eâ, abijt ad penulas, lacernas, aut tunicas ſolas, eaſque coloris pulli. Toga pacis, ut ſagum belli inſigne fuit. Togarum genera fuerunt Prætexta, Candida, Pura, Pulla, Sordida, Picta, Purpurea, Palmata, Trabea.

Toga Prætexta à prætexendo dicitur, quia ei purpura prætexta erat, i. e. quia purpuram in orâ habebat. Hac togâ utebantur pueri uſque ad annum decimum ſeptimum: qui annus Tyrocinij dicebatur. Hac primum utebantur Sacerdotes Romani & ſummi Magiſtratus. A prætextâ Prætextati dicti ſunt, ij ſc. qui in ætate eſſent prętextatâ, i. e. puerili, & qui in Magiſtratu.

Toga Candida dicebatur quâ induebantur ij qui honores petere volebant, inde *Candidati* appellati: erat autem candida cui intendendæ albedinis cauſâ cretam addiderant; eſt enim plus candidum quàm album: albus color nativus lanæ eſt; candidus propriè ſplendens ille, & qui eſt ab arte.

Toga Pura fuit communis *Toga* hominum privatorum: eadem *Virilis* appellata & *Recta*, & *Libera*, & nonunquam *Toga* ſimpliciter nullo epitheto addito. Pura dicebatur, quod albi coloris nullâ admiſtâ purpurâ eſſet. Virilis, quia pueris virilem ætatem ingredientibus dabatur, anno ſcilicet decimo ſexto, poſtquam ex ephebis exceſſiſſent, & pretextatam

ſeu

seu puerilem togam exuissent. Libera, quia pueris initium quoddam libertatis erat, cum anteà custodirentur à Pædagogis. Recta, quòd ominis causâ altantibus, & in altitudinem contexi solebat.

Toga Pulla atri coloris fuit, quam induebant luctûs causa: unde Atrati dicuntur mœsti & lugentes. Declinante enim Rep. cum exoleviſſet usus Togæ, exolevit etiam simul usus coloris albi: & tum pullæ fuerunt plebeiæ vestes omnes: hinc *Pulla Paupertas* dicta est: hinc discrimen Civium priori seculo ignotum, ut alij Candidati dicerentur, alij Pullati. Candidati, non ij qui peterent (ut olim) sed honestioris ordinis Cives: Pullati, infima plebs sive vulgus.

Toga Sordida à pulla differebat & colore & usu: non enim erat atra, sed alba, veruntamen erat sordidior & longo usu detrita: Deinde, nullus ejus usus fuit in luctu, sed erat fere vestis vulgi, quod ob id sordidum interdum dicitur: qui verò ditiores & elegantiores erant, ij semper nivea toga vestiti erant.

Toga Picta vestis Hetrusca fuit, purpurei coloris, auro distincta, à Triumphantibus geri solita.

Toga Purpurea differebat à picta, quia pura erat; à Prætexta, quia hæc erat alba cum limbo tantùm purpureo circumducto, purpurea limbum non habebat.

Toga Palmata ab intextis palmis sic appellata.

Trabearum genera tria fuerunt: unum, è sola purpura Dijs consecratum: alterum è purpura non sine albo: tertium auguraleex purpurâ & cocco.

CAP.

CAP. XXIX.

De Tunicâ Roman.

Tunica propriè dicta, est vestis, quæ proximè togam attigit: primùm sine manicis, deinde manicata ac cinctura constricta erat. Omnes Cives Romani Tunica utebantur, ac Tunicæ ordines distinxerunt. Nam Senatores & Equites Tunicam clavatam induerunt, plebs rectam & sine clavis. Clavata tunica fuit, quæ clavos purpureos i. e. flores panno intextos vel insutos habuit. Latus clavus fuit Senatorum: Angustus clavus Equitum Romanorum.

CAP. XXX.

De Calceis Roman.

Calceamentorum duo genera fuerunt; Calceus & Solea. Calceus totum pedem tegebat; Solea plantam tantùm; pars enim superior habenis devincta fuit. Et Calceorum & Solearum multa genera fuerunt.

Lunulatus Calceus erat Senatorum, de quo supra cap. de Senatorib. alias appellabatur *Mulleus*, à verbo antiquo mullare, i. e. fuere.

Pero sive purus Calceus ex puro corio sine lunulis factus erat.

Calcei *Uncinati*, ijdem qui Caligæ, erant calcei illi quibus utebantur Milites, a quibus Caius Cæs. Cali-

Caligula Imperator nomen habuit, quia natus in exercitu erat.

Erant duo Calceamentorum genera Scenicis propria. *Soccus* Comœdorum erat calceus supra talos porrectus: hic pro Comœdiâ aliquando ponitur. *Cothurnus* Tragœdorum ad suram usque pertingebat; ambiguus & utrique pedi aptus erat: unde aliquando sermones ambiguos significat, aliquando turgidos, elatos, tragicos, & ipsam Tragœdiam: ut Horat.

Hunc Socci cepere pedem, grandésque Cothurni.

Id est, Comœdiæ & Tragœdiæ.

CAP. XXXI.

De Mensis & Convivijs Romanorum.

VEteres in more habuerunt quater in die cibum sumere: Jentaculum, quod prandiculum prisci appellaverunt, Prandium, Cœnam, Comessationem. Merendam posteri addiderunt, quæ à cibo meridiano nomen sumens idem cum prandio apud veteres fuit, inde quinquies cibum quotidie capere solitum constat: quod tamen non ita intelligendum est quasi omnes sine discrimine toties comederent; verùm de pueris qui famem non ferunt, & opificibus, servis, viatoribus, quorum labore fractas atq; imminutas vires refici & augeri cibo necesse erat, item de Senibus qui valetudinis causâ aliquid cibi ante Cœnam sumebant: reliqui homines liberaliter educati semel tantùm, aut plurimùm bis comederunt, Prandia erant, ut

ut plurimùm, breviſſima & parciſſima: ſumptuoſiora & liberaliora, vel feſtis diebus uſurpare ſolebant, vel nuptialia erant, vel ambitionis & largitionis, vel luxuriæ cauſâ inſtituebantur. His cauſis exceptis, & ſimilibus, parcè admodum prandebant, cœnabant largiùs. Cœnam veteres Veſpernam appellabant: quod autem Prandium vocamus, illi Cœnam appellabant. Certiſſimum eſt Comeſſationes antiquis probatas non fuiſſe. Ad cœnas maximè Convivas vocabant, quò liberiùs amicos tractarent, non interveniente negotiorum de die ſerie; inde tam frequens Cœnarum, prandiorum nulla, aut certè rara mentio in deſcriptione apparatûs alicujus magnifici.

Menſæ primùm ex ulvis paluſtribus aut ceſpite, ut & ipſi lecti ſeu tori: poſteà ex acere conficiebantur: lapſis deinde moribus, & invaleſcente luxuriâ, lecti, abaci, monopodia, menſæ, triclinia ex ebore facta, & primùm ęrata, deinde & argentea, mox & laminis aureis obduci cœperunt: quæ morum pernicies diſciplinæque publicæ peſtis ac jactura à Cn. Manlio victâ Aſiâ in urbem commigravit. Sed & citreæ menſæ uſque adeò in pretio fuerunt, ut argenti aurique æſtimationem ea arbor æquaverit. Menſæ primùm formâ quadratæ, poſteà rotundæ factæ ſunt: quæ menſarum formæ Græcis pariter & Latinis communes: Romanæ verò menſæ referebant figuram Sigmatis Græci quod idem cum C Latino, ſeu dimidiatæ Lunæ effigie, ut in ejus intercapedine poſiti ſervi & pincernæ omnia liberiùs circum miniſtrarent. Ad extrema hujus cornua honoratiores convivæ collocabantur. Ornabantur autem

autem ſigmata hæc tapete, aut byſſino periſtromate, luxuriante Rep. quanquam priſca frugalitas frondibus, culmis, aut ferarum pellibus contenta fuiſſet.

Romani ante, Cœnam, quæ hora diei nona fere committebatur, exercebantur lavando, fricando, ungendo.

Priſci Romani ſedentes epulabantur: quem morem habuerunt à Laconibus & Cretenſibus. Poſterioribus temporibus accumbendi mos manavit ad Romanos, ut veriſimile eſt poſt Aſiam devictam Græciamque cognitam ab ipſis Græcis: quod Horat. innuit,

Græcia victa ſuum victorem cepit; ——

Accumbendi modus hujuſmodi erat. In Cœnaculo menſa collocabatur rotunda, humilis, inferiorum quidem hominum, tripes, & ex ſimplice ligno; lautiorum citrea, aut acerna, aut lamina argentea intecta, quam pes eburneus fabrè factus, putà in modum Pardi aut Leonis, ſuſtinebat. Circum Menſam tres, ut plurimum, lecti erant, ex quo Triclinij nomen; vel duo etiam, quod Plaut. Biclinium; poſterior ætas à Veſpaſianorum Imperio Sigma vocare cœpit: quòd cum eſſet in formam hemicycli aut lunatæ teſtudinis extructum vocari placuit nomine literæ Græcæ; quia, ut ex marmoribus liquet, illa ætas ſigma literam ut mediam lunam ſcribebat C. Sigma autem duobus lectis tantum conſtitit: ij potrò lecti inſternebantur aulæis, purpura, aut alia veſte ſtragula, pro copia aut inopia convivatoris: id ſub horam Cœnæ fiebat. Priuſquam autem accumberent, lavabantur, atque togas mutabant veſtibus

vestibus quas à re Cœnatoria dixerunt. Tum etiam soleas pedibus demebant, ne lectum conspurcarent. Caterum aut terni aut quaterni unum locum occupabant: si plures, sordidum id, & minimè lautum habebatur. Ita fiebat ut ex una communi mensa vix supra duodecim vescerentur. Accumbebant reclinata supera parte corporis in cubitum sinistrum, infera in longum porrecta, ac jacente, capite leviter erecto, dorso à pulvillis modicè suffulto. Quod si plures uno lecto decumberent, primus decumbebat ad caput lecti, cujus pedes porrigebantur ponè dorsum secundum; secundus verò occiput obvertebat ad umbilicum primi, pulvillo interjecto; pedes jacebant ad tergum tertij: & sic deinceps tertius, sic quartus. Qui primus & ad caput lecti decumbebat, summus dicebatur; qui ad pedes, imus; qui inter istos, medius. Atque si tres Convivæ in uno lecto, medius dignissimus; proximus honore summus: si quatuor, medium censeri arbitror proximum à summo: si duo tantum, dignissimus summus fuit. Atque hæc quidem in privatis convivijs. In publicis autem Epulis & Cœnis nuptialibus cum hominum magna multitudo conveniret, numerus discumbentium observari non poterat, sed plures ternis aut quaternis in uno lecto decumbebant.

Dicit autem Varro Convivarum numerum incipere debere a Gratiarum numero, & progredi ad Musarum i. e. proficisci à tribus, & consistere in novem: ut cum pauciſſimi Convivæ sunt, non pauciores sint quam tres; cum plurimi, non plures quam novem: Nam multos esse non convenit, quod turba

turba plerunque eſt turbulenta. Ipſum deinde Convivium conſtat (inquit) ex rebus quatuor, & tum denique omnibus ſuis numeris abſolutum eſt. Si belli homunculi collecti ſunt, ſi lectus lectus, ſi tempus lectum, ſi apparatus non neglectus. Nec loquaces, inquit, Convivas, nec multos legere oportet: quia eloquentia in foro, & apud ſubſellia: ſilentium verò non in convivio, ſed in cubiculo eſſe decet. Sermones igitur id temporis habendi, non ſuper rebus anxijs aut tortuoſis, ſed jucundi atque invitabiles, & cum quadam illecebra & voluptate utiles, ex quibus ingenium noſtrum venuſtius fiat & amœnius: quod profectò eveniet, ſi de ingenuis rebus ad communem vitę uſum pertinentibus confabulemur, de quibus in foro atque in negotijs agentib. loqui non eſt otium. Dominum autem convivij eſſe oportet non tam lautum, quam ſine ſordibus: & in convivio legi non omnia debent, ſed ea potiſſimum quæ ſimul ſint ad vitam utilia & delectent. Hæc Varro.

Cœnam Antiqui in tres partes ſive Miſſus tribuerunt. Primum Miſſum Antecœnam, ſive Guſtationem, ſive guſtum dixerunt, ſive etiam promulſidem, quod daretur ante mulſum. Secundum, in quo præcipui & lautiſſimi cibi, propriè Cœnam: cujus quod præcipuum ferculum erat, Caput Cœnæ dicebatur. Tertium, in quo bellaria, menſam Pomorum ſive Menſas ſecundas. Mos ridiculus apud Antiquos, quo ſolebat Domino convivij, ſimul ac decubuiſſet ſcheda dari, quę deſcripta ordine obſonia omnia haberet, ut jam tum ſcire poſſit quid poſtremum coquus miſſurus eſſet. Cœnatio ab ovis incepit, in pomis

pomis desijt: Horat. ——— *ab ovo*
Usque ad mala. ———
Id est à prima mensa ad postremam. In Cœnis lautioribus Structore & Chironomonte utebantur. *Cœnam committere*, à ludis transumpta voce, erat incipere.

Prisci Convivio leges scripserunt quæ fuerunt fere illæ.

1. Vinum purum putum puer infundito.
2. Nymphis (i. e. Lymphis) in hoc regno aqua & igni interdictum esto.
3. A summo ad imum more majorum bibunto.
4. Patera vinum circumferunto.
5. Decem Cyathi summa potio sunto.
6. Musis nonum, decumum Apollini bibunto.
7. Dominam si quis habessit, indicium facito.
8. Ejus & propitiæ Deæ nomine supra numerum bibito.
9. Dicta, & joços usurpanto.
10. Ast intra licentiam & convitia utraque sunto.
11. Rixæ, clamor, contentio ad Thracas ablegantor.
12. Eorum vicem carmen aliúdve Musæum proferunto.
13. Deque eo modicè & modeste anquirunto.
14. Angeronæ (i. e. silentio) sacra Mensa habetor.
15. Dicta indicta, facta infecta in vino inscribuntor.
16. Qui hasce leges fraudus essit, sacer intestabilis vivito.

Videat cui est animus, has leges pulchrè expli-

explicatas à Justo Lipsio *Antiq. lect. lib. 3.* Qui has bibendi leges ferebat, *Magister* vulgò dicebatur: Varroni Modimperator, Horatio Arbiter, Plauto Dictator: Græcis Symposiarcha, Rex Strategus: & vel suffragijs, & sola corollæ impositione, vel sorte & talorum jactu eligi solebat. In secundis mensis pateras coronabant: Convivas autem coronare ebrietatis, non elegantiæ fuit. In memoriam & salutem Dominæ bibebant his verbis solennibus: *Benè mihi, benè tibi, benè nobis omnibus*, & *benè Amicæ meæ*: ut liquet ex Plauto; vel *Benè me, benè te, benè nostram*, &c. nempe vivere opto & precor. Parasiti & qui invocati ad cœnas venerunt *Musæ* appellabantur.

CAP. XXXII.

De Nuptijs Rom.

NUptijs præibant sponsalia à spondendo dicta, in quibus sc. mutua sibi spondebant officia Sponsus & Sponsa. In Sponsalibus pactum matrimoniale in tabulis scriptum habebant, quas præsentium testium sigillis consignabant, qui testes ob id Signatores dicebantur.

Ante Sponsalia Augurem unum sponsus, alium sponsa consulebat. Auspicium maximè felix habebatur cornix: ea namque cornicum societas, ut ex duobus socijs altero extincto, altera perpetuò vidua maneat.

Solebat Sponsus in Sponsalibus annulum dare sponsæ, quem illa in digito tertio gerebat, quoniam

à corde ad hunc digitum arteria ducitur.

Nuptiæ à nubendo dictæ, i. e. tegendo: solebat enim sponsa ad sponsum deduci facie velatâ.

Tribus modis mulier alicui legitimæ uxor fiebat, usu, confarreatione, coëmptione. Usu i. e. possessionis præscriptione, si tutorum consensu nupta integrum annum nullo interrupto usu cum marito egisset. Confarreatione, i. e. certis ritibus coram Pontifice peractis, certis verbis habitis, dum marito mulier traderetur, præsentibus decem testibus, & solenni sacrificio oblato, in quo conjuges ex eodem libo farreo comederent, quod in sacrificio oblatum esset: quod sacrificium a farre Confarreatio dictum, & nuptiæ ipsæ Farreatio, & aliquando simpliciter *Sacra*. Coëmptione, cùm mulier emptionem simulans marito pecuniam dabat. Quarto etiam modo mulier alicui uxor fiebat, sortitione.

In Nuptijs Coëmptione factis non proprijs nominibus compellabantur Conjuges, sed vir Caius, mulier Caia appellabatur, in memoriam felicis matrimonij e Caia Cæcilia cum Tarq. Prisco initi: unde nova nupta in domum mariti deducta hoc utebatur Proverbio, *Ubi tu Caius, ego Caia*: quibus verbis significabat se nunc omnia mariti sui bona cum ipso simul possidere: quæ verba sic exposuit Erasmus, *Ut tu Dominus, ego Domina*. Quæ sic per coëmptionem erat nupta propriè Materfamilias dicebatur. Si qua harum cæremoniarum deesset, tum Nuptiæ dicebantur *Innuptiæ*, i. e. matrimonium minus firmum.

Peractis Cæremonijs Sponsa ad mariti domum duce-

[illegible] ab hoc domum [illegible] more orta est phrasis *Dare uxorem*, hinc [illegible] Facas sive Tædæ per metonym, sig. per [illegible] pro ipsis nuptijs. Postridie nuptiarum fiebant Repotia, & Sponsa ab amicis accipiebat Nuptialia dona.

Nuptiarum separatio erat duplex. *Repudium*, Conjugum desponsatorum tantùm hac verborum formâ à petente fiebat *Conditionis tuæ non utar*. *Divortium* Conjugum matrimonio junctorum, à petente hac verborum forma fiebat *Res tuas tibi habito*, vel *Res tuas tibi agito*. Utrumque genus dicebatur *Matrimonij renunciatio*: ubi not. est, Authores quosdam probatos pro verbo *renunciare* hac phrasi usos fuisse *mittere*, vel *remittere nuncium*: quoniam in istiusmodi renunciationibus libellum Divortij causas continentem uxori per nuncium mittebant. In ejusmodi Repudijs sive divortijs ritus omnes erant nuptiarum ritibus prorsus contrarij. Justa divortij causa ad Censores delata nuptiarum tabulæ frangebantur, dos restituebatur, claves domûs à muliere auferebantur, & illa foras pellebatur.

CAP. XXXIII.

De Exequijs Romanorum.

SOlebant apud Romanos genere maxime propinqui expirantium amicorum spiritum extremum ex ore quasi per osculum legere & excipere, & defunctorum oculos claudere.

Corpus inhumatum septem dies asservabant, illud aqua calida quotidie lavantes; atque oleo interdum

ungentes, ea spe sc. ut, si corpus cunctum dormitaret, & non prorsus demortuum esset, hisce caussis revivisceret. Toto hoc septem dierum spatio conveniebant amici, atque clamores magnos subinde tollebant, sperantes corpus forte sopitum sic expergefaciendum esse: haec actio *Conclamatio* dicebatur: unde, cum pro viribus in re aliquâ egimus incassum, de illa re proverbialiter *Conclamatum* esse dicimus. Corpus sic conclamatum efferebatur togâ indutum ordinis, sive muneris sui propriâ. Qui defunctum corpus curabant *Pollinctores* dicebantur. Corpus sic unctum, ut diximus, in lecto ponebatur juxta fores ædium defuncti, facie atque pedibus extrorsum versis erga vicum aut viam publicam: hic ritus dicebatur propriè *Corporis collocatio*. Juxta lectum ponebatur Ara Latinè Acerra dicta, in quâ Amici quotidie ad funus usque sacrificabant. Fores exterius cupresso ornatæ, siquidem defuncti opulentiores essent: unde Cupressus Horat. *feralis & invisa* dicitur; tenuiores autem aut pauperculi hoc cultu carebant, præ hujus arboris raritate: unde Lucan.

Et non plebeius luctus tectata Cupressu.

Dictorum dierum spatio, qui ad id instituti, omnia funeri necessaria parabant, quæ fere vendebantur in templo Libitinæ: unde Curatores illi Libitinarij dicti erant.

Octavo post mortem die, præco urbem obibat populumque his verbis ad funus vocans *Exequias L. Titio L. filio; quibus est commodum ire, jam tempus est, ollus effertur.* Postquam convenerat populus, prodibat lectus purpurâ, vel alio magnifico stragulo coopertus: præibat Tubicen: pauperculæ quædam

Præ-

Præfiæ appellatæ sequebantur defunctum canentes. Senatoribus & Patricijs tuba, mineribus & plebeijs tibia canebant *Siticines*: Siticines autem vel Tubicines erant vel Tibicines sitos, i. e. mortuos canentes. Senatores & alij insigniores cive lecto, alij autem inferioris notæ feretro ferebantur; lectum aut feretrum ferebant cognati aut genere propinqui.

Pauperes sumptibus faciendis impares crepusculo sepeliebant: unde, qui corpora ferebant, à vespertino tempore *Vespæ*, sive *Vespillones* appellabantur. Senatorum exequijs præferebantur cereæ majorum imagines cum omnibus honorum insignibus quæ adhuc superstes meruerat.

Exequias sequebantur defunctorum liberi, propinqui, & alij amici cum servis quos defunctus manumiserat atrati, i. e. veste atrâ & lugubri induti. Ab hoc exequias sequendi more dictæ sunt *Exequiæ*. Ritus hi quoniam ut defuncto debiti peraguntur, *Justa* appellati fuerunt. Corpore pro rostris posito, qui genere proximus defunctum & defuncti majores omnes pro rostris laudabat, quorum præsentes erant imagines.

Sepeliendi mos non humando, ut prius, sed igni cremando: hujus ratio erat, ut sic inimicorum rabiem penitus effugerent, qui sæpè etiam in mortuos sæviebant atrociter. Feralis ille ignis ante incendium *Pyra* dicebatur, in incendio *Rogus*, quod tunc temporis rogari solebant Manes; post incendium *Bustum* quasi benè ustum. Corporis in Pyrâ positi oculi aperiebantur, ad cœlum intuendum: unaque semissis in ore positus ad Charontis naulum persolvendum. Pyram genere proximus incendebat face:

post hæc gladiatores conducti certabant usque dum occumberet unus: hi à Busto *Bustuarij* dicti. Cæsorum sanguis Inferiæ, i. e. Dijs inferis oblatio fiebat.

Corporis cremati cineres legebant genere proximi, quos in urnâ ponebant: unde Urna, Poëtis præcipuè pro sepulchro posita. Ritus uti funebres, vesperi fere peragebantur, adeo ut facibus uterentur, quas circumdatis cera funibus *Funalia* appellabant: unde funus.

His sic peractis Sacerdos totam turbam aquâ purâ ter spargebat. Præficarum ætate maxima magnâ clamabat voce *ilicet*, i. e, ire licet, sic missam faciens turbam. Sic turba discessit defuncto in hanc verborum formulam valedicens: *Vale, vale, vale: nos te, ordine quo natura permiserit, sequemur.*

Seniores post exequias vocabantur ad epulum ferale *Silicernium* dictum, quasi Silicœnium (ut nonnulli volunt) i. e. cœna supra silicem posita; illud enim in arâ ex silice facta edebant: ut alij autem volunt, Silicernium inde dictum est, quod qui hanc cœnam dabat silentio cerneret, nec ipsi de illâ gustare fas esset.

Tenuiores pro epulo carnes crudas dono ferebant: donatio hæc *Visceratio* dicebatur. Erat etiam post exequias potatio vini *Murrata*, vel *Murrina potio* appellata. Hanc posteà prohibebant leges duodecim tabularum, ad sumptus vitandos. Solebant etiam propinqui à funere redeuntes tristem hanc vocem ingeminare *Lessum, Lessum!* quam postea etiam partim prohibuerunt leges 12. Tab. partim ad modum revocabant.

Ætate

Ætate grandes tot dies lugere solebant, quot essent nati annis. Uxoribus maritos, Liberis parentes, totos decem menses lugere licebat? intra quod tempus vidua mulier alij viro nubere sine nota & ignominia non poterat. *Nos* hic, quid differant *lugere*, & *elugere*; Lugere est simpliciter defunctum plorare, elugere est destinatum luctui tempus explere. Sic de Rebus Civilibus Romanorum.

LIBER IV.

DE REBUS MILITARIBUS Romanorum.

CAP. I.

De Bello indicendo.

SATIS diximus supra Titulo de Fœcialibus & Patre Patrato.

CAP. II.

De Fœdere feriendo.

FOEdera alia alijs legibus, cæterum eodem modo omnia sunt. Fœcialis Regem rogabat: Jubésne me Rex fœdus ferire? Jubente Rege: Sagmina, inquit, te Rex posco.

Rex ait, pura tollito: Fœcialis ex arce graminis herbam puram attollit: postea Regem ita rogavit: Rex facisne me tu regium nuncium P. R. Quiritium? Vasa comitesque meos? Rex respondit: quod sine fraude meâ P. Q. R. Quiritium fiat, facio. Quibus sic peractis, ad hostem pergebat, fœderis leges recitabat; hostem de recto legum sensu interrogabat. Denique fidei testem appellabat Jovem sic: Si Pop. Rom. publico consilio, dolo malo ab istis legibus prior defecerit, tum ille Diespiter Pop. Rom. sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam; tantoque magis ferito, quantò magis potes polles-que. Ubi dixit, porcum saxo silice percussit: inde nata phrasis *Fœdus ferire*. Solebant etiam Romani in fœderibus feriendis jurare Jovem lapidem; quòd Fœcialis lapidem manu tenens Jovem malæ fidei vindicem appellabat, ut qui fidem falleret sic demum periret, quemadmodum illi lapis iste è manu decidit.

CAP. III.

De Delectu Militum.

INdicto bello, proximum erat, ut Militum delectus haberetur a Consulibus.

Tria fuerunt Militiæ genera: Sacramentum, Conjuratio, & Evocatio. Sacramentum erat eorum qui singuli jurabant se omnia pro Rep. esse facturos, nec à signis discessuros nisi confectis stipendijs. Conjuratio erat causa tumultûs aut belli intestini: quo tempore, quia singulos interrogare

non

non vocabat, qui fuerat ducturus exercitum ibat ad Capitolium & exinde proferens duo vexilla, unum ruleum, quo pedites evocat; alterum coeruleum, quo equites: dicebat, qui vult salvam Remp. me sequatur: & qui convenerant, simul jurabant: unde dicebatur ista militia Conjuratio. Evocatio erat, cum ad diversa loca diversi propter cogendos exercitus mittebantur. Legitimum militiæ genus Sacramentum erat: qui hoc genere militabant, ab ipsis ducibus, delectu habito, conscribebantur.

Universa primaque copiarum omnium partitio erat in quatuor legiones. Per idem tempus Consulari præditi potestate edicunt Præfectis sociarum civitatum in Italiâ, è quibus auxilia putant accersenda, numerum indicantes, viamque & locum in quem convenire oporteat qui delecti fuerant. Ac civitates, delectu habito, simili antedicto mittunt Sacramento adactos, constituto præfecto, & mercedis exhibitore.

Miles, ante decimum septimum, & post quadragesimum sextum ætatis annum, non, nisi necessitate cogente, ad arma vocari solebat.

Milites sic lecti cingi solebant, & sic in Militum numerum referri: fluxit autem mos ille ex eo, quod qui militarent omnes cincti erant: unde natæ phrases *in procinctu esse, in procinctu stare: testamenta in procinctu facere*; quale faciebant sc. milites mox pugnaturi. In Castris discingi, seu discinctus versari, & ipsum erat crimen à severis militaris disciplinæ Censoribus morte aliquando piatum, & sæpe aliorum criminum pœna.

Tyrones autem erant, qui publicis quidem expensis

pensis iter faciebant, nondum tamen in numero erant neque Milites habebantur.

CAP. IV.

De Sacramento Militari.

Sacramentum Militare quale fuerit nemo fere exponit, nisi quod eo juberi militantes sequi ducem quocunque ducat scribant. Milites primùm Sacramento tantum à Tribunis rogabantur, non jure-jurando ad militiam adigebantur. Ipsi autem inter se conjurabant se fugæ atque formidinis causa non abituros, neque ex ordine recessuros. Jul. Frontin. lib. 4. cap. 1. unde constat inter Sacramentum & jusjurandum discrimen aliquod fuisse, quanquam nunc communiter idem putentur. Sacramentum hoc militare plurimam apud milites vim habebat, præsertim Romanos. De eo hæc tantum ex optimis Authoribus brevissimè accepimus. Finitâ Conscriptione, Sacramento Tribuni adigebant sic. Unus ex tota legione eligebatur, qui singula sacramenti verba concepit & præivit; alii secuti saltem dicebant jurare se idem. Hoc vocabant *præjurationes facere*; cum ille præiret & concepta verbis ante alios juraret, alij secuti dicebant tantum *idem in me*. Jurabant se neque signa deserturos, neque aliquid adversus populum facturos; item se conventuros jussu Consulum, neque injussu abituros.

CAP.

CAP. V.

De Legionibus & Auxiliis.

UNiversus exercitus Rom. in duas partes divisus fuit, in Legiones & Auxilia. Legio à legendo dicta, quia leguntur milites in delectu; vel, à deligendo, quod omnibus pugnaces in illis delecti forent.

Legiones aliquando majori, aliquando minori militum numero constabant: sc. aliquando trium, aliquando quatuor, aliquando quinque, aliquando etiam sex millium.

Legiones à numeris Prima, Secunda, &c. dicebantur. Alia multa Legionum cognomina erant; Victrix, Fulminatrix, Felix, Ferrata ab armorum præstantiâ, quę tota è ferro, Fretensis freto assita, Pia, Fidelis, Valens, Minervia, Apollonia, Adjutrix, Germana, Gallica, &c.

De Legionibus not. 1. Non eundem semper fuisse Legionum numerum: 2. Legiones nomina sua sortitas à diversis rebus diversimodè. 3. Plures aliquando fuisse ejusdem nominis Legiones, ordine tantum inter se distinctas, ut v. g. Legio Victrix prima, secunda, tertia, &c.

CAP.

CAP. VI.

De Legionis Partibus, Cohortibus, Manipulis, Centurijs, Turmis & Decurijs.

CONstabat Legio ex Pedestribus & Equestribus copijs. Pedestres copiæ in Cohortes & Manipulos: Equestres in Turmas & Decurias dividebantur.

Cohors (quasi clausum in villa) ex pluribus Manipulis confecta constabat, ut villa ex pluribus tectis. In Cohorte tres erant Manipuli ex Hastatis, Principibus & Triarijs: solebant etiam Velites manipulis comitari. Justa Cohors legionaria habuit quadringentos & viginti: erant etiam Cohortes quingenariæ, & sexcenariæ, si pleniores manipuli & legiones. Prima Cohors dignissima erat, non numero sed splendore. Erat Cohors Prætoria decumana grandis, velut extra ordinem, quæ à Prætore nec decederet: in hanc cohortem adoptati & adscripti fere amici erant, ornati thoracibus squameis & scutis imbricatis, dictique Prætoriani.

Manipulus duos habebat Centuriones, & unus cuique attributa erat pars, quę Centuria aut Ordo dicta: ea in veteri legione erat sexaginta militum. Manipulus diu in militia mansit: labente imperio Centurias pro Manipulis habere cœperunt, Manipulos pro Contubernijs aut Decurijs ipsis. Manipulorum vetustas ab urbe condita, imo ante ipsam fuit.

Centuria erat dimidia pars manipuli, uti dictum.

Turma

Turmæ nonnullis quasi terma, quia ter denos habuit Equitum: aliquando autem Turmæ erant hominum quadraginta.

Decuria, milites decem, qui quoniam sub eodem centorio commorarentur, Contubernium dicta: unde Contubernales etiamnum appellantur eiusdem sparij & domûs socij. Hæ omnes & legiones & earum partes pedestres constabant ex quatuor earum generibus: sunt illa Velites, Hastati, Principes & Triarij.

Velites erant vilissimi, qui ætate & opibus exigui in illo minimo genere militabant: inermes fere pugnabant, & in fronte plurimum expositi hostibus erant.

Hastati dicti, quod primi pugnabant hastis: id olim, sed postea, & jaculatoriæ hastæ apud Velites remanserant socios.

Principes, qui à principio gladijs pugnabant; unde & nomen: postea alij minus illustres sumpti in eum locum.

Triarij dicti, quod in acie tertio ordine extremis subsidio deponuntur: subsidebant hi presso altero genu: dicti Pilani quod pilis pugnabant: & totus ille ordo Pilus vocatus.

Hastati Juvenes erant: Principes viri & viris proximi Triarij grandes & maturi.

Erant in legione Cohortes decem, Manipuli sexaginta, Centuriæ sexaginta. Velitum nec Manipuli propriè nec signa fuere: itaque subsignanus miles ab ijs diversos: Velites erant sparsi per Manipulos.

CAP.

CAP. VII.

De Duce & Imperatore.

DUces Exercitus apud Romanos fuerunt primum Reges, deinde Consules, Dictatores, Tribuni Mil. consulari potestate, Decemviri legibus scribendis, Prætores, Proconsules, & Proprætores; hi enim suis auspicijs bellum gerere dicebantur: Tribuni vero Mil. Magistri Equitum, Legati, &c. non suis sed alienis auspicijs pugnabant. Institutum fuit ab initio, ut nihil neque domi neque militiæ nisi auspicatò geretur; quippe quod nullius calumniæ subjicerentur quæ Dij comprobassent. Auspicia verò in exercitu unius tantum fuerunt Imperatoris cui ea provincia evenisset: cæteri auspicijs ejus pugnare, ipse bellum, ut ductu, sic auspicijs suis gerere dicebatur. Itaque nec Imperatoris nomen, nec supplicatio nec triumphus dabatur aut legato, aut ulli alii exercitus præfecto, ne si eorum quidem operâ atque virtute Imperator absens aut ægrotus victoriam adeptus esset; quod non eorum auspicijs res esset gesta, sed ipsis Imperatoris.

Imperatoris nomen appellatio fuit militaris: qui Dux præsens, re bene gesta, primùm militum acclamatione in castris, deinde sententia Senatûs in urbe ornatus est. Imperator dicebatur vel quicunque exercitum ducebat, suis auspicijs rem gerebat & imperium i. e. jus belli gerendi habebat: vel hostibus magno prælio fusis ac profligatis, eo nomine militum

militum acclamatione affectus esset. Neque vero solum si ipse, sed si Legati & Quæstores quibus imperium commisisset, rem bene, se absente gessissent: idem hoc etiam honoris adipiscebatur, ut ex Legatorum Quæstorumque secundo prælio Imperator appellaretur.

CAP. VIII.

De Legatis, Tribunis Mil. Centurionibus, & Decurionibus, & aliis Militaribus muneribus.

Legatus apud Romanos priscos is fuit qui postea Comes dicebatur, & postremò Locumtenens, penes quem absente Imperatore vel Duce summa potestas erat. Legati instituti primum, non tam ad imperandum, quam ad consulendum: dicti ideo quod Senatus quosdam è primoribus in castra & ad Ducem legabat militiæ gnaros, quorum opera & consilio uteretur. Erant delecti à Consulibus consensu Patrum: munus eorum fuit consulere, administrare, præesse, & uno verbo, vicariam operam Imperatori dare. Cicero eos appellat *Nuncios Pacis* ac *Belli*, Curatores, Interpretes, bellici consilij authores, ministros muneris provincialis. Larga eorum potestas, sed tamen Imperatori devincta eique obnoxia. Interdum etiam imperant & imperij insignia sumunt, cum habent fiduciariam operam Imperatoris: Lictores etiam habuerunt. Plures paucioresque fuerunt in Legionibus ut Senatui visum, & ut bellum & res poscebat: singuli

singuli fere singulis legionibus aut bini. Legati sunt duorum generum, Consulares & Prætorij: illi toti exercitui præerant, hi legionibus singulis. Legati Consulares etiam simpliciter Consulares dicti: Prætorij, Legati legionum: qui ipsi Legati etiam Duces Latini dicti.

Tribuni Militum dicti, quod ab initio terni essent, tum cum Legio ex tribus millibus conficiebatur. Hi peditibus tantum Legionis non etiam Equitibus præerant. Itaque ut numerus peditum in legione auctus est, sic etiam Tribunorum Mil. ita ut à tribus ad quatuor, ab his ad sex pervenerit. Tribuni toti Legioni præfuerunt, & ideo Chiliarchæ à similitudine, non veritate Tribuni vocantur. Tribunos primo creavit Romulus, dein ejus exemplo Reges & Consules, tandem parem numerum creabant Consules & populus. Tribuni alij dicti *Rutuli* vel *Rufuli* (à Rutilio quodam Consule) à Consulibus Imperatoribus in exercitu lecti: alij *Comitiati* à populo in Comitijs creati. Vox Tribunatûs laxa significatione ponitur pro varia administratione aut præfectura: ut Tribunus stabuli, fabricæ, voluptatum. Munia Tribunorum erant, jus dicere, signum excubijs dare, vigilias, munitiones, exercitia curare. Tribuni laus erat, cum miles veste nitidus, armis bene munitus ac fulgens, exercitij usu & disciplinâ eruditus incederet. Tribunorum ornamenta fuere vestis splendidior, & annulus aureus, quo cæteros Milites non fas erat uti, sed ferreis tantum.

Centuriones: Consulum jussu à Tribunis electi, ipsisque ordines assignati. Virtutis (tam animi quam cor-

corporis, ſed maxime militaris) cauſa ad id munus promoti: hinc *Promotus* & *Promotio* voces in hac re propriæ. A fortibus factis promotio milites reddebat fortes. Principes inter beneficia cœperunt ordines dare, & ab ijs petebantur. Quin & cenſus ratio habita, & quidam ditiores ſtatim ab initio Centuriones facti, ſine alijs militiæ rudimentis. Primus Centurio more & jure ad concilium militare venit: cæteri plerique interdum advocati, ſed pro tempore & arbitrio Ducis magis quam more. Centuriones electi eligunt ſibi rurſus Uragos vel agminis coactores, aut tergi ductores, ſeu Accenſos & Optiones, qui erant Centurionum ſubſidia & velut vicarij, dicti etiam Succenturiones. Eligebant etiam duos validos Signiferos. Erat in manipulo unum vexillum, Vexillarij aut Signiferi duo; ut alter alterius vicem obiret in defatigatione (gravia enim ſigna) aut etiam in morbo. Erant in unaquaque Legione decem Cohortes, in unaquaque Cohorte tres manipuli, in unoquoque manipulo duo Centuriones; ideoque ſexaginta erant Centuriones, cum ab initio triginta tantum fuerunt. Tranſibant autem Centuriones virtutis gratiâ ab inferiore ordine ad altiorem, ut a decimo haſtato ad nonum, à nono ad octavum, ſic uſque ad primum; à primo vero haſtato non ad decimum principem, ſed ad primum; nec deinde à primo principe ad decimum Triarium, ſed ad primum, qui primis temporibus primus Centurio vocabatur; poſterioribus, primipilus, i. e. Centurio primipili. Hæc de Primipilo dextro & ſummo accipienda ſunt, qui omnium Centurionum caput & ductor etiam in collegam ſuum ſiniſtrum Primipilum

jus aliquod habuit: imperabat suæ Centuriæ quidem, tamen sæpe Tribunorum & Imperatoris mandata per illum edebantur in vulgus. Etiam in acie & agmine illum aspectabant, & ad ejus nutum sistebant aut procedebant, ideo quia Aquilam regebat quod erat primum signum; hinc Aquila quia in Primipili tutela erat, pro ipso Primipilatu dicta. Præmia Primipilo trecenti aurei; qui functi erant Primipilatu erant Equitibus pares, & dicebantur Primipilares vel Primipilarij. Olim honos hic Primipili iteratus & sæpe petitus, quia eximius quem ipsi etiam Tribuni postquam defuncti capiebant. Ut Centuriones, ita Succenturiones sive Optiones sexaginta. Insigne Centurionum vitis erat.

Equitibus, qui singulis legionibus modo duceni, modo triceni, ut diximus, affuerunt, præpositi sunt ij qui Præfecti equitum ac Decuriones vocati sunt; quorum illi Tribunis Mil. hi Centurionibus respondebant, cum Præfecti alas equitum ducerent, Decuriones vero Turmarum decurias.

Præfectus Legionis judex erat habens communem primi ordinis dignitatem, qui absente Legato tanquam vicarius ipsius potestatem maximam retinebat. Tribuni vel Centuriones cæteriquę milites ejus præcepta servabant. Vigiliarum sive profectionis tessera ab eodem petebatur. Militibus peccantibus pœnam addixit; omnium arma, vestes, equos, annonam curabat, disciplinam & jus in Legionarios, tum Equites, tum Pedites exercebat; Legionem in omnibus assidue informabat & instituebat.

Præfecti Sociorum dicebantur qui auxilijs, i. e. copijs

copijs Sociorum ab Imperatoribus Romanis præpositi erant.

Præfectus Castrorum ad quem Castrorum positio, valli & fossæ destinatio pertinebat: tabernacula vel casæ militum cum impedimentis omnibus nutu ipsius curabantur: præterea ægri contubernales, & Medici à quibus curabantur, expensæ etiam ad eius industriam pertinebant: vehicula, Sagittarios, ferramenta, machinas & tormenta omnia procurabat.

Præfectus Fabrorum Fabros, Tignarios, Instructores, Carpentarios, Ferrarios, Pictores, reliquosq; Artifices ac artificia omnia curabat.

Ministri Imperatorum ac Tribunorum Militum erant Accensi, Commentarienses, Cornicularij. Accensi, i. e. postea additi quam fuisset legio completa, quos supernumerarios vocant. Commentarienses Scribæ Castrenses. Cornicularij qui vigilias Tribunorum loco circumirent, atque eorundem imperia corniculo ederent, præcones castrenses.

CAP. IX.

De Militum Ordinibus, Generibus & Differentijs.

Militum ordines quatuor: Hastati sive Pilani juniores: Principes, ætate ac robore præstantiores: Triarij, natu maximi: Velites, quasi volantes, extra ordinem pugnabant, & Equitibus se jungebant.

Adscriptitij sive *Accensi* qui supplendis legionibus

descripti, & ad censum legionum additi.

Ferentarij qui fundis & lapidibus pugnaturi, quo modo ferrent quæ in hostes ejicerent.

Rorarij qui ante prælium justum rorantes dimicabant.

Funditores qui fundis magnis dimicabant.

Duplicarij quibus ob virtutem duplicia dabantur cibaria.

Voloncs qui voluntariè se ad militiam obtulerunt.

Primani, Secundani, Tertiani, &c. olim dicebantur à legionum numero in quibus militarunt.

Signiferi, Aquiliferi, Draconarij qui signa, Aquilam, Dracones in militia gestarunt.

Tesserarij qui tesseram per contubernia militum enunciabant.

Metatores qui præcedentes locum eligunt castris.

Mensores qui in castris ad podismum demetiuntur loca in quibus tentoria milites figant, vel quia hospitia in civitate præstant.

Militum Ministri erant Calones dicti à Græco κάλα, i. e. clavæ ligneæ, quas illi militibus gerebant Latinè *Lignatores*: & Lixæ, qui aquam, quam veteres Lixam vocabant, subministrabant.

CAP. X.

De Militum Rom. armis.

ARma sunt duplicia: Offensiva ad petendum: Defensiva ad tegendum: illa propriè Tela, & hæc Arma appellantur. Arma sunt

sunt secundum militum genera, 1. Velitum. Velites instituti A. U. D. XLIII. Alij etiam populi Velitibus usi ante Romanos, Galli & Germani. Post Cæsaris ævum desierunt: vox tamen deinde obtinet pro levi milite.

Arma Velitum primò Gladius Hispaniensis, i. e. curtus, qui alijs quoque militibus. 2. Hastæ vel hastulæ, dictæ à forma sua peculiari & alijs minore. Hastæ velitares tres pedes longæ, digitum crassæ, ferro molli duodecim digitorum, unde primo jactu inflectebantur, ut hostes retorquere non possent. Primum præcipuumque munus erat jaculari, sive eminùs pugnare. 3. Parma, dicta, quod à medio in omnes partes par erat, rotunda, tres pedes lata, è ligno superinducto corio, Galea aut Galerus è pelle aut lana tegmen erat veliti non ex ære aut ferro: & sic differunt Galea & Cassis, quod illa de corio est, hæc de lamina. Prisci tegmina fere capiebant à feris. Hæc talia tegmina galeri, galericuli, cudones dicuntur. Legitur etiam Galea venatoria. A velitibus haud longe absunt Græcorum peltastæ sive Cetrati. Velites multarum gentium cantu & saltatione congressi. Quòd pelta est Thracum armatura, Gladiatores Romæ *Thraces* dicti. Pelta erat sinuata in modum lunæ: unde à Virgilio vocatur Pelta lunata Peltæ pendebant è collo loris, & cum se aptarent pugnæ detrahebant.

Hastatorum arma erant primo Scutum, dictum à Græco σκύτος, i. e. lorum ex quo fiebat. Scutum à clypeo differt formâ: hic rotundus in orbem justum relatus; illud in longum exibat. Scutum duplex: unum inæquali latitudine ovatum: alterum

mbricatum undique æquali latitudine, & januæ velut formam habet, sed incurvæ, & sectum canalem aut imbricem refert. Scutum in superficie gibba, latum duos pedes cum semisse, longum pedes quatuor totum hominem tegebat leviter inclinantem se. Fiebat Scutum ex tabellis & asticulis sive axiculis ligneis, ijsque diversi generis: quædam etiam è vimine texta. Habebat Scutum duas ansas è ferro aut loro. Scuta glutino compacta vel linteo. Margo erat ferreus. Umbo è vario metallo, plurimum ferro, & est media pars Scuti quæ exeritur cum rotundo tumore. Umbone hostes avertebant. Origo Scutorum à Regibus: exemplum ab alijs gentibus. Inscribebantur Scutis variæ picturæ, sive ad notitiam, sive ad decorem: vel animalia, vel lapides pretiosi, sive rutuli illorum similes; sæpe fulmen & quasi ptomore. In ijs etiam expressa Majorum facta & laudes, aut etiam sua; nomina item Imperatorum, Centurionum, aut sua: habebant etiam tegmina repositoria coriacea, quibus Scuta contra nimbos, pulverem, talesque injurias tegebant.

Secunda pars armaturæ Hastatorum erat Gladius Hispaniensis cum Hannibale in Italiam illatus; & si brevior latere dextro suspendebant, si longior lævo: illo punctim feriebant plurimum, quanquam ad cæsa etiam valebat.

Pilum erat proprium missile legionarij militis. Erant Militi duo pila, unum majus, alterum minus venatorijs hastis simile.

Sibyna vel Sybina pilo minori similis & venabulo. Pili majoris longitudo in ligno tres cubiti, in

ferro

ferro totidem. Pilum erat ponderosum, lentum, & violentum. Totum pili ferrum ex ligno non extitit, sed pars dimidia illi inixa: mucronem habebat uncatum ne impactum facile esset evulsu.

Galea aerea, cujus forma hæc; antrorsum aperta cum aliqua ferri eminentia, repanda. Galeæ ad malas utrasque erant bucculæ, dictæ, quòd buccas tegerent; & earum artifices Buccularij. Loris ab imâ parte ad guttur nectebantur. Ex aperta Galearum forma fuit illud Cæsaris monitum in acie Pharsalicâ *Miles feri faciem.* In Galeis habebant cristas, Latinè apices: in his mira Rom. superbia. Pyrrhus Rex cornua hirci habebat pro cristâ. Centuriones cristas habebant transversas quibus internoscerentur. Cristæ colore duplici, puniceo, lautiorum; & nigro, viliorum: quædam etiam candido qui color festus & dignior. Lascivia posteà adsumpsit Pavonum pennas. Cristis etiam jubas crebrò imposuerunt. Cristas ferentes & ipsi animis crescebant, & hosti majorem terrorem inferebant. Majores nostri studiosè, imò ambitiosè cristas adfectarunt: & *hinc insignia ista familiarum tam varia quibus superbimus.*

Lorica sive pectorale, quod pectus tegat, fuit ex corio, vel ære, aut ferro, digitorum undique duodecim, vel ex catenis & squamulis confecta, dicta Hamata, quæ erat ditiorum. Has squamas etiam plumas vocabant: hinc plumata Lorica. Hisce squamis cataphracti & eorum equi etiam ad ungulas usquequaque tegebantur: qui alio nomine Clibanarij dicti, quibus usi Parthi & Sarmatæ. Fiebant etiam Loricæ ex filis contextis, quæ à multitudine filorum

aut funiculorum dicebantur bilices, trilices: vel ex lino salico vino macerato, & in se sæpius complicato, etiam ex lana fiebant ejusmodi coactiles thoraces, sive loricæ. Cæsar vocat Subcoacta, Ulpianus coactilia, Plinius lanas coactas, Livius spongias, Recentiores feltra. Lorica tunicata contra pluvias tecta erat penula militaris. Loricæ pondere exiguæ, robore eximiæ.

Cæteris Militum ordinibus armatura cum Hastatis fere communis, & parum diversa.

Triarij pro pilis habebant hastas ad statariam & manuariam pugnam, & ad ora fodienda, ut ait Livius. Ocreis crura tegebant. Hæc peditum armatura fuit.

Armatura Equitum erat hujusmodi: veste tecti super eam cingebantur: hinc dicti Cinctuli & Trabeati. Erant sic leviter induti ad ascensum & descensum faciliorem: nam nullus tum temporis Stapedarum usus, quanquam interdum hastæ innixi legantur: quidam equos insueverunt, ut crura flecterent & sese demitterent. Quibusdam dignioribus aut mollioribus fuit qui manu tolleret & adjuvaret. Stratores dicti qui equum sternerent, & in eum sublevarent. In equos salitio priscis inter assidua exercitia erat, quâ se exercebant in equis ligneis hyeme sub tecto, æstate in campo: ut diximus supra cap. de Campo Martio. Ephippia non habebant, sed stragula quædam è panno, corio, pelle, quæ Strata dicebant: quidam, sed rarò, nudi sine stratis. Magistratus & qui cum imperio erant, cocco aut purpurâ insternebant, atque hi Consulares aut Imperatorij equi.

Parma Equitum è corio mero umbilicatis placentis similis erat:

Hasta Equitum cuspidem habuit supremam non infimam ut femori aut genu obniteretur.

Habebant etiam Equites hastas jaculatorias in pharetrâ tres aut quatuor.

Galeam etiam & Loricam habebant, uti Pedites. Tantum leves Equites ab armis nudi præter jacula; & læva pro clypeo vestem prætenderunt. Antiquiores quidam sine fræno, sine strato equos virgâ tantum regebant. Numidę erant desultores prædicatissimi: & qui sic ab uno equo in alium desiliebant, Amphippi dicebantur.

CAP. II.

De Signis Militaribus Rom.

Signa duplicia: vexilla in oculos & æra in aures incurrentia. Prioris generis signa duplicia, peditum equitumque: Peditum autem duplicia, Legionis totius & manipulorum. Signum legionis Aquila, nec nisi unius una; neque ea quidem sociorum; quia sub eam ut præcipui imperij signum socij & auxilia subjungebantur. Origo Aquilarum ab Jove ipso cujus hęc avis. In signis rapacium animalium effigies figurabantur: ut Lupi, Minotauri, Equi, Apri, Porci. Alijs etiam gentibus Aquila regale Signum fuit. Erat Romana aquila aurea pinnas extendens, quæ summæ hastæ insistebat, & fulmen sæpe unguibus tenebat quasi jaculatura: sed nec corpus ipsum aquilæ magnum.

Signa

Signa cum in hybernis essent, in sacello seu ædiculâ reposita, atque inde mota cum educerentur. Romæ etiam in templo signa, & sane in ærario templi Saturni, religionis & custodiæ causa, quia ibi pecunia publica servabatur. Aquila in pugna cum impelleretur hostis, & in castris: ac inter prodigia erat cum in hostem eundum esset non potuisse evelli.

Signa Manipulorum perticæ manipulos fœni aut graminis suspensos ferentes: inde manus ita sequens manipulus dictus: Ovid.

Pertica suspensos portabat longa maniplos,
Unde manipları́s nomina miles habet.

Sed hæc rustica non mansère. Posterior forma erat hasta, in cujus summo transversum ligneolum in modum crucis, & sæpe cum manu supra eminente, allusione ad manipuli vocem. In signis auro vel argento descriptæ imagines, primò Deorum militarium, deinde Imperatorum. Signa ex auro in hastis argenteis: olim etiam signa ex argento quoniam is color fulgentior. Qui portabant imagines Imperatorum Imaginarij vel Imaginiferi vocabantur.

Cohors propria signa non habebat primùm, posteà vexilla habuit. Augustus pro signo habuit pilam vel globulum in summa hasta, propter nationes sibi cuncto orbe subjectas; quia pila figuram orbis ostendit. Cujus simile quid hodieque habent Turcæ.

Signa Equitum propria erant vexilla; nempe vela quædam quadra, expansa ad hastam, sed modica; cujusmodi retinet & ætas nostra. Hæc ævo poste

posteriori Flammulę dictę, à colore aureo aut purpureo. His inscriptum Principis nomen.

Erat signum Imperatorium grande velo simile, quod præferebatur, nomen puniceis literis inscriptum habens quod ætati posteriori dictura est Labarum.

Signa Draconis inchoata ab ipso Apolline in morte Pythonis: his usi Indi, Scythæ, Daci, & ab ijs Romani. Qui Draconum signa ferunt Draconarij dicti. Dracones autem crebri in Romana historia.

Hæc Signa Romani antiqui sacra habuerunt, & per ea ceu belli numina jurarunt, ut religionem & eorum cùm amorem, tum venerationem ingignerent. Signa firmiùs asservabant, amissa fortiùs recuperabant. Hæc in hostem conjecta acies jam fluctuantes confirmarunt, jam recedentes restituerunt: suadebat enim repetere & pœna & pudor & religio: Signa enim ut numina colebant & in ijs perfugium locabant, ea ornabant & ungebant: unde Tacitus Signa uncta legionum numina vocat.

Altera signa in aures incurrentia sunt quatuor: Tuba, Lituus, Cornu, Buccina.

Tuba ære directo ducta est, canale ad exitum latiore, dicta à tubo sive canale quem referebat; hac usi digniores. Erat etiam alia tuba sacra, dispari usu & formâ. Tubâ etiam nobiliores utebantur ad mortuos in funeribus; ut & milites.

Lituus in extremo incurvus sonum dabat stridulum, quia canalis non fuit grandis aut patulus: hic inter tubam & cornu medius, nec prorsus rectus, nec incurvus,

Cornu

Cornu quod nunc ex ære, nunc ex cornu bubulo fiebat: cujus origo à pastoribus qui his calabant pecus.

Buccina è cornu bovillo primum, posteà ex ære facta. Cuique manipulo sui erant æneatores; tum etiam communes legionis: illi tempore pugnæ in suâ quisque parte steterunt; isti juxta Aquilas & Imperatorem.

Classicum canebatur sic: Tubicen unus utrinque insonuit, & mox alij pariter responderunt: priores quidem ij qui rotundo quodam loco constituti tubis certum aliquid modulabantur, quo milites admonebantur ut se prælio pararent: tum denique omnes qui animos militum ad pugnam excitabant.

Tympana Romanis non in usu, sed in convicio, nisi in sacris. Classicum excepit clamor militum, in quibus eminùs altum silentium: incursus & impetus duntaxat factus cum clamore confuso repetito nec quicquam significante *alal.* hic clamor tanti ut ex eo judicarent de eventu pugnæ. Clamorem militum excepit armorum concussio. Meritò dixit Cato verba plus quam gladium & voces quam manum hostes territare & in fugam vertere.

Erat etiam pugnæ signum mutum tunica russa in Prætorij fastigio in hasta expansa, quam vocabant Vexillum Russeum.

Signum aliud est Tessera dictum, datum ab Imperatore sub ipsam pugnam, ut eo symbolo Commilitones se ab hostibus internoscerent: nobis *the word:* ut *Felicitas, Libertas, Victoria, Palma, Virtus, Deus nobiscum, &c.* Veteres fere nomina Deorum dabant pro tessera quos aut patria aut ipsi Duces colebant.

CAP.

CAP. XII.

De Expeditione.

Imperator cum Imperium à populo acceperat, in Capitolium ibat, ibique solennia vota pro Rep. nuncupabat: deinde ad Martis sacrarium, dicebatque *Mars vigila*: inde paludamento, Lictoribus, & cæteris Imperij insignibus assumptis recta ad portam urbis ibat, ad quam salutatus ab amicis officij causâ aliquo usque prosequentibus ac bene ominantibus ad bellum proficiscebatur. Sic autem proficiscebantur. Patentibus campis ducunt triplicem Phalangem æquè distantem Hastatorum, Principum, Triariorum; sua quibusque jumenta præmittentes, quæ si quid accideret periculi, se post ordines subducunt.

Flumina quatuor modis trajiciebant: 1. Ponte. 2. Navibus. 3. Flumen in plures alveos diducentes transitum sibi faciebant. 4. Cum equitatus in flumine dispositus vim illius infringit ut peditatus tranare incolumis possit: quorum omnium exempla extant apud Cæsarem.

Miles Romanus in itinere vel integri vel dimidiati mensis cibaria cum vallo ferebant, præter arma, quæ illi non plus in onere numerabant quam humeros, lacertos, aut manus. His tamen rebus onusti viginti aut viginti quatuor millia passuum singulis fere diebus emetiebantur.

Cum in itinere appropinquarent ad locum castris locandis idoneum, præcedunt Tribunus & principes ordi-

ordinum, quicunque huic muneri assiduè fuerunt addicti, qui postea quàm conspexerant totum locum qui optandus sit ponendis castris, deputant primùm ubi sit ponendum tentorium Imperatoris; pòst, alia.

CAP. XIII.

De Castrametatione & Castris.

Castrorum origo ab ipsis Regibus erat. Illa æstiva & Hyberna. *Æstiva* mobilia, & in unam sæpe noctem structa: illa vel simpliciter Castra, seu, ut postea, Mansiones dicebantur, si unam aut paucas noctes in ijs agerent: vel Stativa aut Sedes, si diutius.

Hyberna per hyemem & in diuturnâ mansione figebantur, ab ipso tempore dicta: Hyemalia item, & Hybernacula. Hæc partes habebant distinctas, ut Armamentarium, Fabricam, Valetudinarium, & talia. Instar oppidorum sæpe struebantur, præsertim in finibus imperij, & ubi perpetuæ stationes contra hostem. Multis post nobilibus oppidis initium dederunt. Habebant & procestria, i. e. ædificia ante castra, annexa hybernis aut stativis, ut eò reciperentur lixæ, advenæ, mercatores, & id genus.

Forma Castrorum quadrata æquis lateribus. Portas habebant quatuor: 1. Prætoriam sive Quæstoriam, hostem versus spectantem: hæc etiam dicebatur principalis. 2. Decumanam, amplam & patentem, ex qua desertores & facinorosi, in quos jure militari animadvertendum erat, ducebantur, &

& pœnis coercebantur. 3. Principalem ſpecialiter ſic dictam, quod ex eo Principes & ſummi Duces velut ex poſtico, ſi quando opus eſſet, opem ſuis laborantibus ferebant, ordines tendebant, & milites educebant. Via ad eam ducens etiam Principalis dicta eſt. Hæc a dextra. 4. Principalem a ſiniſtra priori ſimilem.

Caſtrorum partes duæ; ſupera & infera: inter quas relinquebatur ſpatium medium *principia* appellatum. In ſupera parte *Prætorium*, quod in metatione Caſtrorum erat primum in edito loco poſitum. Prætorium dicitur, quia initio Prætores erant: quod Conſules, quibus bella adminiſtrantibus eorum tabernaculum dicebatur Prætorium i. e. Imperatorium Auguſtale. Hoc aream habebat amplam. Juxta tendebant Imperatoris miniſtri & Comites voluntarij, qui ejus Contubernales dicebantur. Forma Prætorij ſuperior erat teſtudinea i. e. curvata in cameram rotundam. In eo fuit Augurale & Ara à parte dextrâ, quotidianæ religionis ergô: Auguratorium vocat Hyginus. Prætorium ſitum erat non in medio caſtrorum, ſed aliorum Ducum. Ad Prætorium a dextrâ ſitum eſt *Quæſtorium*; hic ſupra legatos, quia magiſtratus erat populi Romani. Quæſtorio adſitum erat *Forum*, ubi legationes expediebantur & venalia conferebantur. Legatorum pedatura ad alterum latus Prætorij, quia illi erant Imperatori proximi dignitate & conſilijs: ſi quando auctus legatorum numerus, undique circa Prætorium tendebant, cum Quæſtor non ita vulgo Ducem comitaretur. Legatis proximi erant Tribuni, ſub ipſum Prætorium ordine ſiti. Hi numero viginti

quatuor

quatuor (in ſingulis ſc. legionibus ſex) diviſi in duas partes, via mediâ quæ a legionibus ad prætorium ducit: & ita collocati ſeni & ſeni, ut quiſque ordo ſuam legionem habeat in conſpectu. Ordo etiam inter ipſos, nam primus Tribunus prætorio proximus erat oppoſitus Equitibus, Secundus deinceps & ſic ad ſextum. Tribunis ad latera erant præfecti ſociorum: his proximi evocati Equites, ablecti Equites: evocati pedites, ablecti pedites: extraordinarij Equites, extraordinarij pedites. Hæc pars Caſtrorum ſuperior. Inter ſuperam & inferam partem erant *principia*, i. e. locus amplus interjacens: hæc ſacra & caſta habebantur, ob præcipua ſigna ordine illic antefixa, & ob aras atque altaria ibi extructa. Inferiorem Caſtrorum partem obtinebant legiones: in quibus primo tendebant Equites Romani; deinde Triarij legionum; Haſtati legionum; Equites ſocij, Pedites ſocij. Interſecat locus vacuus appellatus *Quintana* a quintis cohortibus tendentibus: hic locus mercatui deſignatus. Extra tentoria vacuum erat latum ſpatium ad vallum: nam caſtra Rom. vallo & foſſa ſemper munita: erat vallum è terra & ſudibus congeſtum inſtar muri.

Tentoria militum in caſtris erant vulgo è corio & pelle: unde phraſis *ſub pellibus eſſe*, i. e. ſub tentoriis. Tentoria vocantur, quia funibus tendebant & detendebant: tabernacula autem, a tabernarum forma & uſu ſimili. Tentoria habebant fulcra & tigilla lignea quibus erigebantur. Interdum, ubi inopia, etiam ſtramentis, centunculis, aut veſtibus tuguria faciebant.

Undecim homines unà tendebant, & id *Centubernium*

bernium appellabant: qui decem præerat *Decanus* appellatur, ipse sc. undecimus. Ab isto capite sive Decano nata Italis vox est *Caporale*, nobis Corporalis. Qui sub uno tentorio Contubernales; quorum tentoria finitima Adtubernales dicebantur.

Castra metari munus fuit certis hominibus commissum, qui dicti Metatores. Metari, à Meta, est suis finibus dividere: hæc vox à castris ad hospitia, ædes, & res alias tralata est, quæ Metata dicuntur: unde metatio, metatura. Metatorium est domus adventatoribus parata: & Metacula Deorum sunt domicilia & sedes ab Astrologis datæ.

Fabri in castris olim non erant; sed milites ipsi præfecto Fabrûm præeunte omnia faciebant: postea omnis generis Fabros habebant.

Cum Castris discedebant, Itinerarium, ut vocant, sonari jubebant: quod ter factum. Primum jubebat vasa colligere; secundum, vasa jumentis imponere: tertium, iter facere. Velites in fronte præmissi ad explorandum hostem.

Ad Castra autem munienda Romani sociique communiter admoti: imo & Imperatores ipsi manum interdum admoverunt, nisi sub mollibus Principibus.

Duo militum genera in castris erant, Munifices & Immunes; illi, qui munus facerent, fossas, vallum struerent, excubias stationesque obirent; hi, qui his omnibus vacarent: in illo genere omnes Gregarij, & quibus honos aut gratia vacationem non dabat. Immunes etiam Beneficiarij dicti, quia beneficio Imperatoris muneribus vacarent. Horum alij ex lege & more vacabant, ut omnes Tribuni Centurionesque

qui Arbitri & exactores munerum erant, non actores: item ob dignitatem Equites, Veterani, Evocati, Vexillarij, item Exauctorati. Alij beneficio vacabant à muneribus, qui id vel per gratiam obtinuerant, vel virtute meruissent: quod ijs vel Imperator ipse, vel Tribunus pro tempore concedebat. Temporibus seqùioribus vacatio erat pretio empta à Centurionibus. Ævo posteriori Immunes vocabantur Principales, cæteri Munifices.

CAP. XIV.

De Disciplinâ Castrensi.

Disciplinæ partes tres: munia, exercitia, leges.

Munia, excubiæ, ministeria, & talia.

Ministeria in principijs purgandis, rejectamentis & sordibus extra Castra removendis, in Tribunorum tentorijs figendis, in vasis & utensilibus custodiendis.

Excubiæ ab excubando dictæ, ad portas fiebant, idque ex totis cohortibus & turmis: unde differunt à nostris Sentinellis à sentiendo sic dictis, quæ uno aut altero milite tantum constant. Excubiæ etiam Stationes dicebantur, stabant enim in ijs tam equites quam pedites. Excubiæ diurnæ erant, vigiliæ, nocturnæ.

In excubijs consideranda, Tessera, Vigiliæ, Circuitio.

Tessera erat tabella lignea cui inscriptum verbum unum aut alterum, interdum mandatum, sententia, aut

aut verſus aliquis, quæ ipſe Imperator ore pronunciabat, Tribuni inſcribebant, & per Teſſerarios dividebant manipulorum Centurionibus. Teſſerarius erat ex quoquo genere militum, ex decimo ſigno electus unus à reliquo excubiarum munere immunis, qui ſole inclinante ad Tribunum venit, & ſignum petijt: illud Tribuni à Duce accipiebant, à Tribunis Centuriones.

Vigiliæ conſtabant ex quatuor vigilibus, qui ſinguli unam noctis vigiliam per ternas horas ſorte dividentes obirent. Omnes quatuor una erant, ſed unus ex ijs ſuâ quiſque vigiliâ perſtabat intentus, alij accubabant aut adjacebant.

Circuitio, obitus, aut luſtratio vigiliarum, quod antiqui fraxare dicebant. Circuibant equites: aliquando etiam Tribuni, Imperator, aut Legati. Poſteriore ævo Circuitoris proprium munus fuit & militiæ gradus. Vigilias clepſydris diſcernebant, buccinis excitabant, aut voce *Vigila, Vigila*. Erant in vigilijs ignes extructi & faces expoſitæ, humi aliquando, aliquando in turribus aut ſpecubus; vel ut accedentes noſcerentur; vel ad aliquid indicandum aut ſignificandum: Græci vocant φυκτὰς; à φύγω, vel φύσσω torreo, noſtri *Beacons, Baſſes, Bonefires*. Cum tempus venit, primam vigiliam circuit is qui eam ſortitus, habens apud ſe teſtes aliquos ex amicis perluſtrat vigilias: quod ſi reperit vigilantes, capit ab ijs teſſerulam, ſin aliquem dormientem aut loci deſertorem, teſtificatus proximos abit: & idem faciunt qui ſequentes vigilias luſtrant. Primâ luce ſexaginta omnes Centuriones, & omnes triginta Decuriones veniebant uno agmine ad Tribunos per

ſpeciem officij, ut ſalutent & deducant, ipſi Tribuni cum hoc comitatu ad Imperatorem, ad dignitatem imperantium augendam, & parentium venerationem: pulcherrimus hic imperandi modus.

CAP. XV.

De Exercitijs Militaribus.

Exercitia triplicia: Oneris, operis, armorum.

Onera quatuor. 1. Cibus vel totius vel dimidiati menſis, iſque bis coctus, nobis *Buket*: antiquis temporibus frumentum ferebant, quod tundebant, pinſebant, aut molis manuarijs frangebant: & iſtæ molæ inter inſtrumenta militaria erant, & caſtra concomitabantur. 2. Utenſilia: Serra, corbis, rutrum, ſecuris, lorum, falx, catenæ, ad lignandum, pabulandum, muniendum, & captivos vinciendos. 3. Valli terni aut quaterni ex more & lege, rarò ſepteni aut duodeni, quibus ſe munirent, ſi caſtra ſubitò locanda, aut alia neceſſitas eſſet. 4. Arma, quæ Romani non onera, ſed quaſi membra habuerunt. Romani milites propter onera ferenda vocabantur Muli: unde in proverbio *Muli Mariani:* nam Marius Imperator vaſa & cibaria militum in faſciculos aptata, furcis (æramnulæ dictis) impoſuit, ſub quibus & habile onus, & facilis requies eſſet.

Opera, munitiones, metatura, & ſimilia.

Arma in pace exercebantur omni die, omni ætate: Tyrones bis quotidie, Veterani ſemel: ipſi etiam

etiam Duces, ut ſcientiam oſtentarent, & in exemplum. Hyeme & in pluvijs ſub porticibus & baſilicis exercebant, aliàs in campo: unde campeſtres exercitationes & meditationes, *a Drivel Maſter*, campi Doctor, Doctor armorum, quod officium inferiore ævo obtinuit: olim Centurio aut miles armorum annorumque vetus iſta docebat.

Exercitia varia: 1. Ambulatio, in qua ſpectantur celeritas in ordinato inceſſu ſub ſignis & armis; & æqualitas, ut ſuis juſtiſque intervallis juſtum iter, quantum militari gradu vulgo ſolet, conficeretur. 2. Decurſio in armis ſub ſignis: ab ambulatione gradu tantum citatiore differebat. 3. Saltus, tranſcendendo ſaltu murales foſſas, aut aliquam aliam impedientem altitudinem. 4. Natatio in mari, aut fluvio vicino caſtris, aut in piſcina ad hanc rem facta. Cum cura hæc res habita; imo parentes quidem ipſi ſuos liberos docebant; ut Cato major ſuum filium, & Auguſtus ſuos nepotes. Et Romanis in ſummo vituperio erat, ſi quis nec natare, nec literas ſciret. 5. Palaria, à palo, armorum exercitium & pugnæ factæ ad palum in terram fixum & erectum, qui ſex pedes emineret ad modum hominis: eumque hinc illinc Tyro aſſiliebat, & varijs ictibus, adſtante Magiſtro, petebat: ubi cautio erat, ne tyro ad inferendum vulnus inſurgens ipſe aliqua ex parte ad plagam pateret. 6. Armatura, exercitium levium, et palarium gravium fuit haſtilium, jaculorum, pilorum, ſagittarum miſſio: unde ipſi dicti milites levis armaturæ. 7. Salitio, quæ ad Equites ſpectat, ut audivimus ſupra.

CAP. XVI.

De Legibus Militaribus.

Prima Lex de furto, cujus magna occasio & materies in castris, ubi pleraque aperta & incustodita. Juramento omnes adigebantur, nequid dolo auferrent. Qui abstulisset quid, fuste percussus; qui pavonem, capite mulctatus. Prædatio non erat libera: sed quæ prœda ex hoste cogebatur, Quæstori deferebatur, & communis fiebat: nam is divendebat, & ex pecunia militi persolvebat. Romanorum abstinentia tanta fuit, ut pomifera arbor, quam in pede castrorum amplexa fuerat metatio, postero die, abeunte Scauri exercitu, intactis fructibus relicta manserit.

Secunda de stipendijs, quæ inferiores Annonas dixerunt, quibus non solum quod esui esset, sed mercedem militarem & pecuniam intellexerunt: infimi ab erogando Rogas appellarunt. Romani primum sine stipendio meruere, idque annis plus trecentis. Stipendia primum exigua duo oboli in diem: postea ab Imperatoribus aucta, quatuor aurei in mensem; exigua quidem summa, sed habebant alia quoq; commoda, frumentum, donationes, promotiones, & alia. Centuriones, Succenturiones, Signiferi duplum habebant: erant etiam egregij milites sic honestati ob egregia facta: hi Duplicarij dicebantur, quia cibaria habebant duplicia. Equites triplum habebant, tum quia genere digniores, tum quia onerum plus ferebant. Tribuni quadruplum,

&

& alia uberiora in veſte, frumento & ſpeciebus: hinc proverbium, *Tribunorum ſalarijs vendere*, i. e. grandiori pretio. Miles frumentum quotidie accipiebat, ne inopiâ cogeretur ad rapiendum aut deſerendum. Cibum ſuis manibus coctum bis die ſumpſerunt: prandium tenuius ſine apparatu, ac fere ſtantes, ſæpe ſine pane, frumento ſuo uſi in pulte: hinc Romani dicti Pultiphagi. Pro potu fuit aqua interdum acetum cum aquâ miſtum quod Poſca vocatur. Pro menſis erant ceſpites elatiores: in prandio ſtabant, in cœna ſedebant. Luxus deinde in caſtris intulit Triclinia, porticus, Trichilas, i. e. umbroſas pergulas. Pocula erant lignea, & rarum in caſtris argentum. Nemini fas erat prandium aut cœnam ſumere niſi ad ſignum.

Tertia lex ſpectat ad præmia & pœnas. Præmia duplicia: minora ob læſum & dejectum hoſtem haſtæ, phaleræ, & talia. Majora ob ſervatum civem, ut coronæ. Ab hoc militiæ ritu manavit quod hodie nobilitas Europæa tam paſſim ſibi vendicat torques. Inter præmia erant hoſtium arma & exuviæ quæ ſuſpendebantur in ædibus in monumentum virtutis: hæc revellere aut tollere nefas erat.

Pœnæ leviores mulctæ & verbera à Tribunis indicebantur. Capitis pœna ad ipſum Ducem pertinebat: qui mulctam non ſolveret ab eo Tribunus pignus capiebat, quod cenſio haſtaria dicebatur. Legatus Conſularis in vitam jus habebat, ſed non in digniores; Prætorius non habebat. Fluctuarium merebatur vigiliarum aut Centurionis neglectus, item qui ſigna reliquit, aut præſidio deceſſit, item furtum,

falsum testimonium, corruptela juvenũ, ter repetitę mulctę. Fustigatio sic fiebat: Tribunus ipse (neq; hoc Carnifices aut Lictores faciebant) capit fustem, condemnatum leviter tangit, & quasi signum dat reliquę multitudini. Fustigatio fiebat in principijs, ubi omnis pœna exercebatur. Alię pœnę non capitales erant castigatio & ignominia. Castigatio vel fustibus, vel virgis verbera inferebat. Ignominia multiplex: primo hordeum pro tritico dabatur, ut cum jumentis numerari viderentur. 2. Ære privabantur, & talis miles dicebatur ęre dirutus. 3. Extra vallum & castra tendere jubebantur, quasi indigni militum consortio, idque interdum sine tentorijs. 4. Discincti sub turpi habitu prostituebantur ut parum viri. 5. Mutabant militiam ab honestiore genere in humilius transcripti, imo interdum extra omnem ordinem projecti inter impedimenta, sarcinas, & captivos. Sunt & alia quædam ignominiæ genera, ut stantes cœnare, &c. Quædam ex superioribus peccatis capite etiam luebant: item in Militibus arma amittere, in Signiferis signa consui, in utrisque seditio capitale flagitium. Cum plures peccâssent, fiebat decimatio, ubi decimus quisq; sorte ad supplicium electus; interdum vicesimatio & centesimatio.

CAP.

CAP. XVII.

De Coronis Militaribus.

Coronæ plures, ob plures cauſas. Prima, Civica è quercu ſive ilice, data ei qui Civem ſervaverat, & eodem tempore etiam hoſtem occiderat.

2. *Obſidionalis*, quâ nulla nobilior, quam Liberati dabant Duci qui liberavit ipſos: fuit hæc ex gramine de certo loco intra quem obſidebantur; quia ſummum victoriæ indicium erat, herbam porrigere victos.

3. *Muralis*, quâ donatur ab Imperatore is qui primus murum ſubijt, inque oppidum hoſtium per vim aſcendit: fuit hæc ex auro, quæ ejus etiam qui primus caſtra hoſtium pugnans intravit: hæc vallis diſtincta erat, unde *Vallaris* dicta: prior murorum pinnas habebat.

4. *Navalis*, ex auro, ejus qui primus in hoſtium navim tranſilijſſet armatus vi. Huic affinis *Roſtrata*, quæ in ſummo pretio, & non ijs data qui in navim aliquam tranſcendiſſent, ſed qui navale aliquod magnum decus peperiſſent: hæc obſidionali aſſimilata, & ipſis ducibus data.

5. Communiter ſæpe data corona *Aurea* ſine alio agnomine, virtutis cauſa.

Hoc coronarum præmium à Græcis & maxime Athenienſibus manâſſe videtur, qui viritim & populariter ſic donabant. Imperator ipſe coronas imponebat. His ornati ludos ſpectabant, in triumpho ſedebant

sedebant. Equites equo publico in transvectione annua ijs usi: in judicium quoque & discrimen interdum introducebant virtuti ostentandæ.

CAP. XVIII.

De Acie Romanâ.

NOn uno semper modo Acies instructa fuit, sed diversis. Quo die pugna erat cum hostibus committenda, signa in castris Romanis proponebantur, tunica purpurea aut coccinea super Prætorium expansa. Pòst, ubi jam ad bellum exeundum, & exercitus castris educendus esset, signa militaria in castris fixa captatis augurijs evellebantur è terra. Educto castris exercitu acies instruebatur. Romani primum phalanges Macedonicis similes habuere in acie; dein manipulos: postea plures ordines: quorum primus Hastatorum, secundus Princpum, tertius Triariorum, qui ultimo subsidio venerunt: unde proverbium *Res redijt ad Triarios*, cum laboratur. Extra ordines pugnabant Rorarij & Accensi. Sunt vocabula aliquot militaria, quibus instructa certo modo Acies appellari soleat: quales sunt Frons, Subsidia, Cuneus, Globus, Forfices, Serra, Alæ, Turres, à similitudine istarum rerum.

CAP.

CAP. XIX.

De Devotione.

SI periculum aliquod imminere videretur, & Haruſpices nunciarent Deos non placatos eſſe, tum unus aliquis ex Romanis ſeſe pro exercitu devovebat: licebat autem Imperatori ſe, vel alium quemlibet ex legionibus Romanum civem devovere. Quod ad hunc modum fiebat: Deos omnes, præcipue belli potentes veniam victoriamque Romanis, hoſtibus terrorem autem & mortem rogans appellabat: quo facto ni moreretur, ſeſe in medios hoſtes immiſit.

CAP. XX.

De Oppugnationibus Urbium.

LOcus clauſus vel oppugnatur ex itinere primo impetu: aut longiore oppugnatione capitur. Subitæ expugnationes fiebant ſcalis muſculiſque (quibus foſſæ aggere completæ ſolidum iter efficerent;) ſive ambulatorijs turribus & cratibus paratæ. Quod ſi propter foſſarum latitudinem, murorumque altitudinem, aut munitionem, repentino impetu urbs expugnari non poſſet, vineis actis, aggere jacto, turribus concitatis oppugnabatur.

CAP. XXI.

Vocabula Instrumentorum & operum pertinentium ad munitiones Castrorum, & oppidorum oppugnationes.

AGger ex terrâ ligniſque extollitur contra murum, de quo tela jactantur.

Vallus ſivè vallum erat ſtipes ramoſus in ſumma parte Aggeris defixus, ad aggerem confirmandum, & loricas extruendas.

Loricæ erant eminentiæ illæ aggeris ſive murorum quæ pectus defendebant: fiebant autem ex cratibus & viminibus, interdum ex aſſeribus.

Cervi erant ſtipites cornicula eminentia habentes, ad commiſſuras aſſerum atque aggeris, & ad impediendum aſcenſum.

Lilia erant ſtipites ab ſummo præacuti ad ſimilitudinem floris ejuſdem nominis nondum aperti ſed oppreſſi, & tegebantur viminibus & virgultis.

Cippi erant ſtipites tricipites, aut quadricipites delibratis & præacutis acuminibus, ab infimo revincti tranſverſo longurio, ne avelli poſſent. Hæc ad munitionem caſtrorum fiebant: ad oppugnationem requirebantur.

Turris mobilis ſive *ambulatoria*: erat illa machina inſtar ædificij ex trabibus & tabulis, interdum decem contignationibus extructa: intus erat Aries, quem ſuſpenſum milites in hoſtium murum impellebant: ex ſuperiore parte pons demittebatur; in eun-

dem

dem murum, & scalæ confestim injiciebantur. Tota autem machinatio subjectis rotis à militibus circiter quinquaginta introrsus promovebatur, cum musculis aut vineæ præcederent, sub quibus fossores rastris & ligonibus viam muniebant, aggeremque uti diximus, solidabant, ut hostilibus turris propinquare posset.

Testudo tabulatum erat ex trabibus pluteisque factum, & corijs & cilicijs contectum, adversus flammam & incurrentia saxa, sub quâ latebant milites, qui viam turribus aut vineis muniebant, saxa de viâ removebant, solum æquabant ac muros tentabant.

Musculi erant machinæ quibus tecti milites apportatis lapidibus, lignis, & terra fossas complebant, ut turri ambulatoriæ viam munirent, aut muros subruerent, lapidesque vectibus subducerent: hi interdum subjectis, rotulis impellebantur.

Vineæ machinatio tabulatis cratibusque constrata, quæ subjectis rotulis impellitur, cujus tecto muniti obsidentes murorum fundamenta subruunt: dictæ, quod, ut vineæ sepibus, ita hæ tectis vimineis muniri solebant. Post eas etiam milites occulti sequebantur ad prælium: hinc *sub vitem præliari* est sub militari pugnare Fest.

Plutei machinæ mobiles & ambulatoriæ ex tabulis vimine & corio constratæ, triniscque rotulis adigi solitæ ad muros, quarum una in medio, duæ in capitibus apponantur, ita ut in quamcunque partem quis velit, more Carpentorum admoveri possint: quos obsidentes applicant muris, eorumq; munitione protecti sagittis, fundis vel missilibus defensores omnes de propugnaculis oppidi exturbant, ut scalis ascendendis facilior præstetur occasio.

Cuni-

Cuniculus est meatus subterraneus suffossus: ducta similitudine aut ab ejus nominis animali, quod subter fossâ terrâ latere est solitum; aut a cuneis, qui in omnem materiam intrant findentes.

Balista funibus, nervis, chordisque ita tendebatur, ut quantò majora brachiola haberet, sive quanto major esset, tantò spicula longius mitteret.

Onager quo lapides dirigebantur: quod asini feri, cum à venantibus agitantur, ita eminus lapides post terga calcitrando emittunt, ut perforent pectora sequentium, aut capita displodant.

Scorpio dictus, quod parvis subtilibusque spiculis mortem inferret, Scorpionem posteriores appellabant Onagrum.

Aries abies vel ornus excelsa, cujus summitas duro & prolixo ferro concluditur, arietis efficiens prominulam speciem: unde & nomen: hanc suspensam asseribus & ferratis, quantum mensuræ ratio patitur, multitudo retro repellens rursus ad obvia quæque rumpenda protrudit ictibus validissimis. Qua crebritate veluti reciproci fulminis impetu ædificijs scissis in rimas, concidunt structuræ laxatæ murorum.

Malleoli manipuli sparti pice contecti, qui incensi aut in muros, aut in testudines jaciuntur.

Falx muralis erat trabs intrinsecus in testudine, quæ adunco ferro præfigebatur: Falx vocabatur ab eo quòd incurvata de muro extraheret lapides.

Murices, aliter Triboli sive Tribuli, erant machinulæ ferreę tetragonæ aculeis extantibus infestę, quę spargi solebant adversus eruptiones hostiles.

CAP.

CAP. XXII.

De Evocatione Deorum Tutelarium, & Devotione Urbium atque Exercituum hoſtilium.

Romani cum obſidebant urbem hoſtium, eamque jam capi poſſe confidebant, certo carmine evocabant Tutelares Deos; quod aut aliter urbem capi poſſe non crederent, aut etiamſi poſſet, nefas exiſtimarent Deos habere captivos. Unde & ipſi Romani tum Deum, in cujus tutela Roma eſt, tum ipſius urbis Latinum nomen ignotum eſſe voluerunt, caveruntque, ne, quod ipſi ſæpe adverſus urbes hoſtium feciſſe ſe noverant, idem ipſi quoque hoſtili evocatione paterentur, ſi tutelæ ſuæ nomen divulgaretur. Evocatis Dijs tum ipſam etiam urbem & exercitum hoſtilem devovebant.

CAP. XXIII.

De animadverſione in devictos hoſtes.

MAgna clementia Romanorum ab initio uſque fuit in devictos hoſtes. Integræ Regiones devictæ in Provinciæ formam redigebantur, & à Pop. Rom. miſſis in eas præſidibus gubernabantur, qui ipſi traditis armis deditionem faciebant, ſub jugum mittebantur: quod ad hunc modum fiebat: fixis duabus haſtis ſuper eas

eas ligabatur tertia, ſub ijs victos diſcinctos tranſire cogebant. Qui verò ſeſe non dederent, ſed caperentur, ij vel aliâ afficiebantur pœnâ, vel ſub coronâ veniebant. *Sub Coronâ venire* dicuntur, quia captivi coronati ſolent venire; & coronâ ſignum captivorum venalium. Nonnulli hanc hujus phraſis rationem adfeſcint, quòd milites cuſtodiæ cauſa captivorum venalium greges circumſtarent, eaque circumſtatio militum *Corona* appellata ſit.

CAP. XXIV.

De Colonijs, Municipijs, Præfecturis, Foris, Provincijs, & eorum differentijs.

Coloniæ oppida fuerunt quo populus Romanus cives ſuos ad incolendum deduxit. Coloniæ ſex potiſſimum cauſis deducebantur. 1. Ut priores populi qui eum locum, in quem Colonia deducebatur, inhabitârant, coërcerentur. 2. Ut hoſtium incurſiones reprimerentur. 3. Ut ſtirps Romana augeretur. 4. Ut plebs urbana exhauriretur. 5. Ut ſeditiones Romanæ à plebe motæ ſedarentur. 6. Ut præmijs milites veterani afficerentur. Quacunque de cauſâ deducerentur, Senatuſconſulto opus fuit, autrogatione aliqua populari, quorum utrumque uno legis nomine comprehenditur, quæ Lex Agraria vocata eſt: hæc agrum dividendum definivit, & quibus ac quam multis hominibus, & per quos & quo modo, & quibus limitibus eſſet dividendus præſcripſit. Cum de Colonia deducenda ad Senatum aut populum relatum

relatum esset, tum ij qui agri cupiditate tenebantur nomina in Coloniam dabant. Quod si plures aut pauciores quam lege præscriptum erat nomina in Coloniam essent professi; tum ad sortem confugiebant, ut ex omnibus educerentur qui agro accepto exirent. Numerus autem Colonorum pro agri amplitudine in quem deducebantur, scribebatur: quo factum est, ut modò bina, modò terna, modò quaterna millia atque amplius scriberentur. Deducebantur sub vexillo quasi exercitus aliquis à Triumviris, &c. Dux deductionis erat aliquis à Curatoribus agrarijs. Ubi Coloni in agris quò deducendi erant collocarunt, tum aratro urbem & agrum circumferibebant; quo facto, agri divisionem ac suæ cuique partis assignationem aggrediebantur.

Municipium oppidum erat jure civium Rom. donatum.

Municipiorum, sicut & Coloniarum, genera erant duo: alijs enim civitas Romana cum suffragio, alijs sine suffragio communicata erat. Suffragium erat optimum Civitatis jus; quia nec suffragium sine Tribu, & qui suffragij jus habebat, fere Magistratus etiam habebat. Prioris generis municipibus, quibus suffragium non dabatur, suæ leges permittebantur: posteriores verò, quia suffragio ornabantur, suis legibus spoliabantur, Romanis obstringebantur: paucis; omnia jura habebant quæ Cives Romani, excepto domicilij.

Coloniæ & Municipia differunt sic. Coloniæ non veniunt extrinsecus in civitatem, nec suis radicibus nituntur, sed ex civitate quasi propagatæ sunt,

& jura institutaque omnia populi Rom. non sui arbitrij habent. Quæ conditio, quanquam magis obnoxia & minùs libera est, potior tamen & præstantior existimatur, propter amplitudinem majestatemque populi Rom. cujus istæ coloniæ quasi effigies parvaque simulacra esse videntur; & quia Coloniarum jura magis sunt perspicua.

Præfecturarum conditio ac fortuna inter omnes Italicas civitates fuit durissima: Sic enim a majoribus erat traditum, ut quæ civitates iniquæ ingratæve erga populum Rom. fuissent, ac fidem datam semel atque iterum fefellissent, ubi in potestatem ditionemque essent adductæ in præfecturæ formulam referrentur. Hæc à provinciæ formula non longe abfuit: ut enim quotannis in provincias Prætores Rom. mitti soliti, sic in præfecturas Præfecti qui eas administrarent ac jus dicerent; unde illæ quoque insigne hoc Præfecturæ nomen hauserunt. Licuit tamen nonnunquam idem oppidum & Præfecturam & Municipium esse: Præfecturam quidem, quatenùs eò Præfectus jurisdictionis causa mitteretur, nec in ea magistratus ad jus dicendum crearentur; Municipium verò quatenus jure civitatis vel cum suffragio vel sine suffragio uteretur.

Civitates fœderatæ nec Coloniæ, nec Municipia, nec Præfecturæ erant, sed aliquid ex fœdere populo Rom. debebant: in cæteris liberæ erant, suam Rempub. suas leges, & suos Magistratus habebant: caruerunt jure civitatis quo aliquæ ex illis donatæ leguntur. Fœderatarum civitatum aliquanto uberior quam aliorum oppidorum numerus extitit: Siquidem omnia Italiæ oppida, præter Colonias, municipia

pia & præfecturas, in hanc numerum adscribenda sunt.

Fora loca fuerunt in quibus jus dicebatur.

Conciliabula erant loca Nundinationis, quæ Prætores in provincijs indicere solebant.

Provincia, quod Pop. Rom. eos provicit, i. e. antevicit. Hoc nomen tribus modis accipitur: 1. Pro Regione quam aut armis devictam, aut quocunque modo in potestatem adductam populus Rom. magistratui suo administrandam subjecit. 2. Pro quacunque Regione in qua bellum Rom. Imperator administraret. 3. Pro quacunque muneris publici procuratione. Provincia in prima significatione Regio fuit quæ tum vectigalia pop. Rom. pependit, tum magistratui P. R. ex fœderis lege obtemperavit, exceptis civitatibus ijs quæ propter merita sua, aut immunitate, aut libertate donatæ, atque in amicorum formulas relatæ essent. Hujus rei totius arbitrium penes Senatum universum fuit.

CAP. XXV.

De Præmijs Imperatorum, Supplicatione, Triumphis & Ovatione.

DE Militum præmijs diximus supra cap. de Leg. Mil. Qui verò imperium rectè & feliciter administrârunt hæc decora paterunt: absenti nomen Imperatoris & Supplicatio, præsenti Triumphus & Ovatio.

Supplicatio honos fuit qui unà cum Imperatoris nomine decernebatur victori, nempe cum senatus

populo Deum templa aperiri, ac gratias Dijs Imperatoris nomine agi jubebat. In hac Supplicationis pompa, quæ aliàs plures, aliàs pauciores diè continuabatur, Senatus ad templa Deorum solenniter se conferebat, ibique sacrificabat & epulum dabat. Omnis autem populus agebat dies festos, & agebat Dijs gratias pro victoria, & vota faciebat, ut quod offenderant beneficium, perficerent. Hoc honoris genus Ciceroni habitum fuisse, quando Catilinariam conjurationem repressit, ipse meminit in Philippica 2. & aliàs.

Triumphus eximius honor fuit, quem is qui auspicio suo hostes prælio deviciſſet, in urbem cum incolumi exercitu rediens, Senatûs primum decreto, pòst etiam populi jussu consequebatur. Erant duo Triumphorum genera: unus major, qui præcipuè Triumphus; alter minor, quæ Ovatio nominata est. Ex his autem alij terrestres, qui terrâ; alij navales, qui mari rebus feliciter gestis; alij in urbe, alij in monte Albano acti sunt.

Triumphus major fuit summum illud magnificentissimum & jucundissimum præmium præcellentium Imperatorum. Appellationem habet, quòd cum Imperatore redeuntes milites clamitant per urbem in Capitolium eunti *iò Triumphe*, *iò Triumphe*; idque à Græco Θριαμβος Bacchi cognomento, qui pompæ triumphalis author vulgò primus habetur. Dandi hujus honoris, sicuti & supplicationum & ovationum potestas erat penes senatum, quem oportebat integrum convenire, quoties de his summis honoribus erat consultatio. Populus penes quem solummodò erat, triumphanti imperium dabat

dabat die à Senatu indicto. Nemini ex lege triumphare licuit nisi qui Dictator, aut Consul, aut Prætor res gessisset: dulcessum tamen aliquando ab hac lege fuit.

Ipsa Triumphi pompa fuit fere hujusmodi. Imperator triumphali habitu ornatus, armillis sumptis, laureâ redimitus, & ramum dextrâ tenens populum convocavit, & militibus suis, alijs communibus, alijs proprijs laudibus oneratis pecuniam & ornamenta dividebat. Quidam universum populum donarunt, & sumptus in ludorum publicorum apparatus fecerunt, & si quid spoliorum reliqui erat, in porticus, templa, aut alia ejusmodi opera publica consumpserunt. His rebus peractis, atque sacrificio facto, Triumphans currum conscendebat ita precatus; DIJ, NUTU ET IMPERIO QUORUM NATA, ET AUCTA EST RES ROMANA, EANDEM PLACATI, PROPITIATIQUE SERVATE. Tum per portam triumphalem vehebatur. Præcedebant Tubicines canentes modos triumphales, aut etiam classicum. Post hos ducebantur boves mactandi in sacrificium, vittis fertisque redimiti, & aliquando auratis cornibus. Illis succedebat speciosa ostentatio spoliorum & manubiarum, quæ singulari arte composita, partim plaustris vehebantur, partim gestabantur ab adolescentibus ornatis. Ferebantur & tituli victarum gentium cum imaginibus devictarum urbium: ac fuerunt spolijs interdum mixta animalia antea non visa, aut mirabiles plantæ ex locis captis asportatæ. Succedebant inde qui ex hostibus capti erant Duces vincti catenis, &

post illos ante currum Imperatoris portabantur coronæ aureæ, si quæ ipsi ab urbibus aut provinciis, summi honoris causâ, quod sæpe accidit, per legationes fuerunt exhibitæ. Ac tum demum ipse Imperator curru sublimi magnificè exornato vehebatur, fulgens veste triumphali, & redimitus coronâ laureâ, ramumque lauri manu gestans. *Vestis Triumphalis* erat purpura auro intexto picta, quâ extra hanc pompam nemini fas uti. Currum neque bellicarum neque ludicrarum quadrigarum, sed turris rotundæ instar constructum traxerunt equi: quidam tamen cervos, quidam leones junxerunt. Sub curru, è loco cui Imperator insidebat, suspensum fuit Idolum fascini, is medicus invidiæ Triumphantes defendit, jubetque eos respicere i. e. hominem se esse etiam in illo sublimissimo curru meminisse: suggeritur enim ei à tergo *Respice post te, hominem memento te.* In ipso curru minister publicus advectus, qui ponè coronam auream gemmis distinctam sustinens admoneret eum ut respiceret, i. e. ut reliquum vitæ spatium provideret, ne eo honore elatus superbiret. Appensum quoque fuit currui tintinnabulum & flagellum, quibus notatum fuerat ipsum in eam calamitatem incidere posse, ut & flagris cæderetur & capite damnaretur: nam qui ob facinus supremo supplicio afficiebantur tintinnabula gestare solebant, nequis inter eundum contactu illorum piaculo se obstringeret. Triumphans etiam in curru secum habuit filiolos pueros: etiam Cognatorum, si quos habebat, virgines & pueros in currum adscisebat: natu vero grandiores in equis jugalibus imponebat; si autem plures erant, equis

singu-

singularibus vectis ipsum prosequebantur. Currum inde sequebatur Pedituum & Equitum exercitus suo quisque ordine. Ex his, si qui peculiares coronas aut alia dona ob egregium facinus ab Imperatore acceperant, ea præ se ferebant; cæteri omnes laureati incedebant cientes lætissimâ voce Triumphum, & accinentes Triumphalia carmina, quibus etiam jocos miscere licebat. Qui verò ad spectaculum confluxerant ex urbe aut aliis Italiæ locis homines, omnes velut in publica eâque lætissima festivitate, cum lætissima gratulatione & applausu pompam spectant, induti vestitu mundo & plerumque albo. Procedente etiam pompâ, in honorem Deorum omnes ædes sacræ fuerunt apertæ, atque coronis & suffitibus repletæ. Sic igitur ad Capitolium ductus Imperator, simulatque de foro versus illud currum flectere cœpit, hostes ante currum ductos abduci mandavit in carcerem, ubi vel detenti sunt perpetuò, vel illicò securi percussi. Cum ventum fuit in Capitolium, Triumphans precatus est in eandem sententiam, sed pluribus verbis quam prius, & immolatæ sunt cum maxima solennitate hostiæ seu victimæ, & dicata Jovi corona aurea & aliquot pretiosæ manubiæ. Clypei & alia monumenta ibi suspensa. Datum etiam in ipso Capitolio epulum sumptibus publicis, & aliquantum pecuniæ viritim plebi distributum: cætera relata in ærarium publicum. Quod si quis opima spolia fuisset consecutus, ea in Templo Jovis Feretrij suspendebantur. Erant autem *Opima spolia* quę Dux, vel, ut nonnullis placet, miles quilibet alius hostium Duci interfecto detraxerat. Atque hoc modo peracta Triumphorum pompa fuit.

Ovatio, sive Triumphus minor, dicta ab ob clamore quem milites mittunt, redeuntes à pugnâ victores geminatâ literâ O O, Græce εὐαγμός, bacchantium vociferatio, ab εὐοῖ voce bacchantium. Alijs placet magis derivatio ejus ab Ove, quam illi qui hoc genere Triumphi ornabantur sacrificabant, quemadmodum qui majorem Triumphum agebat, taurum in Capitolium veniens immolabat. Ovatio concessa, cum aut bella non rite indicta, neque cum justo hoste gesta sunt; aut cum hostium nomen humile & non idoneum, ut servorum, piratarum; aut deditione repente facta, in pulvere (ut dici solet) incruentaque victoria obvenit: aut cum verbis & comitate res cum hostibus transacta (nam & tibia pacis est, & myrtus Veneris arbor, quæ Dea maxime violentiam & bella odit:) his adde, cum aut in aliena provincia, aut alienis auspicijs, aut cum sine magistratu res gesta esset.

Ovatio à majore Triumpho differt ratione causarum, ut dictum jam hunc; & ratione pompæ ipsius; nam ovans non curru vectus, sed vel equo, ut nonnulli volunt, vel ut alij, pedibus, nec trabeam, nec togam pictam indutus, nec laureâ coronatus, sed myrteâ, nec tubis, sed tibijs modulantibus urbem exercitu præeunte ingressus est.

CAP.

CAP. XXVI.

De Arcubus Triumphalibus & Trophæis.

Iis qui triumphaverant primus locus datus in conſeſſibus publicis, & permiſſum ut in ſpectaculis lauream coronam in capite geſtarent, ſicut & alij qui nunquam coronas acceperant, eas ibi geſtabant: erectæ etiam fuerunt columnæ, ſtatuæ, & arcus triumphales, trophæa, atque alia monumenta.

Arcus Triumphales primum rudes & ſimplices fuerunt, cum præmia virtutis eſſent non ambitionis, ſeculo inſolentiore monumenta victoriarum & triumphorum pompa in ijs incita. Erant laterici, aut ex rudi lapide quadrato, aut ex marmore. Eorum forma primùm erat ſemicircularis, unde & nomen Fornicis accepit: poſtea quadrata, ita ut in medio ampla eſſet fornicata porta, & ex ejus utroque latere aliæ portæ minores additæ. Intra mediæ portæ fornicem victoriæ alatæ pependerunt, quæ demiſſæ victori tranſeunti coronam imponerent: in ſuperiore arcûs parte ſpatia erant in quibus aliquot homines vel tubis canebant, vel trophæa maxime inſignia oſtentabant.

Trophæa erant corpora trunca cum ſpolijs; quorum alterum thorace ſquamoſo indutum cum ornamentis militaribus & Clypeis, ante ſe habens juvenem captivum, brachijs ad tergum revinctis, & undique alatas Victorias: alterum armis militaribus ornatum

ornatum, inter quæ clypei inæqualiter rotundi, [illegible] læ apertæ cum cono & cristis: in eodem est for[illegible] chlamydis, & alia quædam.

Insculpta in arcubus triumph. tum alia mul[illegible] tum causæ & merita pro quibus arcus isti essent i[illegible] extructi.

CAP. XXVII.

De Missione Exercitus.

Missio vel honesta fuit, vel causaria. Ho[illegible] sta fuit eorum quibus justa militiæ va[illegible] esset: Causaria quibus necessaria. [illegible] fuit, cum quis aut legitima fecisset fi[illegible] dia, aut major esset annis quinquaginta. Necess[illegible] cum aut morbo, aut imbecilla valetudine impe[illegible] tus in castris esse non posset. Nonnunquam Im[illegible] ratores pro arbitratu militibus petentibus comm[illegible] tum concesserunt, *a forlof* vel domûs revisen[illegible] vel negotij privati causâ. Senes & Sacerdotes p[illegible] petuam militiæ vacationem habebant. Vacatio[illegible] Censores Romani cognoscebant. Sic de rebus [illegible] litaribus Romanorum.

LIBRUM QUARTUM APPENDIX

DE STRATEGEMATIS.

CAP. I.

REI militaris disciplina cæteris omnibus haud dubiè præcellit, utpote maximorum regnorum effectrix ac parens. Hæc Cyro Persæ, hæc Alexandro Macedoni, hæc Cæsari Romano nomen perpetuum æternum: innumeros Principes jam olim immortalitate donavit; hæc orbem terrarum parère Imperio Rom. coegit. Unde Arpinas Orator dixisse fertur: *Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ, ostium militiæ, stylus gladio, umbra Soli.* Qui de hac disciplinâ scripserunt, non minùs utiles futuri sunt pallentibus in umbrâ scholasticis, quàm coloratis sub dio bellatoribus. Fuit autem Periclis sententia, multorum calculis confirmata, tutius esse, imò præclarius, ingenio hostem & ratione quàm ferro vincere. Et boni Duces (inquit Vegetius) non aperto marte prælium, in quo est communne periculum, sed ex occulto semper attentant; ut integris suis, quantum possint, hostes interimant, vel certè terreant. Ideò Agamemnon ad rem Trojanam evertendam decem Nestores aut Ulysses consiliarios, quam totidem Ajaces aut Achilles bellatores

res sibi optavit. De Hannibale scribit Ammianus Marcellinus, sine callido aliquo consilio eum prælium nunquam commisisse: quod & historiæ omnes de eo providerunt. Diodorus refert Philippum Macedonum Regem magis de prudentiâ, astu Imperatoriâ & successu quem in conciliandis hominibus habuisset, gloriari solitum, quam de copiarum & auxiliorum viribus, additâ hac ratione: rerum benè in prælijs gestarum laudem sibi cum suis militibus communem, sed quæ prudentiâ transegisset, titulum ad se solum spectare. Ideo Silius,

Bellandum est astu, levior fama in Duce dextra,

De Julio Cæs. dubitat Sueton. utrum in obeundis expeditionibus cautior fuerit an audentior. Ego verò (inquit Polyænus Strategem. lib. 1. cap. 2.) etiam Proteum in omne genus animalia atque arbores mutari solitum opinor, in animalia ac arbores nunquam evasisse, sed ejus fallaciarum commutationes in fabulam redegit Homerus, quod dolis potuerit superare quemcunque vellet.

Cæterum Strategema (à Græco verbo στρατηγεῖν, exercitum ducere, eumque consilijs juvare atque magnanimitate protegere) est ingeniosum in bello inventum, quod ad ejus qui excogitat utilitatem, & hostium perniciem momentum habet. Quod in bellis juste exerceri posse dubitandum non est. nam & Josuam ipsum strategemate usum fuisse legimus in urbe Ai capiendâ, *Jos. cap.* 8. Huc etiam recte referas consilium Husai Architæ amici Davidis, 2. *Sam. cap.* 17. & *alia.* Nam ut Poëta,

——— dolus an virtus quis in hoste requirat?

Regibus autem & Ducibus inprimis videndum est, ut

bella justa, i. e. justis, necessarijs, & gravibus causis suscepta, juris & æqui legibus mota, & rectè indicta procedant: quod Romanorum multis annis studium & institutum fuisse probant Fœcialium jura, [illegible]tur historiæ: secùs autem cœpta non nisi fœdi[illegible]pinæ, prædationes iniquæ, & latrocinia magna Deo & hominibus invisa extabunt: quod damnatus olim Pirata Alexandro objecisse dicitur, & de posterioribus Romanorum bellis vir summæ fidei & ingenij Florus gravissimè queritur. Cavendum proximè, ne Dei Numen perjurium, aut fidem etiam [illegible] vel cum capitis periculo datam perfidia violet: clara est omnibus posteris fides & constantia Reguli. Nec fieri potest ut clarum & præstabile nomen Strategematis cadat in perfidiam aut perjurium: Vulteius in Nuncupatoriâ Strategem. Polyæni, Nec Strategemata mendacijs ornare aut instruere liceat: id enim inhonestum & nefas. Neque atrox aut inhumanum aliquid pro Strategemate tentandum est: quale fuit M. Aquilij facinus, qui contra fas Deûm moresque majorum, mixtis veneno fontibus, & medicaminibus impuris infamem fecit victoriam, & in id tempus Sacrosancta Rom. arma violavit: *Flor. lib. 2. cap. 20.* Et quale fuit scelus Pædagogi Faliscorum summâ indignatione à Camillo Romanorum Duce repulsum. Quale etiam nefas tentavit Medicus Pyrrhi Epirotarum Regis, qui Regi venenum sub mercede magnâ pollicitus: at Fabricius Rom. Dux tali facinore egere victoriam negans, Regi Medicum detexit. Nec tamen omnis dolus à milite removendus est, aut omnes ei fallaciæ detrahendæ: sed quemadmodum dixit quidam, ubi Leonis pelle

nihil

nihil proficitur, adhibetur vulpina, i. e. cum apertâ vi res non succedit, aliâ viâ ingrediendum sit, incautis hostibus terror injiciatur, improvisum hostium consilium capiatur, accersatur dolus absque perfidiâ, adhibeatur industria, locum habeat solertia. Stratagemata usurpentur, quæ infinita per historias sparsa reperiuntur: nos pauca oblectandi gratiâ & acuendæ ad studia animi subjiciemus. Scripserunt de Stratagematis Græcorum juxtà ac Latinorum Polyænus libros octo, Julius Frontinus libros quatuor; Nicolaus Matchiavellus lib. de re milit. Hippolytus a Collibus in suo Principe: quos rei militaris studiosis jugiter versandos plurimùm commendamus.

CAP. II.

De Occultandis Consiliis.

1. M. Porcius Cato devictas à se Hispaniæ civitates existimabat in tempore rebellaturas fiduciâ murorum. Scripsit itaque singulis, ut diruerent monumenta, minatus bellum nisi confestim obtemperassent, epistolasque universis civitatibus eodem die reddi jussit: unaquæque urbium sibi soli credidit imperatum. Contumaces conspiratio potuit facere, si omnibus idem denunciari omnibus notum fuisset.

2. Cælius ad Syphacem profectus Legatus, quosdam ex Tribunis & Centurionibus per speciem servitutis ac ministerij exploratores secum duxit: ex quibus L. Statorium, quia sæpius in ijsdem castris fuerat,

quidam ex hostibus videbantur agnoscere; occultandæ conditionis causâ, baculo ut servum cæsavit.

3. Ventidius Parthico bello adversus Pacorum Regem, non ignarus Pharnium quendam natione Cretensem ex his qui socij videbantur, omnia quæ apud ipsos agebantur nunciare Parthis, perfidiam barbari ad utilitates suas convertit. Nam quæ maxime fieri cupiebat, ea vereri se ne acciderent, quæ timebat, ea ut evenirent optare se simulavit.

4. Mithridates, circumvallante Pompeio, fugam in proximum moliens, hujus consilij obscurandi causa, latius & usque ad applicitas hosti valles pabulatus est, colloquia quoque cum pluribus avertendæ suspitionis causa, in posterum diem constituit: ignes etiam frequentiores per tota castra fieri jussit; secundo deinde vigilia præter ipsa castra hostium agmen eduxit.

5. Themistocles Athenarum Dux exhortans suos ad erigendos festinanter muros, quos jussu Lacedæmoniorum dejecerant, Legatis Lacedæmone missis qui interpellarent, respondit venturum se ad dilluendam hanc existimationem, & pervenit Lacedæmonem: ibi simulato morbo, aliquantum temporis extraxit, & postquam intellexit suspectam esse sui aversationem suam, contendit falsum ad eos rumorem, & rogavit ut mitterent aliquos ex Principibus, quibus crederent de munitione Athenarum. Sua deinde clam scripsit, ut eos qui veniissent retinerent, donec refectis operibus confiterentur Lacedæmonijs munitas esse Athenas, nec aliter Principes eorum redire posse, quam si ipse remissus foret: quod facile

facilè præstiterunt Lacedæmonij, ne unius interitu multorum morte penſarent.

6. Metellus Pius in Hiſpania interrogatus, quid poſtera die facturus eſſet? *Tunicam meam, ſi id eloqui poſſit* (inquit) *comburerem.* Similiter L. Licinius Craſſus percontanti quo tempore caſtra moturus eſſet, reſpondit: *Vereris ne tubam non exaudias?*

CAP. III.

De explorandis Conſiliis Hoſtium.

7. CArthaginenſes, cùm animadverteſſent Alexandri ita magnas opes, ut Africæ quoque immineret, unum ex Civibus virum acrem, nomine Hamilcarem Rhodinum juſſerunt ſimulato exſilio ire ad Regem, omnique ſtudio in amicitiam ejus pervenire: quâ is potitus conſilia ejus nota civibus ſuis faciebat. Item Carthaginenſes miſerunt qui per ſpeciem Legatorum longo tempore Romæ morarentur, exciperentque conſilia noſtrorum.

8. M. Cato in Hiſpaniâ, quia ad Hoſtium conſilia alia via pervenire non potuerat, juſſit trecentos milites ſimul impetum facere in ſtationem hoſtium, raptumque unum ex his in caſtra perferre incolumem: tutus ille omnia ſuorum arcana confeſſus eſt.

9. C. Marius Coſſ. bello Cimbrico & Teutonico, ad excutiendam Gallorum & Ligurum fidem, literas ijs miſit: quarum pars prior præcipiebat, ne interio-

interiores quæ prælignatę erant, ante tempus certum aperirentur, eaſdem poſteà ante præſtitutum diem repetijt & quia reſignatas repererat, intellexit hoſtilia agitari.

10. Eſt etiam aliud explorandi genus quo ipſi Duces nullo extrinſecus adjutorio, per ſe provident. Sicut Æmilius Paulus Coſ. bello Hetruſco apud oppidum Coloniam dimiſſurus exercitum in planitiem, contemplatus procul avium multitudinem citatiore volatu è ſylvâ conſurrexiſſe, intellexit aliquid inſidiarium latêre, quod & turbatę aves & ſimul plures evolaverunt. Præmiſſis igitur exploratoribus comperit decem millia Boiorum excipiendo ibi Rom. agmini imminere: eaque alio, quam expectabatur, latere miſſis legionibus circumfudit. Idem fecit Thyamenus Horeſtis filius.

11. Aſdrubal frater Hannibalis, tunc Livij & Neronis exercitum (quanquam hoc illi non duplicatis caſtris diſſimularent) intellexit, quod ab itinere frigoſiores notabat equos, & coloratiora hominum ex via corpora.

CAP. IV.

De cuſtodiendo ſtatu Belli.

11. ALexander Macedo, cum haberet validum exercitum, ſemper eum ſtatum belli elegit, ut acie confligeret. C. Cæſar bello civili cum exercitum veteranum haberet, hoſtium autem Tyronem eſſe ſciret, acie ſemper decertare ſtuduit.

13. Fab. Maximus adverſus Hannibalem ſucceſſibus præliorum inſolentem, recedere ab ancipiti diſcrimine, & tueri tantummodo Italiam conſtituit, Cunctatoriſque nomen, & per hoc ſummi Ducis meruit.

14. Scipio, manente in Italiâ Hannibale, tranſmiſſo in Africam exercitu, neceſſitatem Carthaginenſibus impoſuit revocandi Hannibalem. Sicque à domeſticis finibus hoſtile tranſtulit bellum. Idem & alij factitarunt.

CAP. V.

De tranſducendo Exercitu per loca Hoſte infeſta.

15. ÆMilius Paulus Coſ. cum in Lucanos juxta littus anguſto itinere exercitum duceret, & Tarentini ei claſſe inſidiati agmen ejus ſcorpionibus aggreſſi eſſent, captivos lateri euntium prætexuit, quorum reſpectu hoſtes inhibuere tela. Ageſilaus Lacedæmonius idem fecit.

16. Autobrates Perſes cum in Piſidiam exercitum duceret, & anguſtias quaſdam Piſidæ occuparent, ſimulata vexatione trajiciendi, inſtituit reducere: quod cum Piſidæ credidiſſent, ille nocte validiſſimam manum ad eundem locum occupandum præmiſit, ac poſtero die totum trajecit exercitum.

Cn. Pompeius, cum flumen tranſire propter oppoſitum exercitum hoſtium non poſſet, aſſiduè producere & reducere in caſtra conſtituit: deinde

in

in eandem perſuaſionem hoſte perducto, ne ullam viam ad progreſſum Romanorum teneret, repente impetu facto tranſitum rapuit.

P. Claudius Coſ. primo bello Punico cum à Rhegio Meſſanam trajicere militem nequiret, cuſtodientibus fretum Pœnis, ſparſit rumorem, quaſi bellum injuſſu populi inceptum gerere non poſſet, claſſemque Italiam verſus ſe agere ſimulavit, digreſſis deinde Pœnis, qui profectioni ejus habuerant fidem, circumactas naves appulit Siciliæ.

17. Philippus Macedonum Rex Græciam petens, cum Thermopylas occupatas audiret, & ad eum Legati Ætolorum veniſſent acturi de pace, retentis ijs, ipſe magnis itineribus ad anguſtias pertendit: ſecuriſque cuſtodibus, & legatorum reditus expectantibus, inopinatus Thermopylas trajecit.

18. Lacedæmoniorum Duces, cum Syracuſas navigare deſtinaſſent, & Pœnorum diſpoſitam penitus claſſem timerent, decem Punicas naves, quas captivas habebant, veluti victrices primas juſſerunt agi, à latere junctis, ac puppe religatis alijs, qua ſpecie deceptis Pœnis, tranſierunt.

Chabrias Athenienſis, cum adire portum Samiorum, obſtante navali hoſtium præſidio, non poſſet, paucas è ſuis navibus præter portum miſſas juſſit tranſire, arbitratus qui in ſtatione erant perſecuturos, hiſque per hoc conſilium evocatis, nullo obſtante, portum cum reliquâ adeptus eſt claſſe.

P. Decius Tribunus bello Samnitico, Cornelio Coſſo Coſ. iniquis locis deprehenſo ab hoſtibus, ſuaſit ut ad occupandum collem qui erat in propinquo, modicam manum mitteret, ſeque Ducem ijs

qui mittebantur, obtulit: avocatus in diversum hostis dimisit Consulem, Decium autem cinxit, obseditque illas quoque angustias: noctu eruptione factâ, cum eluctatus esset Decius, incolumis cum militibus Consuli accessit.

Itidem Attilio Calatino Cos. Calphurnius dimissum exercitum videns in vallem, cujus latera omnia superiora hostis insideret, depoposcit & accepit trecentos milites, quos adhortatus ut virtute sua exercitum servarent, in mediam vallem decurrit, & ad opprimendos eos undique descendit hostis, longoque & aspero prælio retentus, occasionem Consuli ad extrahendum exercitum dedit.

CAP. VI.

De evadendo ex locis difficillimis.

19. QUintus Sertorius in Hispaniâ, cum à tergo, instante hoste flumen, trajicere haberet; vallum in ripâ ejus in modum cavæ lunæ duxit, & oneratum materijs incendit, atque ita exclusis hostibus fluvium liberè transgressus est. Similiter Pelopidas Thebanus bello Thessalico, transitum quæsivit.

Herculeius Legatus Sertorij, cum in Hispania inter duos montes abruptos, longum & angustum iter ingressus paucas duceret cohortes, comperissetque ingentem manum hostium advenire, fossam transversam inter montes pressit, vallumque mateteriâ extructum incendit, atque ita intercluso hoste evasit.

Crœsus

Crœſus, cum Halyn vado tranſire non poſſet, neque navium, aut pontis faciendi copiam haberet, foſſâ ſuperiori parte poſt caſtra deductâ, alveum fluminis à tergo exercitûs ſui reddidit.

20. L. Furius exercitu producto in locum iniquum, cum conſtituiſſet occultare ſollicitudinem ſuam, ne reliqui trepidarent, paulatim inflexit iter, tanquam circuitu majore hoſtem aggreſſurus, converſoque agmine, ignarum rei quę agebatur exercitum incolumem reduxit.

21. L. Sylla bello ſociali apud Eſerniam inter anguſtias deprehenſus, ad exercitum hoſtium, cui Duillius præerat, colloquio petito, de conditionibus pacis agitabat ſine effectu. Hoſtem tamen propter inducias negligentia reſolutum animadvertens, nocte profectus, relicto Buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentium divideret, & quarta vigilia commiſsa eum ſequeretur, incolumes ſuos cum omnibus impedimentis tormentiſque in tuta perduxit. Idem & alij factitarunt.

Braſidas Dux Lacedæmoniorum, circa Amphipolim ab Athenienſium multitudine numero impar deprehenſus, claudendum ſe præſtitit, ut per longum coronę ambitum extenuaret hoſtilem frequentiam, quaque rariſſimi obſtabant, erupit.

Iphicrates in Thracia cum depreſso loco caſtra poſuiſset, exploraſset autem ab hoſte proximum teneri collem, & unus ad opprimendum ipſos deſcenſus eſset, nocte paucis intra caſtra relictis, imperavit, ut multos ignes facerent, eductoque exercitu & diſpoſito circa latera antedicta viæ, paſsus eſt tranſire barbaros, locorumque iniquitate, in

qua ipſe fuerat, in illos converſâ, parte exercitus terga eorum cecidit, parte caſtra fecit.

Darius ut falleret Scythas diſceſsu, canes atque aſinos in caſtris reliquit, quos cum latrantes rudenteſque hoſtis audiret, remanere Darium credidit. Similiter & alij fecerunt.

CAP. VII.

De Inſidijs in itinere factis.

23. FUlvius Nobilior cum Samnio in Lucanos exercitum educeret. & cognoviſſet à perfugis, hoſtes noviſſimum agmen ejus aggreſſuros, fortiſſimam legionem primò ire, ultima ſequi juſſit impedimenta: ita factum pro occaſione amplexi hoſtes, diripere ſarcinas cœperunt. Fulvius legionis, de qua ſupra dictum eſt, quinque cohortes in dexteram partem viæ direxit, quinque ad ſiniſtram: atque ita prædationi intentos hoſtes explicato per utraque latera milite, clauſit ceciditque. Idem, hoſtibus tergum ejus in itinere prementibus, dum flumine interveniente, non ita magno ut tranſitum prohiberet, moraretur tamen rapiditate: alteram legionem in occulto citra flumen collocavit, ut hoſtes, paucitate contemptâ, audaciùs ſequerentur; quod ubi factum eſt, legio quæ ad hoc diſpoſita erat, ex inſidijs hoſtem aggreſſa vaſtavit.

24 Boij in Sylva Latina, qua tranſiturus erat noſter exercitus, ſuccideranr arbores, ita ut ex parte exigua ſuſtentatæ ſtarent, donec impellerentur, delitue-

rant

rant deinde ad extremas ipſi: ubi (ingreſſo ſylvam hoſte) proximas ulteriores impulerunt, eo modo, propagatâ pariter ſupra Romanos ruinâ magnam manum eliſerunt.

CAP. VIII.

Quemadmodum ea quibus deficimur, videantur non deeſſe, aut uſus eorum expleatur.

25. L. Cæcilius Metellus, quia uſus navium, quibus elephantes tranſportaret, deficiebatur, junxit dolia, conſtravitque tabulamentis, ac ſuper ea poſitus per Siculum fretum tranſmiſit.

26. Celebratur nobile factum Alexandri, qui per deſerta Africæ itinera, graviſſimâ ſiti cum exercitu affectus, oblatam ſibi à milite in galeâ aquam, ſpectantibus univerſis effudit, utiliore exemplo temperantiæ, quàm ſi communicare potuiſſet.

27. Romani, cum à Gallis Capitolium obſideretur, in extrema jam fame panem in hoſtem jactaverunt: conſecutique ut abundare commeatibus viderentur, obſidionem, donec Camillus ſubveniret, toleraverunt. Athenienſes adverſus Lacedæmonios idem feciſſe dicuntur.

28. Hi qui ab Hannibale Caſilini obſidebantur, ad extremam famem perveniſſe crediti, cum etiam herbas alimentis eorum Hannibal, ſæpe arato loco qui erat inter caſtra ipſius & mœnia, præriperet, ſemina in præparatum locum jecerunt: conſecuti ut

habere viderentur, quo victum sustentarent usque ad satorum proventum.

29. Reliqui ex Variana clade, cum obsiderentur, quia defici frumento videbantur, horrea totâ nocte circumduxerunt: Captivos deinde præcisis manibus dimiserunt: hi circumsidentibus suis persuaserunt, ne spem maturæ expugnationis reponerent in fame Romanorum, quibus alimentorum ingens copia superesset.

30. Thrasibius Dux Milesiorum, cum longa obsidione milites sui angerentur ab Aliatre, qui sperabat eos ad deditionem fame posse compelli, sub adventum legatorum Aliatris frumentum omne in forum compellere jussit, & convivijs sub idem tempus institutis, per totam urbem epulas præstitit: atque ita persuasit hosti superesse ipsis copias, quibus diuturnam sustinerent obsidionem.

31. Vicinioribus seculis Ladislaus Rex Pannoniæ adversus Polonos pugnans, post diuturnam Cracoviæ obsidionem, ut oppidanis copiæ opinionem faceret, montem vicinum noctu farinâ conspersit: rati illi Regem non destiturum, sese dediderunt.

CAP. IX.

De distringendis Hostibus.

32. CAriolanus, cum ignominiam damnationis suæ bello ulciscereturpopulationem Patriciorum agrorum inhibuit, deustis vastatisque plebeiorum, ut discordiam

cordiam moveret, quâ conſenſus Romanorum diſtringeretur.

Hannibal Fabium, cui neque virtute neque artibus par erat, ut infamia diſtringeret, agris ejus abſtinuit cæteros populatus. Contra ille, ne ſuſpecta Civibus fides eſſet, magnitudine effecit, publicatis poſſeſſionibus ſuis.

33. M. Curius adverſus Sabinos, qui ingenti conſcripto exercitu, relictis finibus ſuis noſtros occupaverant, occultis itineribus manum miſit quæ deſolatos agros eorum vicoſque per diverſa incendit. Sabini ad arcendam domeſticam vaſtitatem receſſerunt. Curio contigit & vacuos infeſtare hoſtium fines, & exercitum ſine prælio avertere, ſparſumque cædere.

34. Legati Romanorum, cum miſiſſent ad Antiochum Regem, qui ſecum Hannibalem, victis jam Carthaginenſibus, habebat, conſiliumque ejus adverſus Romanos inſtruebat, crebris cum Hannibale colloquijs effecerunt, ut is Regi fieret ſuſpectus, cui gratiſſimus alioqui & utilis erat, propter callidatem & peritiam bellandi.

35. Bello Punico quædam civitates, quæ à Romanis deficere ad Pœnos deſtinaverunt, cum obſides dediſſent, quos recipere antequam deficerent, ſtudebant, ſimulaverunt ſeditionem inter finitimos ortam, quam Romanorum legati dirimere deberent, miſſoſque eos velut contraria pignora retinuerunt, nec ante reddiderunt, quam ipſi recuperarent ſuos.

36. C. Cæſar per exceptum quendam aquatorem, cum comperiſſet Afranium Petreiumque caſtra noctu

noctu moturos, ut citra vexationem suorum hostilia impediret consilia, initio statim noctis vasa conclamare milites, & præter adversariorum castra agi mulos cum fremitu & sono jussit: continuere quos retentos volebat, arbitrati castra Cæsarem movere.

37. Dionysius Syracusanorum Tyrannus, cum Afri ingenti multitudine trajecturi essent in Siciliam ad eum oppugnandum, castella pluribus locis communijt, custodibusq; præcepit, ut ea advenienti hosti dederent, dimissique Syracusas occultè redirent: Afris necesse fuit capta castella præsidio ibi tenere, quos Dionysius redactos ad quam voluerat paucitatem, pene jam par numero aggressus vicit, cum suos contraxisset, & adversarios sparsisset.

CAP. X.

De seditione Militum compescendâ.

38. L. Sylla legiones perniciosâ seditione furentes sic restituit: propere enim annunciari jussit hostem adesse, & ad arma vocantium clamorem tolli, signa canere: discussa seditio est, universis adversus hostem consentientibus.

Cn. Pompeius, trucidato ab exercitu Mediolani Senatu, ne tumultum moveret, si solos evocasset nocentes, mixtos ijs qui extra delictum erant venire jussit: ita & noxij minore cum metu, quia non segregati, ideoque non ex causa culpæ videbantur accersi, comparuerunt: & illi quibus integra

tegra erat conſcientia, cuſtodiendis quoque nocentibus attenderunt, ne illorum fuga inquinarentur.

C. Cæſar, cum quædam legiones ejus ſeditionem moviſſent, adeo ut in perniciem quoque Ducis viderentur conſurrecturæ, diſſimulato metu proceſſit ad milites, poſtulantibuſque miſsionem ultro minaci vultu dedit: exauctoratos pœnitentia coegit ſatisfacere Imperatori, obſequentioreſque in reliquum operas edere. Idem tumultuantes milites compeſcuit ignominioſâ illis Quiritium appellatione. Idemque aliàs apertum ipſius pectus objiciens, militemque ferire jubens, metu & pudore motum ad officium reduxit.

39. Scorylo Dux Dacorum cum ſciret diſſociatum armis civilibus populum Rom. neque tamen tentandum arbitraretur, quia externo bello poſſent concordiâ cives coaleſcere, duos canes in conſpectu popularium commiſit, hiſque acerrimè inter ipſos pugnantibus lupum oſtendit, quem protinus canes, omiſſa inter ſe ira, aggreſsi ſunt, quo exemplo prohibuit Barbaros ab impetu Romanis profuturo.

CAP. XI.

Quemadmodum intempeſtiva poſtulatio pugnæ inhibeatur.

40. Q. Sertorius, quòd experimento didicerat imparem ſe univerſo Romanorum exercitui, ut Barbaros quoque in-

inconsulto pugnam exposcentes doceret, adductis in conspectum duobus equis, altero prævalido, altero admodum exili, duobus duos juvenes admovit similiter affectos, robustum & gracilem, ac robustiori imperavit equo exili universam caudam abrumperet, gracili autem valentiorem per singulos pilos vellere. Cùm gracilis feciſſet quod imperatum erat, validiſsimus cum infirmi cauda ſine effectu luctaretur: jam (inquit Sertorius) Romanarum cohortium (per hoc vobis exemplum oſtendi) milites, inſuperabiles ſunt univerſas aggredientibus, eaſdem lacerabit & carpet qui per partes attentaverit.

CAP. XII.

Quemadmodum ſit incitandus exercitus ad prælium.

41. M. Fabius & Cn. Manlius Coſs. adverſus Hetruſcos, propter ſeditiones detrectante prælium exercitu, ultro ſimularunt cunctationem, donec milites probris hoſtium coacti pugnam depoſcerent, jurarentque ſe ex eâ victores redituros.

42. Fulv. Nobilior cum adverſus Samnitium numeroſum exercitum, & ſucceſsibus tumidum, parvis copijs neceſſe haberet decertare, ſimulavit unam legionem hoſtium à ſe corruptam ad proditionem, imperavitque (ad ejus rei fidem) Tribunis, & primis ordinibus, & Centurionibus, quantum quiſque numeratæ pecuniæ, aut auri argentique haberet, con-

conferret, ut repræsentari merces proditoribus pol-
set. Se autem his qui contulissent pollicitus est, con-
summatâ victoriâ, ampla insuper præmia daturum.
Quæ persuasio Romanis alacritatem attulit & fidu-
ciam, unde etiam præclara victoria, commisso sta-
tim prælio, peracta est.

43. C. Cæsar adversus Germanos & Arioviſtum pugnaturus, consulis suorum animis, pro concione dixit, nullius se eo die operâ nisi decimæ legionis usurum. Quo consecutus est, ut Decimani tanquam præcipuæ fortitudinis testimonio cogerentur, & cæteri pudore, ne penes alios gloria virtutis esset.

44. Q. Fabius qui egregiè sciebat, & Romanos ejus esse libertatis quæ contumeliâ exasperaretur, & à Pœnis nihil justum aut moderatum expectabat, misit legatos Carthaginem de conditionibus pacis, quas cum iniquitatis & insolentiæ plenas accepisset, exercitus Rom. ad pugnandum concitatus est.

45. Agesilaus Lacedæmoniorum Dux, cum propè ab Orchomeno fociâ civitate castra haberet, comperisset que plerosque ex militibus pretiosissima rerum deponere intra munimenta, præcepit oppidanis, ne quid ad exercitum suum pertinens reciperetur, quo ardentius dimicaret miles, qui sciret sibi pro omnibus suis pugnandum.

46. Epaminondas Dux Thebanorum adversus Lacedæmonios dimicaturus, ut non solum viribus milites sui, verum affectibus etiam adjuvarentur, pronunciavit in concione destinatum Lacedæmonijs, si victoriâ potirentur, omnes virilis sexûs interficere, uxoribus autem eorum & liberis inservitutem

tutem adductis Thebas diruere. Quâ denunciatione concitati, primo impetu Thebani Lacedæmonios expugnaverunt.

47. Cyrus Rex Perſarum, ut concitaret animos popularium, tota die in excidendâ quadam ſylvâ eos fatigavit: deinde poſtridie præſtitit ijs liberaliſſimas epulas, & interrogavit utro magis gauderent. Cumque ij præſentia probaſſent: atqui per hæc, inquit, ad illa perveniendum eſt. Nam liberi beatique eſſe, niſi Medos viceritis, non poteſtis: atque ita eos ad cupiditatem prælij concitavit.

48. L. Sylla, quia adverſus Archelaum Præfectum Mithridatis, apud Piræa pigrioribus ad prælium militibus utebatur, opere eos fatigando compulit ad poſcendum ultro pugnæ ſignum.

49. F. Maximus veritus ne quâ fiducia navium, ad quas refugium erat, minùs conſtanter pugnaret exercitus, incendi eas, priuſquam iniret prælium, juſſit.

CAP. XIII.

De tempore ad pugnam eligendo.

50. P. Scipio in Hiſpaniâ, cùm comperiſſet Haſdrubalem Pœnorum Ducem jejuno exercitu mane proceſſiſſe in aciem, continuit in horam ſeptimam ſuos, quibus præceperat, ut quieſcerent & cibum caperent: cumque hoſtes inediâ, ſiti, morâ, ſub armis fatigati repetere caſtra cœpiſſent, ſubitò copias eduxit, & commiſſo prælio vicit.

Cl.

Cl. Tib. Nero adverſus Pannonios, cum barbari feroces in aciem, oriente ſtatim die, proceſſiſſent, continuit ſuos, paſſuſque eſt hoſtem nebula & imbribus, qui forte illo die crebri erant, verberari, ac deinde, ubi feſſum ſtando & pluviâ non ſolum animo, ſed & laſſitudine deficere animadvertit, ſigno dato adortus ſuperavit.

Metellus Pius in Hiſpaniâ adverſus Herculeium, cum ille, oriente protinus die, inſtructam aciem vallo ejus admoviſſet, fervidiſſimo tunc tempore anni, intra caſtra ſuos continuit in horam diei ſextam: atque ita fatigatos æſtu facilè vicit integris & recentibus ſuorum viribus.

51. Iphicrates Athenienſis, quia exploraverat eodem aſſiduè tempore hoſtes cibum capere, maturiùs veſci ſuos juſſit, & eduxit in aciem: aggreſſuſque hoſtem ita detinuit, ut ei nec confligendi, nec abeundi daret facultatem. Inclinato deinde jam die reduxit ſuos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hoſtes non ſtatione magis quam inediâ, ſtatim ad corporis curam & cibum capiendum feſtinaverunt: Iphicrates rurſus eduxit, & incompoſiti hoſtis caſtra aggreſſus eſt.

Idem cum adverſus Lacedæmonios pluribus diebus caſtra cominùs haberet, & utraque pars certis temporibus aſſiduè pabulatum lignatumque proceſſeret, quodam die militum habitu ſervos lixaſque dimiſit ad munera, milites retinuit, & cum hoſtes diſperſi eſſent ad ſimilia munera, expugnavit caſtra eorum, inermeſque cum faſciculis paſſim ad tumultum recurrentes facilè aut occidit, aut cepit.

52. Phi-

52. Philippus ad Chæroneam, memor sibi esse militem, longo usu duratum, Athenienſibus acrem quidem, sed inexercitatum & impetu tantum violentum, ex industria prælium traxit, moxque, languentibus jam Athenienſibus, concitatius intulit signa, & ipsos cecidit.

53. Lacedæmonij certiores ab exploratoribus facti Meſenios in eam exarſiſſe rabiem, ut in prælium cum conjugibus ac liberis deſcenderent, pugnam diſtulerunt.

Neque Cæſar cum adverſario irâ & deſperatione incenſo pugnare voluit.

CAP. XIV.

De loco ad pugnam eligendo.

54 M. Curius, quia phalangi Regis Pyrrhi explicitè reſiſti non poſſe animadvertebat, dedit operam ut in anguſtiis confligeret, ubi conferta ſibi ipſa eſſet impedimento.

Lacedæmonij trecenti contra innumerabilem multitudinem Perſarum Thermopylas occupaverunt, quarum anguſtiæ non amplius quàm parem numerum cominus pugnaturum poterant admittere: eaque ratione (quantum ad congreſſus facultatem) æquali numero Barbarorum, virtute autem præſtantes magnam eorum partem occiderunt; nec ſuperati forent, niſi per proditorem Ephialten Trachinium circumductus hoſtis à tergo eos oppreſſiſſet.

55. Han-

55. Hannibal apud Numiſtronem contra Marcellum pugnaturus, cavas & præruptas vias objecit à latere, ipſâque loci naturâ pro munimentis uſus, clariſsimum vicit.

Idem apud Cannas, cum comperiſſet Vulturnum amnem, ultra reliquorum naturam fluminum ingentes auras mane perflare, quæ arenarum & pulveris vortices agerent, ſic direxit aciem, ut tota vis à tergo ſuis, Romanis in ora & oculos incideret: quibus incommodis mirè hoſti adverſantibus, illam memorabilem adeptus eſt victoriam.

56. Marius adverſus Cimbros ac Teutonos conſtituto die pugnaturus, firmatum cibo militem ante caſtra collocavit, ut per aliquantum ſpatij, quo adverſarij dirimebantur, exercitus hoſtium potiùs labore itineris profligaretur; fatigationi eorum deinde incommodum aliud objecit, ita ordinatâ ſuorum acie, ut adverſo ſole & vento, & pulvere Barbarorum occuparetur exercitus.

57. Cleomenes Lacedæmonius adverſus Hippiam Athenienſem, qui equitatu prævalebat, planitiem, in qua dimicaturus erat, arboribus proſtratis impedivit & inviam equiti fecit.

58. Xantippus Lacedæmonius ſola loci commutatione fortunam Punici belli convertit: nam cum deſperantibus jam Carthaginenſibus, animadvertiſſet Afros quidem, qui equitatu & elephantis præſtabant, colles ſectari, à Romanis autem, quorum robur in peditibus erat, campeſtria teneri, Pœnos in plana deduxit: ubi per elephantos, diſſipatis ordinibus Romanorum, ſparſos milites per Numidas perſecutus, eorum exercitum fudit in illam diem terrâ mariq; victorem.

59. Epaminondas Dux Thebanorum, adversus Lacedæmonios directurus aciem, pro fronte ejus decurrere Equitibus jussis, cum ingentem pulverem oculis hostium objeciſset, expectationemque equestris certaminis prætendiſset, circumducto pedite ab ea parte ex qua decursus in adversam hostium aciem ferebat, inopinantium terga adortus cecidit.

CAP. XV.

De Acie ordinandâ.

60. IN acie ordinanda. 1. Validiſſimi infirmiſſimis opponantur.

2. Hostis qua infirmiſſimus invadatur.

3. Conſerto prælio (ſi usus ſit) infirmiores robuſtioribus oppoſiti ſe ſubducant & in tuta recipiant: optima autem pars virium ſic fruſtratum hostis robur circumeat & evertat.

4. Solita aciei forma, ſub tempus prælij, ad fruſtrandam hostis expectationem & conſilia conturbanda, mutari rectè poterit.

5. Quà hostes validiſſimi, unde acies reducatur, nec ea parte antè cum hoste confligatur, quàm circumductis cornibus medijs undique circumeatur.

6. Hostis avidè inſequens in mediam noſtrorum aciem recipiatur, & ex utrâque parte compreſſus cædatur.

7. Contra hostis circumventionem foſſæ ab utroque latere ducantur.

8. Si hostis edito colle, locis confragoſis, aut palu-

paluſtribus, ſepe, vallo, alióve artis aut naturæ præſidio ſe à fronte aut à latere muniverit, quà tali præſidio nudus eſt circumveniatur.

9. Caſtra ſic ponantur, ut aut montibus aut paludibus, aut ſimili aliqua locorum opportunitate, hoſtibus quidem vincentibus, tuos in ſolumes recipere poſsis, cedentibus autem inſtandi liberum habeas arbitrium.

10. In prima acie collocentur leviùs armati aut imbecilliores tuorum, in ſubſidio autem & in cornibus, robur exercitûs: illi miſsis ſtatim telis ſe intra horum ordines recipiant, hoſtemque jam à robuſtioribus exceptum circumeant.

11. Denſa aliquando acies inſtruatur, ut minoris exercitûs ſpeciem præbeas: ſecuris deinde hoſtibus, in ipſo certamine diductis ordinibus, à lateribus circumveniantur.

12. Si hoſtium multitudinem verearis, virtuti autem tuorum fidas, acies in omnem partem ſpectans ordinetur, ut tui circumventi undique pugnare poſsint.

13. Qui multitudine abundat, cohortes aliquot in ſubſidio retineat, ad res ſubitas.

14. Si hoſtes in ſylvas aut loca impedita refugiendo equeſtres copias eludant, equites relictis equis pedeſtri pugna confligant.

CAP. XVI.

De acie Hoſtium turbandâ.

61. MInutius Rufus Imperator, cum a Scordiſcis, Daciſque premeretur, quibus impar erat numero, præmiſit fratrem & pauces equites, unà cum æneatoribus, præcepitque, ut, cum vidiſſet contractum prælium, ſubitus ex diverſo ſe oſtenderet, juberetque æneatores concinere: ſonantibus montium jugis, ſpecies ingentis multitudinis offuſa eſt hoſtibus: qua perterriti dedère terga.

62. Pauci ſe è loco edito ſubitò oſtendentes hoſtibus à tergo, ingentes ſæpe exercitus conturbarunt.

63. C. Sulpitius Petreius Coſ. contra Gallos dimicaturus, juſsit Muliones clam in montes proximos cum mulis abire, & inde conſerto jam prælio, velut equis inſidentes oſtentare ſe pugnantibus: quare Galli exiſtimantes adventare auxilia Romanis, ceſſere jam penè victores. Idem & alij factitarunt.

64. Hiſpani contra Hamilcarem boves vehiculis adjunctos in prima fronte conſtituerunt: vehiculaque tædæ & ſepi & ſulfuris plena, ſigno pugnæ dato incenderunt: actis deinde in hoſtem bobus, conſternatam aciem perruperunt.

65. Nonnulli furiali habitu ornati, faces & angues proferentes, hoſtium aciem turbaverunt.

CAP.

CAP. XVII.

De Insidijs.

66. ÆGyptij conflicturi acie in ijs campis quibus junctæ paludes erant, algâ eos contexerunt, commissoque prælio, fugam simulantes in insidias hostes traxerunt, qui rapidiùs acti per ignota loca, limo inhæserunt, circumventique sunt.

Veriatus ex latrone Dux Celtiberorum, cedere se Romanis equitibus simulans, usque ad locum voraginosum & prærltum eos perduxit. Et cum ipse per solitos ac notos sibi transitus evaderet, Romanos ignaros locorum immersosque limo cecidit.

67. Alexander ex Epiretis adversus Illyrios collocatâ in insidijs manu, quosdam ex suis habitu Illyriorum instruxit, & jussit vastare suam, i. e. Epiroticam regionem: quod cùm Illyrij viderent fieri, ipsi passim prædari cœperunt, eo securiùs, quòd præcedentes veluti pro exploratoribus habebant, à quibus ex industria in loca iniqua deducti cæsi fugatique sunt. Idem fecit Leptenes Syracusanus adversus Carthaginenses.

68. Maharbal missus à Carthaginensibus adversus Afros rebellantes, cùm sciret gentem avidam esse vini, magnum ejus modium Mandragorâ permiscuit, cujus inter venenum ac soporem media vis est: tunc prælio levi commisso, ex industria cessit: nocte deinde intempesta, relictis intra castra quibusdam sarcinis, & omni vino infecto, fugam

ſimulavit. Cumque Barbari, occupatis caſtris, in gaudium effuſi medicatum avidè vinum hauſiſſent, & in modum defunctorum ſtrati jacerent, reverſus, cepit eos ac trucidavit.

69. Tib. Gracchus in Hiſpaniâ, certior factus hoſtem inopem commercio laborare, inſtructiſſima caſtra omnibus eſculentis deſeruit, quæ adeptum hoſtem, & repertis intemperanter repletum gravemque reducto exercitu, ſubitò oppreſſit.

70. Hi qui adverſus Erythræos bellum gerebant, ſpeculatorem eorum, in loco edito deprehenſum occiderunt, & veſtem ejus ſuo militi dederunt, qui ex eodem jugo Erythræos, ſigno dato, in inſidias evocavit.

71. Arabes, cum eſſet nota conſuetudo eorum, qua de adventu hoſtium interdiu fumo, nocte igne ſignificare inſtituerant, ut ſine intermiſsione ea fierent præceperunt: adventantibus autem adverſarijs intermitterent: qui, cum ceſſantibus luminibus, exiſtimarent ignorari adventum ſuum, avidiùs ingreſſi oppreſſique ſunt.

72. Alexander Macedo, cum hoſtis in ſaltu editiore caſtra communiſſet, inducta parte copiarum præcepit his quos relinquebat, ut ex more ignes excitarent, ſpeciemque præberent totius exercitûs, ipſe per avias regiones circumducta manu hoſtem ſuperiore aggreſſus loco depulit.

73. T. Labienus C. Cæſaris legatus adverſus Gallos, ante adventum Germanorum, quos auxilio his venturos ſciebat, confligere cupiens, diffidentiam ſimulavit: poſitiſque in diverſa ripa caſtris, profectionem edixit in poſterum diem. Galli credentes

eum

eum fugere, flumen quod medium erat inſtituerunt tranſmittere. Labienus, circumacto exercitu, inter ipſas ſuperandi amnis difficultates, eos cecidit.

74. Hannibal, cum explorâſſet negligenter caſtra Fulvij Romani Ducis munita, ipſum præterea multa temere audere, primâ luce, cum denſiores nebulæ præſtarent obſcuritatem, paucos milites munitionum noſtrarum vigilibus oſtendit, quò Fulvius repente movit exercitum. Hannibal per diverſam partem caſtra ejus occupavit, & ita in tergum Romanorum effuſus, octo millia fortiſſimorum militum cum ipſo Duce trucidavit.

75. Idem ad Thraſimenum, cum arcta quædam via in radices montis & campos patentes duceret, ſimulatâ, fugâ per anguſtias ad patentia evaſit, ibique caſtra poſuit: ac nocte diſpoſitis militibus, & per collem qui imminebat, & in lateribus anguſtiarum, primâ luce, nebulâ quoque adjutus aciem direxit. Flaminius velut fugientem inſequens, cum anguſtias eſſet ingreſſus, non antè providit inſidias, quàm ſimul à fronte, lateribus, tergo circumfuſus, ad internecionem cum exercitu cæderetur.

76. Idem adverſus Junium Dictatorem, nocte intempeſtâ ſexcentis equitibus imperavit, ut in plures turmas ſegregati, per vices ſine intermiſſione circa caſtra hoſtium ſe oſtentarent. Ita totâ nocte Romanis in vallo, ſtatione, ac pluvia, quæ forte continua fuerat, inquietatis confectiſque, cum receptui ſignum jam Junius dediſſet, Hannibal ſuos requietos reduxit, & caſtra ejus invaſit.

Epaminondas Thebanus eodem dolo excepit Lacedæmonios.

77. Hannibal directâ acie ad Cannas, ſexcentos equites Numidas juſſit transfugere: qui ad fidem faciendam, gladios & ſcuta noſtris tradidere; & in ultimum agmen recepti, ubi primum concurri cœpit, ſtrictis minoribus (quos occultaverant) gladijs, ſcutis jacentium aſſumptis, Romanorum terga ceciderunt.

Iapyges P. Licinio Proconſuli Pagos quoque ſub ſpecie deditionis obtulerunt: qui recepti & in poſtremâ acie collocati terga Romanorum cecederunt.

78. C. Caſſius in Syriâ adverſus Parthos ducens aciem, equitem extendit à fronte, cum à tergo peditem in confragoſo loco occultaſſet, dein cedente equitatu, & per nota ſe recipiente, in præparatas inſidias perduxit exercitum Parthorum, & cecidit.

79. Ventidius Parthos & Labienum alacres ſucceſſibus victoriarum, dum ſuos ipſe per ſimulationem motûs continet, evocavit: & in loca iniqua deductos, aggreſſus per obreptionem adeo debellavit, ut deſtituti Labieno provinciâ excederent Parthi.

Idem adverſus Pharnaſtanis Parthos, cum ipſe exiguum numerum militum haberet, illis autem fiduciam ex multitudine videret increſcere, ad latus caſtrorum octodecim cohortes in obſcura valle poſuit, equitatu poſt terga militum collocato. Tum paucos admodum milites in hoſtem miſit, qui ubi, ſimulatâ fugâ, hoſtem effuſè ſequentem ultra inſidiarum locum perduxere, coortâ à latere acie, præcipitatis in fugam his, Pharnaſtanem interfecit.

80. C.

80. C. Cęſar ſuis & Afranianis caſtris contrarijs tenentibus planities, cum utriuſque partis plurimum intereſſet colles proximos occupare, idque propter ſaxorum aſperitatem eſſet difficile, tanquam Ilerdam repetiturum retro, agmen ordinavit, faciente inopiâ fidem deſtinationi; intra breviſsimum deinde ſpatium, exiguo circuitu flexit repente ad montes occupandos. Quo viſu perturbati Afraniani, velut captis caſtris, & ipſi effuſo curſu eoſdem montes petiêre: quod futurum cum prædeſtinaſſet Cæſar, partim peditatu, quem præmiſerat, partim à tergo ſubmiſsis equitibus inordinatos eſt adortus.

81. Melantus Dux Athenienſium cum provocatus à Rege hoſtium Xanto Bœotio deſcendiſſet ad pugnam, ut primum cominùs ſtetit, iniquè, inquit, Xante, & contra pactum facis, adverſus ſolum enim cum altero proceſsiſti. Cumque admiratus ille quiſnam ſe comitaretur, reſpexiſſet, averſum uno ictu confecit.

82. Iphicrates Athenienſis ad Cherroneſum, cum ſciret Lacedæmoniorum Ducem Anaxibium exercitum pedeſtri itinere ducere, firmiſsimam manum militum eduxit è navibus, & in inſidijs collocavit, naves autem omnium, tanquam onuſtas milite palam tranſnavigare juſsit, ita ſecuros & nihil expectantes Lacedæmonios, à tergo ingreſſus itinere oppreſsit fuditque.

83. Liburni, cum vadoſa loca obſediſſent, capitibus tantum eminentibus, fidem fecerunt hoſti alti maris, ac triremem, quæ eos perſequebatur, implicitam vado ceperunt.

84. Al-

84. Alcibiades Dux Athenienſium in Helleſponto adverſus Numidarum & Lacedæmoniorum Ducem, cum amplum exercitum & plures naves haberet, nocte expoſitis in terram quibuſdam militum ſuorum, parte quoque navium poſt quædam promontoria occultatâ, ipſe cum paucis profectus, ita ut contemptu ſui hoſtem invitaret, eundem inſequentem fugit, donec in præparatas inſidias perduceret: averſum deinde, egredientem in terram, per eos, quos ad hoc ipſum expoſuerat, cecidit.

Idem navali prælio decertaturus, conſtituit malos quoſdam in promontorio, præcepitque his quos ibi relinquebat, ut, cum prælium commiſſum ſenſiſſent, panderent vela. Quo facto conſecutus eſt, ut hoſtes etiam claſſem in auxilium ſupervenire ei arbitrati verterentur.

85. Memnon Rhodius navali prælio, cum haberet ducentarum navium claſſem, & hoſtium naves elicere ad prelium vellet, ita ordinavit ſuos, ut paucarum navium malos erigerent, eaſque primas agi juberent, hoſtes procul conſpicati numerum arborum, & ex eo navium quoque conjectantes, obtulerunt ſe certamini, & a pluribus occupati ſuperatique ſunt.

86. Timotheus Dux Athenienſium adverſus Lacedæmonios navali acie decertaturus, cum inſtructa claſſis eorum ad oppugnandum proceſiſſet, ex velociſſimis navibus viginti præmiſit, quæ omni arte varioque flexu eluderent hoſtem: ut primùm ſenſit minus agiliter moveri adverſam partem, progreſſus prælaſſatos facile ſuperavit.

CAP.

CAP. XVIII.

De emittendo hoſte, ne clauſus prælium ex deſperatione redintegret.

87. GAllos, eo prælio quod Camilli ductu geſtum eſt, deſiderantes navigia quibus Tyberim tranſirent, Senatus cenſuit tranſvehendos, & commeatibus quoque perſequendos. Ejuſdem generis hominibus poſteà per Pomptinum agrum fugientibus via data Gallica appellatur.

88. L. Martius Eques Romanus, cui, duobus Scipionibus occiſis, exercitûs imperium detulit, cum circumventi ab eo Pœni, ne multi morerentur; acriùs pugnarent, laxatis manipulis, & conceſſo fugæ ſpatio, diſſipatos ſine periculo ſuorum trucidavit.

Idem fecit C. Cæſar Germanis, idem ijſdem Hannibal ad Thraſimenum, Idem Ætolis Antigonus Macedonum Rex, & idem Thebanis Ageſilaus Lacedæmonius.

89. Cn. Manlius Coſ. cum ex acie reverſus capta ab Hetruſcis Romana caſtra inveniſſet, omnibus portis ſtatione circundatis, incluſos hoſtes in eam rabiem efferavit, ut ipſe in prælio caderet. Quod ut animadverterunt legati ejus, ab una parte remota ſtatione, exitum Hetruſcis dederunt, & effuſos perſecuti, occurrente altero Conſule Fabio cecidêrunt.

90. Themiſtocles, victo Xerxe, volentes ſuos pontem

pontem rumpere prohibuit, cùm docuisset aptius esse eum expelli ex Europâ, quàm cogi ex desperatione pugnare. Idem misit ad eum, qui indicaret in quo periculo esset, nisi fugam maturaret.

91. Pyrrhus Epirotarum Rex, cùm quandam civitatem cepisset, claulisque portis ex ultimâ necessitate fortiter dimicantes eos qui inclusi erant animadvertisset, locum illis ad fugam dedit. Idem inter cætera præcepta imperatoria memoriæ tradidit, non esse pertinaciter instandum hosti fugienti. Alij præceperunt, ut *hosti fugienti pons aureus fiat.*

CAP. XIX.

De dissimulandis adversis.

92. TUllus Hostilius Rex Rom. commisso adversus Veientes prælio, cum Albani deserto exercitu Rom. proximos peterent tumulos, eaque res turbasset Rom. animos, clarè pronunciavit jusso suo Albanos id fecisse, ut hostem circumveniret. Quæ res & terrorem Veientibus, & Romanis fiduciam attulit, remque inclinatam consilio restituit.

Hannibalem venientem in Italiam tria millia carpentariorum reliquerunt, quo ille exemplo ne & cæteri moverentur edixit à sese esse dimissos. & insuper in fidem ejus rei paucos levissimæ operæ domos remisit.

93. L. Sylla, cum auxiliares ejus missi ab ipso cir-

circumventi ab hostibus, & interfecti essent, vereturque ne propter hoc damnum universus trepidaret exercitus, pronnuciavit, auxiliares qui ad defectionem conspirassent, consilio à se in loca iniqua deductos: ita manifestissimam cladem ultionis simulatione velavit, & militum animos hâ persuasione confirmavit.

94. Scipio, cum Syphacis Legati nunciarent Regis sui nomine, ne fiducia societatis ejus ex Sicilià in Africam transiret, veritus ne confunderentur animi suorum, abscissâ peregrinâ societate dimisit Legatos, & famam diffudit, tanquam ultro à Syphace accerseretur.

95. Q. Sertorius cùm acie decertaret, Barbarum, qui ei nunciaverat Herculeium perisse, pugione trajecit, ne & in aliorum id notitiam perferret, & ob hoc animi suorum infirmarentur.

96. L. Lucullus, cum animadvertisset Macedonas equites, quos in auxilio habebat, subito consensu ad hostem transfugere, signa canere jussit; & turmas quæ eos sequerentur immisit: hostis committi prælium ratus, transfugientes telis excepit Macedones: qui cum viderent neque recipi se ab adversarijs, & premi ab his quos deferebant, necessariò ad justum prælium conversi hostem invaserunt.

97. T. Quintius Capitolinus Cos. cedentibus Romanis, mentitus est in altero cornu hostes fugatos, & ita confirmatis suis victoriam retulit.

98. Marius adversus Cimbros & Teutonos, cum metatores ejus per imprudentiam ita castris locum cepissent, ut sub potestate Barbarorum esset aqua: flagitantibus eam suis, digito hostem ostendens, illinc, inquit,

inquit, petenda est: quo instinctu assecutus est, ut protinus Barbari tollerentur.

CAP. XX.

De constituendâ per constantiam acie.

99. S. Tullius adolescens, prælio quo Tarq. Rex adversus Sabinos conflixit, Signiferis segniùs dimicantibus, raptum signum in hostem misit: cujus recipiendi gratiâ Romani ita ardenter pugnaverunt, ut & signum & victoriam retulerint.

Idem & alij plurimi factitarunt: signa enim Romanis sacra fuerunt: ut diximus suprà.

100. Q. Furius, averso exercitu, cum occurrisset, affirmavit non recepturum se in castra quenquam nisi victorem, reductisque in aciem victoriâ potitus est. Et huic simile fecerunt alij.

101. M. Attilius Cos. bello Samnitico, ex acie refugientibus in castra militibus, aciem suorum opposuit, affirmans secum, & cum bonis civibus dimicaturos eos, nisi cum hostibus maluissent, eâ ratione universos in aciem reduxit.

102. L. Sylla, cedentibus jam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, stricto gladio in primam aciem procurrit, appellansque milites dixit: si quis quæsisset, ubi Imperatorem reliquissent, respondereńt pugnantem in Bœotia: cujus rei pudore universi eum secuti sunt.

103. D. Julius ad Mundam suis referentibus pedem, equum suum abduci à conspectu suo jussit, &

in

in primam aciem pedes proſilijt: milites dum deſtituere Imperatorem erubeſcunt, redintegrarunt prælium.

104. Philippus veritus ne impetum Scytharum ſui non ſuſtinerent, fideliſſimos equitum à tergo poſuit, præcepitque ne quem commilitonum ex acie fugere paterentur, perſeverantius abeuntes trucidarunt. Qua denunciatione cum effeciſſet, ut etiam timidiſſimi mallent ab hoſtibus quam à ſuis interfici, victoriam acquiſivit.

CAP. XXI.

De his quæ poſt Prælium fiunt, ſi res proſperè ceſſerint, & de confirmandis reliquijs belli.

105. C. Marius, victis prælio Teutonis, reliquias eorum (quia nox circumverat) circumſedens, ſublatis ſubinde clamoribus per paucos ſuorum territavit, inſomnemque hoſtem detinuit, ex eo conſecutus, ut poſtero die irrequietum faciliùs debellaret.

106. Cl. Nero, victis Pœnis, quos, Haſdrubale duce in Italiam ex Hiſpania trajiciente, exceperat, caput Haſdrubalis in caſtra Hannibalis projecit, quo factum eſt, ut & Hannibal luctu (nam frater occiſus erat) & exercitus deſperatione adventantis præſidij affligeretur. Cujus ſimile ab alijs etiam factitatum legimus.

107. Hermocrates Syracuſanus, ſuperatis acie Carthaginenſibus, veritus ne captivi, quorum ingen-

ingentem manum in potestatem redegerat, parum diligenter custodirentur, quod eventus dimicationis in epulas & securitatem compellere victores poterat, finxit proximâ nocte equitatum hostilem venturum: qua expectatione assecutus est ut solito attentiùs vigilias agerentur.

CAP. XXII.

Si res durius cesserit de adversis emendandis.

108. T. Didius in Hispaniâ, cùm acerrimo prælio conflixisset, quod nox diremerat, magno numero utrinque cæso, complura suorum corpora atrâ nocte sepelienda curavit: Hispani postero die ad simile officium progressi, quia plures ex ipsorum numero quàm ex Romanis cæsos repererant, victos se esse secundum eam dinumerationem argumentati, ad conditiones Imperatoris descenderunt.

109. T. Martius Eques Rom. qui reliquijs exercitûs duorum Scipionum præfuit, cum in propinquo bina castra Pœnorum paucis millibus passuum distarent, cohortatus milites, proxima castra intempestâ nocte adortus est; & cum hostem victoriæ fiduciâ incompositum aggressus, ne nuncios quidem cladis reliquisset, brevissimo tempore militi ad requiem dato, eâdem nocte, raptim famam rei gestæ prægressus, altera eorundam castra invasit. Ita bis simili usus est eventu, deletis ubique Pœnis, amissas populo Rom. Hispanias restituit.

CAP.

CAP. XXIII.

De dubiorum animis in fide retinendis.

110. P. Valerius Epidauri timens oppidanorum perfidiam, quia parum præsidij habebat, gymnicos ludos procul ab urbe apparavit. Quò cùm omnis fere multitudo spectandi causâ exisset, claudit portas, nec in eas antea admisit Epidaurios, quam obsides à Principibus acciperet.

111. Cn. Pompeius cùm suspectos haberet Catinenses, & vereretur ne præsidium non reciperent, petijt ab ijs, ut ægros interim apud se reficiendos paterentur, fortissimis deinde habitu languentium missis, civitatem occupavit continuitque.

112. Alexander, devictâ perdomitâque Thraciâ, petens Asiam, veritus ne post ipsius discessum sumerent arma, Reges eorum, Præfectosque & omnes quibus videbatur inesse cura detractæ libertatis, secum velut honoris causâ traxit, ignobiles autem relictis plebeiosque præfecit, consecutus, uti Principes beneficijs obstricti nihil novare vellent, plebs verò ne posset quidem spoliata Principibus.

113. Scipio Africanus in Hispaniâ, cum inter captivas nobilis & eximiæ formæ virgo ad eum perducta esset omniumque oculos in se converteret, summa custodia habitam sponso nomine Alicio reddidit, insuperque aurum, quod parentes ejus redempturi captivam Scipioni attulerant eidem sponso pro nuptiali munere dedit: qua multiplici magnificentiâ

universa gens victa imperio populi Rom. accessit.

Alexander etiam Macedo eximiæ pulchritudinis virginem captivam, finitimæ gentis Principi desponsatam ne aspicere quidem voluit. Quâ mox ad sponsum remissâ, universæ gentis per hoc beneficium animos sibi conciliavit.

114. Germanicus Cæsar, cum in finibus Ubiorum castella poneret pro fructibus eorum locorum, quæ vallo comprehendebat, pretium solvi jussit, atque eâ justitiæ famâ omnium fidem adstrinxit.

CAP. XXIV.

Quæ facienda sint pro castris, si satis fiduciæ in præsentibus non habeamus.

115. PHares Dux Athenienſium cum expectaret auxilia, & vereretur ne interea contemptu præsentis paucitatis hostes castra ejus oppugnarent, complures ex ijs quos habebat, per adversam partem nocte missos, jussit quà præcipuè conspicui forent hostibus, redire in castra, & accedentium novarum virium speciem præbere. atque ita simulatis auxilijs tutus est, donec instrueretur expectatis.

116. Iphicrates Athenienſis cum campestribus locis castra haberet, exploraſsetque Thraces ex collibus per quos unus erat descensus, nocte ad diripienda castra venturos, clam duxit exercitum. & in utroque viæ latere, per quam transituri erant Thraces, distributum collocavit: hostemque decurrentem in castra, (in quibus multi ignes per paucorum

rum curam instituti speciem manentis ibi multitudinis servabant) à lateribus adortus oppressit.

CAP. XXV.

De effugiendo.

117. GAlli pugnaturi cum Attalo aurum omne & argentum certis custodibus tradiderunt, quibus, si acie fugissent, parceretur, quò faciliùs colligenda præda hostem impeditum effugerent.

Triphon Syriæ Rex victus per totum iter fugiens pecuniam sparsit, seque sectantes Antiochi equites moratus effugit.

118. Q. Sertorius pulsus acie à Q. Metello pio, ne fugam quidem sibi tutam arbitratus, milites dispersos abire jussit, admonitos in quem locum vellet convenire.

Viriatus Lusitanorum Dux eâdem ratione Romanorum copias locorumque iniquitatem evasit, sparso exercitu deinde collecto.

119. Horatius Cocles, urgente Porsenæ exercitu, jussit suos per pontem redire in urbem, eumque (ne casu sequeretur hostis) intercidere. Quod dum efficitur, in capite ejus propugnator ipse insequentes detinuit. Audito denique fragore pontis abrupti dejecit se in alveum, eumque armis & vulneribus oneratus tranavit.

120. Afranius in Hispaniâ ad Ilerdam, cum Cæsarem fugeret, instante eo castra posuit, cum idem Cæsar fecisset, & pabulatum suos dimisisset; ille signum repente itineri dedit,

121. Pub. Claudius navali prælio superatus à Pœnis, cum per hostium prælidia necesse haberet erumpere, reliquas viginti naves tanquam victrices jussit ornari, atque ita Pœnis existimantibus superiores fuisse acie nostros, terribilis excessit.

122. Pœni classe superati, quia instantem avertere Romanum studebant, simulaverunt in vada naves suas incidisse, hæsitantesque imitati effecerunt, ut victor eorum timens casum, spatium ad evadendum daret.

CAP. XXVI.

De repentino Exercitu.

123. QUi victoriâ potiri vult, famam sui adventus præveniat, & hostem inopinantem opprimat. Sic Consules, sic Cæsar, sic maximi ubique nominis Duces fecerunt.

CAP. XXVII.

De fallendis ijs qui obsidentur.

124. DOmitius Calvinus cum obsideret Lucream oppidum Ligurum situ, operibus, & propugnatorum præstantiâ tutum, circuire muros frequenter omnibus copijs instituit, easdemque reducere in castra: quâ consuetudine inductis ita Oppidanis, ut crederent exercitationis gratiâ id facere Romanum, &

ob

ob hoc nil ab eo conatu caventibus, morem illum obambulandi in subitum direxit impetum, occupatisque mœnibus oppressit, ut seipsos dederent & oppidum.

115. Hannibal in Italiâ multas urbes cepit, cùm Romanorum habitu quosdam suorum, ex longo belli usu Latinè quoque loquentes præmitteret. Idem & alij fecerunt.

116. Aristippus Lacedæmonius festo die Tegeatarum, quò omnis multitudo ad celebrandum Minervæ sacrum urbe egressa erat, jumenta saxis frumentarijs paleâ refertis onusta Tegeam misit, agentibus ea militibus, qui negotiatorum specie inobservati portas aperuerunt suis.

117. Antiochus in Cappadociâ ex castello Suenda quod obsidebat, jumenta frumentatum egressa intercepit: occisisque calonibus, eorundem vestitu milites suos tanquam frumentum reportantes submisit, Quo errore illi, custodibus deceptis, castellum intraverunt, admiseruntque milites Antiochi.

118. Thebani, cum portum Sicyoniorum nulla vi redigere in potestatem suam possent, navem ingentem armatis compleverunt, exposita super merce, ut negotiatorum specie fallerent, ab ea deinde parte murorum, quà longissime remota erat, apparere paucos dispossuerunt, quibus è nave quidam egressi inermes, simulata rixa occurrerunt. Sicyonijs ad dirimendum id jurgium advocatis, Thebanæ naves, & portum vacantem & urbem occupaverunt.

CAP. XXVIII.

De eliciendis ad proditionem.

129. SUmmi Duces ex obſeſſis aliquem ad proditionem ſæpe ſolicitarunt.

130. Tarq. Superbus cum Gabios in deditionem accipere non poſſet, filium ſuum Sextum Tarquinium cæſum virgis ad hoſtem miſit, is incuſata patris ſævitia perſuaſit Gabinis, ut odio ſuo adverſus Regem uterentur, & Dux ad bellum electus tradidit Patri Gabios.

Cyrus Perſarum Rex ſuum comitem Zopyrum, explorata ejus fide, truncata de induſtria facie ad hoſtes dimiſit; ille aſſentante injuriarum fide, creditus inimiciſſimus Cyro, cum hanc perſuaſionem adjuvaret procurrendo propius, quoties acie decertaretur, & in eum tela dirigendo, commiſſam ſibi Babyloniorum urbem tradidit Cyro.

131. Philippus oppido Samiorum excluſus, Apollonio Præfecto eorum ad proditionem corrupto perſuaſit, ut plauſtrum lapide quadrato oneratum in ipſo aditu portæ poneret: confeſtim deinde ſigno dato inſecutus oppidanos, circa impedita portæ clauſtra oppreſſit trepidantes.

132. Hannibal apud Tarentum, quod à præſidio Romano, Duce Livio tenebatur, Eoneum quendam Tarentinum, quem ad proditionem ſolicitaverat, ejuſmodi fallacia inſtruxit, ut ille venandi ſpecie noctu procederet, quaſi id per hoſtem interdiu non liceret: egreſſo ipſi apros ſubminiſtrabant, quos

quos ille tanquam ex captura Livio offerret; idque cum sæpius factum esset, & ideo minus observaretur, quadam nocte Hannibal venatorum habitu Pœnos comitibus ejus immiscuit: qui cum onusti venatione quam ferebant, recepti essent à custodibus, protinus eos adorti occiderunt. Tunc fracta porta admissus cum exercitu Hannibal omnes Romanos interfecit, exceptis his qui in arcem profugerant.

133. Lysimachus Rex Macedonum cum Ephesios oppugnaret, & illi in auxilio haberent Mandronem Archipiratam, qui plerumque oneratas prædâ naves Ephesum appelleret, corrupto ei ad proditionem junxit fortissimos Macedonum, quos ille restrictis manibus pro captivis Ephesum introduceret, qui posteà, raptis ex arce armis, urbem Lysymacho tradiderunt.

CAP. XXIX.

Per quæ hostes ad inopiam redigantur.

134. FAb. Max. vastatis Campanorum agris, ne quid ijs ad fiduciam obsidionis superesset, recessit sementis tempore, ut frumentum quod reliquum habebant in sationes conferrent: reversus deinde renato, protrivit, & ad famem redactis potitus est.

Antigonus adversus Athenienses idem fecit.

135. Dionysius multis urbibus captis, cum Rheginos aggredi vellet, qui copijs abundabant, simulavit pacem, petijtque ab ijs ut commeatus exer-

citui ipsius subministrarent, quod cum impetrasset, exhausto oppidanorum frumento, aggressus urbem alimentis destitutam superavit.

Idem & adversus Himereos fecit.

136. Alexander oppugnaturus Leucadiam commeatibus abundantem, priùs castella quæ in confinio erant cepit, omnesque ex his Leucadiam passus est confugere, ut alimenta inter multos celeriùs absumerentur.

137. Phalaris Agrigentinus, cum quædam loca munitione tuta in Sicilia oppugnaret, simulato fœdere, frumenta quæ residua se habere dicebat, apud eos deposuit: deinde data opera ut tectorum cameræ, in quibus id conferebatur, rescissæ pluviam reciperent, & fiducia conditi commeatûs proprio tritico abusos initio æstatis aggressus inopiâ compulit ad deditionem.

CAP. XXX.

Quemadmodum persuadeatur obsidionem permansuram.

138. CLearchus Lacedæmonius exploratum habens Thraces omnia victui necessaria in montes comportasse, una quoque ope sustentari, quod crederent eum commeatûs inopiâ recessurum, per id tempus quo legatos eorum venturos opinabatur, aliquem ex captivis in conspectu jussit occidi, & membratim tanquam alimenti causâ in contubernia distribuit. Thraces nihil non facturum perseverantiæ causa eum

eum credentes, qui tam deteſtabiles epulas ſuſtinuiſſet experiri, in deditionem venerunt.

139 Tib. Gracchus, Luſitanis dicentibus in decem annos cibaria ſe habere, & ideo obſidionem non expaveſcere: undecimo, inquit, anno vos capiam. Qua voce perterriti Luſitani, quanquam inſtructi commeatibus, ſtatim ſe tradiderunt.

A. Torquato Græcam urbem oppugnanti, cum diceretur juventutem ibi ſtudioſè jaculis & ſagittis exerceri: pluris eam, inquit, propediem vendam.

CAP. XXXI.

De deſtructione præſidiorum hoſtium.

140. SCipio, Hannibale in Africam reverſo, cum plura oppida, quæ ratio illi in poteſtatem redigenda dictabat, firmis præſidijs diverſè partitis obtinerentur, ſubinde aliquam manum ſubmittebat ad infeſtanda ea, noviſimè etiam tanquam direpturus civitates aderat, deinde ſimulato metu refugiebat. Hannibal ratus veram eſſe ejus trepidationem, deductis undique præſidijs, tanquam de ſumma rerum dimicaturus inſequi cœpit: ita conſecutus Scipio quod petierat, nudatas propugnatoribus urbes per Maſiniſſam & Numidas cepit.

141. Pyrrhus Epirotarum Rex adverſus Illyricos, cum civitatem, quæ caput gentis erat, redigere in poteſtatem ſuam vellet, ejus deſperatione cæteras urbes petere cœpit: conſecutuſque eſt, ut hoſtes fiduciâ velut ſatis munitæ urbis ejus, ad tutelam aliarum

aliarum dilaberentur. Quo facto ipſe rurſus revo
catis omnibus ſuis vacuam eam defenſoribus c
pit.

142. Mago Dux Carthaginenſium victo Cn. P
ſone & in quadam turre circumſepto, ſuſpicat
ventura ei ſubſidia, perfugam miſit, qui perſuad
ret appropinquantibus captum jam Piſonem. Q
ratione deterritis ijs, reliqua victoriæ conſumma
vit.

143. Qui civitate aliqua potiri vult, ſeditione
inteſtinam inter obſeſſos moveat.

CAP. XXXII.

De Fluminum derivatione, & vitatione aquarum.

144. OBſeſſi derivatis aquis ad deditione
ſiti cogantur.

145. Alexander apud Babylone
quæ media flumine Euphrate divide
batur, foſſam pariter & aggerem inſtituit, ut i
uſum ejus exiſtimarent hoſtes egeri terram; atqu
ita ſubitò flumine averſo per alveum veterem, q
ſiccatus ingreſſum præbebat, urbem intravit. Semi
ramis idem fecit.

CAP

CAP. XXXIII.

De injiciendo obſeſſis pavore.

146. PHilippus, cum Trinaſſum caſtellum nulla vi capere poſſet, terram ante ipſos muros aggeſſit, ſimulavitque agi cuniculum: Caſtellani, quia ſubrutos ſe exiſtimarant, dediderunt.

147. Pelopidas Thebanus Magnetum duo oppida ſimul oppugnaturus, non ita longo ſpatio diſtantia, quo tempore ad alterum eorum exercitum admovebat, præcepit, ut ex compoſito ab alijs caſtris quatuor equites coronati, notabili alacritate velut victoriam nunciantes venirent: ad cujus ſimulationem curavit, ut ſylva quæ in medio erat, incenderetur, præbitura ſpeciem urbis ardentis prætexta quoſdam captivorum habitu eodem juſſit perduci. Quâ aſſeveratione perterriti qui obſidebantur, dum in parte jam ſe ſuperatos exiſtimarent, defecerunt.

CAP. XXXIV.

De Irruptione ex diverſa parte quam expectatur.

148. IRruptio fiat quâ minimè expectatur, & per minus frequentem urbis partem quamvis magis munitam.

149. Irruptionem ab una parte ſimules, à diverſâ autem facias. 150. C.

150. C. Marius bello Jugurthino apud flumen Mulucham, cum oppugnaret caſtellum in monte ſaxeo ſitum, quod unâ & anguſtâ ſemitâ adibatur, cæterâ parte velut cum ſaltu præcipiti, nunciato ſibi per Ligurem quendam ex auxiliis gregalem militem, qui forte aquatum progreſſus, dum per ſaxa montis cochleas legit, ad ſummum pervenerat cacumen poſſe caſtellum, paucos Centuriones, quibus perfectiſſimos cum velociſſimis militibus æneatores immiſcuerat, miſit, capite pedibuſque nudis, ut proſpectus viſuſque per ſaxa facilior foret. ſcutis armiſque à tergo aptatis: hi Ligure Duce, & telis & clavis quibus in adſcenſu nitebantur adjuti, cum ad poſteriora & ob id vacua defenſoribus caſtelli pervenirent, concinere & tumultuari, ut præceptum erat, cœperunt: ad quod conſtitutum Marius conſtantiùs adhortatus ſuos, acriùs inſtare caſtellanis cœpit, quos ab imbelli multitudine ſuorum revocatos tanquam captos à tergo eſſent, inſecutus caſtellum cepit.

CAP. XXXV.

De Inſidijs per quas eliciantur obſeſſi.

151. CAto in conſpectu Lacetanorum quos obſidebat, reliquis ſuorum ſubmotis, Sueſſanos quoſdam ex auxiliaribus maxime imbelles aggredi mœnia juſſit; hos cùm factâ eruptione, Lacetani facile avertiſſent, & fugientes avide inſecuti eſſent, illis quos occultaverat cohortibus oppidum cepit.

Simili

Simili plane strategemate captam urbem Ai legimus *Josh. cap.* 8.

152. Chares Dux Athenienſium, civitatem aggreſſurus littori appoſitam, poſt quædam promontoria occulte habita claſſe, è navibus velociſſimam præter hoſtilia præſidia ire juſsit: quâ viſâ, cum omnia navigia quæ pro cuſtode à portis agebantur, ad perſequendam evolaſſent, Chares indefenſum portum cum reliqua claſſe invectus etiam civitatem occupavit.

Barca Dux Pœnorum, in Sicilia Lilybæum noſtris terrâ marique obſidentibus, partem claſsis ſuæ procul armatam juſsit oſtendi: ad ejus conſpectum cum evolaſſent noſtri, ipſe reliquis quas in occulto tenuerat navibus, Lilybæi portum occupavit.

153. Summi ſæpe Duces, ſimulato regreſſu, ſubito revertentes hoſtem inopinantem nec inexpectatam vim prohibere valentem profligaverunt.

CAP. XXXVI.

De exercendâ curâ obſeſſorum circa tutelam ſui.

154. Alcibiades Athenienſis civitate ſuâ à Lacedæmonijs obſeſſâ, veritus negligentiam vigilum, denunciavit his qui in ſtationibus erant, ut obſervarent lumen quod nocte oſtenſurus eſſet ex arce, & ad conſpectum ejus ipſi quoque lumina attollerent. In quo munere qui ceſſaſſet pœnam paſſurum; dum ſoli-

solicitè expectatur signum Ducis, pervigilatum omnibus, & suspectæ noctis periculum evitatum est.

155. Iphicrates Dux Athenienſium, cum præſidio Corinthum teneret, & ſub adventum hoſtium ipſe vigiliis circumiret, vigilem, quem dormientem viderat, transfixit cuſpide. Quod factum quibuſdam tanquam ſævum increpantibus: qualem inveni, inquit, talem reliqui.

Epaminondas Thebanus idem feciſſe dicitur.

CAP. XXXVII.

De emittendo & recipiendo Nuncio.

156. AD nuncium ferendum miſſi fuerunt aliquando Legatorum ſpecie: aliquando transfugæ ſubornati: aliquando pretio conducti ex hoſtibus, qui adverſario omnia communicarent: aliquando captivi minis aut tormentis interrogati. Multa alia nimis incerta huc pertinentia refert præcipue Matchiavellus de Strategematis.

157. L. Lucullus Cizicenos obſeſſos à Mithridate, ut certiores adventûs ſui faceret, cum præſidijs hoſtium teneretur introitus urbis, qui unus & anguſtus ponte modico inſulam continenti jungit, militem è ſuis ſciolum nandi, & nauticæ artis peritum, juſſit inſidentem duobus inflatis utribus literas inſutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter ſe diſtantibus commiſerat, ire ſeptem millium paſſuum trajectum. Quod ita perite

erite gregalis fecit, ut cruribus velut gubernaculis dimissis cursum dirigeret, & procul visentes qui in statione erant marinæ speciei belluæ deciperet.

CAP. XXXVIII.

De introducendis auxilijs & commeatibus suggerendis.

158. HAnnibale obsidente Casilinum, Romani farinam dolijs secundâ aqua Vulturij fluminis dimittebant, ut ab obsessis exciperetur: quibus cum objecta per medium amnem catena Hannibal obstitisset, nuces sparsêre, quæ cum aqua ferente ad oppidum defluerent, eo commeatu sociorum necessitatem sustentaverunt.

159. Hircius, Mutinensibus obsessis, ab Antonio salem, quo maximè indigebant, cuppis conditum per amnem intromisit: idem pecora secundâ aquâ demisit, quæ excepta sustentaverunt necessariorum inopiam.

CAP. XXXIX.

Quâ ratione proditoribus & transfugis occurratur.

160. CL. Marcellus, cognito consilio Bateli Nolani, qui corrumpere ad defectionem populares studebat, & Hanni-

Hannibali gratificabatur, quod illius beneficio curatus inter Cannenses saucios, & ex captivitate remissus ad suos erat, quia interficere eum (ne supplicio ejus reliquos concitaret Nolanos) non audebat, accersitum ad se allocutus est, dicens: fortissimum eum militem esse, quod antè ignorasset: hortatusque est, ut secum moraretur; & super verborum honorem equo quoque donavit. Qua benignitate non illius tantum fidem, sed etiam populariorum, qui ex illo pendebant, sibi obligavit.

161. Hamilcar Dux Pœnorum, cum frequenter auxiliares Galli ad Romanos transirent, etiam ex consuetudine, ut socij excipierentur, sibi fidelissimos subornavit ad simulandam transitionem, qui Romanos excipiendorum eorum causa progressos occiderunt. Quæ solertia Hamilcari non tantum ad præsentem profuit successum, sed in posterum præstitit, ut Romanis veri quoque transfugæ forent suspecti.

162. Hanno Carthaginensium Imperator in Sicilia, cum comperisset Gallorum mercenariorum circiter quatuor millia conspirasse ad transfugiendum ad Romanos, quòd aliquot mensium merces non receperant, animadvertere autem in eos non auderet, metu seditionis, promisit prolationis injuriam liberalitate pensaturum: quo nomine gratias agentibus Gallis, per tempus idoneum datis pollicitis, fidelissimum dispensatorem ad Otacilium Consulem misit, qui tanquam rationibus interversis transfugisset, nunciavit nocte proximâ Gallorum quatuor millia quæ prædarum forent missa, posse excipi. Otacilius nec statim credidit transfugæ, nec tamen

tamen rem spernendam ratus, dispositi in insidijs lectissimam manum suorum, ab ea Galli excepti, dupliciter Hannonis consilio satisfecerunt, & Romanos ceciderunt, & ipsi omnes interfecti sunt.

163. Hannibal simili consilio se de transfugis ultus est: nam cum aliquos ex militibus suis sciret transfugisse proximâ nocte, nec ignoraret exploratores hostium in castris suis esse, palàm pronunciavit, non debere transfugas vocari solertissimos milites, qui ipsius jussu exirent ad excipienda hostium consilia: auditis quæ pronunciavit, retulerunt exploratores ad suos; tum comprehensi à Romanis transfugæ, & amputatis manibus remissi sunt.

164. Diodorus cum præsidio Amphipolim tueretur, & duo millia Thracum suspecta haberet, quæ videbantur urbem direptura, mentitus est paucas hostium naves proximo littori applicuisse, easque diripi posse: qua spe simulatos Thracas emisit, ac deinde clausis portis non recepit.

CAP. XL.

De Eruptione.

165. ROmani qui in præsidio Panormitanorum erant, veniente ad obsidionem Hasdrubale, raros ex industriâ in muris posuerunt defensores: quorum paucitate contemptâ cum incautus muris succederet Hasdrubal, eruptione factâ ceciderunt eum.

166. Æmilius Paulus, universis Liguribus improviso adortis, castra ejus, simulato timore militem

diu continuit, deinde fatigato jam hoſte, à quatuor portis eruptione factâ ſtravit cepitque Ligures.

167. Velus Præfectus Romanorum arcem Tarentinorum tenens, miſit ad Haſdrubalem legatos, ut abire ſibi incolumi liceret: ea ſimulatione ad ſecuritatem perductum hoſtem eruptione factâ cecidit.

168. Flavius Fimbria in Aſiâ apud Hildinacum, adverſum filium Mithridatis, brachijs à latere ductis, deinde foſſâ in fronte percuſſâ, quietum in vallo militem tenuit, donec hoſtilis equitatus intraret anguſtias munimentorum, tunc eruptione factâ ſex millia eorum cecidit.

169. Titurius Sabinus adverſus Gallorum amplum exercitum, continendo militem juxta munimenta, præſtitit ijs ſuſpicionem metuentis: cujus augendæ cauſâ perfugam miſit qui affirmaret exercitum Romanum in deſperatione eſſe, ac fugam meditari. Barbari oblatâ victoriæ ſpe concitati, lignis ſarmentiſque ſe oneraverunt, quibus foſſas complerent; ingentique curſu caſtra noſtra in colle poſita petiverunt: unde in eos Titurius univerſas emiſit copias, multiſque Gallorum cæſis, plurimos in deditionem accepit.

170. Numantini obſeſſi ne pro vallo quidem inſtruxerunt aciem, adeoque ſe continuerunt, ut Popilio Lænati fiducia fieret ſcalis oppidum aggrediendi: quo deinde ſuſpicante inſidias (quia ne tunc quidem obſiſtebatur) ac ſuos revocante, eruptione factâ averſos & deſcendentes adorti ſunt.

CAP.

CAP. XLI.

De conſtantia obſeſſorum.

171. ROmani, aſſidente mœnibus Hannibale, oſtentandæ fiduciæ gratiâ, ſupplementum exercitibus quos in Hiſpania habebant diverſâ portâ miſerunt.

172. Idem agrum in quo caſtra Hannibal habebat, defuncto forte domino, venalem ad id pretium licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum venierat. Hi dum ab Hannibale obſiderentur, & ipſi obſiderent Capuam, decreverunt ne niſi captâ eâ revocaretur inde exercitus.

173. Lacedæmonius quidam nobilis, Philippo denunciante, multis ſe prohibiturum, niſi civitas ſibi traderetur: num, inquit, & pro patria mori nos prohibebit?

174. Petilini à Pœnis obſeſſi parentes & liberos propter inopiam ejecerunt: ipſi corijs madefactis & igne ſiccatis, folijſque arborum, & omni genere animalium vitam trahentes, undecim menſes obſidionem toleraverunt.

175. Caſilini, obſidente Hannibale, tantam inopiam perpeſſi ſunt, ut centum denarijs murem venijſſe proditum memoriæ ſit, ejuſque venditorem fame perijſſe, emptorem autem vixiſſe: fidem tamen ſervare Romanis perſeveraverunt.

176. Cum Mithridates Cizicum oppugnaret, captivos ejus urbis produxit, oſtenditque obſeſſis, arbitratus futurum, ut miſeratione ſuorum compel-

leret ad deditionem oppidanos: at illi cohortati ad patiendum fortiter mortem captivos, servare Romanis fidem perseveraverunt.

178. Æginenses, cum à Viathotis liberi & conjuges cæderentur, præoptaverunt spectare supplicia pignorum suorum, quam à Romanis deficere.

179. Numantini ne se dederent, fame mori prafixis foribus domuum suarum maluerunt.

180. Hierosolymitani obsessi à Tito, præter plurima quæ meminisse pigeat mala, tantam famem perpessi sunt, ut mulier quædam suam prolem comederet, & militibus nidore affati cibi invitatis apponeret: teste *Josepho Ben Gorion*.

CO

CORONIS DE SCOTORUM STRATEGEMATIS.

SCOTORUM Regnum omnium totius terrarum orbis longè antiquissimum, divinis auspicijs cœptum, usque ab initio iniquis odijs, superbis & infestis plurimorum & maximorum hostium Brittonum, Pictorum, Saxonum, Hibernorum, Anglorum, Romanorum, Danorum, Gallorum & Insulanorum suorum, nunc singulorum, nunc copijs castrisque junctis pugnantium signis solicitatum, & multis sæpe cladibus acceptis extrema quæque expertum armis stetit, crevit, & rei militaris gloriâ floruit jam annos bis mille duos. Nec solo suo contentum spretis terræ marisque limitibus, Vestæ & Neptuni imperio neglecto, terra peragratâ, superato Oceano, bellum ubique, victoriam undique quærens illustrem armorum gloriam foris per Angliam, Hiberniam, Belgium, Germaniam, totum Septentrionem, Italiam, Galliam, Hispaniam, Libyam, Cretam, Rhodum, Syriam, Borusiam, latè circumtulit, sibi gloriam & honorem, socijs spem, opem,

victoriam, ſalutem, commodum adferens, hoſtibus terrorem, damnum, ignominiam. Cujus rei fidem faciunt optimam maxima illa & late celebrata Heroum nomina. David Scotorum Rex ſine controverſia omnium ætatis ſuæ præſtantiſsimus, Henricum ſecundum Anglum Carleoli in equeſtrem ordinem adſcivit, & militari balteo cinxit, anno Chriſti 1139. ut præter Scriptores Scotos meminit Gulielmus Neobrigenſis. Robertus Bruſsius. ipſe Rex ſcilicet, militiam & honores exteros dedignatus, domi pulcherrimam diadematis gloriam pulchriùs etiam meruit, & cum recuperato regno decus ſibi regium peperit. Tremendus Vallas, cujus vel ipſum nomen auditum hoſtibus ſæpe fugam, ſemper terrorem intulit, qui quot ictibus neci ſingulos, & quoquo incumberet humo univerſos ruinæ more dedit, partâ jam merito dignitate Proregis, ſuis, ut inſignia regia ſumeret, quò majore fide cum Anglo de pacis conditionibus conveniret, rogantibus, non honoris quam æqui ſtudioſior vehementer obſtitit, & tam iniquæ poſtulationi interceſsit. Non multò poſt Scotiâ liberatâ, & rebus domi compoſitis in Galliam profectus, brevi meruit ut ibi Vaſconum Dux appellaretur, & in virtutis & operæ ſtrenuè navatæ præmium, quos ab Anglo recuperaverat, illius regionis agris donaretur. Duglaſsius clariſsima totius Europæ, poſt Reges & redimita capita, gente oriundus in Gallia etiam ob ingentem in bello virtutem, & operam fideliſsimam Dux Turonenſis factus eſt, additâ perpetuâ Celerum ſeu Satellitij regij & præſidiariorum præfecturâ. Ex hac familia Jacobus fortiſsimus & fidiſsimus

ar-

armorum Bruſsianorum ſocius, cuidam in Hiſpania miranti faciem ejus tot prælijs intactam modeſte ſimul & magnifice reſpondit, Deum ſibi manus dediſſe quibus faciem in omni prælio defenderet. Ex eadem familia Archibaldus tertius adverſus Anglum pugnans, contempta multitudine in unum Regem animum occuloſque intentos tenebat: & cum plures paludamento regio eſſent amicti, Duglaſsius in unum eorum armis conſpicuum totis viribus invectus eum ex equo dejecit, iterum alterum, ac deinde tertium (ut præter Scriptores Scotos affirmat etiam Eduardus Hallus Anglus) armorum ſplendore & paludamento deceptus, tandem quem quærebat Regem ipſum dejecit: neque tam ſuo periculo commotus, quam unde tot Reges veniſſent miratus.

Hamiltonius ob ſua in Galliam merita ibidem Caſtellerotius Dux creatus eſt: filius etiam ejus Jacobus Araniæ Comes Scotis omnibus mercede militantibus in Gallia præficitur: duodecim præterea Francicarum librarum millia annua ei promiſſa. Quid tam recenti & fere præſenti memoria recolam tot ſummos Duces, vulgò Generales, Ruvenum, Regium, Duglaſsium, Leſlios, Daliellium imperatorijs inſignibus apud exteros, claros? Præter virtutibus pares, & ordinis loco proximos Leviſtonium Comitem Calanderium, & Africanos Scotos Andream Rutherfordium Teviotæ, & Ioannem Middeltoni Comites, Baronem Colvillium, Balliolum Dromundum, Hoburnum, Henderſonos, Humios, Areskinum, Kilpatricium, Lumiſdenum, Lochartum, Monroos, Mongomerium, & illum omni

virtutis laude, omnibuſque bonorum ſuffragijs neminj ſecundum, pro Rege & Patria ſua toties periclitatum, tot paſſum, tanta auſum clariſſimum Equitem D. Arthurum Forbeſium Regiarum copiarum in Hibernia præſentem Præfectum, qui agmen cogat, vel ducat etiam ubivis terrarum dignißimum, alioſque armorum, & bellicæ virtutis gloria illuſtres? Neu quis cæco furore, bruto impetu aut impotenti animorum ferocia Scotos in prælia actos putet, Archibaldum Duglaſſium Anguſiæ Comitem Jacobum quartum ante funeſtum ad Fluidonem prælium monentem audiat ſic: *Id autem genus victoriæ quod magis conſilio quam armis paratur, maxime hominis, maxime etiam Ducis eſt proprium: ut cujus nullam omnino partem ſibi miles vendicare poſſit.* Verùm Achilleis illorum viribus, & Hectoreis animis Ulyſſis conſilia non defuiſſe apertius monſtrabunt ſolertiæ militaris exempla ſequentia: ubi fere nullum à ſummis Græcorum, Romanorum, aut Barbarorum Ducibus tentatum Strategema paulo memorabilius ab ijs imitatum, repetitum, & in uſum ſuum revocatum quiſquam antiquitatis gnarus deſideret.

1. Scoti in primo contra Brittones prælio cum Pictis belli ſocijs caſtra jungentes, communicato conſilio bellum ducere ſtatuunt, & in regione hoſtili incurſione vaſta hoſtem conficere. Coilus Brittonum Rex per ſpeculatores cauſâ cunctationis intellecta quinque millia hominum in loca editiora, ut ibi in inſidijs eſſent, præmittit: ipſe reliquum exercitum recta in hoſtem ducere decrevit. Id Scoti antevertendum rati, ſtatuunt Brittonum caſtra de

nocte

nocte aggredi. Igitur eductis copijs, Scoti à fronte, Picti a tergo invaſuri, ad hoſtem ante lucem perveniunt. Ibi Brittones fiducia incautos, & qui ob ſuperiorum dierum cunctationem hoſtes timere deſierant adhuc ſemiſomnes obtruncant. Cecidit cum majore parte ſuorum in eo tumultu Coilus ipſe, regionemque in qua pugnavit de ſuo nomine celebrem fecit. In hoc uno exemplo quatuor præcepta militaria occurrunt obſervanda. 1. Multum conducit ad ſummam belli motus & conſilia hoſtium ſcire. 2. Exploratorum opera omnino eſt neceſſaria. 3. Hoſtium ſpes fallendæ ſunt, & conſilia prævehienda. 4. Copiarum hoſtilium diviſio eſt rei bene gerendæ occaſio opportuna.

2. Reutherus Scotorum Rex optimum factu ratus eſt, ad Brittonem hoſtem incogitantem atque imparatum ducere, & inopinantem opprimere. Præceptum illud utiliſsimum diligenter ſervârunt Reges Scotorum & Duces poſteriores, qui ſua ſic conſilia texerunt, ut hoſtes priùs geri quàm parari bellum ſentirent.

3. Caduallus Gillum parricidam prælio profligatum, antequam copias majores colligeret, perſequi, quocunque fugeret, decrevit. Id etiam utiliſsimum conſilium ab alijs fuiſſe cum ſucceſſu obſervatum plurima docent exempla.

4. Galdus, qui primus Regum Scotorum ſigna cum Romanis contulit, Julij Agricolæ Romani legionem unam (nam tripartitò in hoſtem ducebat) de nocte aggreſſus, cæſis vigilibus, paulùm abfuit quin caſtra caperet.

5. Scoti & Picti ſeditione laborâtia Romanorum caſtra

caſtra infeſtarunt, cumque, abſente Agricolâ, nec parem Ducem, nec eandem diſciplinam apud Romanos ſenſiſſent, occaſioni non defuerunt.

6. Ethodius Rex Inſulanos pacis turbatores ita afflixit, ut (cum viribus minùs poſſent) quò loci commoditate tutiores eſſent, in vallem rupibus præruptis undique cinctam, in quam unus anguſtus ferebat aditus, ſe conjecerint. Ethodius loci vitio perſpecto, cuſtodijs ad idoneos exitus diſpoſitis, foſſam & vallum ante fauces objecit: atque ita ad extremam omnium rerum penuriam eos perduxit, ut malis coacti tandem ſui arbitrium Regi permitterent.

7. Regnante Donaldo primo, qui Regum Scotorum primus Chriſtianos ritus receperat, Scoti à Severo Imperatore graviſſimè afflicti, neque auſi adverſus tantam multitudinem aciem inſtruere, pecorum prædam alijs atque alijs locis objiciebant, ut eâ illecebrâ Romanos longiùs ab exercitu digreſſos conficerent: qui ſic inſidijs excepti, inſolitiſque imbribus afflicti, & itineribus feſſi cum ſequi non poſſent, à familiaribus, ne in hoſtium poteſtatem venirent, paſſim occidebantur.

8. Regnante Fergusio ſecundo rei Scoticæ reſtitutore, in bello contra Romanos & Britones Severi vallum præſidijs firmantes, Scoti celeritate & laborum tolerantiâ ſuperiores, multitudine tamen & opibus hoſti impares decreverunt prælijs abſtinere, crebris incurſionibus hoſtem vexare, ſummam rei nondum adultis viribus in diſcrimen unius certaminis non committere. Verùm ubi Romanos è Britannia abſceſſiſſe nunciatum eſt, mutatâ ſententiâ totis viribus

viribus in unum collectis, vallum militari tantum opera conſtructum, & ſegniter à Brittonibus cuſtoditum diruunt. Inde liberiore jam populatione agrum ultra vallum, quem ob hominum inopiam tenere non poterant, ad multa millia Brittonibus inutilem reddiderunt. Princeps in munitione diruenda Græmus, qui milite navibus trans vallum expoſito cuſtodes incautos oppreſſit, ac ſuis aditum patefecit.

9. Maximianus Romanæ legionis Præfectus cum auxilijs Brittonum, in prælio cum Scotis & Pictis commiſſo cohortes aliquot circummiſit, quæ pugnantium terga cæderent. Scotorum aliquot manipuli in medio deprehenſi, cum orbem pugnando ſe defenderent, majore hoſtium parte in eos verſâ ipſi quidem univerſi occidione occiſi: ſed eorum calamitas cæteris ad dilabendum ſpatium dedit.

10. Eugenius ſecundus in prælio contra Brittones, cum poſt longam dimicationem Scotorum dextrum cornu inclinare inciperet, jam omnibus alijs ſubſidijs in pugnam promotis, cohortē ad impedimenta relictam in aciem duxit. Ab ijs adhuc integris Brittones loco moti: atque initium victoriæ fuit ab ea parte, unde cladem & perniciem formidaverant. Illius aciei fortunam cæteri Brittones ſecuti terga verterunt.

11. Aidanus contra Northumbros & Pictos ſe Brittonibus conjunxit. Ambo exercitus, viribus in unum coactis, cum in valle anguſta Annandiæ conſediſſent, hoſtes obſeſſis faucibus eorum exitio imminebant. At illi, communitis caſtris, ut manentium ſpeciem præberent, nocte recedente maris æſtu

per

per nota inter inſtabiles arenas vada in Cumbriam, ac deinde Northumbriam duxerunt, fœda populatione quacunque ierant factâ.

12. Regnante Solvathio Donaldus Banus Inſulanus à Cullano Argatheliorum Præfecto in ſaltum, qui unum modo exitum habebat, compulſus, cum ſuis fruſtra erumpere tentantibus perijt, nullo ſuperſtite relicto.

13. Kennethus ſecundus belli in Pictos cupidus cum paucos in conventu ſuæ ſententiæ fautores inveniſſet, primores gentis ad cœnam vocat: & cum in multam noctem convivium fuiſſet extractum, in aula omnes pernoctant, quod eò facilius ijs fuit, quod Majorum inſtituto humi cubarent, in ſpatioſa domo ut quiſque poterant compoſiti, ſubſtratis tantum frondibus aut herba. Ibi juvenem ſibi propinquum Rex ſubornat, ut piſcium exuvijs (maxime generis aſellorum) à ſiccatis vento piſcibus detractis indutus, noctu ingreſſus voce per longum canalem emiſſâ, ut longius ad aures perferretur, velut cœlitùs demiſſus eos ad bellum hortetur. Ad hanc vocem humanâ (ut tum ipſis viſum eſt) auguſtiorem proceres ſubitò expergefacti, plerique etiam attoniti, cum fulgor argenteus è pellibus piſcium in ſemiſomnes oculos incurreret aciemque hebetaret, ſtupore vehementiſſimo capti ſunt univerſi, cum & oculos ſpecies inſolita, & animos occulta quædam religio percelleret. Illud etiam admirationem non modicè auxit, quod nuncius perſona reliquoque ornatu detracto, cum ſe per exitum occultum momento temporis è conſpectu ſubduxiſſet, evaniſſe eſt viſus. Mane cum rumor ad Regem per-

permanâſſet, multiſque omnia (ut ſit) in majus augerent, nec ipſe diſſimularet ſimilem ſibi ſpeciem per quietem obverſatam, omnium decreto bellum, tanquam Deo auctore, gerendum decernitur.

14. Hiberni ad Bani fluminis ripam locis, ut videbatur, ſatis tutis bina caſtra communierant, eo conſilio ut impetum Gregorij Scotorum Regis mora eluderent, & inopia commeatuum è ſolo peregrino & pervaſtato eum abigerent. Et Gregorius id ipſum agi ſuſpicatus, partem exercitûs noctu clam miſit, quæ tumulum editiorem ſupra hoſtium caput occuparet. Ex eo tumulo poſtridie, cum incaleſceret pugna, magnæ ſaxorum moles devolutæ multos in caſtris obtriverunt: reliquis tantum injecerunt pavoris, ut ordine nullo, quò quiſque poterat, diffugerent.

15. Gregorius, fuſis in ſuo ſolo Hibernis, agrum ſine noxa tranſivit. Ea re effectum eſt ut major pars ſe Regis clementiæ permittere, quam vim experiri mallet.

16. Kennethus tertius Rex optimus furta, cædes, latrocinia coercere, & veterem diſciplinam revocare conſtituens, id experiundo difficilius opinione invenit, quod magna pars nobilitatis aut ipſa ſcelerum ſibi conſcia pœnas timeret, aut cum facinoroſis illigata propinquitatibus eſſet: Cumque in jus vocati alij in alias regiones fugerent, Rex, re diſſimulatâ, per otium rem cum ijs quos fidos ſibi rebatur, communicavit; optimum factu viſum eſt ut proximo anno conventum totius nobilitatis haberet, tanquam de rebus ad univerſos pertinentibus acturus: ibi capita factionum ſine tumultu poſſe capi

capi: illos in cuſtodiam abditos poſſe per amicos & clientes curare, ut facinoroſi ad Regem adducantur. Id conſilium placuit, & paucis creditum ac ſilentio uſque ad conventum tectum ſucceſſit.

17. In celebri contra Danos prælio ad Loncartem vicum commiſſo, Scoti in trepidam fugam ſoluti terga dederant. Colebat forte agrum propinquum per quem fugiebant, homo plebeius cognomento Haius cum duobus unà filijs: qui cum corporis animiſque viribus magnis eſſent, nec minore in patriam charitate, pater jugo, filij, quod cuique in promptu fuit pro armis accepto, ubi denſiſſimum fugientium agmen conſpexerunt, obviam loco anguſto profecti, primùm convicijs, deinde minis fugientes ſiſtere conantur. His ubi nihil proficiunt, proximos feriunt: ſe quoque vociferantes adverſus fugientes, Danos futuros. Ad hæc timidiores conſiſtunt. Fortiores, qui non tam metu, quam turba ſuorum abrepti terga verterant, ad eos ſe aggregant, clamantes auxilium adeſſe. Ita totum agmen in hoſtem convertunt: & Danos non minus trepida quam ipſi venerant fuga retrò ad ſuos compellunt. Ad hanc Danorum trepidationem Agaſones, & imbellis agreſtium turba, ſublato clamore, ſpeciem novi exercitûs præbuere. Ea res tantum animi Scotis, & formidinis Danis attulit, ut alteros de ſalute deſperantes erexerit, alteris pro ſperata victoria certam calamitatem attulerit. Læta victoria parta eſt. Haius in omnium ore erat. Multi homines honeſti teſtificabantur ſe vidiſſe, quacunque ille cum liberis impreſſionem feciſſet, ibi noſtrorum ordines reſtitutos, & hoſtilem aciem velut ruina impulſam

impulſam. Omnes denique uno ore prædam, victoriam, famam, ſalutem ſe ijs debere fatebantur. Illi è plebe in ordinem nobilium relati, ante annos jam plus minùs ſeptingentos.

18. Kennethus Milcolumbi frater contra Conſtantinum Calvum pro jure fratris armis contendens, cum inferior numero eſſet, rem conſilio juvit, ita acie ſtructa, ut ſolem & ventum à tergo haberet, latera quoad poterat flumine muniret (nam ad Almonis oſtia pugnatum eſt) ea res præcipue ei victoriam dedit. Nam Conſtantiniani multitudine freti cum acriter in prælium ruiſſent, præter incommodum ſolis adverſi, procella ſtatim coorta tantum pulveris in ora oculoſque ingeſſit, ut Conſtantini milites vix attollere vultus in hoſtem poſſent. In utroque exercitu ſtrages ingens facta: & Duces ipſi congreſſi mutuis vulneribus alter alterum confecerunt.

19. Scoti, duce Milcolumbo ſecundo Rege, ad Murthilacum contra Danos pugnantes, loco moti, in antiquum, quod à tergo erat, præſidium pulſi erant. Ibi vallo, & foſſa, & arborum concædibus circumdati in anguſto loco æquata fronte hoſtibus reſiliterunt. Quoſdam eorum velut parta victoria incautiùs invectos circumvenerunt, cæſo inter hos uno è Ducibus Eneco. Ea res ut Danos ad pugnam ſegniores fecit, ita Scotis pene profligatis alacritatem addidit. Igitur penè momento temporis Dani fugiunt, Scoti fugientibus inſtant, victoriâ potiuntur.

20. Milcolumbus contra Canutum ducens Suenonis Dani filium, nondum ex ſuperioribus prælijs ſuorum

ſuorum viribus refectis, rem aleæ fortunæ commit
tere non eſt auſus, optimum factu ratus hoſtem po
pulatione prohibere, ac levibus certaminibus fat
gare, ſperans fore ut brevi in alieno agro cladibu
belli vaſtato, ac jam pene deſerto rerum omniu
inopiâ laboraret. Id conſilium cum per aliquo
dies fuiſſet ſecutus, evenit, ut hoſte cognito Sco
ſuis viribus minus diffiderent, atque uterque exerc
tus prope pari inopia premeretur. Igitur omnibu
ſignum pugnæ ferociter flagitantibus, ac ni daretu
præ ſe ferentibus Imperatorum injuſſu pugnaturo
Milcolumbus ſuos in aciem educit. Cõmiſſa pug
na, ira & deſperatione ultima certatum eſt. Vic
ria penes Scotos fuit.

21. Duncanus Rex à Norvegis Berthæ obſeſſu
ſubjiciente Banchone ut arte vires juvaret, hoc ſtr
tegemate uſus eſt. Simulatâ deditione, quam ho
ſtis ab ultima deſperatione profectam putavit, mi
nuncij cum liberis mandatis, qui in ſcribendis con
ditionibus tempus tererent. Hi ut ampliorem be
neficentiæ ſpeciem adjicerent, Regem affirman
dum leges pacis darentur earum rerum, quarum
non magnam copiam intelligeret apud Norvego
eſſe affatim in caſtra miſſurum. Id verò munu
non tam beneficentiâ Scotorum, & penuriâ Nor
vegorum fecit gratum, quàm quod exiſtimarent fra
ctis ferocibus animis jam debellatum eſſe. Miſſ
magna vis panis, & vini tum è vite, tum ex orde
confecti, ac ſucco infecti herbæ cujuſdam venefic
cujus magna copia paſſim in Scotia naſcitur: vulg
Solanum ſomniferum vocant. Hac herba omn
infecta eſſent, qui cõmeatus in caſtra vehebant, n
qu

qua doli subesset suspicio, prægustabant, Danosque magnis poculis invitabant ad bibendum. Idem quoque Sueno ipse benevolentiæ significandæ causâ, ut illis nationibus mos est, faciebat, Duncanus qui futurum sciret, ut vis potionis unà cum somno visceribus conciperetur, jam Macbethum tum suis non longe Regis jussa expectantibus, per aversam ab hoste portam summo silentio in urbem receperat: compertoque per exploratores somno & vino graves jacere hostes, Banchonem itinerum aditusque in castra gnarum, cæteris in insidijs collocatis, cum parte majore exercitûs mittit. Is ingressus castra, sublato clamore magno, opinione sua omnia negligentiora invenit. Pauci tumultu excitati cum velut amentes temere discurrerent, ab obvijs cæduntur: reliquis fere mors cum somno continuata est.

22. Milcolumbi tertij milites adversus Macbethum in arce Dunsinana inclusum contendentes, frondes virentes galeis omnes appositerunt, triumphantiumque magis quam ad pugnam progredientium specie agmen incedebat. Ea perterritus hostium fiducia Macbethus confestim in fugam se dedit: milites ejus à Duce deserti Milcolumbo se dediderunt.

23. Macduffus in rebelles à Rege Milcolumbo missus, cum ad Marriæ fines venisset, Marrianis pecuniam, ne fines eorum ingrederetur, pollicentibus, multitudinem hostium veritus, rem simulatione transactionis conditionibus ferendis suspendit, donec Rex ipse majoribus cum copijs advenit.

24. In eadem expeditione ventum est ad Spæam,

omnium Scotiæ fluminum rapidissimum. Rex ibi tantum hostium numerum, quantum ex illis regionibus cogi posse nunquam credidisset, in ulteriore ripa ad transitum prohibendum stare conspicatus, Signifero cunctante flumen ingredi, signum ei ablatum Alexandro Carroni Equiti notæ fortitudinis dedit: posterilque ejus is honos habitus, ut regium in bello vexillum ferrent: ipsi, pro Carrone postea cognomen Scrimigero positum. Rex flumen ingreditur: hoc audaciæ miraculo hostes perculsi conditiones læti acceperunt. Id ipsum eventu etiam simili, ad eundem amnem aliquantò pòst, tentavit Alexander cognomento Acer adversus conjuratos fugientes, qui cum ad Spæam amnem constitissent, ac freti rapiditate fluminis transitu Regem prohibere conarentur, Rex à suis retentus, quod, æstu maris allabente, impermeabilis videretur amnis, ipse primus calcaribus equo subditis, cæteris, ne Regem in tanto periculo desererent, sequentibus, ad hostem ire pergit. Verum (ut dixi) à suis retentus Alexandro Carroni Alexandri superioris filio partem exercitus dedit, qui subitò cum suis amnem ingressus audaciæ miraculo adeò conterruit hostes, ut passim in fugam statim se conjicerent. Multi inter fugiendum cæsi: Principes eorum vel tum capti, vel postea ad Regem adducti laqueo strangulati.

25. Anno Christi 1302. regnante Balliolo, & Valla florente, Angli ad Roslinum trifariam, ut latius popularentur, divisi castra posuerant. Ioannes Cuminius & Ioannes Fraserius, collectis ad octo millia hominum, ad hostē ducunt. Prima Anglorum

castra

castra subito adventu Scotorum sunt oppressa, magna cæde facta: qui evaserunt, in proxima castra tumultum pertulere. Ibi ad arma trepide clamatum, & pro se quisque alius alium hortari ad opem suis ferendam. Sed cum serum auxilium esse sensissent, ad vindictam se comparant. Atrox, ut inter feroces victoria & cupiditate ultionis incensos, fit conflictus: tandem fusis fugatisque Anglis, victoria quidem nec cruenta tamen cessit Scotis. Interea tertia acies, quæ longius tetenderat, adveniens trepidationem Scotis injecit: plerique enim vulnerati, ac major pars duplicis pugnæ laboribus fatigati videbant in certamine manifestum periculum, in fuga certum exitium sibi imminere. Tandem Ducum jussu cæsis captivis, ne omnibus in hostem intentis à tergo insurgerent, ministros suos cæsorum spolijs armant, & majoris exercitûs speciem hostibus præbent. Prælio inito acriter utrinque certatur. Cum aliquamdiu anceps pugna fuisset, Scoti adhortationibus Ducum, duplicisque victoriæ memoria revocata, viribus resumptis tanto impetu incurrunt in hostem, ut Angli turbatis ordinibus terga vertebant. Pugnatum est 6. Cal. Mart. Fuit hæc victoria clarissima tribus exercitibus eodem die ab uno Scotis.

16. Clarissimus Vallas in toto armorum cursu hoc potissimum servabat. 1. Ipse semper ad prælium primus, ab eodem ultimus redibat. 2. Hostium Ducem præcipue petebat. 3. Nullius unquam rei quam sanguinis suorum parcus eorum semper saluti studiosissime consulebat. 4. Insidiosas feminarum & dona ferentiũ illecebras summopere

cavebat. 5. Fœminis, pueris & Sacerdotibus ub
que parcebat. 6. Nunquam induci potuit ut Ang
cuiquam aut in prælio parceret, aut in otio cred
ret, quin pactis etiam & ratis inducijs intentus
omnes illorum motus incumberet. Ictus ſcilicet ſa
puit. 7. Otij & deſidiæ maximè impatiens fu
8. Ipſe nullum caſtrorum officium recuſabat, qu
ſæpe ſpeculandi & pabulandi munia, cæteris qui
centibus, ſolus obibat.

27. Vallas arcem ad lacum Mabanum ſitam h
arte cepit. In acie vicina, quò evolaverant, cæſo f
re ad unum cum Duce præſidio, à prælio Valla
ſuis miſit Thomam Halidæum, & Joannem Watſo
num qui omnia circa arcem explorarent. Watſo
nus locorum gnarus, ut qui ante eum diem tra
quille cum Anglis in urbe egerat, re diſſimula
compoſite ad arcem progreſſus Janitorem in por
obvium habet: roganti ecquid nuncij adferret, r
ſpondet è veſtigio adeſſe Præfectum: repente po
tam aperiat. Is nihil ſuſpicatus imprudens aperit
prehenſum Watſonus ſtatim interficit: Halidæ
adveniens claves arripit. Ingreſſi præter fœmina
duos tantùm è ſervitio culinario viros inveniunt; h
interfectis mulieres bono eſſe animo jubent; Cu
jam omnia circùm tuta vidiſſent, cum clavibus
portam prodeunt, Vallam advenientem læti in a
cem accipiunt. Cæteris placide intus cœnantibu
Watſonus cum paucis excubias agentes complur
à prælio vagos, rerumque ignaros ſine ſtrepitu
arcem acceptos jugulant. In arcibus Airthâ & Cr
fordia captis idem eſt factum.

28. Idem cæſis Anglis qui fœnum in Perth
ve

vectitabant, & ſe ſuoſque illorum veſtibus induens, armis infra celatis, & plauſtris in porta ſolutis, ut ſuis inſidijs expectantibus aditus eſſet, urbem cepit. Cætera ejus ſtrategemata perſequi longum foret.

29. Robertus Bruſſius Rex, ut perduellionis ſcilicet reus ab Eduardo Anglo in jus vocatus, ſic ejus furorem evaſit. Trium equorum ſoleas inverſas, ac præpoſteras equis affigere jubet, ne veſtigia velut abeuntium per nivem fugam proderent. Ipſe eadem nocte duobus comitibus aſſumptis iter ingreditur, ac multùm hominibus equiſque fatigatis, ſeptimo demum die ad arcem ſuam, quæ ſita eſt ad lacum Mabanum, venit.

30. Idem omnes ubique arces, ut quamque capiebat, diruit: partim ne ſuas copias dividendo infirmiores redderet: partim ne hoſtes ullum receptum tutum illic haberent. Idem anteà Vallas & Duglaſſius factitabant.

31. Idem, ut contemptum ſui demeret, Anglis longe potentioribus, & amicorum animos erigeret, ſemper hoſtium copijs inhærens, nunc hac, nunc illac carpere & infirmiora præſidia aggredi, nec ipſe unquam ullo in loco conſiſtere diutius, aut hoſti ſe opportunum præbere.

32. Idem Anglis cum numeroſo exercitu ingruentibus, curavit ut commeatus quà iturus erat exercitus inde in loca devia transferrentur. Id etiam ab alijs aliàs ſæpiſſime factitatum.

33. Jacobus Duglaſſius, Veris initio Bacchanalibus ad Jejunij Quadragenarij principium celebrari ſolitis, cuſtodibus ad ludum laſciviamque intentis,

Rosburgum cepit. Simili etiam strategemate antè, arcem suam Duglassiam ceperat, cæsis præsidiarijs Ramalia in æde S. Brigidæ celebrantibus.

34. In celebri ad Bannocum amnem prelio strategemata hæc tentata sunt. 1. Fossæ præaltæ ductæ, in quibus pali acuti ita infixi ut supernè integumentum è levi cespite fraudem celaret, qui irruentem hostem exciperent, & quasi sepelirent. 2. Murices item ferrei, ubi commodum videbatur sparsi. 3. Exploratores jussi hostium vires & apparatum celare. 4. Thomas Randolfus cum quingentis equitibus missus contra multò plures Anglorum suos in orbem disposuit circulari acie, ut sic circumfusis hostibus undiquaque adversi prætentis hastis faciliùs se tuerentur. 5. Turba etiam castrensis calonibus in jumenta impositis, linteisque signorum instar explicatis, cum in colle unde conspici possent constitissent, speciem novi exercitùs adventantis præbuerunt. Angli qui proximi stabant duplici metu attoniti fugam capessunt, ac suo pavore reliquam aciem turbant. 6. Ne collectis viribus hostes prælium renovarent, Brussius suos sub signis continuit: unde Regi Anglo fuga data. Quinquaginta Anglorum millia cæsa. Plurimi capti: inter quos Monachus Carmelita ad bellum adductus ut Anglorum victoriam versibus illustraret. Captus autem eorum cladem libertatis pretium decantare est coactus, carmine plane rudi & barbaro, sed quod illorum temporum auribus non displiceret. Id ex Joannis Fordeni Scotochronico manuscripto in Bibliotheca Edinburgena, summa fide translatum subjecimus, plurimis vehementer cupientibus visu gratissimum.

Metrum

Metrum de prælio apud Bannockburn.

De planctu cudo metrum cum carmine nudo,
Risum retrudo, dum tali themate ludo.
Rector cœlestis adhibens solamina mœstis
Verax est testis, qui prospera ferre potestis
Quos vincit restis pro stindone sordida vestis
Ploro sub his gestis, punit quos torrida pestis
Bella parata fleo lamentans sub Canapeo
Sub quo Rege reo nescio teste Deo.
Est regnum duplex & utrumque cupit dominari,
Sed neutrum supplex vult à reliquo superari.
Dum se sic jactant cum Baccho nocte jocando,
Scotia te mactant verbis vanis reprobando.
Dormitant, siertunt quos irrita somnia mutant,
Fortes se putant, patriæ confinia vertunt.
Explicat exercitus splendentia signa per arva:
Jam sunt dispersi, nimis est virtus sua parva.
Juliant ad bella proclamant dira novella:
Fellea sunt mella tanta durante procellâ.
Nunc armatorum disponunt gesta virorum,
Ne gens Anglorum vires enervet eorum.
Tu fer vexillum quo Scoti tristificentur:
Agmina post illum belli pro more sequentur.
Arci tenens arcus tendas nec sis modo parcus,
Illac transmittas hostes perimendo sagittas,
Illac tu tela vibres quasi fulgor anhela:
Non te pro tela mortem feriendo revela:
Obviet hic illis cum fundis atque lapillis,
Pandens vesana faciendo concava plana:
Et loca tu siste tendantur ut arte balistæ,

Examen triste populus denunciet iste.
Hastæ tolluntur patriæ satrapes rapiuntur:
Sic disponuntur quod multi multa loquuntur.
Format & informat Rex Scotiæ prælia dira,
Sunt equites, pedites, ô quam congressio mira.
Clamat, Rex animat Scotorum nobiliores,
Citat & invitat ad bella viros potiores:
Cernit discernit pro morte paratas,
Tales mortales gentes censet superatas:
Fatur solatur turbas populi venientis,
Risit, derisit Anglorum fœdera gentis
Fortis Dux mortis digitos ad bella docebat,
Cernis procernis nulli deferre jubebat.
Lætus fit cœtus scitis rumoribus istis,
Stabit pugnabit sic fiet Anglia tristis.
Rex fortes unit & cunctis dat sua jura,
Quos armis munit prædicens bella futura.
Imbre sagittali minuatur ab inguine sanguis,
Turbine lethali stimulet Jaculator ut anguis:
Hasta teres fodiat proceres spargendo cruorem
Missilibus cum pernicibus renovando dolorem:
Timba securi pectora cruri scindere curet,
Tela vibrabit, sic superabit si bene duret
Mucro pius nil posse latet pro Marte valere,
Sors petitur quibus omen erit supplenda replere.
Machina plena malis pedibus formatur equinis,
Concava cum palis ne pergant absque ruinis:
Plebs foveas fodit ut per eas labantur equestres,
Et pereant si quos videant transire pedestres.
Advena turba vocatur Scotica gens muniatur,
Prima fallanx sociatur regia vis comitatur.
Scandere nullus eorum tergo valebit equorum

Fient

ient sic aliorum plures domini dominorum.
Exploratores mittunt hinc inde petentes,
Multos rumores sunt inter se referentes,
Dira dies Solis pandit primordia molis,
Angligenæ prolis hinc exit ab ore suo lis.
Arida terga gerit Stervelum prælia prima,
Splendida turba ferit sed tandem tendit ad ima.
Est dolor immensus augente dolore dolorem,
Est furor accensus stimulante furore furorem,
Est clamor crescens feriente priore priorem,
Est valor arescens frustrante valore valorem,
Est calor ardescens urente calore calorem,
Est gens gemescens reprobante minore minorem,
Est stupor auditus geminante stupore stuporem,
Est populus tritus perdente tenore tenorem,
Surgit rugitus fundente cruore cruorem
Nunc timor est scitus metuente timore timorem,
Arcta dies lunæ pestem renovat nocituram
Quam vi fortunæ facit Anglis Scotia duram.
Anglicolæ qui cœlicolæ splendore nitescunt
Magnanimi tanquam minimi sub nube quiescunt.
Expectat, spectat gens Anglica quos nece plectat
Admotos Scotos ab ijs non longe remotos.
Plebs plangit, clangit sed quam congressio tangit
Nunc plangit, frangit vires quas ictibus angit.
Magnifici modi Scotorum sunt inimici.
Munifici medici potuit victoria dici,
Insultus stultus prætenditur ordine cultus,
Singultus multus erumpit ab aggere vultus.
Descendens, frendens pedibus gens Scotia tendens,
Defendens, vendens sua perdit dira rependens.
Hic rapit, hic capit, hic terit, hic ferit, ecce dolores

Vox tonat, æs ſonat, hic ruit; hic luit arcta modores,
Hic ſecat, hic necat, hic docet, hic nocet iſte fugatur,
Hic latet, hic patet, hic premit, hic gemit, hic ſuperatur,
Hic fremit, hic tremit, hic pavet, hic cavet iſte ligatur,
Hic legit, hic tegit, hic metit, hic petit, hic ſpoliatur
Creſcit inedia corpora prædia diripiuntur,
Heu mulieres miles & hæres inficiuntur.
Clare comes, venerande fomes, Glovernie cultor,
Heu moreris, ſub ſtrage peris, ſic ſit Deus ultor.
Trux Cliffordenſis mucrone retundis enſis,
Ictibus immenſis ruis hoſtibus undique denſis.
Miles Marſcallus Willelmus in agmine fortis
Scotorum callus tum pandit vulnera mortis.
Audax Edmunde Maley probitate virilis
Tegens hoſtilis ſuperat feritatis abunde.
Belliger inſignis Tipcoyt quam fervidus ignis,
Enſibus & linguis cadis inſtat mors tua ſignis.
Nobilis Argentem pugil inclytæ dulcis Ægidi,
Vix ſcirem mentem cum te ſuccumbere vidi.
Quid fruar ambage de tanta quid cano ſtrage?
Vix poterit Tragœdia pandere ſchiſmata plagæ.
Nomina bellantum mea mens neſcit numerare,
Quot quæ vel quantum mors novit ibi violare.
Multi mactantur multi jaculis terebrantur,
Multi merguntur multi una capiuntur.
Broys ſtringuntur & munera multa petuntur:
Jam ſunt ditati per eos & magnificati,
Qui primo ſtrati fuerunt velut apporeati.
Per gyrum finis loca ſunt vallata rapinis,
Verba repleta minis replicantur & aucta ruinis.
Neſcio quid dicam quam non ſevi meto ſpicam
Linquo doli tricam pacem colo juris amicam

Qui

Qui curat plura ſcribendi ſit ſua cura,
Eſt mea mens dura rudis & vox ima latura.

Sum Carmilita Baſton cognomine dictus,
Qui doleo vita in tali ſtrage relictus:
Si quid deliqui, ſi quæ recitanda reliqui,
Hæc addant hi qui non ſunt ſermones iniqui.

35. Bruſsius adverſus ingentem potentiſsimi Regis Angli apparatum periculoſum ratus omnium fortunarum ſemel diſcrimen ſubire, conſilio magis quam manu rem decrevit tractare: pecora igitur in montes exercitui difficili aditu agi juſsit: reliqua quæ hoſti uſui eſſe poſſent, aut in loca munita conferri, aut corrumpi. Quod & ipſe aliàs, & alij ſæpiſsime factitarunt.

36. Thomas Randolfus & Jacobus Duglaſsius ad torrentem Varum, Anglis jubentibus in æquam planitiem deſcenderent, & vera virtute certarent, reſpondent ſe non hoſtis arbitrio ſed ſuo pugnaturos.

37. Ibidem poſtquam aliquot dies conſederant, animadverſum eſt nocturnas vigilias negligentiùs ab Anglis haberi. Duglaſsius ne occaſioni deeſſet, aliquid audendum ratus, cum ducentis equitibus ſelectis tranſmiſſo flumine, caſtra hoſtium, quà maxime neglectam cuſtodiam intellexerat, ingreſſus; ad tentorium pene Regis penetravit: ac duobus ibi funiculis inciſis orto tumultu, trecentis fere Anglis in reditu peremptis, ſuos incolumes reduxit. Nunicato per Scotum captivum, edictum in Scotorum caſtris fuiſſe, ut de tertia vigilia omnes, quò

Du-

Duglaſsius duceret, ſequerentur: is nuncius tantam trepidationem Anglis injecit, ut tribus aciebus modico intervallo ſeparatis totam eam noctem in armis egerint, equoſque inſtratos & in eventum paratos miniſtri in tentoriis haberent, ſtationeſque firmiores ad omnia vada fluminis ponerent. Tandem ſub lucem duo Tubicines Scoti ad Regem perducti exponunt, ſe nunciare juſſos Scotos domum reverti: ſi Angli damna accepta velint ulciſci, ſequi jubent.

38. Anglo Bervicum obſidente, Scoti Archibaldo Duglaſſio exercitum decernunt, quem in Angliam duceret, ac regiones proximas populando Regem Anglorum ab obſidione abduceret. Quod aliàs etiam ſæpe factitatum.

39. In illa obſidione rariſſimum execrandæ in Anglis immanitatis & perfidiæ, nec minus mirandæ in Scotis conſtantiæ exemplum extat memorabile. Scoti laboribus, vigiliis, & omnium rerum penuria confecti cum Anglo pacto, ni ante certum diem auxilia à ſuis miſſa obſidionem ſolverent, urbem Anglo ſe dedituros. Datus in id obſes Thomas filiorum Alexandri Setonij urbis Præfecti natu maximus. Anglus etſi dies nondum adveniſſet, quo die convenerat ut oppidum dederetur, tamen cum Scotorum copias vicinas videret, Fœcialem miſit ad Præfectum præſidij, qui denunciaret, niſi oppidũ ſtatim dederet, ſe animadverſurum in Thomam ejus filium, fruſtra Præfecto contendente diem deditionis nondum veniſſe, ac fidem datam atteſtante. Ibi cum caritas, miſericordia, metus, & officium erga patriam variè animum paternum ver-

verſarent, propiorem terrorem Anglus admovendum ratus, crucem in loco, ad quem proſpectus ex oppido patebat, erigi jubet; & duos Præfecti filios alterum obſidem, alterum bello captum eò ad ſupplicium perducit. Ad hoc tam miſerabile ſpectaculum cum patris animus fluctuaret, uxor ejus ex nobili Sinclarorum Hermiſtoni familiâ oriunda, eademque juvenum mater virilis fortitudinis mulier varia oratione eum confirmavit. Et cum oratione ſua viri animum paulò tranquilliorem ſenſiſſet, ne ſupplicij fœditatem oculi perferre non poſſent, eum in diverſam partem, unde conſpici nequibat, avertit.

40. Ioannes Sterlinus Eques præpotens, cum aliis à Balliolo relicti ad lacûs Levini arcem oppugnandam, ædificato ex adverſo præſidio, quâ brevillimus eſt trajectus, omnibuſque fruſtrà tentatis, eam exitu amnis clauſo aquis ſubmergere tentant: exit enim amnis Levinus è lacu anguſtis faucibus patefacta rupe. Hunc locum congeſto è ſaxis & ceſpitibus aggere obſtruere conantur. Obſidione ducta in menſem Julium, in quem incidit dies D. Margaritæ quondam Reginæ Scotorum feſtus: Sterlinus cum majore parte ſuorum, alij ad mercatum, alij religionis ergò eò proficiſcuntur, caſtris cum non magno præſidio ad aggerem relictis, nempe de hoſte ſecuri, cum neminem adverſæ factionis, præter paucos in arce incluſos, eſſe in propinquis regionibus ſcirent. Obſeſſi verò de abſentia Sterlini & ſolitudine caſtrorum certiores, apparatu ad aggerem perforandum antea excogitato primò veſpere in naviculas impoſito, ſopitis vigilibus, plu-

pluribus ſimul locis eum perforant. Aqua vero tenues aliquot nacta exitus brevi latiores ſibi ipſa patefecit meatus, ac tanta vi tandem erupit, ut quicquid erat obvium devolvens plana omnia circùm inundaret, ac tentoria, caſaſque & pleroſque homines ſemiſomnes, ac jumenta magno ſecum fragore in mare deferret. Qui in naviculis erant egreſſi, & cum ingenti clamore in attonitos irruentes, huic tumultui tam inopinato alium adjecerunt: tantuſque pavor cepit univerſos, ut nullius, niſi ſalutis memores rebus ſuis hoſti relictis, quà quiſque poterat in fugam ſe conjecerint. Arcis Præfectus per otium non ſpolia modo, ſed commeatus ad longam obſidionem paratos è caſtris in arcem comportavit. Altera etiam eruptione cum præſidiarijs, qui Kinroſiæ erant, æque feliciter certatum. Præſidium captum ac dirutum, obſidio ſoluta.

41. Robertus Bruſſius in Caricta ſua militans in anguſtis ripæ declivis faucibus poſitus, quà vadum amnis ſexibat, ubi ſinguli tantum pugnare poſſent, Anglos plus ducentos ſolus excipiens tranſitu prohibuit, repulit, & cęſis in aſcenſu quindecim cæteros in turpiſſimam fugam vertit. Niſi Tydeum jactent, quem huic ſimilem aut ſecundum vetuſtiſſima rerum monumenta celebrant?

42. Andrea Moravio Bothuelio Prorege rem Scoticam regente, Angli arcem Cupri munitiſſimam vacuam ob commeatûs inopiam reliquerunt. Præſidiarios nauta Scotus ab ijs malè mulctatus dum in Lothianam nocte tranſportat, in cumulum arenæ, maris æſtu recedente, nudatum expoſuit. Illi cum in continenti ſe eſſe putarent, paulùm progreſſi, atque

atque iterum mari reperto, fruſtra nautam inclamantes ad unum periêre.

43. Anno 1337. Angli arcem Dumbari obſedêrunt. Mari ab Anglis intercluſo commeatuum penuria pene obſeſſos afflixit: ac proculdubio dedita fuiſſet arx, niſi Alexander Ramiſæus fudaciæ incerto in tempore ſubveniſſet. Is nocte intempeſta ad arcem, deceptis qui in triremibus Genuenſium maritimum latus obſervabant, navem ad arcem applicuit: & quadraginta ſelectos viros, commeatuſque magnam vim expoſuit. Deinde præfidij parte ad ſuos adjuncta, ſilentio noctis cum ingenti tumultu in vigiles Anglorum irruit: ac magna cæde hominum nihil minus quam eruptionem à prope victis timentium facta, proximâ nocte æquè occultè atque venerat diſceſſit: ſexto demum menſe obſidio ſoluta eſt.

44. Eodem tempore obſidio Perthi jam in quartum menſem protracta diutiùs videbatur duratura, niſi Roſſiæ Comes per cuniculos aquam è foſſa deriváſſet, atque ad murum uſque cum ſuis penetraſſet: tum demum dejectis propugnatoribus telorum vi, potiſſimum è machinis emiſſorum, deditio facta eſt.

45. Brevi pòſt, arx Edinburgi non vi expugnata, ſed arte capta eſt. Valterus Currius Mercator, qui tum forte navem commeatibus onuſtam in æſtuario Tai ad Taodunum habebat, accerſitus à Guilelmo Duglaſio in Fortham venit. Ibi communicato cum Bulloco Anglorum Præfecto conſilio, Currius Anglum ſe ſimulat, ac duos vini optimi utres, aliaque nonnulla munuſcula ad Præfectum

arcis

arcis attulit: oravitque ut ibi reliquos commeatus distrahere sine periculo per eum liceret: si quæ re ei, præsidióve opus esset, commonerent, se libenter ijs quoad posset gratificaturum. Præfectus ei ut aliquot dolia vini, certumque numerum panis nautici afferret, imperat: aditum ei cum vellet pollicetur. Ille, quod bene vertat, metu Scotorum, qui sæpe incursiones in loca vicina facerent, summo mane se adventurum ostendit. Ea nocte Duglassius, duodecimque comites homines lectissim, in autico vestitu super arma injecto, commeatum ad arcem portant. Suos quam proxime possent in insidijs collocatos signum expectare jubent. Progressi paulùm Duglassius & Simon Fraserius cæteros modico intervallo sequi jubent. Intromissi à janitore intra munitionem è trabibus ante portam arcis structam cum animadvertissent claves ostiorum è brachio janitoris suspensas, ipsum jugulant: & sine strepitu portam arcis aperiunt. Deinde suis, uti convenerat, cornu inflato signum dant: eodem sono & qui erant in insidijs, & custodes arcis admonentur, alteri ab amicis, alteri ab inimicis arcem teneri: utrisque properantibus, Scoti onera in ipso portæ aditu dejiciunt, ne ante suorum, qui per difficilem clivum lentius vadebant, adventum valvæ objici, ac ipsi occludi possent. Acri conflictu edito, ac cæde utrinque patrata, tandem præsidiari cesserunt, cæteris præter Præfectum ac sex comites occisis. Simili etiam strategemate, nomine & auspicijs Roberti Brussij captæ arces Duglassia. à Jacobo ejus Domino, & Limnuchi a Gulielmo Binnio vicino agricola, Sanchari a Thoma Dicksono Vallæ cliente.

46 Eo

46. Eodem anno quo capta, ut diximus, Edinburgi arx, Alexander Ramisæus maximus illius ætatis inter Scotos armorum & rei militaris magister, expeditione in Angliam facta, Northumbriam late populatus est. Eum revertentem Angli ex omnibus agris & castellis, longe majoribus copijs consequuntur. Eorum congressum cum Alexander vitare non posset, & suorum animos ob multitudinem hostium nonnihil debilitatos sentiret, præmissa præda pedites in insidijs locat. Equites latè effusos simulare fugam jubet: deinde ubi locum insidiarum præterissent, ad signum buccinæ rursus in unum coire. Eam equitum fugam Angli veram rati æque effusi & ipsi sequuntur, ad quos Scoti signo revocati, cum se momento temporis obvertissent, peditesque undique ex insidijs prosilijssent, versus est in Anglos ex re inopinata terror, ac non paulò concitatiore cursu, quam antea secuti erant, fugerunt. Multi occisi: complures capti, præda incolumis domum abducta.

47. Rosburgum semel à Duglassio, iterum à Ramisæo, sopitis vigilibus, de nocte scalis admotis captum. Edinburgi arx similiter a Thoma Randolfo capta, sævissima rupe per arcanum tramitem angustum superata, cæsis præsidiarijs. Britannoduni etiam arx Levinij Proregis imperio & auspicijs, Duce Thoma Crafordio, partim scalis admotis, partim manibus pedibusque nitendo per prærupta nocte tanto cum periculo superata fuit, ut milites etiam faterentur, seysi periculum prævidissent, nullis conduci præmijs potuisse, ut illac ire tentarent.

48. Gordonius Angliam ingressus in reditu Jo
annis Lilburni Angli copijs multò majoribus cæs
ipsum captivum duxerat. Henricus Percius Comes
Northumbriæ has suorum clades indignissime fe
rens, coactis amplius septem millibus hominum, ad
vicum Dunsum Joanne Scoto, qui Subtilis cogno
minatur, insignem castra posuit. Ibi rustici, & pa
stores nullis alijs armis freti quam crepitaculis, qui
bus cervos, & pecora, quæ illic passim sine custo
dibus vagantur, absterrent, nocte colles Lamyreo
rum montium vico proximos insederunt. His cre
pitaculis ingenti strepitu in imminentibus Dunso
collibus edito, equi Anglorum perterriti vincula
rumpunt, ac passim per agros palantes in prædam a
gricolis cedunt. In exercitu toto tumultuatum, &
ad arma clamatum est: & cum hostes adesse credo
rent, illam noctem insomnem duxerunt. Mane in
tellecto ludibrio, multis jumentis una cum equi
amissis, sex millia passuum (tantùm enim is vicus a
Anglia abest) relictis impedimentis, pedibus pro
pe fugientium modo transierunt. Nec mirum pa
storum crepitaculis victos eos, qui territorum cer
vorum occursu ad arma clamarunt: quod Angli a
liquot antè annis fecerunt, cum Thomas Rando
fus & Jacobus Duglassius Northumbriam ingres
eos consilij inopes, & omnium rerũ egenos per in
via traherent, & dolo militari ductos defatigarent
atque labore, vigilijs, & inediâ confectos ad in
citas redigerent.

49. Anno 1384. Grastocus Anglus Rosburgi a
ci præfectus, cum non modo commeatus ampl
sed omnem domesticam supellectilem illò mitteret
ratu

ratus nec alibi eam commodiùs ad ſuos uſus, neque tutiùs ab hoſte ſervari poſſe. Dumbarius Marciæ Comes, cùm & iter, & diem per exploratores reſciſſet, inſidijs commode locatis, longum agmen & confuſum ex militibus, plauſtrarijs, & vulgo promiſcuo invadit, ac ſine pugna magna præda cum ipſo Domino potitus ſtatim ſe recepit.

50. Jacobus Douglaſiæ Comes ſingulari ad Novum Caſtrum certamine, feroci Percio dejecto, haſtam ejus tam pulchræ victoriæ trophæum in Scotiam ferebat. Triduo poſt Otterburnum cum Anglis dùplo pluribus congreſſus, & jam tribus lethalibus plagis ſaucius propinquis ſuis inquit, illa à vobis poſtrema peto: Primum, ut mortem meam & noſtros, & hoſtes celetis: deinde ne vexillum meum dejectum ſinatis: demum ut meam cædem ulciſcamini. Continuò illi Duglaſij nomen (ut mos erat) quantum poſſunt inclamantes, magna alacritate in hoſtem invecti, eum ultra locum pugnæ longe propellunt, Percium utrumque capiunt: cæteri ſine ordine ſe in fugam conjiciunt.

51. Poſtridie illius prælij, Epiſcopus Dunelmenſis cum recentibus copijs adveniens pugnam renovat. Ejus adventu per exploratores comperto, Joannes Dumbarius Moraviæ Comes, quem omnes, mortuo Duglaſio, unum intuebantur, convocatis illuſtribus, de captivis conſultat, quos ſemel in fidem receptos trucidare crudele videbatur, & ſervare turbam hoſtium propè ſuis æqualem, periculoſum. Conſenſum eſt, ut jurati, dum confligeretur, nihil moturos, & etiamſi à ſuis vindicati forent, captivos tamen permanſuros, in caſtris cum levi cuſtodia re-

relinquerentur, quæ præſentem pœnam, ſi quid qui attentaret, de omnibus expeteret. His ita diſpoſitis, è ſuperiore victoria pleni animorum in aciem prodeunt, muniti retro paludibus, dextra levaque concęd̄ibus: illud etiam imperatum, ut ſimul ac hoſtis appropinquaret, ſinguli buccina, quam è cornu bubulo ſuſpenſum à collo gerebant, quam poſſent maximum clangorem ederent: qui ſonus cum per ſe terribilis eſſet, etiam repercuſſu collium multiplicatus longe majoris multitudinis ſpeciem reddebat. Angli qui magno gradu venerant interſtragem ſuorum pugnaturi, & horribili illo ſono, & alacritate hoſtium in acie ex adverſo ſtantium attoniti, cum neque Dux militi ſubitario, neque miles Duci imperito ſatis fideret, ſtatim retro, unde venerant, ſigna convertunt.

Commodum viſum eſt hic referre illius temporis leges & ritus fidei à finitimarum gentium captivis datæ & acceptæ vulgo *A parol.* Captivus dimittebatur juratus intra certum diem ſe rediturum. Si quis ad diem dictum non rediret, hæc pœna erat. In congreſsibus, qui ob res repetundas fieri ſolebant, qui deceptum ſe querebatur, manûs effigiem ad chirothecam in haſta oblonga omnibus conſpicuam circumferebat. Ea ſumma apud ipſos infamia habebatur: adeo ut, qui fidem violavere, amicis, propinquiſque fierent deteſtabiles: nec quis paulo honeſtior eos convictu, ſermone, aut domo ſua dignaretur.

52. Regnante Roberto tertio, duæ potiſsimæ latronum familiæ inſignes inimicitias inſigni crudelitate exercebant, Thomas Dumbarius Moraviæ

Jacob

Jacobus Lindesius Crafordiæ Comites ad eos pacificandos à Rege missi, cum animadvertissent gentem ferocem neque voluptatis modo sed etiam contemptricem non posse domari sine magna bonorum virorum ex adverso cæde, rem astu tractare incipiunt. Conditio proponitur, ut ex utrisque triceni ensibus modo armati coram Rege decertent. Victis impunitatem præteritorum fore: victoribus decus, auctoritatem, Regis etiam & Procerum gratiam. Conditio placuit: dies certamini dictus: quo die cum Principes familiarũ cum suis in aulam convenissent, campi ad septentrionale urbis Perthi latus pars fossis prærltis à reliquo secluſa ijs ad congressum assignatur, structis cum spectaculis. Cum multitudo ingens hominum ibi consedisset, mora pugnæ paululum facta est, quod ex alteris tricenis unus metu latuisset, nec pauciores adversus plures decertare vellent: nec reperiretur qui in absentis locum succederet: nec ex adversa factione quisquam eximi se numero pugnatorum pateretur, ne velut à propinquis contemptus ac rejectus videretur. Tandem Sellularius opifex prodijt, ac se in absentis locum successurum est professus, si aurei scutati gallici dimidium representaretur sibi victori, ac in posterum donec viveret, de victu caveretur. Ita rursus æquato numero certamen initur: ac tanta corporum animorumque contentione pugnatur, quantum efficere potuit odium vetus novis detrimentis inflammatum in hominum ferocissimorum crudelitati assuetis ingenijs: & victori res decusque, victo mors & ignominia proposita. Nec minor spectantes horror, quam pugnantes furor tenebat

deformes corporum laniatus, detruncatosque artus, & in hominis effigie rabiem ferarum detestantes. Illud autem inprimis est animadversum, quod nemo se omnium fortiùs gereret, quam supposititius ille & mercenarius bellator, cujus operâ maximè victoriam partam existimabant. Superfuerunt enim certamini ex ea cui se ille addixerat parte præter ipsum decem: sed omnes magnis vulneribus graviter saucij. Ex altera factione restabat unus, qui cum corpus adhuc ferro haberet intactum, iniquamque certaminis fortunam sibi videret objectam, in Taum flumen propinquum se conjecit, ac adversarijs, quo minus eum sequerentur, ob vulnera tardatis, in adversam ripam evasit. Hac ratione ferociſſimo cęso, multitudo sine Ducibus relicta, in multos post id annos à tumultuando repressa ad agriculturam redijt. Hæc pugna incidit in annum salutis 1396.

53. Jacobo secundo in oppugnatione Rosburgi cæso, ex aulicis qui proximè astiterant, etsi inopinato casu perculsi erant, tamen, ne Regis morte palam facta vulgus dilaberetur, corpus velant. Regina, quæ eo ipso die in castra venerat, haud quaquam muliebri animo dejecto in luctus, Procerес convocat. Hortatur ut animo bono sint: neu unius hominis casu tot viri fortes deterriti rem pene ad exitum deductam turpiter deserant. Se in locum defuncti Regem alium brevi adducturam. Interea omni apparatu belli hostem urgendum, ne mortе Imperatoris intellecta ferocior efficiatur, & in unius hominis morte tot virorum fortium simul virtutem extinctam existimet. Pudebat viros animi magnitudi-

tudine à fœmina ſuperari. Arcem igitur adorti ſunt tanta vi oppugnare, ut neutra pars Regem abeſſe ſenſerit. Interea Regis filius Jacobus ſeptem annorum puer in caſtra adductus Rex ſalutatur: nec multi interceſſere dies, cum Angli, qui in præſidio erant, laboribus & vigiliis confecti arcem novo Regi dediderunt. Arx, ne iterum cauſa belli foret, ſolo æquatur.

54. Ante funeſtam ad Fluidonem pugnam à Jacobo quarto malè commiſſam, Proceres oſtendunt fraude hoſtium fieri, ut de die in diem res protraheretur, dum ipſorum vires creſcant, Scotorum imminuantur: itaque pari arte adverſus eos utendum. Nam cum illi tempus à ſe deſignatum non obeant, nulla verecundia obſtrictos ijs eſſe Scotos, quo minus diſcedere domum ſine prælio, aut ſuis locis depugnare poſſint. Horum prius conſilium multis de cauſis tutius eſſe: id ſi minùs placeat, alterius capiendi ſummam occaſionem dari. Nam cum Tillus amnis ripis prætaltis, ac nuſquam fere vadoſus, nullum intra aliquot millia paſſuum, niſi per unum pontem exercitus tranſitum daturus eſſet, paucos ibi tantæ multitudini poſſe obſiſtere: poſſe etiam parte Anglorum tranſmiſſa, machinis commode locatis, pontem interſcindi, primoſque tranſgreſſos deleri, antequam ab adverſa ripa ſubveniri poſſet.

55. Joannes Dux Albinus, Prorex Procerum conſilio ad Solvæum ab Anglia invadenda retractus, non vult videri nihil tanto conatu egiſſe: anglici limitis Præfectum ad colloquium vocat: ille, ut cui omnia erant imparata, libenter id audit,

56. Idem Dux Albinus cum omnes portus Gallici littoris obsessos ab Anglis, qui reditum ejus in Scotiam observari jussi erant, sciret, quibus impar viribus erat, arte statuit eludere. Classem suam in nullum locum unum contraxit, sed per varios portus ita sparsam tenebat, ut nullam bellici apparatus speciem præferret; milites in locis mediterraneis ita collocârat, ut nihil minus quam de navigando cogitare videretur. Anglicæ classis Præfectus, qui ad eum excipiendum diu frustra toto mari volitaverat, per exploratores certior factus, neque classem, neque exercitum toto littore Gallico parari, ratus eum nihil ante ver proximum moturum naves subduxit. Dux Albinus hostium discessu cognito, repente quinquaginta navium classe contracta, post æquinoctum Autumni è Gallia solvit: atque Oct. Cal. Octob. Arraniam Insulam tenuit.

57. Anno 1548. Angli Humum & Fascastellum tenebant, unde excurrentes magnis incommodis vicinas regiones afficiebant. Tandem Scoti, observato negligentiùs in Humo vigilias obiri; nocte per rupem, ubi sciebant fiducia loci minimam diligentiam adhiberi, in summum penetrarunt, ac cæsis custodibus, arcem in suam potestatem redegerunt. Nec ita multò post, cum Præfectus Fascastelli imperasset vicinis agricolis, ut magnam commeatuum vim ad certum diem adveherent. Hanc vicina juventus occasionem nacta frequens ad diem dictum affuit: ac deposita è jumentis onera cum in humeros extulissent, per pontem, qui duas rupes committit, recepti, repente quod ferebant de-

dejecto, custodem qui aderant signo dato conficiunt. Ac priusquam reliqui Angliei convenire possent, armis & locis opportunioribus occupatis, fusíque per patentem portam acceptis arce sunt potiti.

58. Eodem tempore cum Anglis Hadinam tenentibus multarum rerum aut jam esset, aut mox instaret penuria, atque auxilium quod sperabatur serius venturum crederetur, quam vires obsessorum affectæ ferre possent. Bervico interea duo Equites illustres eò mille pedites & trecentos equites quanta possent celeritate ducere jussi essent. Hi omnes insidijs excepti pene ad unum interierunt.

59. Anno 1562. Moravius Prorex, aciem ad Aredoniam contra Huntilæanos instruxit: ex militibus multi statim inter ducendum adversus hostem apertæ proditionis signum dederunt: quòd ramos ericæ, ut ab hostibus agnoscerentur, tegumentis capitum affixerunt. Ubi propius ventum est. Huntilæani securi de exitu gradum ad eos accelerant, & cum adversam aciem à proditoribus turbatam viderent, & jam in fugam conversam, ut expeditius leggerentur, sarissas abjiciunt: & strictis ensibus ad terrorem integrorum proditionem ingeminantes, in hostem magno gradu feruntur. Proditores eodem illo impetu etiam stantem una se rati in fugam aversuros, ad eam accelerabant. Sed Moravius, qui nullam in fuga spem videret, neque quicquam præter honestæ mortis decus præstare crederet, exclamavit, ut sarissas sui præ se tenderent, nec in aciem suam fugientes reciperent. Illi præter opinionem excluſi cornua utrinque, confusis ordinibus,

præ-

præterierunt. Huntilæani vero, qui jam profligatam rem putârant, cum aciem quidem parvam, ſed præſentis haſtilibus horrentem cernerent, ipſi, ut qui ſparſi ac ſine ordine ſeſe inferebant, nec propter haſtarum longitudinem ex adverſo ad manus venire poterant, repentino terrore perculſi non paulo celerius fugiunt, quam antea ſequebantur. Eam Fortunæ mutationem proditores conſpicati jam fugientibus inſtant, ac, ut ſe à priore culpa purgarent, quicquid fuit cædis eo die, ipſi ediderunt. Cæſi ex Huntilæanis circiter 110. capti 100. Ex altera acie nemo.

60. Levinio rerum potiente, Mortonius Comes inſidiarum gnarus, quibus rebelles naves inſtruxerant ad cohortem Regis Danicam intercipiendam, ipſe pro præſenti copia manu armata, nemine conſcio quò duceret, adeo feſtinanter Letham venit, ut eos conſcendentes pene oppreſſerit, ſedecim moratoribus in ripa, dum ſcaphas tardius ſolvunt capti. In poſterum diem, quoniam citius per æſtum Oceani non poterant, naves paratæ quæ reliquos perſequerentur, aut redeuntes interciperent. Prorex quoque ea nocte Sterlini certior factus, & ipſe poſtridie ſummo mane cum tumultuarijs copijs à ſiniſtro Forthæ littore feſtinavit, ut rebelles egreſſos in terram invaderet. Sed militum Cimbricorum properatio hos omnes conatus fecit irritos. Pari antè celeritate uſus eſt Gulielmus Kircaldius Grangius in claſſe Bothuelij ad Orcadas opprimenda.

61. Eodem tempore, dum Prorex Sterlini commitia habebat, rebelles per Procerum abſentiam aliquid tentandum rati, omnes ex Edinburgo copias eduxerunt

eduxerunt, & ad ſpeciem multitudinis augendam omnes oppidanos cum majore parte militum in acie ſtatuerunt, eo conſilio, ut, velut ſuperioribus temporibus conſueverant, leviter laceſſendo regias copias Lethâ elicerent. Interea dum intentos in ſe hoſtes diſtinerent, reliquis longiore itinere occulte circummiſſis, oppidum præſidio deſtitutum per averſam ingreſſi portam incenderent. Patricius Lindeſius Lethæ præfectus, cum à deprehenſis inſidijs ſibi ſatis caviſſet, ſuos rectà in hoſtem duxit, & impreſſione magna factarebelles fuſi, fugati, & uſque ad oppidi portas non ſine cæde compulſi.

61. Joannes Cockburnus notæ domi foriſque fortitudinis vir in Gallia militans, dum ipſe cum exigua equitum manu ab hoſtibus longe pluribus petitus jam prope circumveniretur, & neque pugnandi neque fugiendi eſſet locus, ille ſe ſuoſque præſenti conſilio ab imminente interitu liberavit. Erat enim in propinquo pons, quà unica ijs fugiendi, aut hoſtibus ſequendi via patebat. Ille ſuis trans pontem præmiſſis, juſſoque ut eum cum equo recenti parato ad ulteriorem pontis finem aliquis expectaret, in medio ponte deſcendens equum ſuum transfodit. Hoſtes quam poterant intento gradu ſequentes ad medium pontem perveniunt. Ibi feroces equi conſpecto in anguſtijs ſui generis cadavere conterriti, & re ſubitâ conſternati nulla vi cogi poterant ut tranſirent, donec quidam caute deſcendentes transfoſſi equi cadaver è loco moverent, & extra tranſeuntium equorum conſpectum ponerent. Interea dum hæc fiunt, Cockburno ſatis amplum fugæ ſpatium datum eſt.

Hæc

Hæc pauca strategematum exempla instituto nostro sufficiant: cætera persequi difficile, omnia complecti impossibile foret.

LIBER V.

DE REBUS THEATRICIS, SIVE Ludis Romanorum.

CAP. I.

Ludi vel à *Lydis* ex Asia transvenis, vel à *Ludo* sive *Lusu* appellati, sunt celebritates publicæ, quæ vel placandæ Deûm iræ, vel pro salute populi, vel gratiæ ejus demerendæ causa, vel ad eum voluptate demulsum in officio continendum editæ atque institutæ. Horum alij cum Æneâ à Trojanis, alij à Græcis, alij, ut dictum, à Lydis, alij ab alijs populis Romam translati; alij à Romanis ipsis additi fuerunt.

Romanorum Ludi sunt vel privati, vel publici.

Privati Rom. Ludi fuerunt.

CAP.

CAP. II.

Latrunculi.

HI belli cujuſdam ſimulacrum & imago. Latrones à Græco λατρέυειν ſervire, olim appellati omnes promiſcue ſive milites conductitij, ſeu Principum ſtipatores: quanquam Varro quaſi Laterones dictos contendat, quod Principibus ad latera ſemper eſſent; vel quod ad inſidias laterent; vel denique, quod latus ferro armatum haberent. Hujus appellationis locuples nobis author eſt Plautus in Mil. Glor. Palamedes Nauplij filius in obſidione Trojana, ut milites in officio contineret, illud ludicræ dimicationis genus excogitavit. Frequentiſſimus ejus uſus apud priſcos, creberrima apud authores mentio, Scenicos præcipue. Eſt hic idem Scacchi Ludus hodie in Europâ frequentiſſime uſurpatus: quo victi cenſentur, cum Regi nullus patet effugij locus, undè & ludo nomen: nam Hebræis *Sach* eſt vallavit, & *math* vel *meth* mortuus eſt; ut & periculum Regi & mors intentetur. Voluit antiquitas hunc ludum eſſe recreationem à ſerijs ſtudijs, licet contrarium experiantur quicunque eo ſe exercent: & Jacobus Rex Britanniarum Auguſtiſſimus in Baſilico Doro penitus ejus uſum filio interdicit, quod attentius multò implicetur eo animus quam ſtudijs etiam acrioribus.

CAP.

CAP. III.

Tali, Tesseræ, & Fritillus.

EUndem plane ludum significant: Græcis, quibus idem etiam in usu, Ἀστράγαλος. Tali, quia sex angulos habebant, Seniones dicti (Senio etiam est felix jactus senarij:) uti Tesseræ à Græco τέσσερα Jonice pro τέσσαρα, quatuor, quia quatuor tantùm habebant, Græcè κύβοι appellatę sunt, Latinè quaterniones. Inter ludendum tesseris tribus, Talis quatuor utebantur. In Talis quatuor numeri designabantur, *Unio*, *Ternio*, *Quaternio*, & *Senio*. Unio ex reliquo numero quinque detrahebat: & ideò Persio Sat. 3. appellatur *damnosa Canicula*. Senio est numerus seu jactus felix: ab eodem ibid. dicitur *dexter Senio*, quia lucrum ferebat. Ex quatuor Talis diversas species vel omnes numeros referentibus exurgebat *Venus* jactus omnium felicissimus, in quo etiam Canis vel Unitas aliàs semper damnosa proderat. Quidam jactum Basilicum & Herculeum cum Venere, Vulturium autem cum Cane eundem faciunt, alij dubitant. Id tamen omnibus liquet, jactus hos infelices fuisse, felices illos. Et ideo infelicibus maligna & infausta nomina induntur animalium rapacium. Ludentes ad fraudem cavendam Talos conjiciebant in Fritillum (vel, ut aliter appellatur, Fritillum, Pyrgum, Turriculam, Orcam, Pyxidem corneam) dictum à fritinnire tinnulâ & argutâ voce hirundinum, propter strepitum quem faciebant Tali eburnei

eburnei aut è liguſtro in orcâ moti, & in tabulam emiſsi. Romani omnis ætatis hoc ludo utebantur: Græci vix ſenes, quibus cognomentum Ἀστραγαλίζων puerile & in contumelia habebatur.

CAP. IV.

Alea.

INventum Dæmonis Teuth, ex Aſia in Græciam, & è Græcia in Italiam tranſijt ſemper infamis habita, & cujus quantò quis doctior, tantò nequior; mendaciorum omnium & perjuriorum mater, & ex aliena concupiſcentia ſua prodigens: furto & latrocinio ab Ariſtotele comparatur: legibus Rom. penitus interdicta fuit, niſi in Saturnalibus. Alea pro quolibet ludo in quo Fortuna & Caſus dominantur, accipitur, adeoque etiam pro Teſſeris & Talis. Et quia Caſus in Aleæ certamine multùm pollet, quæcunque incertis caſibus ſubjacent, Aleę commiſſa, ut quæ certa & ſecura caſûs, extra Aleam poſita dicuntur.

CAP. V.

Pila.

LAudatiſsimum exercitamen tigenus ſemper habitum, viris convenientiſsimum, communi gentium uſu probatum, utroque etiam jure Civili & Canonico receptum, non ſenum tamen ſed juvenum conſuevit eſſe, ad

vires

vires exercendas, firmandas & probandas: quo nomine digna visa estut de illa differerent Medici & Philosophi. Pila duplex: Paganica, à Pagis seu Villis, in quibus aut primus, aut certe frequentior ejus usus: & Trigonalis, propter angulos. Dicimus pilâ ludere, pilam jacere, mittere, emittere, dimittere, contramittere, in adversum jacere, expellere, ludere expulsim, factim, datatim ludere Plaut. Curc. Act. 2. Scen. 3. ubi sic Taubmannus: *Datores dicebantur qui pilam dabant: Factores, qui faciebant*, i. e. *qui feriebant & ludebant, quique in factiones erant divisi*, i. e. *quod nos dicere solemus, in partes*. Genera autem ludendi videntur fuisse *datim, raptim, expulsim*. Et Philosophi & Principes pilâ delectati sunt.

CAP. VI.

Pentathlum, sive Quinquertium.

CElebre apud Græcos, etiam olim exercitium, sunt quinque illa certamina, *Discus, Saltus, Cæstus, Cursus, Luctæ*. Ludiones etiam dicti Pentathli & Quinquertiones. Erat Senatusconsulto cautum, ne quis nisi his ludis pecuniam luderet. De cæteris, quod satis, in Militia supra habuimus. De Disco & Cæstu pauca hic subnectemus.

CAP.

CAP. VII.

Diſcus.

FUit inſtar pilæ æneæ, quæ brachiorum viribus excepta & in altum miſſa exercebat corpora animoſque; ita ut, quantū quiſque viribus præſtaret, maxime enīteret: namque is fortior & præcipuo robore habebatur, qui illam ultra ſignatum ſcopum jeciſſet.

CAP. VIII.

Cæſtus.

ACædendo, quem alij jaculationem appellant, alij pugillatum, fuit certamen factum clavis ferreis pilas plumbeas loris bubulis appenſas habentibus, quibus ſe certantes mutuò petebant: ut pulchrè oſtendit Virg. lib. 5.

Obſtupuêre animi: tantorum ingentia ſeptem
Terga boum, plumbo inſuto, ferroque rigebant.

Et deinceps. In Gymnicis ſive Athleticis hiſce ludis omnibus nudi, ſubligaria tantùm induti, oleoque uncti certabant.

CAP. IX.

Harpaſtum.

VOlubili rotunditate in ſolo jactabatur. Hic ludus Polluce auctore fiebat, ut juvenes in geminas diviſi turmas intra lineas ſeu metas conſiſterent, Harpaſtoque poſito in medio, quiſque contenderet, ut intra gyrum alterius lineæ immitteretur; quod ſi contingeret, victores erant: *Alex. ab Alexand. Genial. dierum lib. 3. cap. 21.*

CAP. X.

Halteres.

A Græco ἅλλομαι ſalio, erant pondera quibus ad ſaltum ſe librare ſolebant, circuli ſcilicet non exacte rotundi, oblongiores, in quibus digiti inſeri poſſent, veluti per amenta clypeorum, quos facilibus brachiis rotabant: & nunc jactando, nunc rotando ludus committebatur: *ibid. Alex.*

CAP.

CAP. XI.

Petaurus vel Petaurum.

CIrculus erat quem intactum certantes tranſvolabant, & ab eo Petauriſtæ appellabantur, vel Petauriſtarij, derivatione Græca, quod quaſi in aere volitent. De eo ſic Scaliger: Rota in ſublimi poſita à duobus verſabatur, alter ſupernè, alter infernè nitebatur; ita fiebat ut alternis dejectis, nunc penderent, nunc erecti ſederent: per eandem rotam etiam corpora ſubjecta contento ſaltu trajiciebant.

CAP. XII.

Follis Pugillatorius.

DE quo *Plaut. Rudent. Act.* 3. *Scen.* 4. erat pila grandis ſuſpenſa, quam pugnis inſectabantur pugiles, ut Author eſt Turnebus. Ludus hic remiſſior & ignavior habitus: eo enim ſenes imbelli ætate ludere ſolebant. *Alex.* ubi ſupra. Hæc de ludis virilibus.

CAP. XIII.

Nuces.

AGitabant pueri divinantes, par esset numerus nucum manibus comprehensarum, an impar. Et prout conjecisset, ita victor aut superatus erat. Hinc *nuces relinquere* est relinquere puerilia.

CAP. XIV.

Trochus sive Turbo.

QUoniam è buxo factus, volubile buxum Poëtis appellatus, nemini non est notus ante Alpha & Beta. De quo pulchrè *Virg. lib. 7. Æneid.*

CAP. XV.

Micare digitis.

LUsûs genus quoddam, quod adhuc apud Italos durat, & inde ad nos etiam transivit, ut repente porrectis digitis certantium uterque numerum divinet: ejus meminit *Cicero lib. 2. de Divinatione. Vide Erasmi adagium, Dignus quicum in tenebris mices*, i. e. vir certissima fide, qui nec in tenebris fallere vult. Adagium ab hoc lusu derivatũ est. Sic de ludis privatis.

CAP.

CAP. XVI.

De Ludis publicis Rom.

HOs edebant vel Reges, vel Conſules & Prætores, vel Ædiles plebeij, vel Ædiles Curules, vel Imperatores. Funebres autem Ludos curabant & exhibebant illi qui proximi defunctorum, in quorum honorem ludi celebrabantur hæredes fuerunt: quanquam & hi aliquando ab Ædilibus curati fuerunt: Ludorum præcipue Gladiatoriorũ ſpectaculum *munus* proprie appellatum fuit, vel quia populo gratis daretur; vel ab officio, qui officium ſe mortuis facere arbitrabuatur. Is qui præbebat *munerarius* dictus, etiam *munerator*, Dominus Ludi, item Editor; & res ipſa Editiones.

Ludorum duplex diviſio: nam a forma ſunt vel Circenſes, qui in Circo; vel Scenici, qui in ſcena, i.e. umbra agerentur. A Fine alij ſunt Sacri, alij Funebres, alij Votivi, alij Ludicri, ſive exercitationis cauſa.

Primùm Ludi omnes Conceptivi ſive Indicativi erant, non Annales aut Annui: poſtea in Calendario Romano fere omnes Ludi qui in Deorum honorem peragebantur ut Stati notantur: tum, igitur non ſtati ſunt funebres aut votivi.

CAP. XVII.

De Circo & ludis Circensibus.

QUi Græcis Olympici, Romanis Circenſes ludi fuerunt. In Elide enim juxta fluminis ripam, anguſto tramite, altero latere urgente flumine, altero poſitis gladijs, ut utrinque præſens exitium eſſet, bigarum curſu certabatur, dimicatione pernicioſâ adeo, ut intra præſcriptum illas coercere neceſſe foret: unde Circenſes dicti. Romam deinde tranſlati eximiè culti celebratique ſunt. Primùm in Inſula Tiberina, nullo ad id certo conſtituto loco, ſed ab altera parte Tiberis pro meta erat, ab alterâ enſes ponebantur. Poſteà tamen metæ gladiorum loco fixæ erant, cùm ludis certus locus aſſignatus eſſet.

Circus Maximus à Tarq. Priſco quinto Rom. Rege, inter Palatinum & Aventinum montes primùm extructus, ſpectaculis deſignatus locus fuit, qui poſteà ædificiorum magnitudine & aulico apparatu præcipuus ſemper exhibendis ludis eſt habitus.

Præter hunc Circum etiam alij progreſſu temporis ſunt extructi; nec Romæ tantum, ſed & alibi, ut Conſtantinopoli, Mediolani.

Circus autem dictus eſt, vel quod ibi fierent ludi in circuitu, & quod circum metas ferretur pompa, & equi currerent: vel, ut nonnulli volunt, à Circe venéficâ Solis filiâ: nam Circus Soli principaliter conſecratur. Opus hoc procedente tempore numerandum

randum erat inter spectacula totius urbis pulcherrima. Longitudo enim ejus trium stadiorum cum dimidio: latitudo quatuor jugerum: à duobus majoribus lateribus, & uno minore cingebatur Euripo qui aquas reciperet, decempedali profunditate simul & latitudine: post Euripum extructæ erant tres porticus, ubi erant sedilia gradatim scandentia, sicut in Theatris. Forma erat amphitheatralis & ovalis, octo stadiorum amplitudine, capiens centum quinquaginta millia hominum. In altero minore latere erant fornicati carceres, unde emitterentur equi ad cursum, & feræ ad venationem. Externè ambit Circum simplex contecta porticus, quam spectatores intrant & ascendunt per officinas singulas, ut nulla confusio oriatur inter tot hominum millia tum venientia tum discedentia. In Circo maximo loca erant plebi divisa per singulas curias.

Ludi Circenses (appellati etiam Gymnici, à nuditate, vel exercitatione corporis, γυμνὸς enim nudus & γυμνάζω exerceo significat) præcipui fuerunt. 1. *Pugna*: cum scilicet pugnis, cæstibus, gladijs, fustibus, hastis, pilis, similibusque armis certabatur. Quò spectat & gladiatura, cum gladiatores varijs modis dimicabant, interim pro gloriâ, interim pro vitâ, idque spectante populo, ut juventus cædium, sanguinis, & vulnerum aspectu, assuesceret in bello minùs ista timere. Huc etiam refertur pugna cum bestijs: certantes Bestiarij dicti. Utrumque hoc genus omnino infame fuit ingenuis, & fere per servos agebatur. Huc etiam refertur Lucta, cum alter alterum in terram prosternere tum vi, tum agilitate corporis nitebatur.

2. *Curſus*, quo per certa ſtadia in campo currentes ad metam deſtinatam pervenerunt.

3. *Saltatio* in æquo campo, aut inſernè ad ſuperiorem locum, & contrà; aut cum in equos currúſve inſiliebant, non tantum nudi, ſed etiam armati & cataphracti.

Jaculatio diſcorum, ſagittarum, pilorum, telorum, omniumque armorum cujuſcunque generis, quę longè projiciuntur: & hi ludi erant fere pedeſtres. Neque quiſquam moveatur, quod ex his ludis nonnullos inter privatos ſupra recenſuerimus in Pentathlo: nam ijdem privato conſilio ſuſcepti, ludi privati; & publico munere exhibiti, publici eſſe poterant.

5. *Decurſio Equeſtris*, qua exhibebatur ſpecies pugnæ equeſtris: hic Trojæ ludus dicebatur, celebratus à pueris majoribus & minoribus turmatim congredientibus, quibus qui præçedebat, Princeps juventutis dicebatur.

6. *Aurigatio*, i. e. certamen bigarum, aut quadrigarum, quod ſeptem curriculis, ſive ſepteno circuitu, & viginti quinque miſſibus abſolvebatur: ultimus miſſus, quod ex collatione populi fiebat, Ærarius dictus. Prima aurigantium cura erat, ne in circuitu metas contingerent, ſed illas ſine offenſione tranſirent: fuitque moris, ut ante commiſſionem Circenſium, miniſtri cum equis deſultorijs miſſus exituros enunciarent. Aurigantium quatuor erant factiones, pro quatuor anni temporibus: *viz.* Veneta quæ Cœrulea, Praſina, quæ viridis dicta eſt, Alba, & Roſea, miro faventium ſtudio coli celebrariqúe ſolitæ. Viridis color

Veri

Veridicatus erat, Æſtati Roſeus, Hyemi Venetus, Albus Autumno: pannoque verſicolore per ſingulas factiones certabatur: in quibus ſpectantium favor & aura popularis gratiaque & ſtudium ad victoriam multum loci dedit. Nam tanto fauentium ſtudio hinc inde certabatur, cùm ſuos quiſque clamore & plauſu foveret, ut magis ſtudio & colore panni, ac favore quo affecti erant, quàm verâ virtute niterentur: iſque popularis favor & gratia non dubiam plerunque victoriam dedit: adeo ut non populus modò, ſed & Principes ingenti ſtudio & gratiâ factionum contenderent, unde lites & cædes ſæpe ſecuti ſunt. His quatuor factionibus addidit Domitianus alias duas aurati purpureique panni. Moris erat, ut Prætor aliúſve Magiſtratus qui ludis præerat, mappam aurigis mitteret, & curſûs ſignum daret, quod erat futurorum Circenſium initium.

7. *Naumachia* in Circo oſtendebatur: ubi emiſſo Euripo, naves metis appoſitis, ne illas contingerent, curſu præcipiti concurrebant, & formam navalis pugnæ repræſentabant.

8. *Venatio*, quam Principes dabant, arenâ in ſylvam verſâ: arbores enim validæ per milites radicibus vulſæ, connexis longe lateque trabibus, adfixæ erant, terrâ deinde ſuperjectâ, totuſque Circus ad ſylvæ ſpeciem conſitus gratiam novi viroris obtulit, & imaginem veræ germanæque venationis exhibuit. In hoc ſpectaculum producebantur animalia & feræ omnis generis, quæ populo occidenda & rapienda permittebantur. Atque hæc ſunt præcipua Circenſium ſpectacula.

Cir-

Circenſium duo genera fuerunt: Patricij, qui per Patres; plebeij, qui per plebem agebantur, ſtato die, menſe Novembri: In Circenſibus, qui ſerò ſurrexerant, aut qui ante alios exierant, colaphis cædebantur. Qui coronam meruiſſet, tanquam ad ſupremum faſtigium ventum foret, nihil ultrà de virium aut artis incremento ſperavit. Non tantum victores præmio donabant, ſed illos etiam qui ad certamen provocabant, neque cum quo certaretur inveniebant. Si quis athleta eò fortitudinis proceſſiſſet, ut parem non inveniret, plures uni objiciebantur.

CAP. XVIII.

De Theatro & Amphitheatro.

QUamvis Theatra, Circi, & alia ejuſmodi loca ſingulares quæque ac proprios ludos haberent, & exercitationes cuique loco accommodatas, tamen eadem omnibus in locis peracta ſine diſcrimine fuerunt: unde Circus & Theatrum aliquando diſtinctè, aliquando promiſcuè ab authoribus uſurpantur. Ut Circenſes ludi in Circo, ita Scenici in Theatro peragebantur.

Theatrum nomen habet à θεᾶσθαι ſpectare, eſtque locus in quo ludos ſpectabant. Apud Romanos Theatrum diu nullum fuit: primò enim ludos humi ſpectabat circumfuſa turba: inde aggeſtis ceſpitibus editiorem ſpectandi locum, pulvillis actis faciebant: eam ob cauſam medius locus depreſſior fuit

ſuit, ac propterea Cavea dictus. Primo ſtantes ſpectabant, poſtea ſubſellia ſibi quiſque afferebat: Theatra deinde lignea, denique lapidea extructa fuerunt.

Primi Theatrum faciendum curârunt M. Valerius Meſſala, atque C. Callius Longinus Cenſores, anno 599. Deinde deletâ Corintho L. Mummius ludis quos in triumpho fecit Theatrum erexit, ſed temporariam. Inprimis autem celebratur M. Scauri Theatrum: de quo ſic ſcribit *Plin. lib.* 36. *cap.* 15. M. Scaurus fecit in ædilitate ſua opus maximum omnium quæ unquam fuere humanâ manu facta, non temporariâ morâ, verum etiam æternitatis deſtinatione Theatrum hoc fuit. Scena ei triplex, altitudine trecentarum ſexaginta columnarum. Ima pars ſcenæ è marmore fuit: media è vitro, inaudito etiam poſtea genere luxuriæ: ſummæ tabulis inauratis columnæ, imæ duodequadragenûm pedum. Signa ærea inter columnas fuerunt tria millia numero. Cavea ipſa cepit octoginta millia: cum Pompeij amphitheatro, toties multiplicatâ urbe, tantoque majore populo, ſufficiat large quadraginta millibus ſedere: ſed & reliquus apparatus ingens Attalica veſte, tabulis pictis, cæteroque choragio fuit. Poſteà autem Curio Theatra duo juxta ampliſſima fecit è ligno, cardinum ſingulorum verſatili ſuſpenſa libramento: in quibus utriſque antemeridiano ludorum ſpectaculo edito, inter ſeſe averſis, ne invicem obſtreperent Scenæ, & repente circumactis, ut contrà ſtarent, Poſtremò jam die deſcendentibus tabulis & cornibus inter ſe coeuntibus, faciebat amphitheatrum,

&

& gladiatorum ſpectaculum edebat, ipſum magis auctoratum Pop. Rom. circumferens. Primum manſurum Theatrum Cn. Pomp. Magnus Romæ extruxit lapide quadrato, ad exemplum illius quod Mitylenis viderat bello Mithridatico, tanto opere & apparatu, ut Pompejus Magnus ſolo Theatro ſuo minor, Tertulliano referente, perhibeatur. Alia ſubinde alij ſtruxerunt. Veſpaſiani Theatrum memorat Lipſius ſtructum in mediâ urbe, cujus ſemiruta moles adhuc Romæ viſitur, tam altum, ut ad ejus ſummitatem ægrè viſio humana conſcenderet.

Erat autem Theatrum in modum hemicycli, cujus ab utroque cornu ſcenæ erant cum ſingulis aris, quarum una Bacchi, altera ejus Dei erat in cujus honorem ludi fiebant.

Amphitheatra verò circulari integrâ formâ conſtruebantur, aut ovali & oblongâ, in quibus Gladiatorij ludi & concluſarum ferarum venationes exhibebantur. Coloſſeum hodie Romani vocant, quia Neronis cum capite Coloſſus in vicinià: priſci Caveam appellârunt, ut dictum eſt ſupra: & Arenam, quia arenâ ſternebatur in uſum pugnæ: unde ea vox paſſim pro certamine amphitheatrali, proque ipſo loco: unde & Arenarij, qui in arena depugnant.

Areæ Arena pura fuit ſine ſubſtructionibus & ædificijs, tota libera ad curſum ferarum & pugnam. Sub Arenâ erant cloacæ ad educenda ſtagna Neroniana, & ſpecus ad cuſtodiam & receptum ferarum, ſive ad uſum aquarum, quas in arenam occulte & ſubitò inducebant, atque educebant, ad

Nau-

Naumachias, & caveæ ferreæ extructæ erant, per quas beſtiæ intromittebantur in Arenam: in his caveis portæ erant oſtia vel aditus appellatæ, unde cum impetu emittebant feras, iterumque immittebant poſt pugnam: habebant & caveas itinerarias in quibus feræ clauſæ & tranſvectæ: ſæpe eæ factæ ex argento & auro per ſplendoris ſpeciem. Varia quotidie ab ambitioſis editoribus excogitabantur, ut ſtudia ſpectantium allicerent lenocinio quodam nobilitatis: ut, Arenam totam vertere in ſylvam, ut dictum eſt ſupra; navem ædificare grandem in ipſa Arena, quæ ſolutilis eſſet & ſubitò luxata emitteret omne genus ferarum pro arbitrio magiſtri temperantis: exiliebant navi Urſi, Leæ, Pantheræ, Leones, Struthiones, Onagri, Biſontes, &c. ita ut ſeptingentas feras aut pecudes ſimul & currere liceret cernere & occîdi. Nec naves ſolum ejuſmodi induxere in Theatra, ſed, quod magis mirere, quodammodo mare ipſum: reperti enim qui Arenam per occultos quoſdam ductus & meatus ſubitò aquâ replerent, & pro terreſtribus feris monſtra maris oſtenderent, & claſſes, & navalem pugnam.

Poſt Arenam Murus occurrit qui podium ſuſtinet, quique claudit & ambit infimum ſolum.

Podium, dictum, quia provehitur & propendet paulùm inſtar pedis, erat muri pars projectior & prominentior ante imum ſpectaculorum gradum, cui columnæ impoſitæ cum epiſtylijs ad ornatum, ſive, cum liberet, ad innixum: Mænianorum ea quædam ſpecies eſt facta in Theatris, templis, ædibus, ad circumeundum, innitendum, ſpectandum: ver-

vernacule *Bartresſes*, *Balcomies*. In Podijs victoriolæ reponi ſolebant. Ad Podium ſpectabant primi è Senatu: quidam Sellis Curulibus, quæ politæ aliquando honoris cauſa abſentibus, vel etiam mortuis. Ad Podium erant eminentior quidam ſuggeſtus extructus, & velut domus ſeu cubiculum, ex quo Princeps ſpectabat. Erat etiam tribunal Editoris: qui alijs etiam honoribus inſignis, ut Lictoribus, veſte prætextâ. Conſules, Prætores, alijque, quibus id jus, in Curulibus ſuis ſederunt, cum lictoribus, viatoribus, & magiſtratûs ſui pompâ. Murus cum Podio altitudinẽ habuit duodenos quindenóſve pedes, ne feræ illum tranſilirent. Etiam contra inopinatos quoſdam caſus retia valida nodoſa in orbem undique Podium hôc cingebant, quorum raritas tamen non impediebat aſpectum: retia illa per luxum inaurata. Sed & contra ſcanſionem ferarum & aſſultum, murum circumdabant verſatilibus truncis, aut clathris ferreis, aut, quod certius, euripis.

Amphitheatri partes ſeptem: Gradus, Præcinctiones, Aditus, Viæ, Cunei, Cathedra, Porticus.

Gradus ſunt ea ipſa loca quibus ſedebant, dicti, quia ad formam ſcalarum graduum alij alios conſequuntur.

Præcinctiones non ſunt aliud quam graduum intervalla & diviſiones quędam in orbem, nempe popularium, equeſtrium, orcheſtræ: unde & Baltei dicuntur Græcè διαζώματα.

Aditus in ipſâ gradatione portæ quędam ſive oſtia, per quæ ab exterioribus porticibus venitur & deſcenditur in ipſas ſedes: Vomitoria voce vulgi dicuntur.

Vi-

Viæ inter gradus duûm generum: aliæ quæ ad cardines ſive limites balteorum in circuitu, itinera præcinctionum appellantur: aliæ quæ vomitoriis illis in deſcenſu & aſcenſu proprie ſcalaria dictæ. In his vijs qui locum non habebant, quique, uno verbo dicam, excuneati erant, ſpectabant ſtantes. Hic etiam canaliculæ quædam & derivata aquæ cœleſtis & humanæ: quod neceſſarium dies totos inſpectaculis perſedentibus.

Cunei ſunt ſedilium ordines inter vias medij, dicti à forma, quia re ipſa ſcalarum directio talis, ut ab imo ordiens magis diffunderetur in altum, redderetque cunei formam. Hi Cunei certis certi aſſignabantur. Cunei etiam Senatorum & Equitûm fuerunt.

Cathedra vocatur ipſe in amfractu ad conſeſſum ſitus, i. e. locus ſuperus, ubi clivi ſubſelliorum deſinunt, & murus incipit, qui porticum facit, clivoſque illos velut frangit: nam plani aliquid ſpatij ibi fuiſſe videtur, unde cathedris poſitis ſpectabant.

Porticus ſuperiores è quibus tenuiores ſpectabant, pars eſt ſuprema ſive ſummus fornix Theatri. Porticus illæ arcuato opere tectæ erant: ideo *Cameræ* dictæ.

Ordo in Conſeſſu & diſcrimen fuit ejuſmodi. Senatui, Equiti, Plebi diſcreta in ſpectaculis loca ſua, & gradus: in Theatris quidem jam lege Roſciâ: & non ita diu in Circo & Amphitheatris: promiſcue enim ibi ſpectabant, & quovis loco liberè, quamdiu libertas Romæ: at id mutatum ſub Principibus, & diſcrimina dignitatum facta bono jure. Senatui

in

in Amphitheatris ſua ſedes fuit, ſua Equiti, ſua Plebi: illam Orcheſtram dixêre, alteram Equeſtria, tertiam Popularia.

Orcheſtra vox nata in Scenâ & pulpito tranſiit communi abuſu quodam ad alios etiam ludos: ſedes fuit inter gradus imos, is enim locus, quia ſcenæ & arenæ proximus, ideoque auribus oculiſque expoſitus, optimus habitus ſpectioni ſive auditioni. Magnitudo ejus in gradibus quatuor aut quinque, aut fortaſſe pluribus, ut etiam Sacerdotibus ibi locus ſit, & ſociarum gentium legatis.

Equeſtria quatuordecim gradus tenuerunt: itaq; paſſim *ſedere in quatuordecim* legitur pro ipſa equeſtri dignitate. Aucta fuerunt ſub Principibus: & Tribuni quoque inter Equites ſpectabant.

Popularia erant reliqui omnes gradus, i. e. Cavea media & ſumma; nam ima Senatui & Equiti vacabat. Itaque propter granditatem diſcrimen aliquod in ipſis Popularibus; & pro variâ conditione plebis varij adſeſſus. Miles enim ſua propria ſubſellia habuit, mariti ſuos ordines, prætextati ſuum cuneum, & proximum Pædagogi. Pullati ex loco ſuperiori ſpectabant, ut & fœminæ. Hinc *verba ad ſummam caveam ſpectantia* ſunt vilia, & ad guſtum minutæ plebis. Confuſa interdum locorum ſeries: avidi enim multi ludorum & excluſionem metuentes loca multa nocte occupabant, & inhærebant ut ſuis. Interdum & loca pretio aliquo diſtributa, quod Græci ὀστήϱιον vocant. Receptum, ut ſervi & alij etiam ex plebe Locarijs aliquid pro ſedilibus penderent.

Locarij ſunt, qui loca deſignant, homines locant

locant diſponuntque; alio nomine Deſignatores, Lictores eos comitabantur, ſeverioris imperij cauſa & ordinis ſervandi, ſicut in funere publico ita & in Theatris. Eorum dignitas ſub Principibus aucta, & non pro modico beneficio à Principe dabatur. Horum munus, ordinibus ſua loca adnotare, pellere occupatores ab alienis; & id dicebant theatrali verbo *Excitare* & *Suſcitare*. Labenti ævo, præter Deſignatores fuere & digniore quodam nomine Tribuni, qui electi ad moderandas & temperandas ludicras populi voluptates dicebantur *Tribuni voluptatum*.

Tubi ſive fiſtulæ in imo & ſummo Amphitheatro diſpoſitæ erant, ea arte & fine, ut odoratum quendam humorem ejacularentur leviter, & inſpergerent ſedentes. Proprie autem vocabant illum ingenioſum rorem *Sparſiones*, & ſpargendi verbo in hanc rem utebantur: etiam è ſtatuis hic imber expreſſus velut humanus quidam ſudor. E Theatris in delicatorum convivia migrarunt ſparſiones.

Tegmen etiam erat è velis in Amphitheatro, quod ſuperinduci ſolebat arcendo æſtui ac Soli. Ad antennas in ſummis lapidibus ſubjectas funes tranſverſim ligati, ſuper quos ducta vela. Hinc, vela ducere, & reducere, & velorum inductiones: Huic muneri præpoſiti milites è claſſe, quia illi jure periti tractandorum velorum. Vela iſta Carbaſina, ſeu ſerica aut purpurea ſtellis aureis variè interſtincta, variegata coloribus erant, ad ornatum. *Velario* vocat Juven. Velarij præpoſiti velis ducendis. Si ventus (quod facile in Circo tam ſpatioſo) vela

duci prohiberet, tunc succedebat Causia, Umbella, Gausapa, aut Pileus Thessalicus, qui fere cum Petasoidem.

Spoliarium receptaculum mortuorum fuit, & graviter in Arena læsorum, constitutum ad portam Libitinensem, quo Gladiatores occisi turpiter uncti per arenam trahebantur.

Pegma Theatricum non aliud quam grandis quædam & ingeniosa contabulatio, quæ sponte & occultè statim cresceret, statim subsideret, ideoque compacta raris quibusdam tabulis & sublicijs: quæ ornatûs causâ tecta sæpe argento vel auro, sed tenui. In pegmatis varia inventa & stupendi lusus ingeniorum. Duces etiam captivos & oppida in pegmatis ostendere solebant: quæ tamen diversa paulò ab istis Theatricis.

CAP. XIX.

De Ludis Theatricis sive Scenicis.

A *Lex. lib. 5. cap. 16.* Scena, inquit, triplicis generis erat: nam Tragica columnis & Deorum signis exornabatur, quibus & tabulis pictis partim ab amicis, partim Græcia commodatis utebantur. Comica ædificiorum figuram præfert: Satyrica verò montibus inumbratur & sylvis; in eâ enim Histrionum sedes erant, qui ad edendas in Scena operas locabantur. In Orchestrâ autem Chori: reliqua vero loca popularia fuere, in quibus omnis sexus & ætas atque infimus ordo sine discrimine spectabat: qui vero sedibus excluſi fuerant excuneati dicti. *Ludi*

Ludi Scenici, à Græco σκηνὴ umbra, in umbrâ fiebant, & ingenij arte exercitabantur: originem à Græcis traxerunt. Romæ, victis ſuperſtitione animis, Ludi quoque Scenici, nova res bellicoſo populo (nam Circi modo ſpectaculum fuerat) inter alia cœleſtis iræ placamina inſtituti dicuntur ſæviente peſte anno urbis conditæ 389. *Liv. l. 7.* Tenue eorum initium: nam primum Ludiones ex Etruria acciti ſine carmine ad Tibicinis modos ſaltârunt: pòſt verſus ſed inconditi, & motus à voce non abſoni acceſſerunt: tandem arte omnia fuerunt perpolita. Ludorum ſcenicorum ſpecies recenſentur *Tragœdia, Comœdia, Satyra*, & *Mimus*. Poſteriores priùs paucis expediemus.

CAP. XX.

De Satyrâ.

DIcta eſt Satyra, ſive à Satyris, quod ſimiliter in hoc carmine ridiculæ res pudendæque dicuntur, quæ velut à Satyris proferuntur & fiunt: ſive à Satyra lance, quæ referta varijs multiſque primitijs ſacris Cereris inferebatur, & à copia & ſaturitate rei Satyra quaſi Satura vocabatur: ſive à quodam genere farciminis quod multis rebus refertum Satyram Varro vocitat. Eſt autem fabula in qua Tragici Poëtæ non Reges aut Heroas, ſed Satyros induxerunt, ludendi causa jocandique; ut ſpectator inter res Tragicas ſeriaſque Satyrorum quoque jocis & luſibus delectaretur. Ijs à principio locus in Tragœdia non fuit:

admiſceri cœpti ſunt, at non ut Tragœdiæ partes eſ ſent, verùm, ut intercinentes jocorum illecebris & dictorum acumine ſpectatorem detinerent; ex quo deinde argutũ poëma hexametro verſu confectum Satyræ nomen accepit, quale eſt Horatij, Juvenalis, Perſij. Satyri in Tragœdiam inducebantur nudi. Rejecti tandem à Sophocle Satyri, ut ſuam gravitatem Tragœdia reciperet.

CAP. XXI.

De Mimo & Pantomimo.

Mimus ab imitando dictus, quaſi ſolus imitetur: nam cum alia Poëmata idem faciunt, ipſe quaſi privilegio quodam, quod fuit commune, poſſedit. Eſt ſermonis cujuſlibet motus ſine reverentia, vel factorum cum laſcivià imitatio. Scaligero eſt Poëma quodvis genus actionis imitans, ita ut ridiculum faciat. Solebant Mimi introduci inter actus qui omnia geſticulatione imitarentur. Hi cum inter actus apponi ſoliti eſſent, ex eâ extracti, atque aſſertâ libertate juſtum ſibi Poëma fecêre. Planipedes vocabantur, quod cothurno Tragici, ſocco autem Comœdi pedes induebant, ipſi autem nudis pedibus agebant. Mimi non erant perſonati, ſed fuligine obliti, & aginnis amicti pellibus, quæ Peſcia dicebantur, à plurali πέσκη, à ſingulari πέσκος quod à πέκω vel πίκω, pecto, carmino, carpo. Ibant autem cum caniſtris & herbis, ſerpillo, mentâ, violis, hederâ, corollis; ſaltabantque in numerum & in honorem Bacchi

Bacchi, cujus more victores hederâ coronabantur. Inde procurrentes obvium quemque ſubſannabant: manuum quoque tegmina ex floribus contecta gerebant, & tunicas albo ad medium diſtinctas, à cinctura quam cogebat velum Tarentinum, ad talos demiſſas. Silentio per oſtium ingreſſi, ubi ad Orcheſtræ medium evaſerunt, convertebant ſe ad Theatrum, & loquebantur.

CAP. XXII.

De Comœdiâ ejuſque ſpeciebus & partibus.

Comœdia eſt Tragœdiâ antiquior: hæc ex illa nata, priùs tamen exculta fuit: à Græcis ad Romanos tranſijt. Appellationem habet à κώμη pagus, vicus & ᾠδὴ cantus: erant enim Comœdiæ luſus, quos ruſtici primùm in pagis, deinde cives vicatim ſive per vicos canendo exercebant. Quemadmodum verò in cæteris quoque uſu venit, ut tempus artium ſit & lima & lex, ita Comœdia politioribus deinde ſeculis in artem redacta, certiſque limitibus præſcripta eſt, itemque conſtituta loca & tempora in quibus ageretur. Eſt igitur Comœdia privatæ civiliſque fortunæ ſine periculo vitæ comprehenſio: ſive fabula diverſa inſtituta continens affectuum civilium ac privatorum, quâ diſcitur quid ſit in vita utile, quid evitandum. Eam Cicero appellat, *imitationem vitæ, ſpeculum conſuetudinis, imaginem veritatis.* Scaligero eſt *Poëma dramaticum, negotioſum, exitu lætum, ſtylo populari.*

Comœdiæ triplex differentia: una à temporibus, alia à gentibus, alia autem ab argumentis. Pro primâ differentia Comœdia est vetus, media, nova. Vetus dicitur ea quæ primum in usu fuit, quo tempore summum imperium fuit penes populum, qui avide audiebat dicteria in corruptos tum civium tum Magistratuum mores, quasi malæ famæ metu deterriti, componerent animos avios à virtutibus, atque appellerent ad frugem bonam. Grassabatur ergo ea licentia in omnes ordines, ætates, sexus, conditiones impunè, idque non in transcursu tantum, sed integro fabularum tractu ac primario studio. Vexatio autem illa, tametsi sparsim, atque ut res se dabat, exercebatur, ipsi tamen Choro potissimum est attributa. Deinde Ochlocratiâ in oligarchiam mutatâ, continuit Poëtas metus potentiorum in officio benedicendi; quocirca subiatus Chorus fuit. Quare cum cætera nihil mutata essent, mansit species quidem prior, parte tantum desideratâ, unde Mediæ nomen ortum est, non tunc quidem, sed posteaquam novæ Comœdiæ appellatio fuit instituta sub monarchia Alexandri; Nova autem Chori loco parabasèis quasdam ponebat, in quibus aliorum Poëtarum dicta scriptaque sine maleficij crimine aut pœnæ suspicione irridebantur. Differt autem à Vetere Nova multis modis; potissimùm verò compositione: astrictior enim certis legibus tam ad argumenta quam ad dictionem: non enim ridicula dramata in Nova, ut ex qualibet materia risum captet: quinque partitionibus secta Tibicinem interserit: vocabula nova non fabricat ad risum, aut ad cavillum:

&

& populari sermone de medio sumpto propior nova fuit apud Græcos. Neque excurrit Nova ad alios versus, solis Jambicis aut Trochaicis contenta. In veteri multa carminum genera videmus; ortam tamen ex antiqua Novam satis apparet ex iis quæ veteres memoriæ prodidêre.

A gentibus Comœdiæ sunt Palliatæ, i. e. Græcæ, vel Togatæ, i. e. Romanę, à gentis veste.

Latinarum species sunt, nobiliores sive prætextatæ, aut trabeatę, à prætextâ & trabeâ Magistratuum: Minus nobiles, in quibus Senatores privati cum togis introducebantur. Tunicatæ à tenuiorum tunicâ dictæ; & Tabernariæ, quod cum tabernis earum Scenæ disponebantur. Fuit autem ab his diversum genus Atellanæ ab Atella Oscorum oppido, natura omnium maxime jocosa & dicaci: nam Romani inter serias Reip. tractationes ad animorum refectionem minimè turpe putarunt ad vicinorum abire mores.

Ab argumentis differunt: sunt enim Amatoriæ totæ, ut Andria Terentij: Calumniatoriæ, ut Nubes & Ranę Aristophanis: civilis fortunę & morum, ut Thesaurus, Captivi, Aulularia Plauti: eventa, ut Phasma sive Mostellaria, Arcturus: fallacioſæ, ut Miles, Pseudolus. Alia quoque ratione distinguuntur: alię enim turbulentę & negotioſę, qualis Adelphi: has *motorias* dixêre: alię sedatiores, quas *Statarias* idcircò vocant, quòd in ijs non ita discurratur, qualis Hecyra & Asinaria: alię hilares & convivales sunt, ut Bacchides.

Partes Comœdiæ, alię legitimę, sive primarię sunt; alię accessorię: alię attinentes, sive circumstantes.

Primariæ partes ſunt quatuor: Protaſis, Epitaſis, Cataſtaſis, Cataſtrophe. Protaſis eſt, in quâ propo-nitur & narratur ſumma rei ſine declaratione exitûs. Epitaſis in quâ turbæ aut excitantur, aut intendun-tur. Cataſtaſis eſt ſtatus ac vigor fabulæ, in quâ res miſcetur in eâ fortunæ tempeſtate, in quam ſubdu-cta eſt. Cataſtrophe eſt converſio negotij exagi-tati in tranquillitatem non expectatam. Harum partium communes portiones majores Actus dicun-tur, verùm non penitus, neque ſemper. Eſt autem Actus pars actionis ſive actæ fabulæ, cum videli-cet omnibus perſonis ſcena deſeritur, & interim Chorus, aut Tibicen populum delectat; quod cum videmus, finitum eſſe actum agnoſcimus. Debet au-tem omnis fabula non plures neque pauciores quam quinque actus continere, juxta illud Horatianum.

Neve minor quinto, neu ſit productior actu
Fabula, quæ poſci vult, & ſpectata reponi.

Actuum minores partes ſunt Scenæ, quæ ſunt mutationes rerum & perſonarum in actibus, quarum non eſt definitus numerus. De ſcenis præcipitur, ne plures perſonæ recipiantur in Scenam quam tres, ut præcipit Hor. --- *nec quarta loqui perſona laboret.*

Acceſſoriæ partes ſunt argumentum, Prologus, Chorus, Mimus. Argumentum ſummam totius fabulæ breviter recitat: hæc nova res, nec neceſſa-ria fere. Prologus prænarratio quædam eſt, in qua Poeta rem ſuam agit. Chorus pars eſt inter Actum & Actum: dicebatur autem Chorus multitudo ca-nentium & ſaltantium cum tibicine. Canebant enim vel in initio, & hic cantus dicebatur Iſodium, i. e. introitus: vel in medio, & Embola appellabant: vel

in

in fine & appellabatur Exodium. Apud Græcos Chorus aſcendebat in Orcheſtram. De Mimis diximus ſuprà.

Attinentes ſive circumſtantes partes ſunt Titulus, Modi, Cantus, Saltatio, Apparatus. Titulus eſt inſcriptio nominis, & authoris, & fabulæ à τίω honoro; honor enim & titulus idem. Modi erant menſura aut harmonia cantûs cum affectibus Comœdiæ congruens, quæ Actori indicabat quam vocem in agendo ſequi deberet, humilémne an elatam, iratámne an triſtem. Erat autem ſaltatio nihil aliud quam facultas quædam motibus ac geſtibus corporis artificio quodam, numero, & ratione factis, imitandi hominum mores, affectus & actiones. De triplicis Scenæ apparatu diximus ſupra ex Alexandro.

CAP. XXIII.

De Tragœdiâ, & ejus atque Comœdiæ differentia.

TRagœdia dicitur à τράγος hircus, & ᾠδὴ cantus; quoniam olim actoribus Tragicis hircus præmium cantûs proponebatur: ut Horat. in art. poetica.

Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum.

Eſtque imitatio per actiones illuſtris fortunæ exitu infelici, oratione gravi metricâ. Ejus ſpecies ſunt Græca & Latina: utraque pro argumentis variis ſuas etiam habet differentias. Tragœdiæ utilitas eſt, quòd apud eam ſint omnis vitæ atque conditionum

num exempla & documenta, unde omnem calamitatem æquiùs ferre diſcamus. Partes habet eadem quas Comœdia.

Differunt autem Comœdia & Tragœdia quinque modis potiſſimum. 1. Materiâ, hoc eſt rebus ipſis: nam in Comœdia amores fere & virginum raptus; in Tragœdiâ luctus, exilia, cædes introducuntur: in Comœdiâ ſunt ſales et riſus: in Tragœdia perturbationes. 2. Differunt perſonis: nam in Tragœdia ſunt Heroes, Reges, Principes, &c. in Comœdia privati homines & mediocris tantum fortunæ. 3. Dictione ſive ſtylo: nam in Comœdiâ verba non ſunt tam atrocia aut ſignificantia, ut in Tragœdiâ, in quâ affectus atrociores regnant, quos afferunt res grandes: in Comœdia autem mitiores affectus ſunt. 4. Exitu: nam in Comœdiâ exitus ſunt jucundi & læti: in Tragœdiâ triſtes & funeſti, & fortunarum miſerabilis commutatio: illorum exemplum eſt in Odyſſeâ, horum in Iliade Homeri. 5. Differunt propriâ notâ in Theatro: nam Comœdia ſocco utebatur, Tragœdia vero cothurno; de quibus diximus *part. 2. tit. de Calceis Rom.*

CAP. XXIV.

De cæteris ludis Romanorum.

MEgalenſes Ludi fuerunt Scenici in honorem magnæ Deûm matris, ineunte vere, in Palatio per dies ſex celebrati; quorum curam Ædiles gerebant. In ijs prælata divitiarum pompa, permiſſaq; ludendi licentia: perſo-

perſonati juvenes Magiſtratuum privatorumque munia, perſonas, & facta, dictaque imitabantur, & ante Deæ ſimulachrum ludebant, & matronæ ſpectatæ pudicitiæ pſallebant. Quibus diebus Romanæ conſuetudinis erat, convivia & ſodalitates invicem agere & comeſſari, victu tamen frugali & modeſto, nec die tantum, ſed noctu epulari: namque hi ludi præcipuè caſti magno favore ſpectantium conſpicui erant, ad quos ſervis adire non licebat: illos Prætores & Magiſtratus purpurati in toga prætexta, atque in ornatu maximo celebrarunt. Quare *Purpura Megalenſis* in vulgare proverbium venit. Ijs etiam diebus ſtipem cogere ſolis Ideæ matris famulis proprium fuit: & conſtitutum, ut Megalenſibus Patricij motitarent, plebs verò Cerealibus.

Cereales Ludi in honorem Cereris magnificentiſſimè in Circo celebrati, ducto more a Græcis ex Eleuſine. In his ludis repreſentabatur a Matronis luctus Cereris ob raptam Proſerpinam, & ejus peregrinatio cum face quæritantis filiam. Pompa producebatur cum Deorum ſignis & ovo: in ijs pervigiliæ noctu fiebant, ſicut in ſacris Iſidis excubiæ. In his circum metas curſu contendere ſolebant; Ædiles Pleb. tamen, pro equorum curſu plerunque gladiatorum certamen exhibuêre. Ijſdem etiam Miſſilia, h. e. nuces, Cicer, & alia dabantur, & ſpargebantur in vulgus ab ijs qui ludos exhibebant, ad plauſum, & populi favorem captandum. His præerant Ædiles. Ab ijs impij conſceleratique voce præconis amovebantur: & ſi quis non initiatus adijſſet, capite luebat. Cereris myſteria magno ſilentio

lentio inclyta, velut arcanum quid ſanctumque in vulgus efferre non licebat. Hoc ſacrum (teſte Alexandro) à ſolis Matronis fiebat, annis ſingulis: in quo id obſervatum fuit, ut tunc Dijs gratum eſſe cenſerent, ſi à lætis nec funere pollutis celebraretur: utque in ſacris Cereris ante noctem epularetur nemo, atque a vino in primis & Venere abſtinerent. Utque quinto quoque anno, ex Sibyllinis carminibus prodigiorum cauſâ, jejunium fiat: inter quæ præcipuum fuit, ut ſacris initiatos caldâ abluerent primum, quòd caſtitati prodeſſe ducerent.

Florales Ludi in honorem Floræ florum Deæ celebrabantur, primùm menſe Aprili, poſtea Maio, ut omnia recte defloreſcerent. In his ludis fœminas, quæ vulgato corpore quæſtum faciebant, denudari, & pudendis obſcœniſque invelatis per luxum & laſciviam currere, & impudicos jocos agere moris erat: in quibus etiam Ædiles cicer, fabas, & aliâ miſſilia plebi ſpargere, leporeſque & capras, aliaque mitia animalia ludis admittere conſueverant. Hos in vico patricio aut proximo celebrabant, nocteque accenſis facibus, cum multa obſcœnitate verborum per urbem currebant, & ad tubę ſonitum conveniebant.

Martiales Ludi in honorem Martis peragebantur, quarto Idus Maij in Circo, cum equorum decurſu & venatione. Celebrabantur etiam ad Calendas Auguſti, quòd eo die Martis ædes conſecrata fuit.

Apollinares Ludi in Apollinis honorem celebrabantur pridie Nonas Quintil. ex vaticinio Marcij Vatis, cujus carmen extat apud *Liv. lib.* 25. De ijs

ſic

sic Macrob. Cum Ludi primò Romę Apollini celebrarentur, ex vaticinio Marcij vatis carminéque Sibyllino, repentino hostis adventu, plebem ad arma excitatam hosti occurrisse, eoque tempore nubem sagittarum in adversarios visam ferri, & hostem fugasse, & victores Romanos ad spectacula Dei sospitalis reduxisse. In his parasiti Apollinis, qui ita appellabantur, quod ridiculi essent, in Scena dicere consueverunt. *Salva res est, saltat senex.* De quo sic *Servius in* 3. *Æneid.* Cum, inquit, iracundiâ matris Deûm Romani laborarent, nec eam sacrificijs, nec ludis placare possent, quidam senex, statutis ludis circensibus, saltavit, quę sola fuit causa placationis: unde hoc natum proverbium. Hos ludos populus laureatus spectabat, stipe data pro cujusque copia. Cum primum non stati, sed in annum a Prętore vovérentur, postea in perpetuum, & in statum diem vovebantur ex lege.

Ludi Capitolini dicti fuerunt, quòd in honorem Jovis Capitolini, pro servato Capitolio ab hostibus Gallis Senonibus, instituti essent & celebrarentur. His ludis tradunt authores Sardianos venales proclamari: & senem quendam ludibrij causa produci solitum, bullam puerilem collo appensam gerentem; quia, cum Veientes Etruscorum populus per longum tempus Romulo bello restitissent, Romulus hanc urbē ultimam ceperit, multosq; sub hastâ vendiderit, una cum ipsorum Rege, futilitatem ejus & stultitiam deridens. Cum enim Etrusci à Lydis originem trahant, & Lydorum primaria urbs sit Sardes, idcirco Veientes Sardianorum nomine proclamant, & in hunc usque diem ludicri gratia, morem

rem istum conservant: unde proverb. *Sardi Venales*, i. e. alius alio nequior, & novissimus omnium deterrimus, ut in venditione Veiorum captivorum. Præter hos verò Capitolinos ludos etiam alij erant, qui singulis quinque annis celebrabantur, instituti à Domitiano Imperatore, qui alio nomine *Agones Capitolini* appellantur: in quibus omne genus artifices certabant, Citharœdi, Histriones, Poëtæ, Rhetores: unde Poëtarum laureatorum mos manavit, qui in magno pretio semper apud Italos & Germanos fuerunt. In veteribus Agonibus Capitolinis, qui vicerant, coronâ & ramo lemniscatis aut torque involutis donabantur: qui secundi erant, eorum coronæ & palmæ sine lemniscis erant.

Ludi Romani sub Regibus instituti, & *Magni* vocati, quod magnis impensis dati sunt, ijs enim impensa ducenta millia nummûm; aut, quod magnis Dijs fierent, Jovi, Junoni, & Minervæ. Ludicrum fuit equi pugilesque ex Etruria maxime acciti. Ludi hi fuerunt annui. Primùm Circenses, deinde Scenici. Primùm uno die, deinde biduo, item triduo, denique pluribus etiam diebus, mense Septembri agebantur. Primùm à Regibus edebantur, tum à Consulibus, inde ab Ædilibus plebeijs, tandem à Curulibus.

Ludi Plebeij sunt, quos, exactis Regibus, pro libertate plebis pòst fecerunt Romani, aut pro reconciliatione plebis post secessionem in montem Aventinum, aut ut alij, in montem Sacrum. Hos Ædiles plebeij edebant. Fiebant autem in Circo ad 17. Cal. Novemb. per triduum. Atque in his observabatur, ut quoties instaurarentur ab Ædilibus, ludorum causâ epulum daretur. *Ludi*

Ludi Conſuales fiebant in honorem Conſi, quem Deum conſilij putabant. Feriæ publicæ ei Deo, & in Circo ad aram ejus ab Sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus virgines Sabinæ raptæ 12. Cal. Septemb. In Conſualibus equos aſinoſque coronabant, & otiari ſinebant, vel quia feriæ Conſo, qui equeſter Neptunus eſt, agebantur. Aſinus autem tum equo conſors eſt, juxtaque fruitur vacatione laboris, vel quia tum commoda navigandi maris tempeſtas exhibita jumentis qualemcunque quietem præbebat. Mulis etiam celebrari ludi in Circo Maximo Conſualibus conſueverunt; quia id genus quadrupedum primum putatur currui vehiculoque adjungi.

Ludi Taurei fuerunt inferis Dijs conſecrati. Eorum origo antiquiſſima: cùm enim, regnante Superbo, vis morbi & inſanabilis pernicies per omnes urbis regiones & compita pervagata eſſet, aſſiduiſque funeribus exhauſta civitas foret, atque ob eſum carnium taurorum peſtifer annus gravidas mulieres ita affeciſſet, ut ſiſti peſtilentia nequiret, in Deorum inferorum placamento hos ludos concelebrarunt; qui Taurei dicti, quod ob taurinæ carnis morbum inventi primùm concelebratique ſunt: in quibus metas circum currere velut in Circenſibus ſervatum eſt.

Ludi Compitalitij Laribus dicati, quos bis in anno vernis æſtiviſque floribus ornabant. Eorum origo à Tarq. Priſco: Servius enim Tullius, quòd ei puero caput arſerat, Laris filius eſſe creditus eſt: inde Compitalitij ludi primùm inſtituti inventique fuere, quos per vicorum magiſtros fieri, & in Compitis celebrari memorant. Per multum temporis de-

desiti, postea restituti (quia solemnia ludorum intermittere nefas esset;) denique discussi fuere. Agebantur autem pridie Id. Januar.

Ludi Palatini in Palatio triduo celebrari solebant in D. Jun[illegible] honorem qui victam armis Remp. in dominationem convertit.

Capitolini, quod Jupiter Opt. Max. suam sedem servasset.

Augustales Tiberij tempore Tribuni pleb. in Augusti honorem facile instituerunt.

Ludi Seculares, quod singulis centum decem annis, vel, quod semel tantum hominis ætate fierent dictos accepimus: nam seculum hac finitione terminarunt. Alij nisi decurso trium ætatum spatio Seculares fieri negarunt, qui supra Tyberim, sæpius in Capitolio magna frequentia & favore sunte di soliti: ad quos, licet Prætor invitaret ad ludos, quos nec vidisset quisquam nec visurus esset, illos tamen citra hunc annorum numerum persæpe celebratos comperimus: nam & Divus Aug. Seculares fecit, & haud multò post Claudius celebravit: quo intervallo sexaginta nec amplius interfuere anni. Mox Domitianus illos instauravit, habita temporis ratione ex quo ab Augusto editi fuerant. Quos Romæ per omnia theatra fieri servatum est: in quibus trinoctio tetrâ caligine, bobus atris, ad Tarentum sacrum Plutoni, & Proserpinæ lectisternium, pervigiliæ & supplicationes, instar Cæsaris initiorum fieri solebant, carmine & hymnis, in Capitolio à pueris puellisque patrimis & matrimis, in Apollinis & Dianæ laudem modulatis, cum quibus sæpe Circenses dabantur unà. Quorum institutio fertur

fertur antiquissima: cum enim Valerius Publicola qui Reges ejecit, tres filios morbo laborantes ex voto recepisset incolumes, voti reus bos instituit primus & celebravit; quos antea prætermissos vel intermissos D. Augustus magnifico apparatu celebravit, quamvis non vera ratione dimensa. In quibus Juvenes, sine aliquo majore natu, propinquorum, nocturno spectaculo interesse vetuit. Postremo Domitianus septimos exhibuit ad sua tempora ab ortu urbis observatos. Et demum post curricula temporum Philippus Imperator, millesimo urbis anno, ex omni seculorum memoria apparatissimos seculares fecit: in quibus præter elephantos triginta, leones, tigres, alces, atque hyænas, etiam gladiatorum paria mille, hippopotamum & rhinocerotem, ferasque immanissimas venationi dedit.

Votivi Ludi erant, qui à Magistratibus ad bellum ituris vovebantur, post res feliciter gestas & victoriam partam exhibendi. Atque hi introducebantur, aut Sibyllinis versibus, aut augurum præceptionibus, aut promissis Imperatorum, vel ante bellum, vel confecto bello atque hostibus devictis. Vovebantur nonnunquam in quinquennium.

Ludi Victoriæ à Pub. Corn. Sylla instituti fuerunt bello civili, qui felicitatem diei quo Samnitium Telesinique pulsus est exercitus, perpetuâ ludorum Circensium honoravit memoriâ: quibus sine nomine Syllanę victoriæ celebrantur. Fuerunt etiam alij victoriæ ludi in memoriam victoriarum C. Cæsaris, Augusti, &c. peracti. Huc etiam pertinent ludi quinquennales, decennales, vicennales.

Quinquennales instituti ab Augusto, post devictum

Antonium, & partam victoriam apud Actium Promontorium; unde etiam *Actiaci* Ludi nonnunquam appellantur. Ij quinto quoque anno facti sunt; eorumque cura quatuor Sacerdotum collegijs per ordinem incumbebat, Pontificibus nimirum, Auguribus, Septemviris, & Quindecemviris. In ijs fuit equestre certamen per pueros & viros Patricios: gymnici quoque ludi, stadio in campo Martio extructo, acti sunt, & munus gladiatorium, depugnantibus captivis, exhibitum. Sub reliquis etiam Imperatoribus celebrati sunt.

Decennales ludi à Cn. Octavio Augusto sunt instituti, prætextu quodam, ad Imperatoris titulum, Monarchiæque potestatem retinendam sine invidia. Solebat enim decimo anno, constituto in hoc ingenti spectaculo ludorumque apparatu, imperium populo resignare; quod tamen illicò, quasi rogaretur, recepit. Atque hinc ortum est, ut posteriores etiam Imperatores, quoties decimum imperij annum attigissent, festum celebrarent, & ludos cum maximo apparatu darent; & quanquam non ad certum tempus, sed per omne vitæ spatium ijs imperium deferretur, tamen singulis decennijs festum pro ejus renovatione agebant.

Vicennales ludi erant, qui similiter vicesimo quoque imperij anno habebantur.

Ludi Triumphales fuerunt, qui post insignes victorias celebrabantur.

Natalitij, qui in natalibus magnorum virorum edebantur.

Ludi Juvenales, licet Juventum causa instituti fuerent, in hisque adolescentes per lusus & lasciviam admit-

admitterentur, plerumque tamen anus, & grandævas natu matres, ſeneſque ingraveſcenti ætate ludis admiſſos comperimus. Dicti igitur Juvenales (inquit Roſinus) quod in ijs veluti rejuveneſcerent. Luſus erat quem ludebant turmæ puerorum primo ætatis flore, & juvenes generoſi ſpiritûs, ut equis inſtratis, hinc inde diſpoſitis turmis, tanquam acie inſtructâ compoſito agmine, in juſtæ modum pugnę curſitarent: ſpeciemque prælij, modo in occurſum eundo, nunc à tergo & in gyrum occurſando, præberent, & campeſtrem incurſionem facerent, ſpecimenque magnæ indolis, & commendationem ineuntis adoleſcentiæ præ ſe ferrent, ita ut qualis quiſque futurus eſſet, cujuſque ſpei, facilè eniteret. In his quoque Pyrrhicam ſaltari accepimus, quæ integris urbis moribus, magno faventium ſtudio fiebat: quę primum inventa fertur in Cretâ, nonnulli à Laconibus, ad res bellicas facile obeundas, ut armati levi flexu & ſaltu, nunc ſe contrahendo, nunc in altum exiliendo, nunc declinando, tela & plagas vitarent, diſciplinamque ediſcerent, quæ Enoplia Saltatio dicta eſt, quam Tranquillus *Trojam* nuncupavit: idque à Romulo inſtitutum ferunt, ut cum armis ſaltarent milites ſaltatione, quam bellicrepam dixit. Fuerunt & alij ludi Juventutis, quos Salinator Senenſi prelio vovit pro ſalute juventutis.

Ludi Miſcelli vocabantur, qui ad nullum certum genus Ludorum Scenicorum, ſive argumentum, ſive Scenę inſtrumentum & apparatum ſpectes, referri poſſent: & fuerunt ex varijs multiformibuſq; ludicris commixti.

Ludi Funebres & Gladiatorij originem vetuſtiſſimam habuerunt: quippe Æneas ad Pallantis, Achilles ante eum ad Patrocli rogum mactabat inferias cum ludis: unde etiam Gladiatorum mos, ſine dubio, enatus. Nam cum primùm captos ex hoſtibus jugularent, vitantes fœdi ſpectaculi crudelitatem captivos inter ſe commiſerunt, ut penes eoſdem eſſet & facinus & ſupplicium; quibuſque ſors & virtus dediſſet, ſupereſſent, alij placarent Manes puris manibus parentantium. Etiam malo ingenio ſervos mercati in exequijs immolabant. Primus Romanorum Junius Brutus dicitur in defuncti patris honorem dediſſe Romæ gladiatores. Dabantur & à Magiſtratibus, & à privatis perſonis, & cum certaminibus & cum fabulis. Gladiatores magno ſumptu emebant & educabant, quorum multi in arenâ cadebant, alij, petente populo, manumittebantur. Magno etiam pretio conducebant eorum Magiſtros, quos Laniſtas appellabant. Tandem à Theodorico Gothorum Rege univerſus uſus ſublatus: quid enim immanius, quam vitam dare hominibus, ut eam ipſi mutuis cædibus ab ſe auferant? Nefas erat cum gemitu vulnus accipere; ſanguinem ſuum alio quam hoſtilem animo ſpectare. Laniſta cum rude prodibat. Erat rudis baculus gladiatorius quo prima pugnæ rudimenta meditabantur, unde & nomen: eâ manumiſſi propter fortitudinem, cum libertate donabantur. Certaminis initio, poſtquam inter ſe rudibus batuiſſent, ferro nudi transigebant: feſſis aut victis alia manus ſubſtituebatur. Nero quadringentos Senatores, ſexcentos Equites, ad eam operam exhibuit. Domitianus etiam fœminarum

narum pugnas noctu edidit. Qui funebres ludos curabant, Designatores dicti. De Gladiatoribus integrum librum scripsit Lipsius, ubi fusè omnia ad eos spectantia habeamus.

Ludi qui *Exercitationis* causâ fiebant, erant Trojani ludi, sive Trojæ ludus, ludicrumque (omnibus enim his nominibus appellatur) de quo supra: & Castrenses ludi, quibus milites in castris & exercebantur & delectabantur: nimirum Pyrrhica, Saltatio, Decursio, &c. de quibus etiam supra quod satis sit, diximus.

F I N I S.

GRATIARUM ACTIO OB PROfligatam Hiſpanorum claſſem, quæ anno 1588. Eccleſiæ Dei in utroque Britanniæ Regno extremam vaſtitatem minata eſt. Auctore *M. Jo. Bello* ſeniore, fideli & pio verbi Divini in Civitate Glaſcuenſi quondam Præcone.

In opuſculum & opificem Ogdoaſtichon.

CArmina ſunt triplici lectu hæc digniſſima cauſâ,
Facta ſtupenda Dei quòd memoranda canant:
Ut tumidum in tumidis Hiſpanum ſtraverit undis
Spirantem cædes, perniciemq́ue ſacris.
Condideritq́ꝫ pius, ſacer Interpreſq́ue Tonantis,
Nectare qui verbi pavit ovile ſacri.
Denique materiæ carmen quòd congruat aptè,
Alta eſt materies, altiſonumq́ue melos.

J. A.

Cla-

Clariſſimo viro Roberto Bruſſio Edinburgenſis Eccleſiæ Paſtori.

LUx optata diu, vix expectata, piorum
Solamen, ſecli gloria rara tui:
Illuſtris proavis, pietate illuſtrior, ingens
Præſulis auguſto munere, cura Dei,
Accipe tincta licet nullo ſale carmina, tamis
Intento rebus ſi tibi forte vacat.
Auribus illa tuis non æquè digna videri
Poſſunt, ac animo res placet ipſa meo.
At tibi qui me jungit amor fore grata legenti
Spondet, & auſpiciis uberiora tuis.

Joannes Bellus.

ÆTernus mihi carmen erit Regnator Olympi,
Quem decorat multæ virtutis gloria, cujus
Olim venturi memorabunt facta nepotes:
Quippe tropæa novis cumulavit priſca, novamque
Materiem noſtris fuſo dedit hoſte Camœnis.
Ille ſuo fulcit nos robore, protegit alis,
Præſidio munit firmo, trepidantibus aſtat
Pervigil excubitor, rupeſque immota procellas
Componit belli horrendas, quo vindice tuti
Spernimus hoſtiles turmas, adverſaque caſtra.
Undique collectam magno molimine, faſtu,
Barbariem tumidus numeroſam armavit Iberus:
Eductaſque rates cœlo, ceu mœnia celſis
Turribus in nubes minitantia milite multo

Munyt incassum; tonitrúque imitantia aheni
Pondera stipavit gravidis immensa carinis.
Subsidiúmque viæ Cererem, laticésque Lyæos
Addidit, argentúmque ingens, nec plurima gaza
Defuit, extremis quam classe avexerat Indis.
His opibus frenis vastis dat puppibus Austros,
Nilque sibi invictum ratus, ipsa lacessere tentat.
Astra: & quos rerum Dominus sibi fœdere sancto
Junxit, Marte petit scelerato; ac dira minatur.
Quæ simulac Pater omnipotens immania cœpta
In solio residens cœli despexit ab arce;
Infremuit, magnóque irarum inoanduit æstu.
Ac primùm ciet in densas leviora phalanges
Prælia, nam subitò ventos spirare secundos,
Pacarique vetat pelagus, crebrisque procellis
Sublimes tundit proras, multúmque fatigat:
Ingeminant nimbi, nox circumfunditur atra,
Pallentésque diu jactantur gurgite vasto.
Ipsi se accingunt Euri, & velut agmine facto,
Hinc atque inde ruunt, rapidéque feruntur in hostem.
Ipsæ se glomerant nubes, ipsa æquora ponti
Cum fremitu horrisono simul indignata tumescunt:
Omnia certatim infandas à littore naves
Arcere optato cernas, atque arma movere.
Non tamen adversi cæcos absterruit ira
Numinis, insano juvat indulgere labori:
Stat semel undosum transmittere classibus æquor,
Et tandem extinctis iram satiare Britannis.
Hunc ubi rerum Opifex vidit perstare furorem,
Nec dum animos diræ genti cecidisse feroces,
Protinus instaurat Martem, & nova prælia tentat:
Jamque suis, quorum ferro populare penates

Millia

Millia tot nequicquam opibus confisa parabant,
Sufficit ingentes animos, virésque secundas;
Inque aciem prodit Ductor, formidine primùm
Cunctantes, dubióque docet bellare, noviſque
Artibus inſtructos, in libera exſuſcitat arma.
Continuò vibrata cavo ſparguntur abeno
Fulmina, collucent ignifreta, ferreus imber
Ingruit, & falſas latè cruor inficit undas,
Littoráque horrifico ſonitu concuſſa reſultant;
Inque polum piceo nigrantem turbine fumus
Volvitur, obtutumque intelo ruentibus aufert.
At nondum claſſis bello vis fracta nefandæ eſt,
Spem fovet, & lætum expectat veſana triumphum:
Cùm ſubitò nova ſecuris, inopinaque rerum
Objicitur facies, quæ mox fera pectora turbat.
Ecce etenim curſu, nullo rectore, citato
Puppes per tumidos portant incendia fluctus:
Indomituſque furens laxis Vulcanus habenis
In medium fertur, flammis lucentibus, agmen.
Nauticus extemplò ferit aurea ſidera clamor,
Amentes rapiuntque, ruúntque, incidere tortos
Dum certant funes: & ſæva per æquora triſtem
Maturare fugam celeri premit ocior Euro
Turbatos adverſa acies, duplicatque tumultum
Fervida, congeminantque tonitrua, fumat ubique
Pontus, crebreſcuntque faces, fragor horridus aures
Verberat armorum, totúſque remugit Olympus.
Cærulaque innumeris roſtris ſulcata debiſcunt:
Illibus antennæ validis reſonantque, tremúntque,
Trajectæque rates laterum compagibus imbrem
Accipiunt laxis, fundumque feruntur in imum.
Tu dextrâ, rerum Sator, armipotente cohortes

Fudiſti

Fudisti armatas, valido tu robore fastum
Hostilem citò perdomitum, fractúmque dedisti:
Tu decus immortale tibi, tu nomina victor
Æterna, & laudes peperisti Marte perennes.
Hæc secum immitis frustra jactabat Iberus.
Vis mihi nulla virûm potis est formidine pectus
Concutere, aut armis ingentia cœpta morari:
Imbelles toto volitantes æquore classes
Disjiciam, laceræ vada demergentur in ima,
Undas permensus vitreas, optata subibo
Ostia, subducam naves, & conscia junzam
Agmina, devotique soli lata æquora denso
Milite inundabo, facibus ferroque colonos
Insequar, infandam gentem meus hauriet ensis,
Succidetque omnem silvam: si credere quisquam
Mœnibus audebit sese, convulsa ruinis
Tota repentè dabunt aditus, mea sæviet ira
Ultrix in cunctos, pariter natúmque, patremque,
Consortemque tori charam mucrone coruscо
Alterum in alterius tepido mactabo cruore.
Sin qui reptat adhuc, aut matris ab ubere vagit
Pendulus, infanti detur superare tenello,
Fœdis ora notis compunctus sentiet olim
Servitij juga dura, trahétque miserrimus ægrè
Vitam, dicetúrque scelesto sanguine cretus.
Arva dehinc læta, & viduatas civibus urbes,
Prædamque in socios congestam largus opimam
Partiar, ac claræ virtuti debita pendam
Præmia victrici decoratus tempora lauro.
Hæc, tu magne Parens (quid enim te fallere possit?)
Auribus hausisti; calidâque incensus ab irâ es:
Protinus armâsti cœlum, terrasque, fretumque,

Ventos

Ventósque, & prærupta salo spumantia saxa,
Aëriaque manus nebularum, & lecta virorum
Robora, quæ simul intrepidè ac effusa ruebant,
Te Duce, & infestis domuerunt viribus hostes:
Qui modò sublimi feriebant vertice celsa
Sidera, momento detrusi in Tartara mœrent.
Non gazæ, non arma juvant, non mole carinæ
Immensæ, aut validi nautæ, canive Magistri.
Quas cura annorum latè vulgata per orbem
Multorum conflavit opes (mirabile dictu!)
Accisæ, subitò ingentem traxêre ruinam.
Quid tibi par, cœli Rex inclyte? quidve secundum
Orbis habet? solo qui torques omnia nutu:
Prostratósque premis pedibus, subigísque rebelles.
Te bellante, solum, totusque exterritus æther
Intremuit, magnóque furentia castra tumultu
Barbara, præcipiti cursu mox terga dedere.
Hi miseras teretí transfixi corpora ferro
Exhalant animas, hos vivos obruit unda
Absorbens crebro laceratum fulminis ictu
Navigium, dulcémque avidis dat piscibus escam.
Humanis quibus extingui non contigit armis,
Sævit in hos æstus pelagi, ventique frementes
Insurgunt, rapidóque in saxa sonantia torquent
Turbine, & immergunt undis. In littore passim
Apparent inhumata cadavera, stragibus æquor
Obtegitur; ponti quibus indulgentia terris
Finitimis adnare dedit, nova bella, novosque
Inveniunt hostes, iterum cæduntur acerbo
Funere: quos nondum mors abstulit, omnium egeni,
Omnibus ærumnis confecti ignota pererrant
Limina, vagantique orbi spectacula præbent.

Quod

Quod si quem quassata ratis per tela, per undas
Elapsum, ad patrias vix tandem deferet oras,
In luctu, lacrymis, ignominiâque perenni
Transigat infelix ævum: lucémque perosus
Felicem dicet qui vitam effudit in armis,
Fœda nec in sese jactari opprobria sensit.
Interea, Pater alme, tuos ex hoste receptos
Exhilaras, omnique procul formidine cunctis
Lætitiâ dulci perfusis pectora, laudes
Das celebrare tuas, & facta ingentia cantu
Solenni, ac festis adsidera ferre triumphis.
Hæc simulac rumor diffundet, Iberides ora
Unguibus, & sævis fœdabunt pectora pugnis,
Grandævus sua cœpta amens infausta tyrannus
Deflebit, mœsto resonabit regia planctu.
Hæc Pater insignis triplici diademate, fastu
Sacrilego sibi divinos qui poscit honores,
Audiet, & solio vittas exutus ab alto
Se dabit in cineres. Cornutáque turba dolori
Mugiet indulgens, celsas malesana tiaras
Abjiciet, largóque rigabit flumine vultus.
Quique occæcati mentes caligine fuscâ
Errorum his ducibus sese addixêre, ciebunt
Incassum fletus: & acerbam Numinis iram
Experti semel haud iterum se cominus hosti
Objicient tanto. Velsi dementia cæca
Præcipites aget, & rursus scelerata movebunt
In bella Eumenides, tu magni Conditor orbis
Immotus longæva manes per sæcla, furorem
Qui nutu effrænem compescs, telaque victis
Excutes dextris, & clades cladibus addes.
Quare agite ô tantis nuper virtute periclis

Numinis erepti; jam læti exolvite grates:
Damnati votis jam vota offerte ſupremo
Regi, jam meritos templis indicite honores.
Illi cuncta ſonent laudes, & carmina grato:
Lætitiam mentis concentu expromere lingua
Geſtiat; æternum cœtu celebrate frequenti
Rerum (nec pigeat ſemper meminiſſe) parentem.
Cùm belli ingrueret tempeſtas atra feróxque,
Viribus & numero ſummus terroribus hoſtis
Mortem intentaret pavidis, & vincula dura,
Suppliciter triſtes, & tunſi pectora palmis
Aſtra fatigâſtis precibus, lacrymiſque vocatus
Regnator cœli gemitu, duplicataque vota
Audijt, & trepidas ſolvit formidine mentes:
Munificâque manu cumulavit gaudia, gentis
Cladibus & damnis oculos animóſque ſuperbæ
Exatiare dedit: vobis extrema minati
Omnia, jam miſeris ſubmiſſi veſtra querelis
Auxilia implorant, gemmis & murice quondam
Inſignis nulli jam non miſerandus oberrat
Tegmine pannoſus vili, maciéque ſupremâ
Squalidus effœtos artus trahit. Ergo Parentis
Ætherij vobis agnoſcite numen amicum,
Quaque ipſi veſtris alacres ſpectatis in oris
Inclyta venturo miracula pandite ſeclo,
Acceptam memori teſtantes voce ſalutem.
Non ſors hæc vobis, non arma dedêre tropæa,
Non artes hominum, non vis; ſed dextera Regis
Æterni, quam diſjectos libravit in hoſtes.
Hunc unum grato plauſu, fremitúque ſecundo
Tollite in aſtra, uni præconia pangite læta:
Huîc uni decus, huîc parêre ſit una voluptas.

Ne

Ne si forte operum tantorum, & fœderis icti
Protinus oblitos, verâ pietate sepultâ,
Insanire juvet, desertus deserat hostis
Bellum instauranti malegratos, dignaque factis
Supplicia indignis sumat, flagrisque subactos
Proterat, aversámque neget clamantibus aurem.
Túque, ô turba altis jampridem immersa tenebris,
Lethiferisque animos addicta erroribus, ultrò
Ne pudeat tandem impuris absistere sacris:
Sat mentita diu es pietatem, pelle profundam
Noctem, splendentis placidum jubar aspice Solis.
Sat tenebris Erebóque datum; mox eripe cæcis
Te vinclis, juga confestim servilia collo
Excute, nonne vides ut nobis ænea turris
Est rerum Dominus, præsensque vocantibus astat?
Sublevat, & tutos alarum protegit umbrâ.
Nonne vides nobis infestos illius altâ
Prosterni dextrâ, retroque in victa referri
Agmina, perniciem quam nobis sæva parárunt?
Tandem animos subeat ritus quos finxit avitos
Prava superstitio Stygijs emissa lacunis
Restruere, excussoque gravis torpore veterni,
Spreta diu nimium divina capessere jussa,
Quosque jubent cultos oracula fallere cultus
Nescia: sin libeat sine fine odisse piorum
Gentem, & luminibus cæcis miranda tueri
Facta Dei, tætram noctem, tenebrasque secuta
Præfractè æternis meritò plectêre tenebris.
Quicquid ubique sinu patulus complectitur orbis,
Ætherium canat exultans celebretque Parentem,
Qui sibi dilectos ex arctis faucibus Orci
Eripuit, placidâque dedit, formidine pulsâ

Pace frui, ac operi cœpto faſtigia ſumma
Imponet tandem; populi votiſque vocatus
Nuſquam aberit, curas omnes, caſuſque levabit,
Inque ævum patrio nos complectetur amore.

Pro tollendo cordis callo carmen votivum.

O Utinam felix lux illuceſceret illa,
Qua Deus omnipotens mea ſaxea corda domaret,
Corda adamantæis ipſis certantia ſaxis:
Quæ tamen (ut perhibent) hircino ſanguine ponunt
Duritiem, calidóque recens de corpore fuſo,
Molliret ſic ille ſui cor ſanguine Nati,
Qui lacero ſacros fluxit crudeliter artus,
Funderet ut lacrymas, ut fundunt flumina fontes,
Et flueret rapido ceu cera liqueſcit ab igne:
Pelleret & furvas vultûs fulgore tenebras
Mentis, uti clarè poſſem delicta videre,
Viſaque deflere, & vitam vitare per omnem.
Haud tibi, Cunctipotens, res ardua, cœrula cœli,
Qui mare fluctiſonum, terram omniparámque creâſti
E nihilo, idque oris verbo citraque laborem:
Condita cuncta tuo verbo ſulciſque potenti.
Quod niſi Cœlituum faceres hominúmque repertor,
In nihilum rueret compages dædala mundi,

FINIS.

Quæ nos fugerunt hæc Lector corrigat æquus.

Pag. 5. vers. 22. *pro* quadriennium, *lege* quinquennium, *pro* quatuor, *l.* quinque, *v.* 23. *dele* exactum, p. 6. v. 15. finem, p. 32. v. 13. Lycæum, v. 15. Pane Lycæo, p. 70. v. 12. recognoſcendi turmas, p. 75. v. 22. incertam, p. 85. v. 8. jurarent, p. 97. v. 4. *poſt* Rex, *ponatur* comma, p. 100. v. 22. plebeios, p. 112. v. 6. latinis, p. 141. v. 3. muſculus, ib. v. 22. ſub vineâ militari, p. 147. v. 6. eas, p. 153. v. 7. unquam, p. 156. v. 4. prodiderunt, p. 158. v. 7. ſparſa ſunt, p. 159. v. 12. *poſt* proximũ, *l.* diem, p. 161. v. 10. inſidiarum, p. 166. v. 27. *pro* noſter, *l.* Rom. p. 169. v. 9. *pro* noſtros, *l.* Rom. p. 178. v. 21. inde, p. 196. v. 3. victrices, ib. v. 5. *pro* noſtros, *l.* Rom. p. 197. v. 15. pro ſuendo, *l.* Suendo, p. 210. v. 21. *pro* noſtra, *l.* Rom. p. 220. v. 21. cœlitus, p. 224. v. 25. beneficentia, penuria in nom. ib. v. 31. poſt herbi *adde* cùm, p. 229. v. 3. poſt ſuis, *adde* in, p. 231. v. 6. ſirdone, p. 232. v. 8. poſt diſcernit, l. acies pro Marte, p. 235. v. 29. Nunciato, p. 236. v. 20. pacti, p. 237. v. 25. pro eo, l. Fermelinodunum, p. 239. v. 6. audaci incœpto, p. 240. v. 11. nautico, p. 244. v. 7. ſuſpenſam, p. 245. v. 3. poſt etiam, *l.* mortis, p. 265. v. 12. ſecutæ, p. 267. v. 9. temporarium, p. 287. v. 14. Taurei, *l.* Taurij.

ROMA RESTITUTA,

SIVE

ANTIQUITATUM ROMANARUM COMPENDIUM ABSOLUTUM.

Ex optimis Authoribus in usum Studiosæ Juventutis collectum,

A

THOMA BELLO Philologo
Edinburg. Scoto.

Qui Romanorum res legunt, non unius populi, sed generis humani facta discunt. Flor. in Prolog.

Ubique membra, hic ipsum caput invenies Monarchiæ, Petrarch. Epist. 14. à Vergerio restitut.

GLASGUÆ,
Excudebat ROBERTUS SANDERS,
Urbis & Academiæ Typographus.

M, DC. LXXII.

UMI

CAP. VI.

De Lupercis.

Romulum cum fratre Remo nutriverat Lupa unde in imo monte Palatino locus ubi Romulum lupa nutriverat Lupercale dictus: unde Lupercalia sacrificia itidem appellantur, quoniam Luperci Lupercalia celebrantes. à Lupercali cursûs sui initium faciebant. Lupercalia sacrificia ad expiandos Manes fiebant. Mensis quo hæc sacra fiunt Februarius à februando. i. e. purgando dicitur, & Dies lupercaliorum februata. Euander ex Arcadiâ hoc solenne in Latium tulit, & instituit, ut nudi Juvenes Pana Lyceum venerantes per lusum atque lasciviam currerent: unde hæc sacra Lycea dicuntur à pane Lyceo numine Arcadico, quem Romani Junum vocant, & idem putatur esse cum Fauno. Romani in Lupercalibus canem immolant, quoniam naturaliter lupis canis adversatur: ob quod Romulus Lupæ nutrici gratias habere videtur. Luperci tergora Capris eripiunt, & succincti discurrunt circùm antiquum oppidum i e. Palatium: occurrentes corijs verberant: fœminæ ultrò obviam occurrunt conceptum & partum faciliorem sperantes.

CAP.

CAP. VII.

De Potitijs & Pinarijs.

Hercules, cæſo Geryone, victor in Erythiâ, quæ eſt Inſula oceani Hiſpani, abacto nitidarum boum armento, in Latium venit, & prope Tyberim loco herbido procubuit, ut læto pabulo reficeret boves. Cacus latronum princeps eximias boves duas caudis in ſpeluncam traxit. Hercules ſomno excitus, luſtrato grege, cum partem abeſſe numero ſenſiſſet, omnia circuit, averſa veſtigia comperit: confuſus novitate rei ex loco infeſto agere armentum cœpit: cum autem boves deſiderio relictarum mugijſſent, reddita fuit è ſpeluncâ vox quæ Herculem convertit: inventâ fraude Cacum plantâ ex antro ductum neci dedit. Concurſus trepidantium paſtorum advenam reum cædis faciunt apud Euandrum, qui miraculo literarum inter rudes artium homines eo loco tum regebat. Is intuens habitum formamque viri, rogat qui vir eſſet? ubi nomen, patrem, patriamque acceperat, quia ſic Carmenta mater ejus vaticinata fuerat, extemporalem aram Herculi erexit & juvencum indomitum mactavit. Inde ſervatum eſt, ut quotannis Romani juvencum indomitum Herculi immolent. Et Hercules epulum populo dedit: Sacrum fieri voluit a *Potitijs* & *Pinarijs*, quæ tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant. Fortè evenit, ut Potitij præſto eſſent, hiſque exta apponerentur: Pinarij, quia tardi fuêre, extis adeſis ad

cæteram venerunt dapem. Potitij ab Euandro edocti Antistites Sacri ejus diu fuerunt: postea cum interijssent, empti de publico servi officium exercuerunt. Ara ab Euandro erecta, cui Hercules decimas solvit, Maxima vocatur, & proxima est foro boario, ubi ex voto decimæ fiunt. Tradunt, *Qui velit dives fieri Herculi decimas solvat.* Hinc opes Marci Luculli factæ memorantur, & ipse Hercules thesaurorum Deus putatur.

CAP. VIII.

De Fratribus Arvalibus.

ACca Laurentia Nutrix Romuli duodecim suscepit Liberos, ex quibus cum unum extulisset, Romulus in demortui locum se dedit, & ita nutricem pientissimè consolatus est. Ab hoc numero duodenario duodecim arvorum Sacerdotes esse voluit, & se inter liberos Accæ Laurentiæ fratrem duodecimum appellavit. Fratres hi *Arvales* nominati sunt, quia sacra publica faciebant propterea ut fruges ferant arva: à ferendo igitur & arvis Fratres Arvales dicti sunt. Consueverat Acca Laur. pro agris semel in anno sacrificare, duodecim filijs suis sacrificio præsidentibus: quorum unus cùm esset mortuus, Romulus defuncti vicem subijt, quem ideo nutrix spiceâ coronâ vittâ albâ colligatâ pro religiosissimo insigni donavit: exinde duodecim fratrum Arvalium institutum obtinuit.

CAP.

CAP. IX.

De Auguribus & Haruſpicibus.

Augurandi ars antiquiſſima à Chaldæis ad Græcos, à Græcis ad Etruſcos, ab Etruſcis ad Latinos venit: & ipſe Romanorum pater Romulus Augur fuit, & ideo inſtituit, ut Magiſtratus augurijs confirmarentur; & poſteri non niſi augurio jubente res inchoabant. Augures nomen habent ab *Avibus & gerendo*; quia per eos avium geſtus educuntur: ſive ab avium garritu, unde eſt augurium. Poſt inſtitutum Augurum Collegium, primùm à tribus tribubus tres fuerunt Augures; inde quatuor creati: tandem, plebe per Tribunos id petente, quinque ex plebe Augures quatuor patricijs adjuncti fuêre, & ſiç numerus novem Augurum manſit. Augurum dignitatem non parum demonſtrat, quòd, cum cæteris fere omnibus Sacerdotibus, ſimul ac in judicium ducti ac damnati eſſent, alium ſubſtitui moris fuiſſet, Augures hac lege immunes eſſent. Dum enim viverent, licet maximorum criminum convicti fuiſſent, Sacerdotio tamen potiebantur, neque unquam privari poterant.

Auguriorum genera erant Quinque, ex quibus, auſpicandis rebus, continuandiſve, aut abrumpendis accommodata præſenſio prænotioque futurorum eventuum peti putabatur. Eorum primum à Cœlo, alterum ab avibus, tertium à pullis, quartum à quadrupedibus, quintum à Diris erat deſumptum.

1. Ex Cœlo tonitrua & fulmina auguria dabant.

2. Avium augurantium aliæ erant Oſcines, aliæ Præpetes. Oſcines aves dicebantur quæ ore canentes faciebant auſpicium: ut Corvus, Cornix, Noctua, &c. Præpetes quæ volatu auſpicium faciebant: & hæ quidem aut ſuperiora tenebant & Præpetes vocabantur; aut inferiora & Inferæ dicebantur. Præpetes autem ideò dicuntur, quia omnes aves priora petunt volantes. Erant etiam aliæ avium differentiæ: quædam enim vocabantur Siniſtræ, quæ ſinebant aliquid fieri; quædam funebres, quæ averſo omine impediebant aliquid fieri: & hæ aut Arculæ dicebantur ab arcendo, quòd arcerent vel vetarent; & Cliviæ, quod difficilia vocabant clivia: aut Remores, à remorando; aut Inebræ, aut Tenebræ, ab inhibendo & tenendo, quo nomine omne obſtaculum intelligebatur: aut Alteræ, cum ſupervenerunt quæ felici auſpicio vitium facerent: aut Volſgræ, quæ ſe vellendo malum auſpicium faciebant: aliæ Supervacaneæ erant, quæ ex ſummo cacumine vocem mittebant.

3. A Pullis auſpicia captabant Sacerdotes: auſpicia autem captabant à vario pullorum paſtu.

4. Ex Quadrupedibus Lupos, Vulpes, Capras, Aſinos, Arietes, Lepores, Muſtelas, Mures omina moviſſe & auſpicia, quæ Pedeſtria dicebantur, compertum eſt.

5. Dirarum nomine complector tum ea quæ in noſtris fiunt corporibus, aut ijſdem alioquin accidunt inſolitò; tum quæ in domibus, agris, itineribus quocunque modo præter rationem & morem eveniunt atque objiciuntur.

Harus

Haruſpices dicti a victimis in arâ aſpiciendis: quia poſtquam victima immolata eſt, inſpectis extis futura prædicunt: unde etiam Extiſpices appellati ſunt.

CAP. X.

De Veſtalibus Virginibus.

Veſtales dicebantur hæ, quod Veſtæ ſacra curarent, & ignem ejus cuſtodirent. Veſtalis cultûs originem, quemadmodum pleraque omnia, Numa Pomp. intulit: etſi initia ejus uſque adeò vetera ſunt, ut ex Trojanis ad Albanos, Æneâ duce, longè commigraverint: unde Virg. Æneid. 11.

Sic ait, & manibus vittas Veſtámque potentem,
Æternúmque adytis effert penetralibus ignem.

Deæ huic Veſtæ, quam terram eſſe eandem Deorum matrem volebant, perpetuò vigil ignis conſecrari ſolebat: ejus obſervationi ac cultui pleræque virgines è primoribus patrum electæ ſolebant præfici; quarum negligentiâ ſi forte ſanctus ignis reſtinctus eſſet, flagris à Pont. Max. cædi jubebantur. Inceſti vero crimine damnatam veſtalem vivam ſuffodi inſtitutum eſt: primæ virgines à Numa delectæ quatuor fuêre, nempe, Gegania, Berenia, Camilla, Tarpeia: duæ aliæ à S. Tullo additæ. Prima quæ capta fuit Amata traditur; ideo cum capitur virgo hoc nomen ei imponitur. Capitur à Pontifice non minor annis ſex, & non major decem, & quæ non ſit patrima nec matrima, néve linguâ aut ſenſu

aurium diminuta, aliáve corporis lave, neque filia ſervi, neque ejus qui domicilium in Italiâ non haberet. Caſtitas Veſtalibus terminata eſt in triginta annos: decem primis diſcit virgo myſteria ſacra, totidem miniſtrat, in reliquis docet: poſt 30. annos nubendi fit poteſtas.

CAP. XI.

De Flaminibus.

Flamines à filo dicti, quaſi Filamines: ſic enim Varro, Flamines, quòd Licio in capite velati ſemper erant, ac caput filo cinctum habebant, dicti ſunt. Horum ſinguli cognomina habebant ab illo Deo cui Sacra faciunt: ſed partim aperta, partim obſcura ſunt. Dialem & Martialem flaminem Romulus inſtituit, Numa Quirinalem addidit. Varro aſſerit Numam Pompilium Flamines ſingulis Dijs feciſſe, & ab ijs nomina dediſſe. Hinc reſp. hominibus in cœlum relatis Flamines decrevit. Deorum miniſtri Flaminei dicti, Miniſtræ Flaminulæ. Flamines non poterant niſi ſingulis Dijs attribui: ſed rerum omnium ſacrarum adminiſtri Camilli dicebantur. Tres prius dicti Flamines Dialis ſc. Martialis, & Quirinalis ex Patricijs creabantur, ideoque *Flamines Majores* dicti erant, quibus, proceſſu temporis, alij duodecim ex plebe additi ſunt, *Minores* appellati. Flamini ſine pileo domo egredi erat nefas.

CAP.

CAP. XII.

De Salijs Palatinis.

Salij à ſaliendo & ſaltando dicti: Salios duodecim Marti Gradivo legit Numa: hi in Comitijs quotannis verſicoloribus tunicis ornati per urbem tripudiant ſuccincti æneis balteis; togas fibulis nectunt quas Trabeas vocant; geſtant in capite pileos quos vocant apices; gladio accinguntur, dextrâ lanceam aut virgam geſtant, lævâ Thraciam peltam. Cœleſtia ſunt arma, *Ancile* vocant i. e. circumexciſum: id fertur cœlo delapſum in regiam Numæ anno octavo regni ejus. Dictis duodecim Salijs, alios duodecim addidit Servius Tullus. Hac autem occaſione primum inſtituti erant Salij: regnante Numa peſtis aut alia lues publica in Romanos graſſabatur, quæ nullis ſacrificijs aut ſacris oblationibus averti poterat: tunc temporis cœlo delapſum eſt Ancile cum hac voce, *Omnia Romæ ſalubria futura, quamdiu hoc Ancile tutum ſervari poterat:* Unde Mamurius artifex peritiſſimus, ex mandato Numæ, alia undecim Ancilia fecit adeò primo ſimilia, ut ab alio aliud dignoſci non potuerit. Illud hoc ille animo conatus eſt, ut ſi quis cœleſte illud Ancile ſuffurari voluerit, incaſſum moliretur, dum ex errore pro illo arriperet. Duodecim dictis Salijs Ancilia illa duodecim ſervanda tradebantur. Salij inter ſaltandum recenſebant & cantabant *Carmina ſaliaria* quæ in Deorum & hominum laudem compoſuiſſent: in his carminibus tum Deos

appellabant, tum viros multos præclaros: appellato Mamurio Anciliorum artifice carmina sua claudebant.

CAP. XIII.

De Fœcialibus & Patre patrato.

FOEciales dicti, quod fidei publicæ inter populos præerant: nam per hos fiebat ut justum conciperetur bellum. & ut fœdere fides pacis constitueretur. Eos instituisse creditur Numa cum indicendum esset bellum cum Fidenatibus. Hi mittebantur priusquam concipere tur bellum ad res repetendas: & si non impetrabant, bellum indicebant. Fœcialium unus, qui *Patrem patratum* faciebat, ex ipsis Fœcialibus electus sacris vestibus ornatus ad authores injuriarum procedebat: priusquam in urbem intraret, Janitorem vel alium qui obviam fuisset, alloquebatur quibusdam imprecationibus: inde in forum pergit, illic differit quâ causâ venerit, tempus ad consultandum dat triginta dierum: si per hos dies res infecta maneret. Dijs cœlestibus Manibusque invocatis, abit & ad Senatum refert, & ubi in Senatu quod justum piumque esset actum erat, Fœcialis bellum indicebat: Fœcialium sacra violare nefas erat; nam Fabius cum ea violasset, Urbs Roma à Gallis Senonibus eversa fuit. Dicuntur Fœciales à fœdere faciendo aut feriendo. *Pater patratus* erat, cui & pater & filij erant: & maximus habebatur. Patratus quasi perfectus & absolutus habitus est; & perfectior

ille

ille qui vivo patre pater eſſet factus: quare volebant Jurisjurandi & Pacis præſidem oportere ſimul prorſum & retrorſum videre, id vero maximè præſtare poſſe eum, qui & filium habeat de quo conſultet, & Patrem quicum deliberet. Patratum Pomp. Lætus vult dictum à patrando, i. e. ſanciendo fœdere. Patratus à Fœcialibus creabatur, & in fœdere ſanciendo, ut cæteri aderant, ſic ille ſolus præerat.

CAP. XIV.

De Pontificibus.

Pontifices ex Patribus legit Numa, & ex his Pontificem Max. cujus ſcitis omnia publica probataque ſacra ſubjecit, ut eſſet quò conſultum plebes veniret, & idem nec cœleſtes modo cæremonias, ſed & juſta funebria & prodigia quæ ſuſciperentur & curarentur, doceret. Defuncto Pont. Max. alius eligebatur non à populo, ſed ab ipſis Pontificibus. Pontifices à ponte & faciendo appellati ſunt: pontem enim Sublicium primùm fecerunt, & deinceps ſæpe reſtituerunt. Quare videntur à Numâ non Pontifices, ſed Sacerdotum principes nominati, & quando ſublicius pons factus fuit à ponte Pontifices appellati: & ideo ſacra ab ijs trans Tyberim ad pontem fiunt. Pontifices ab eo dictos ſcribunt quidam, quòd potentiâ ſacra perficiant. Pontifex nobis nunc eſt Præſul. A luxu quo in ſacris utebantur Pontifices dicta eſt *Cœna Pontificia*, i. e. lauta, affluens & opipara.

CAP.

CAP. XV.

De Rege Sacrificulo.

POstquam Romani jam liberi, extincto Regio nomine, Consules creârunt, necubi desiderium Regis esset propter quædam sacra publica quæ Reges faciebant, Regem sacrificulum constituerunt, & è Patribus elegerunt: id Sacerdotium Pontifici subjecêre, ne novæ libertati additus nomini honos officeret.

CAP. XVI.

De Sacerdotibus Cybeles, seu Gallis Matris Deûm.

GAlli Sacerdotes Cybeles matris Deûm sunt, & semimares, i. e. castrati: ab eo quòd Dea puerum Phrygem amavit Atyn, cui præcepisse dicitur ne concumberet; ille Sagaritidi Nymphæ coivit sub arbore. Cybele excisâ arbore ulta est: puer metu fere exanimatus aufugit ad Dindyma montem vicinum, & dolore amens, pudoreque admissi facinoris, virilitatem sibi amputavit. Hac ratione facti Dea memor, per ejusmodi homines castratos sibi ministrari perpetuò voluit. Galli dicti sunt à Gallo flumine Phrygiæ. Rhea nominatur Cybele à Cybelo, qui est pars montis Dindymi: appellatur etiam Pessinuntia, à monte Pessino, ut & Berecynthia à monte Berecyntho, quia

quia utrobique colebatur. Princeps Sacerdotum ejus Archigallus dictus eſt.

CAP. XVII.

De Duumviris, Decemviris & Quindecemviris Sacrorum.

Duumviri à Tarq. Superbo inſtituti fuerunt, qui ſoli inſpicerent libros Sibyllinos. Deinde cùm plebs creari ex ſuis inſtaret, ex plebeijs & patricijs creati erant decem, & inde quindecim qui libros inſpicerent: his aliquando corrigendorum Faſtorum cura data fuit: hi Februarium, qui ultimus erat, proximè poſt Januarium poſuerunt.

CAP. XVIII.

De Sibyllis.

Sibyllarum vaticinia verſuſque tam antiquos eſſe conſtat, ut ex Sibyllæ Delphicæ operibus Homerus multa operi ſuo inſeruiſſe dicatur.

De Sibyllarum numero variant authorum opiniones. Harum tamen decem vaticinijs claruerunt. Prima appellabatur Perſica, 2. Libyca, 3. Delphica, 4. Cumæa, 5. Erythræa, 6. Samia, 7. Cumana, 8. Helleſpontica, 9. Phrygia, 10. Tyburtina. JESUM CHRISTUM incarnandum omnes præcinuerunt. Locus ubi aſſervabantur eorum libri erat in Capitolio infra terram in arcâ lapi-

lapideâ, ubi ad incendium uſque Capitolij ſuperſtites manſerunt: quo demum tempore & ipſi incendio periêrunt. Nullam rem, ne ſacra quidem, Romani tam diligenter ac Sibyllina oracula cuſtodiebant. Poſt Capitolij tamen incendium pleræque prophetiæ iſtæ innotuerunt, partim traditione, partim exemplaribus alijs ex alijs gentibus allatis. Tantæ certitudinis erant omnia illarum vaticinia, ut rem maximè certam proverbialiter *Sibyllæ folium* appellemus: unde Poëta,

——— *folium recitare Sibyllæ.*

Solebat Sibylla Cumæa teſte *Virg. 3. Æneid.* oracula ſua folijs deſcripta temerè in limine antri congerere, quæ ſic ſpargebant venti, ut in ordinem redigi non poſſent: unde *Sibyllæ folia colligere* eſt rem arduam & impoſſibilem tentare. *Sibylla* nomen proprium non eſt, ſed appellativum ab officio inditum, quo nomine omnes fœminæ vates à veteribus nuncupatæ ſunt. Sibylla dicta eſt quaſi Σιοβόλα à Σιὸς æolicè Θεὸς & βυλὴ, i. e. Deus & conſilium; quia conſilium Dei hominibus annunciârunt.

CAP. XIX.

De Epulonibus.

VEteres Pontifices (ut ait Cicero) propter multitudinem ſacrificiorum tres Epulones voluerunt, ut ludorum epulare ſacrificium facerent. Id Sacerdotium antiquum fuiſſe conſtat, ſed de ejus ætate non ſic conſtat. Numerus auctus fuit, duo additi, & quinque fuêre

fuêre Epulones: & postea theatralium ludorum ac Circensium ambitione, septem fuisse leguntur.

CAP. XX.

De Titijs Sodalibus.

Sodales Titij Sacerdotes extra urbem habitabant, & in tugurijs certa auguria servabant, quoniam deputati à Pontificibus erant. Titij appellati erant ab avibus Titijs quas in augurijs observabant. Sic de Sacerdotibus.

CAP. XXI.

De Rom. Sacrificijs & sacrificandi ritu.

Sacrificium dicebatur quicquid super altare Dijs adolebatur aut offerebatur. Sacrificium nunc *Victima* dictum, aut ab hostibus victis, ut placet Ovidio; aut, quia victa ad aras stabat; nunc *Hostia* ab hostiendo, i. e. feriendo: adstabant enim ministri *Popæ* dicti qui Hostiam hostiebant, i. e. securi feriebant.

Hostiæ erant vel Præcidaneæ, vel Succidaneæ, quasi Præcedaneæ & Succedaneæ. Victimæ ante solenne aliquod sacrificium oblatæ Præcidaneæ dicebantur: quæ si quibus augurijs minùs auspicatæ compertæ erant, tum secundam offerebant Succidaneam appellatam. Unde Plaut. *Meum tergum tuæ stultitiæ subdes Succidaneum*: i. e. faxis ego tuo loco luam stultitiam tuam.

Sacris

Sacrificandi Ritus hujuſmodi fuit. Sacerdos, aliquot ante factum aliquod Sacrificium dies, totum lavare corpus, præcipue cum pedibus manus ſolebat; quæ ſi minùs laviſſet Sacrificium pollutum cenſebatur! unde proverbialiter, *Illotis pedibus & manibus ad rem aliquam accedere*, eſt ſine debitâ reverentiâ eam tentare. Prætereà toro & cibis quibuſdam Sacerdoti ante ſacrificium abſtinendum erat. Inter ſacrificandum aut ipſe, aut miniſter illi præiens, & virgulam Commentaculum dictam gerens, populum his appellavit verbis, *Hoc age*. Quibus ſic peractis, Sacerdos, poſitis ſuper altare manibus, quædam Jano & Veſtæ vota faciebat; quippe ſine quibus ad alium quemvis Deum Romani nullum fore aditum putabant. Votis ſic peractis, pecudis mactandæ capiti frugis aliquantulum, cum libo ex farina & ſale facto, Latinè *Mola* dicto, imponebant. Erat autem Mola far toſtum ſale aſperſum: unde Molare, & Immolare, i. e. ſacrificare. Poſt hæc Augur ex calice ligneo qui Simpolum ſive Simpulum dictus eſt vinum bibebat. Calix iſte poſtea ad totum populum circumferebatur, ut exinde libarent ſinguli i. e. leviter guſtarent: unde ſacrificare *Libare* dicitur. Hoc poſtquam ſinguli libâſſent, quod vini & thuris reliquum erat pecudis capiti, media inter cornua, infundebatur, quodam altâ voce clamante *Macta eſt Hoſtia*, i. e. magis aucta & magis grata Dijs: quomodo Virg.

Macte puer virtute nova, ſic itur ad aſtra.

Unde etiam *mactare* eſt ſacrificare. Hoſtiam adhunc modum mactabant: Sacerdos primùm pilos aliquot pecudis media inter cornua expilabat, &

eos

eos in ignem mittebat *prima libamina* appellans: facie in Orientem verſâ, miniſtros, quos Popas nominatos diximus, pecudem ferire jubebat, poſtquam ipſe longum & curvum cultrum per dorſum ejus duxiſſet. Adſtantium alij vaſis idoneis ſanguinem excipiebant, corium alij excoriabant, alij lavabant. Exinde Augur aut Sacerdos aliquis exta inſpiciebat, & ea cultro Seceſpitâ à ſecando dictâ vertebat & volvebat; erat enim nefas ea manu attrectare, ne, ſi pollutum forte fuiſſet ſacrificium, manus ei periſſet. His ſic peractis, Popæ ſingulas ex ſingulis extis portiones excidentes, eaſque farre involventes qualis ad Sacerdotem mittebant: Sacerdos patinâ ſive diſco qui Lanx dicta eſt, impoſitas altari inferebat & adurebat: & hoc propriè erat litare ſive adolere, i. e. ſatisfacere, & ſacrificium Dijs debitum peragere. Poſtquam oblata Dijs portio adurebatur, populus omnis ad commune convivium ſe conferebat. Ubi in Deorum laudes inter edendum carmina canebant, & pſallentes cymbalis circum altaria ſaltabant; ſignificantes exinde nullam corporis partem non debere in Deorum cultu eſſe exercitam. Ante peractas has univerſas Cæremonias nemini convivium hoc vel guſtare fas erat: unde proverbialiter, *Sacra haud immolata devorare*, eſt cibum haud benedictum rapidè deglutire. Romanis Juge Sacrum fuit ignis Veſtalis: Sacrificium verò Juge ſive quotidianum non reperimus. Sic de Rebus Sacris Rom. dictum eſto.

CAP.

CAP. XXII.

Appendix ad Lib. II. de Christiano Sacrorum Rom. usu.

NE quis miretur forte, quorsum Christianus quisquam in enarrandis Romanorum Sacris, dicam? An horrendis idolomanijs? tantopere laboraret: haud ab re futurum putem, hujus enarrationis usum in Christianâ religione illustrandâ, exornandâ, & confirmandâ satis luculentum, sequentibus his Consectarijs demonstrare.

Consectarium primum. Hinc patet clarissimè, & constat liquidissimè maximum Religionis omnis firmamentum & fundamentum solidum *Deum esse*. Nulla enim gens tam barbara, nulla natio tam effera ta, nullus tam incultus & agrestis populus, qui suos non agnoscat Deos, sua quæ colat Numina non habeat. Imò ipsa hominum monstra perditissima, quoties cœcis animi stimulis & fœdis Conscientiæ suæ vulneribus agitantur, vapulant, & conficiuntur, *Quod nescire cupiunt subinde sentiscunt*.

Consect. 2. Non potest à quovis Ethnico pro absurdo nobis objici personarum unius veri Dei nostri Trinitas. Nos enim distinctionem solùm, eamque personalem tantùm, trium in unitissima Deitate personarum docemus: verùm illi divisionem, eamque essentialem naturarum, multos Deos, & multa Deorum agmina essingunt. Optimè cum unitate constat *multitudo distincta* quam *divisa* tollit, &

& dat pessum. Ethnici multos ponentes, omnem tollunt Deum. Nos unum verum Deum credentes, tres tuemur Personas distinctas, non divisas, *aliar*, non *aliud* à se invicem.

Consect. 3. Ex eo quod illi suos singulis fere rebus præfecerint Deos, manifesta est divina omnibus rebus præsidens Providentia, & ea vis cœlestis, quam tamopere prædicavit Cicero pro Milone, ijs & eo circiter verbis *ea ea vis est, Judices*, &c.

Consect. 4. Exinde continuò elucent perfectiones Dei absolutæ cum immensâ virtute & omnipotentiâ quæ sola omnibus sufficiat, quam illi, ineptè partitis Deorum opetis, vel inscij nobis indigitârunt.

Consect. 5. Hinc etiam manifestum est, huic rerum omnium Præsidi Deo summum cum debita pietate cultum esse ab omnibus præstandum & solvendum. Id nos disertè docent Romanorum Arç, Luci, Templa, Fana, Ædiculę, Orationes, Sacrificia, Supplicationes, Ritus, Cæremoniæ sacræ, & id genus cætera pietatis officia, instrumenta, & indicia, tantâ Quiritium cura, tanta Civium frequentia celebrata.

Consect. 6. Vera & rectè instituta religio: 1. Authorem solum vendicat Deum: 2. Vindices & custodes Reges, rerumque potitos principes, populorum præsides: 3. Ministros autem & Curiones vult Sacerdotes, *i. e.* certos ad id institutos viros idoneos, qui Sacris jugiter incumbant, eaque ex officio tractent & faciant. Primum docemur exemplo Numæ Regis inter suos religiosissimi, qui monitu Deæ Ægeriæ totam religionem constituit, Secundum

docemur Regum omnium, Conſulum, & Imperatorum exemplo, qui aliquam virtutis ſpeciem præ ſe tulerunt. Tertium nos docent tot ſuprà enumerati Sacerdotum ordines.

Conſect. 7. Rectè inſtitutum Dei cultum quovis modo, ſeu miſcendo temerare & polluere, ſeu minuendo labefactare & convellere, ſeu oppugnando everſum & abrogatum ire, nobis religio eſſe debet. Nam Pompilius Rom. Rex religioſiſſimus, in Pontificibus creandis, id curavit inprimis, *Ne jus Divinum, negligendo patrios ritus peregrinóſque adſciſcendo, turbaretur.* Et Deum acerrimum violatæ religionis vindicem diſertè teſtatur Cicero pro Milone: *Ille aliquando oculos ad ſacrilegos puniendos aperiet: ille quamvis ſeras, juſtas tamen & debitas pœnas ab ijs expetet.*

Conſect. 8. Quoties de Dijs per ſacrificia placandis quidquam audimus, exinde monemur: 1. De labe & reatu noſtro. 2. De ira Dei ſceleris & peccati omnis vindice. 3. De neceſſaria ſatisfactione, redemptione, & expiatione irato Numini pro nobis facienda: eſt autem ea unicè *Redemptio parta per ſanguinem Jeſu Chriſti, qui factus eſt propitiatio pro peccatis noſtris.* 4. De rara miſerantis Dei clementia, qua pronus eſt ad peccatores profugos propter factam propitiationem in gratiam recipiendos.

Conſect. 9. Ex tota Religionis Romanæ mole & machina videre eſt, quàm, in ſacris præſertim, humanum ſit labi, errare, impingere & à Religione ad ſuperſtitionem & horrendam Idolomaniam declinare.

Conſect. 10. Hinc denique videre eſt, pleroſque veteris

veteris Romæ errores à recentioribus Romanis, Pontificijs puta, uſurpatos, repetitos, & novis artibus fucatos atque interpolatos eſſe. Horum nos deliriorum pauca paucis perſtringemus.

1, Quod nos Polytheiſmi arceſſere haud veremur, eſt impia Sanctorum Apotheoſis, quos illi non penè, ſed penitus ad religionem & memóriam conſecrare audent quibus Templa, dies Feſtos, Miſſas, ſupplicationes & ſimilia Religionis & cultûs officia, inſtrumenta, & indicia permittunt.

2. Primo adfine & antecedaneum eſt, quod ſuperbis meritorum, proh pudor! honoribus mortales ad cœlum evehant, & Dijs miſceant atque inſerant.

3. Prioribus non abſimile, eſt, quòd, pro varijs Numinum ſuorum differentijs, varias cultuum *Latriæ, Duliæ, Hyperduliæ*, differentias procudant.

4. Legendas & Traditiones Pontificias Romanis fabulis ne hilo quidem meliores quis puer non videat? Non aqua aquæ, non lacte lacti ſimilius eſt.

5. Tremenda Miſſæ myſteria, ineptas cæremonias, & ritus ludicros quis non Saturni, Veſtæ, Cereris, aut Cybeles Deûm matris ſacra putaret? Imò apertè demonſtravit Doctiſſimus Caſaubonus pene univerſa Miſſæ myſteria eſſe ex Ethnicis Numæ Pomp. inſtitutis mutuata & tranſlata. Et quis geſticulantes Miſſidicos non vel Romuli Lupercos putet, vel Martis Salios, vel Deorum Flamines infulatos, vel bibulos & voraces Herculis potitios qui plebi Pinariæ totum prærípiunt ſacrificium? Quis Eremitas & alios id genus Monachos ſeorſum degentes

non Titios Sodales diceret Auguria extra urbem captantes? Quis Sacerdotes cœlibes non matris Deûm Gallos dixerit, & Capones ſemimares? Sed Gallos rectius appellandos monent ex ijs ſæpe prognati pulli haud pauci.

6. Execrandæ Satisfactiones, Miſſæ animarum, & ſi quæ ſunt ejus farinæ alia, re tenus ſunt ipſiſſimæ Romanorum Luſtrationes & Inferiæ. Exorciſmos autem, configurationes, reliquias, amuleta, luſtrationes & ejuſmodi, non ſacras Religiones dixeris, ſed execranda veneficia, quæ Plutonem, non Pompilium authorem referant.

7. Tam operoſam Cæremoniarum molem, tot diverſos Clericorum ordines, tam prolixas Sacerdotum tabulas, ipſiſſima Numæ Pomp. inſtituta putaveris.

8. Quid quòd perditus ille Sacrificulus Papa, Sanctiſſimus (ſi Dijs placet) Pontificiorum pater, ipſiſſimus re tenus & nomine, Romanorum Pontifex Maximus eſt? Cujus ſcitis omnia ſubjecta ſunt, cujus dicta omnes ſic audiunt, ut nemo contrà vel mutire audeat; cujus imperio cedunt Reges Auguſtiſſimi, Principes celeberrimi, rerum publicarum Præſides clariſſimi, quibus, præter inanem titulum nihil reliquit integrum, *Ne novæ ejus libertati additus nomini honos officeret*: quibus verbis Pomponius Lætus Regem Sacrificulum Rom. Pontifici Maximo ſubjectum narrat.

Nos verò iſta legentes deploremus ingentem humanæ naturæ cœcitatem, qualis ea ſit, niſi à Spiritu ſancto & Dei verbo illuminetur: atque Deo gratias agamus, quod tantis ac pluſquam Cimmerijs tenebris

tenebris clementer nos eripuerit, nobiſque in S. S. verbo ſui veram cognitionem revelarit.

LIBER III.

De Rebus Civilibus Rom.

CAP. I.

Romanorum Res Civiles vel Publicæ ſunt, vel Privatæ. Res Civiles publicæ ſunt, 1. Politia: 2. Comitia: 3. Magiſtratus: Nam Leges Rom. ad Patronorum noſtrorum I. C. Provinciam pertinentes nos ijs miſſas facimus. De ijs conſulat Philologus Ulrici Zaſij Catalogum Legum Antiquarum: Ludovici Charondæ Annot. in Leges XII. Tabular. & ejuſdem notas in Ulpiani Titulos. Res Civiles magis privatæ ſunt, 1. Rom. Veſtes: 2. Menſæ & Convivia: 3. Nuptiæ: 4. Exequiæ.

CAP. II.

De Politia Rom.

TRes Politiæ ſpecies à pleriſque recenſentur: Regnum ſive Monarchia, Ariſtocratia, & Democratia: quarum ſingulis contrariæ ſunt oppoſitæ. Monarchiæ

Tyrannis, Ariſtocratæ Oligarchia, Democratiæ Ochlocratia & Anarchia.

Regnum eſt imperium unius ad communem utilitatem ſpectans. Polybius diſtinguit inter Regnum & Monarchiam ita, ut Monarchia dicatur, ſi quis robore corporis & animi viribus præſtans ſibi ipſi imperium, & principatum alicujus populi ſumat & attineat ſine voluntario populi conſenſu; Regnum verò cum voluntario ſubditorum conſenſu imperium & principatus uni alicui conceditur: Regnum ex Monarchiâ oritur, & hæc illo eſt prior; ſic Polybius.

Tyrannis, Monarchiæ oppoſita ejuſq; aberratio, eſt imperium unius ad ſuam ipſius utilitatem ſpectans. Qui hujuſmodi imperium tenet Tyrannus dicitur, ducto nomine, ut quibuſdam placet, à Tyrrhenis, quod ij latrocinijs quondam inſignes fuerunt: vel à Græcis, quibus quicunque in civitate, quæ libera eſſe ſoleret, dominabatur, Tyrannus appellabatur, non Rex. Tyranni nomen olim & bonis Regibus ob fortitudinem conceſſum: poſteà verti cœpit, eumque notavit qui nullam legibus & juri reverentiam haberet, ſed pro ſuo libito omnia ageret, & in immeritos contra jus faſque ſæviret.

Ariſtocratia eſt imperium paucorum ad communem utilitatem ſpectans. Ac dicitur Ariſtocratia, vel quia optimè imperant (Latinis Optimatum imperium) vel quia ad optimum publicum ſpectantes imperant.

Oligarchia eſt imperium ad utilitatem paucorum, ſcilicet divitum, ſpectans.

Demo-

Democratia est imperium populi ad communem utilitatem spectans.

Ochlocratia est, cum vulgus authoritatem suam confert ad augendam potentiam tenuiorum civium contra optimates.

Anarchia, omni in genere politiæ contraria, est, in quâ nemo præest alijs, nec quisquam alteri tanquam legitimo Magistratui obtemperat, sed quilibet facit quod sibi rectum videtur aut lubet.

Hæc Politiæ genera omnia Resp. Rom. experta est. Monarchia fuit sub Regibus, Dictatoribus, Imperatoribus. Hæc in Tyrannidem versa est sub Tarquinio Superbo Rege, Dictatore Syllâ, Imperatoribus Tiberio, Nerone, Caligulâ, & alijs. Aristocratia fuit sub Consulibus, Tribunis Militaribus consulari potestate, & Decemviris legibus scribendis creatis. Oligarchia fuit aliquot annis ante secessionem plebis in montem sacrum tertio Decemvirorum anno, & sub Imperio Triumvirorum Reip. constituendæ. Democratia, Tribunis pleb. in Remp. inductis, quamdiu illi intra metas sese continuerunt: quando verò contra Patricios & Majores Magistratus tumultuati sunt & seditiones excitarunt, Ochlocratia effecta fuit. Ab Anno U. C. 376. impeditis per totum quinquennium; ut Liv. vel quadriennium, ut malunt alij. Magistratuum Curulium comitijs, & à Tribunis pleb. Rep. administratâ, Anarchia fuit.

CAP. III.

De Comitijs Rom.

Comitia, à comeundo dicta, fuerunt conventus populi ad ferendum de re aliqua suffragium. Inter Concilia & Comitia illud est discriminis, quod Comitia dicta sunt, quando universus populus conveniret; Concilia autem, quando pars tantùm ejus aliqua congregata esset: promiscuè tamen aliquando ab Authoribus pro eodem usurpantur. Non omnes populi conventus Comitia dicta fuerunt, sed ij tantum qui ferendorum de re aliquâ suffragiorum causâ haberentur. Quando verò Religionis, vel ludorum, vel censûs gratia universus populus, uti sæpè fiebat, conveniret, Comitia non fuerunt. Erant primùm omnia Comitia *Calata* dicta, à Græco verbo καλῶ, i. e. voco: unde Latinum *calo* rude, vetustum & obsoletum verbum. Comitiorum sic propriè dictorum genera fuerunt tria, *Curiata*, *Centuriata*, & *Tributa*.

CAP. IV.

De Comitijs Curiatis.

FUerunt Comitia Curiata, in quibus populus curiatim suffragium dicebat, i. e. in quibus populi per Curias divisi sententia rogabatur, ut, quod plures Curiæ statuissent, id jussum

jussum populi esse diceretur. Comitia Curiata sunt à Curijs, de quibus suprà.

In Comitijs Curiatis, quando nondum Centuriata, nec Tributa fuerunt, omnia quæ ad Remp. pertinuerunt peracta sunt. Reges & alij Magistratus in ijs creati: leges omnes quæ ad illud usque tempus latæ sunt, & judicia peracta: ita ut omnia quæ populi suffragijs fiunt non nisi in Comitijs Curiatis fierent.

Potestatem convocandi & habendi Comitia Curiata habuerant primùm Reges, penes quos summa omnium rerum potestas fuit. Post exactos Reges, Magistratibus quibusdam Patricijs, Consulibus, Prætoribus, Dictatoribus, Interregibus, & Pontificibus etiam id jus fuit.

Qui in his Comitijs suffragium tulerunt erant Cives Romani, & quidem ij tantum qui in Curias descripti erant: nec omnes qui in Curias descripti erant cives, sed ij tantùm qui in urbe habitarent; qui verò extra urbem domicilia habuerunt, in Curias descripti non sunt: inter quos quid fuerit discriminis, sic habemus. Omnes cives qui in urbe domicilia haberent, in Curias & Tribus describebantur. Postquam crescente Rep. multis vicinis populis devictis jus civitatis communicaretur, describebantur illi in Tribus, & Cives Romani erant. Quamdiu autem extra urbem viverent in Curias non referebantur, sed sua sacra patria retinebant: qui autem ex Colonijs, aut Municipijs, vel etiam Provincijs Romam migrabant, ij cum in Curias describebantur, patria sua sacra relinquere cogebantur, & ea recipere quæ ejus Curiæ in quâ describeban-

bebantur propria essent. Illi ergo, quibus in urbe erat domicilium, jus suffragij in Comitijs Curiatis habebant, reliqui non item.

Comitia Curiata non fere poterant auspicatò fieri nisi intra Pomœrium, idque in foro, adeoque in Comitio. Fuit Comitium, locus quò populus Comitijs Curiatis conveniret: erat foro conjunctum, imò pars fori: multis annis tecto caruit, & propterea sæpe Comitia indicta, ob tempestatem ingruentem, peragi non potuerant, sed dissoluta fuerunt. Longo autem tempore post, ubi Hannibal in Italiam venit, tectum illi impositum fuit, quod postea à Cæsare restauratum. Plurimæ statuæ in hac fori parte fuerant; item Rostra quæ L. Furio Camillo, & Cn. Mænio Cos. ex rostris navium Antiatium condita fuerant: unde Templum illud *Rostra* appellabatur, à suggesto ex ijs rostris in foro exstructo.

Comitia Curiata non diebus quibusvis, sed Comitialibus sunt habita, nec recto aliquo tempore, sed quando postulabat Reip. necessitas.

Modus habendi Comitia Curiata fuit hujusmodi. Primùm edicebantur ab aliquo eorum Magistratuum quibus id jus fuisse paulò antè diximus. Convocabatur deinde populus per triginta Lictores. Habebantur etiam auspicatò, ita ut obnunciationi parendum esset, si de cœlo observatum esset auspicium. Obnunciabant autem Augures, quoties signa adversa nunciabant. Post facta auspicia, rogatio de quâ Curiæ suffragium laturæ erant, publicè recitabatur: quæ ubi recitata erat, Præses Comitiorum Curias in suffragium mittebat, his verbis: *Si ita vobis videtur, Quirites, discedite in Curias & suffragium inite.*

Si

Si vero Rogatio non videbatur è re populi, Tribuni pleb. intercedebant, utentes ſolenni verbo *veto*, vel *vetamus*: quod cum fieret, non licebat Curijs ſuffragium ferre, ſed Comitia vel diſſolvebantur, vel in alium diem differebantur. Nemine autem Tribunorum intercedente, diſcedebat populus in Curias, & de Rogatione conſultabat. Poſt, ſingulę Curiæ una poſt alteram ſorte vocatæ exibant & ſuffragium ferebant: & ea quidem quæ prima, exiêrat *Principium* dicebatur. Quod autem plures ex 30. Curijs juſſerant, id ratum habebatur. Atque ſi primùm vocatæ conſentirent, ſtatim atque ſexdecim ex illis ſuffragium dixerant, finis fiebat Comitijs: quia tum certum eſſet à pluribus id juſſum eſſe quod ſexdecim juſſiſſent: ſin diſſentirent, eouſque vocabantur dum ſexdecim conſenſiſſent. Obſervabatur & hoc, ut Curia primò ad ſuffragium ferendum ſorte vocata eſſet boni ominis: ſi contrarium acciderat, Comitia in alium diem proferebantur. Tandem quod pluribus Curijs viſum eſſet, id ad Patres referebatur, ut ab ijs confirmaretur: qui tamen mos non ſemper fuit retentus, ſed poſterioribus temporibus mutatus, ita ut Patrum ſententiam Curiæ confirmaverint.

Suffragia, & in his Comitijs, & in alijs, ab initio ſemper uſitata, fuerunt vocalia uſque ad legem illam Tabellariam à Gabinio Tribuno pleb. latam, quâ cautum erat, ut in Comitijs quibus Magiſtratus crearentur, populus non voce, ſed tabellâ ſuffragium ferret. Ita ab omni parte liberum judicium ſuum in Magiſtratibus creandis populus habebat. Secuti hanc legem ſunt & alij, quibus cautum, ut

non

non ſolùm in Magiſtratibus creandis, ſed in judicijs populi, in legibus jubendis & vetandis, item in judicio perduellionis tabulæ uſurparentur. Leges in Comitijs ferendas oportebat Trinundino antè proponi quàm Comitia haberentur.

CAP. V.

De Comitijs Centuriatis.

SIcut Curiata Comitia à Curijs, ita Centuriata à Centurijs dicta ſunt. De Centurijs ſuprà ſatis diximus in ſextâ Pop. Rom. diviſione. Erant igitur Centuriata Comitia, in quibus populus per claſſium Centurias diviſus ſuffragium ferebat, ita ut ſuffragia colligerentur centuriatim, & quod plures Centuriæ juſſiſſent, id ratum haberetur.

Solebant his Comitijs Magiſtratus creari, leges ferri, bellum indici, judicium peragi.

Jus horum Comitiorum habendorum fuit penes Magiſtratus majores tantùm, ut Conſules, Cenſores, Dictatores, Interreges, Tribunos Mil. conſulari poteſtate, & Decemviros legibus ſcribendis In ijs ſuffragium tulerunt Cives Romani, qui in Centurias deſcripti erant, quique jus ſuffragij habebant, non tantùm qui in urbe Româ, ſed etiam qui extra urbem in Italiâ habitabant, civitate tamen cum jure ſuffragij donati erant. Non enim omnes Itali pari jure civitatem adepti ſunt: Sed alij cum jure ſuffragij, alij ſine jure ſuffragij: qui igitur civitate cum jure ſuffragij donati erant, etiamſi in urbe non habitabant, jus ſuffragij habebant. Neque omnes etiam

Cives

Cives qui in urbe habitabant jus ſuffragij in Comitijs Centuriatis habebant: ut illi qui à Cenſoribus ignominiæ cauſâ notati in Ceritum tabulas relati ſunt, & Ærarij facti.

In Comitijs Magiſtratuum adfuerunt Candidati, i. e. illi qui nova officia, novos magiſtratus ambiebant, ſic dicti, quia candidis togis indui ſolebant. In genere autem omnibus interfuêre Comitijs Diribitores, Rogatores, Cuſtodes & Præcones.

Centuriata Comitia haberi oportebat in loco inaugurato extra Pomœrium. Locus autem Cent. Comitijs deſtinatus erat Campus Martius: de quo mox.

Nulla Comitia, adeoque nec Centuriata, niſi diebus Comitialibus, haberi poterant.

Comitia hæc Centuriata ex authoritate Senatûs fieri oportebat: hoc enim diſcrimen inter Centuriata, Curiata, & Tributa Comitia, præter alia, fuit: quòd Tributis non opus eſſet authoritate Senatûs, in reliquis vel maximè neceſſe eam accedere: ac primis quidem temporibus, poſt habita Comitia, Patres auctores fiebant, h. e. ea quæ populus ſuis ſuffragijs juſſiſſet, confirmabant: Poſteà verò id jus Senatui ademptum eſt, & inſtitutum, ut antequam Comitia haberentur, in incertum Comitiorum eventum patres authores fierent. Poſtquam authores facti eſſent, hoc eſt, poſtquam Comitia probâſſent habenda, tum edictum præmitti neceſſe erat, ut ad quem diem convenire populus deberet, multò antè intelligeret: unde fit ut in omnibus hiſtorijs tam ſæpe reperiantur Conſules Comitia edixiſſe. Id verò edictum in tabellâ ſcriptum publicè proponi ſolebat.

Quo-

Quoniam autem Comitijs etiam adesse ex agris homines oportebat, qui in urbem fere, nisi nundinis, hoc est nono quoque die, non veniebant, propterea edictum illud per tot saltem dies publicè extare necesse erat, ut populo universo notum esset. In Comitijs legum, leges ferendæ solebant à Legislatore populo propalari, ut quid de ijs sentiret, perspectum ille haberet: solebant etiam his in Comitijs vel legislator ipse, vel alius quispiam ejus nomine leges has populo suadere, eumque ad has amplectendas hortari; & id proprie est *legem rogare*.

Nulla Comitia Centuriata jure fieri poterant nisi captatis anteà auspicijs. Deinde etiam eum qui Comitia habiturus erat, & Candidatos, ante Comitia auspicatos fuisse necesse erat Captatis sic auspicijs, & sacris peractis, primis quidem temporibus magistratus Comitia habiturus urbem egrediebatur, atque tabernaculum capiebat; eum sequebantur omnes cives armati sub signis, in suis quique Centurijs. Posterioribus verò temporibus non omnes cives armati in campum conveniebant, sed tantum præsidij causâ paucorum hominum exercitus imperabatur, atque in Janiculum introducebatur & erigebatur vexillum, donec peracta essent Comitia: Hoc etiam semper observatum fuit, ut Consul Comitiorum die, quasi ad usurpationem vetustatis, extra pomœrium tabernaculum haberet velut dux exercitûs.

Si cœptis Comitijs tonitru supervenisset, tum ea dirimebantur: si ipsis Comitijs morbo Herculeo correptus quispiam repente concidisset, dissolvenda erant Comitia, nec justa eo die haberi poterant: unde ille morbus *Comitialis* dictus est.

Popu-

Populus Romanus, cui quidem jus erat ſuffragij, ad diem edictum conveniebat in Campo Martio: atque ibi priuſquam in Centurias diſtribueretur, habebat Magiſtratus concionem ad populum, quâ rogabatur, ut id de quo ageretur jubere aut vetare vellet. Hujuſmodi autem concciones non ſolum antequam populus in ſuffragium mitteretur, ſed interruptis etiam interdum Comitijs habitæ fuerunt. Erat omnium actionum cum populo commune principium *velitis, jubeatis, Quirites*: qua dicendi formula ortum eſt nomen *Rogationis* omnibus actionibus cum populo commune. His peractis, jubebat magiſtratus populum in ſuas Centurias diſcedere ad ſuffragium ferendum: idque populus faciebat, niſi hic obnunciatum eſſet, aut ab aliquo magiſtratu interceſſum.

In ſuffragijs ferendis, primis temporibus, primæ ad ſuffragia vocabantur maximi cenſûs Centuriæ: ſequentibus autem temporibus, omnes Centuriæ in ſortem adjiciebantur, & quæ prima educebatur, primum ſuffragium dicebat, & *Prærogativa* dicebatur: Deinde reliquæ vocabantur, quæ dicebantur *Jure vocatæ*. Ante leges tabellarias latas, cum populus voce ſuffragium ferebat, erant in ſingulis Centurijs Rogatores qui ſingulorum rogabant ſententias, quas palàm ſinguli proferebant: in quam autem partem plures ejuſdem Centuriæ inclinaſſent, ea totius Centuriæ ſententia cenſebatur: quam deinde Rogator per præconem nunciari jubebat. Si Magiſtratuum Comitia eſſent, rogabantur ſinguli quem vellent Magiſtratum eſſe: & tum nominatim ſinguli appellabant quem vellent Magiſtatum creari.

Idem

Idem in Comitijs Regis Sacrorum fiebat. Sin Legum Comitia essent, cùm populus legem accipere vellet, solebat uti his verbis solennibus ac velut conceptis, *uti rogas*, quibus significabat se velle hoc ita fieri quemadmodum Legislator fieri vellet. Cum verò legem accipere nollet, utebatur solenni verbo *antiquo*, quo significabat se quod rogaretur antiquare, i. e. ne omnino fieret, vetare. Ijsdem vocibus etiam utebantur in Comitijs judiciorum. In Comitijs legum Magistratus, post denumerata suffragia, legem aut acceptam, aut antiquatam pronunciabat, populumque dimittebat. In Magistratuum verò Comitijs, solebat is qui Comitia habebat, priusquam populum dimitteret, eos renunciare, quos jam sæpe à Præconibus pronunciatos populus creâsset, adjecta solenni precatione: ut ait Cic. pro Muræna, *Quæ precatus sum à Dijs immortalibus, Judices, &c.* Denique qui Consules designati essent, domum de campo duci solebant à magnâ multitudine populi, ac præsertim propinquorum & necessariorum.

CAP. VI.

De Campo Martio.

CAmpus *Martius*, qui alibi Tyberinus dicitur, fuit locus extra urbem prope portam Flumentanam; Martius dictus, eò quòd Marti sacer vel dicatus esset: eum fortasse Romulus sacravit, non enim traditur. Author est Dionysius moris fuisse, in campo Martio Reges

Reges & Magistratus creari. In hoc campo præter nativam loci pratorumque amœnitatem, ornamenta etiam & statuæ illustrium virorum erectæ erant: & ex Capitolio, cum ille locus nimis angustus esse cœpisset, propter ornamentorum, quæ quotidie inferrentur, multitudinem; plurima in Campum Martium translata sunt. Campi hujus admirabilis magnitudo, & Curules pariter cursus, & alia equestria certamina expedita suppeditabat: nec minus, tam multis pilam, trochum, palæstram exercitatione tractantibus, aliaque incumbentia simul opera. Perennes solo herbæ, coronatique usque ad fluminis alveum colles, Scenicarum ostentatio picturarum ejus generis spectacula præstabant, ut difficilè & invitus abscedas. In hoc igitur Campo varia ludicra exercebantur: tumultu exorto delectus in eo habebantur: clari viri mortui cremabantur: & hic campus fere schola Militiæ Romanæ, ubi juventus Romana ad palum omni genere armorum, & quidem veris duplo graviorum exerceretur, caput petendo, lateribus insidiando, poplites succidendo, insiliendo, resiliendo, punctim potiùs quàm cæsim feriendo, & interim tamen assiduè sese protegendo, item jaculando. Pars ibi Tirones pilis, lapidibus, sagittis, manu, fundâ, arcu jaculandis exercebatur: tum verò saltu fossæ latitudinem, aut valli altitudinem superare, præcipuè autem cursu locum occupare, fugientem assequi consuescebat. Erant etiam equi ligneiin campo, ut insilire, desilire, dextrâ, lævâ, inermis, armatus, districto etiam gladio futurus Eques addisceret, veros etiam equos domaret, & futuris prælijs assuefaceret. Erat etiam in hoc campo horolo-

gium quod habuit ſeptem gradus circùm, & lineas diſtinctas metallo inaurato. Solum etiam campi, eo loco ubi horologium iſtud fuit, lapide amplo quadrato ſtratum fuit, & habuit lineas quaſdam, & in angulis quatuor ventos cum inſcriptione, *Ut Boreas ſpirat*, ex opere muſivo.

CAP. VII.

De Comitijs Tributis.

COmitia Tributa, à Tribubus dicta, quæ primùm tres tantùm numero extiterunt, ſed poſtea creſcente urbe & populo Romano auctæ ſunt in triginta quinque.

Tributa Comitia haberi ſolebant ad creandos Magiſtratus minores, ad Sacerdotes collegiorum cooptandos, ad leges ferendas, & ad judicium exercendum.

Comitia Tributa habere ſolebant Conſules, Prætores, & Tribuni pro varijs rebus in ijs tractandis & agendis. Omnibus civibus Romanis, quibus data erat civitas cum jure ſuffragij, licebat in Comitijs ſuam dicere ſententiam, ſive in urbe, ſive extra urbem habitarent. *Notandum* hic obiter, civitatem vel ſolam, & ſine ſuffragij jure, vel cum eo jure perſonis ſingularibus, colonijs, præfecturis, civitatibus, ſocijs, aut fœderatis dari ſolitam. In Comitijs Tributis Magiſtratuum candidatos adeſſe oportebat, ſicut in Comitijs Sacerdotum. In Comitijs autem Judiciorum adeſſe etiam oportebat Reos & Accuſatores cum Advocatis, Patronis, & Sordidatis.

Ade-

Aderant etiam in his Comitijs, ut in alijs Diribitores, Custodes, Rogatores, & Præcones.

Tributis Comitijs vocandis non erat unus destinatus locus, quemadmodum Curiatis & Centuriatis; quia religio non erat, extrane, an intra Pomœrium haberentur. Hinc, interdum in Campo Martio, interdum in Comitio, nonnunquam in Capitolio, aliquando in pratis Flamineis, seu Circo Flamineo habita fuerunt.

Comitia hæc, ut alia, non poterant nisi diebus Comitialibus haberi ordinarie. Quo autem anni tempore, id de omnibus sciri nullo modo potest; propterea quod pro re natâ, & Magistratus ea habentis voluntate vocari solebant omnia præter Comitia Magistratuum, quæ exeunte Quintili, aut Sextili demum ineunte haberi solebant: eo enim tempore solebant fere creari Magistratus ordinarij. Indicebantur hæc Comitia ab aliquo Magistratu qui ea habiturus erat, idque ut plurimùm Trinundino antequàm haberentur. Leges in his Comitijs ferendæ Trinundino etiam ante promulgandæ, suadendæ, & dissuadendæ atque explicandæ erant.

Comitia hæc à Centuriatis & Curiatis differebant, quod non auspicio haberentur, neque Patres horum Comitiorum authores extiterunt, prout in Comitijs Centuriatis.

Cum populus in Comitijs convenerat, tum Concio habebatur à Magistratu eo qui Comitia illa habebat; qua concione de Magistratibus aut Sacerdotibus creandis, vel de legibus ferendis verba ad populum faciebat. Hac peractâ, populus in suas quisque Tribus discedebat: tum sortitiones fiebant à

Magiſtratu quæ diverſi erant generis. Una erat ac prima omnium ad ſortiendum in quâ Tribu Latini ſuffragium ferrent: altera fiebat inter Tribus, quo ſc. ordine quæque earum ſuffragium ferret. Quæ Tribus prima ſorte exibat Prærogativa dicebatur. Hoc tamen diverſum erat à Comitijs Centuriatis, quod in his ſortitione prærogativa Centuria factâ, reliqua Comitia abſq; ſorte pro cenſu, ordine, atque ætate peragebantur: at Comitijs Tributis ſorte utendum erat ad finem uſque Comitiorum. Sortiente Magiſtratu, prout quæque prima exierat, à Præcone ad ſuffragium ferendum vocabatur. Suffragia viritim colligebantur, ita ut omnes qui ex eâdem Tribu eſſent rogarentur. Poſtquam autem tota Tribus ſuffragia dixerat, ſententiæ numerabantur atque deſcribebantur, hoc eſt, tot puncta in tabellâ notabantur quot tabellæ ſimiles reperirentur. Unde punctum apud bonos authores per Metonym. ſigni pro ſuffragio, & Poëta. *Omne tulit punctum*, pro *omne ſuffragium* dixit. Atque in quam plures conſenſiſſe videbantur, ea Tribûs ſententia renunciabatur. Poſt dicta ſuffragia, qui in Magiſtratuum Comitijs creati erant Magiſtratus à populo, & à Magiſtratu & Præcone renunciati, domum à frequenti amicorum comitatu deducebantur. Poſt legum Comitia id modò reſtabat ut leges publicarentur: id quod æneis tabulis per fora & templa fixis fieri ſolebat. In judiciorum Comitijs, ſi damnatus erat Reus, illicò prædes dare, aut mulctas ſolvere cogebatur, alioqui in vincula duci à Magiſtratu jubebatur.

CAP.

CAP. VIII.

De Magiſtratibus Rom.

Magiſtratuum Rom. alij in ipſâ urbe fuerunt, ſive Urbani; alij extra Urbem, ſive Provinciales. Urbanorum alij majores, alij minores: utrorumque alij ordinarij, alij extraordinarij fuerunt. Magiſtratus ordinarij majores fuerunt Rex, Præfectus, vel Tribunus Celerum, Conſules, Cenſores, Prætores, Imperatores, Cæſares auguſti, donati tribunitia poteſtate, Nobiliſſimi Cæſares, vel principes Juventutis, Præfectus urbis.

Magiſtratus majores extra ordinem fuerunt, Præfectus urbis abſente ordinario Magiſtratu, Interrex, Dictator, Equitum Magiſter, Decemviri legibus ſcribendis conſulari poteſtate, Tribuni Militum conſulari poteſtate, Triumviri Reip. conſtituendæ.

Magiſtratus minores ordinarij, Quæſtores Urbani vel Ærarij, Tribuni Pleb. Ædiles plebis, Ædiles Curules, Ædiles Cereales, Curatores omnium Tribuum, Triumviri capitales, Triumviri nocturni, Triumviri valetudinis, Triumviri Monetales, Quatuorviri viarum curandarum, Quinqueviri Cis & Uls Tyberim, Decemviri litibus judicandis, Centumviri litibus judicandis, Præfecti Ærarij, Curatores operum publicorum, Curatores alvei Tyberis & Cloacarum, Curatores viarum ſingularum extra urbem, Præfectus Prætorio, Præfectus

frumenti populo dividendi, Præfectus vigilum, Præfecti regionum, Denunciatores regionum, Magistri vicorum quatuordecim regionum urbis, Advocatus Fisci.

Magistratus minores extra ordinem Duumviri perduellionis, Quæstores parricidij, vel rerum capitalium, Præfectus Annonæ, Quinqueviri mensarij, Triumviri mensarij, Duumviri navales, Triumviri qui conquirerent juvenes idoneos ad arma ferenda, militesque facerent; Quinqueviri turribus murisque reficiendis, Triumviri Senatus legendi, Triumviri recognoscendi Equitum Romanorum.

Magistratus pop. Romani extra urbem vel provinciales. fuerunt Proconsules, Proprætores, Legati Proconsulum, Legati Proprætorum, Quæstores Provinciales, Proquæstores, Præfectus Ægypti, Præfecti Præfecturarum, Consulares quatuor qui per Italiam jus dicerent, Juridici Italiæ, Triumviri, vel Quinqueviri, vel Septemviri, vel Decemviri coloniæ deducendæ; Quinqueviri vel Quindecemviri agrorum metiendorum dividendorumque, Triumviri vel Quinqueviri ad inspiciendos fines, litesque dirimendas.

Ministri Magistratuum pop. Rom. fuerunt Scribæ, Accensi vel Adcensi, Præcones, Lictores, Viatores, Carnifices. De his singulis dicere nec otium est, nec animus, neque opus: verum præcipuos & authoribus Latinis maximè usitatos compendio perstringemus.

CAP.

CAP. IX.

De Regibus Roman.

EX Floro ſatis conſtat qui, quot, & quales fuerint.

CAP. X.

De Præfecto, ſive Tribuno Celerum.

CEleres, i e. Equites expediti trecenti juvenes robuſtiſſimi ex nobiliſſimis familijs delecti per ſingulas Curias. Curiarum ſuffragijs commendati, qui circa Regem eſſent, ipſum haſtati per urbem aſſectarentur, & juſſi miniſteria exequerentur, in militiâ Anteſignani & Protectores, qui primi pugnam inirent & poſtremi ſe reciperent: Equites quidem ubi campus eſſet ad equeſtre certamen accommodus; Pedites verò, in aſpero loco & equis invio. Celeres appellati ſunt à miniſterio expedito. In tres Centurias diſtincti, quarum ſuus cuique Præfectus, qui Centurio dicebatur: qui verò his omnibus & Centurijs & Centurionibus præerat, Præfectus ſive Tribunus Celerum nuncupabatur.

CAP. XI.

De Senatoribus.

SEnatores primùm à Romulo electi erant centum: posteà rerum temporumque decursu, affluebat eorum numerus & crescebat supra mille, quos Augustus in ordinem demum redegit: aut à nobilitate generis, aut ab ætate, aut à sapientiâ nomen cepêre: ijdem Patres & eorum familia Patricia dicebatur: ijdem multitudinis Patroni, i. e. defensores erant: ijdem peregrinis appellati Principes in Civitate. Hi centum primùm instituti Senatores in summo erant honore, & Senatores *Majorum Gentium* dicebantur, qui post hos centum creati ex Patricijs adscripti fuere *Patres Conscripti* appellati sunt: qui postea ex plebe in Senatorum numerum relati sunt, Senatores *Allecti* dicebantur. Totum illud Senatorum Collegium, sive Concilium *Senatus* dictus est. Quod illi in Concilio constituerant, ratum erat, & *Senatusconsultum* appellabatur, si sc. plebs consentiret: nam cùm à Patribus per discordiam secessit, jura sibi constituit quæ *Plebis Scita* vocabantur. Rex ad Senatum referebat: Senatus de omni re cognoscebat & suffragium ferebat, & quod visum pluribus, id fiebat: populus Magistratus creabat, leges sanciebat & de bello decernebat.

CAP.

CAP. XII.

De Interrege.

SPatium temporis à defuncto Rege uſque ad creationem ſequentis Interregnum dicebatur: & qui præerat cum regiâ poteſtate & inſignibus, Interrex erat.

CAP. XIII.

De Præfecto Urbis.

R*Omulus* unum elegit, qui urbanis negotijs præeſſet: hunc Præfectum Urbis fuiſſe ſatis conſtat. Longo pòſt tempore, tantum ſibi urbis Præfectus vendicavit, Cæſarum temporibus, ut crimina omnium in urbe cognoſceret, & demum cum Cæſares ab urbe abeſſent, Præfectus velut alter Cæſar imperabat, & de rebus omnibus quæ ad urbem pertinebant, cenſebat.

CAP. XIV.

De Conſulibus.

PUlſis Regibus, authore L. Junio Bruto Tribuno Celerum, conſulare imperium factum eſt cum omni regiâ poteſtate & inſignibus, & ne per omnia Regiam poteſtatem ſibi vendicarent, lege cautum fuit, ut ab ijs provocatio eſſet, néve

néve poſſent in caput civis Romani animadvertere in juſſu populi: ſolum relictum eſt illis ut coercere poſſent, & in vincula publicâ duci juberent. Conſules, à conſulendo dicti, i. e. providendo & populo proſpiciendo, duo quotannis creati ſunt in Comitijs Centuriatis à Præfecto urbis. Apud eos ſumma totius imperij erat. Hi Senatum populumque per Accenſos & Præcones cogebant: hi exercitus ducta bant: hi primi jurârunt neminem Romæ ſe paſſuros regnare; & idem fecit populus. Inſignia Conſulum fuêre Sella Curulis, regia & eburnea, in quâ jus dicebatur; Trabea, ſeu purpurea prætexta; Lictores præferentes ipſis faſces. Fuit & hoc maximæ dignitatis, quòd ab eorum Magiſtratu annorum numerus ſignabatur, non aliter quam apud alias gentes à Regibus, aut apud nos Chriſtianos à nativitate Servatoris noſtri.

CAP. XV.

De Dictatore & Magiſtro Equitum.

QUotieſcunque ſe Romani bello aut alio quovis periculo imminente impeditos ſenſerunt, Dictatorem ſtatim creârunt cui Reip. ſummam tradiderunt. Hic à Rege differebat tantum nomine & imperij duratione. Dictatoris nomen ſortitus eſt, quia dictis ejus parebat populus. Dictator ſex menſibus durabat: &. ſi id demum neceſſe eſſet, in alios ſex menſes denuò eligebatur. A Dictatore ad populum provocatio non erat, & ei capitis animadverſio data eſt: quibus rebus

rebus à Conſulibus differebat. Dictator creatus deſignabat ſibi Magiſtrum Equitum, qui Dictatori idem fuit quod Regi Præfectus Celerum; abſente enim Dictatore ſummam omnium rerum gerendarum poteſtatem habuit.

CAP. XVI.

De Prætoribus.

PRætor, quòd præerat, quaſi Præitor dictus appellabatur primum omnis fere Magiſtratus, ipſe etiam Conſul. Prætor dictus ille qui præiret jure & exercitu: nam cum Conſules avocarentur a bellis finitimis, neque eſſet qui in civitate jus dare poſſet, factum eſt ut Prætor quoque crearetur, qui jus populo diceret. Prætor primùm unicus tantum in urbe deſignatus erat; poſteà autem non ſufficiente eo Prætore, quod multa turba peregrinorum ad jus petendum in urbem veniret, creatus eſt alius Prætor. Ita Prætores duo facti, unus qui civibus, alter qui perigrinis jus diceret: unde ille *urbanus* & *major*, hic *peregrinus* & *minor* vocabatur. Hi Comitijs Centuriatis creati à populo, juriſdictionem, ſed incertum, accipiebant. Ubi verò deſignati erant, ex Senatuſconſulto duas juriſdictiones urbanam & peregrinam ſortiebantur, quamque ſorte adepti erant eam exercebant. Cauſarum duo ſunt genera, aliæ Criminoſæ, aliæ Civiles: hæ primùm Prætoribus propriæ, deinde etiam illæ: unde Prætores Quæſitores dicti ſunt. Munus juris à Prætoribus dicundi tribus hiſce continetur verbis *Do*, *dico*,

dico, addico: Prætor enim actionem dabat, jus dicebat; tam res quam homines addicebat. Insignia Prætorum fuerunt prætexta, Sella Curulis, hasta, gladius: ministri erant Scribæ, Accensi, & Lictores. Prætexta ijs cum Consulibus communis fuit. Sella Curulis fuit Sella eburnea quâ in publico & privato loco sedendi causâ utebatur. Propria autem Prætorum insignia duo fuêre, hasta & gladius; illa ad jurisdictionem, hic ad quæstionem significandam. Prætores rebus privatis & civilibus præpositi erant duo illi jam dicti; rebus autem publicis & criminosis præpositi etiam plures fuere.

CAP. XVII.

De Censoribus.

Censores constituti sunt, quod Consules negotiorum mole impediti vacare civibus censendis non poterant; ideoque totos annos septemdecim nullus fuit habitus census. Partim igitur hanc consularis muneris, & alia quædam officia judicarunt patres transferenda esse in peculiarem Magistratum, cui hujus Censuræ nomen est impositum, quòd ad eorum censionem i. e. arbitrium censeretur populus: vel quod suam quisque rem tanti æstimare solitus sit quanti illi censuissent. Censores duo creati, censuique habendo præfecti, ab eaque re Censores appellati sunt. Fuit hic unus de Magistratibus majoribus, & Reip Romanæ, propter disciplinæ custodiam, cujus severa cura Censoribus inter cætera sine provocatione com-

commissa fuit, admodum salutaris. Censorem officium erat describere facultates cujusque civis, observare singulorum hominum, etiam eorum qui Senatorij, aut equestris erant ordinis, mores & vitam; notare ignominia civem quemcunque, Senatorem loco movere, Equiti adimere equum & annulum, si quid in vita ejus deprehenderet honestati contrarium; tollere quoque omnia quæ probitati morum pestem & perniciem illatura videbantur: *Magistri morum* solebant nominari. Fuit autem observatum, ut ad hoc munus non eligerentur nisi duo vera virtute & authoritate insignes, & ut plurimum consulares. Quum Censor moreretur, id pro infaustissimo habebatur omine. Creabantur quinto quoque anno, quod tempus Lustrum appellabatur: & completo quinquennio (quadrienno potius) lustrabant, & taurilia sacrificia de sue, ove, tauro faciebant: alij Suovetaurilia appellant. Censuram Mamertinus Dictator postea annuam & semestrem fecit. Hic Magistratus primum solis patricijs concessus, postea etiam plebi.

CAP. XVIII.

De Quæstoribus.

Quæstores à quærendo dicti sunt, qui conquirerent publicas pecunias & maleficia. Tria fuerunt eorum distincta genera: alij enim Quæstores Urbani vel Ærarij: alij Quæstores parricidij vel rerum capitalium: alij Quæstores provinciales fuerunt, qui provincias gererent & earum vectigalia conquirerent.

CAP.

CAP. XIX.

De Tribunis Plebis.

TRibunis plebis creandis initium fuit secessio plebis a Patribus in montem sacrum facta ob crudelem Patriciorum fœnerationem: quæ cum ingentem trepidationem incussisset Patribus, Menenium Agrippam summæ ea tempestate authoritatis virum plebi patrem ac patribus charum, Legatum ad componendam popularem seditionem decernunt; qui gravi usus oratione, in qua Apologum de conspiratione membrorum contra ventrem induxit, quemadmodum corpori ea conspiratio cladem intulerit, usque eò delenivit plebis animos, ut illius opera pacem cum Patribus iniverit: in cujus fœderis pactione convenit, ut plebeios in urbe magistratus obtinerent. Primùm Tribuni Plebis concessi duo, deinde tres additi, mox quinque, item alij: hoc pacto decem Tribunis in plebem Romanam fuit jurisdictio. Tribunorum creandorum potestatem plebeij adepti sunt, ut ipsi sibi è suo corpore, contra Patriciorum potentiam ac vim, creare magistratum peculiarem possent, a quo auxilij latio adversus Consules esset; utque hic magistratus sacrosanctus esset, h. e. talis quem vel vi vel verbo violare capitale esset, & scelus inexpiabile ita ut magis ad impediendum quam agendum initio Tribuni essent creati: hoc fine, ut, si quid vel de publico vel privato negotio animadverterent a patribus agi quod fraudi posset esse plebi, in-

interponerent suam authoritatem. & illud averterent, non autem ipsi nova & alia molirentur, sicuti sæpe fecerunt. Poterant igitur Tribuni quemvis tueri contra vim intentatam à superiore, & licebat illis quibusvis decretis quæ improbabant intercedere: licebat etiam ipsis quemcunque vellent arreptum in concionem producere & cogere quibus de rebus esset interrogatus de ijs respondere. Hac tantâ potentiâ & immunitate tanquam telo quodam acerrimo armati, si qui naturâ inquieti, aut alias patribus iniqui essent, valde abusi sunt suâ potestate, & paulatim latiùs progrediendo, & multò plus sibi juris vendicando quàm initio fuerat concessum multùm labefactârunt authoritatem Senatûs & Consulum, & authores crebri fuerunt maximorum tumultuum & malorum, & non rarò pestes & pernicies nominantur Reip. & *Furores Tribunitij* sunt furores insanissimi. Quanquam ipsa Tribunorum constitutio, si intra limites suos mansisset, & justè fuisset administrata, fuisset saluti Reip. & frænum Patrum ne discederent ab officio. Est hoc de Tribunis memorabile, quod, si unus cæterorum rogationibus refragaretur, impedire poterat omnia. Domus Tribunitia nunquam fuit clausa, sed noctu & interdiu semper ijs quibus opitulandum esset, patuit. Nec licuit Tribuno integrum diem ab urbe abesse, nisi in Latinis ferijs. Potestas Tribunorum etiam terminata fuit mœnibus, nec extra urbem quicquam valuit. Tribuni plebis primùm è Tribunis militum eligebantur. Tribunitiam potestatem Sylla Dictator totam abolevit, eam Pompeius restituit: sub Constantino autem Imperatore in universum Tribunatus cessavit.

CAP.

CAP. XX.

De Tribunis Militum Consulari potestate.

UT plurimorum aliorum Magistratuum, ita etiam hujus authores fuerunt Tribuni plebis. Dicuntur Tribuni Militum vel Militares consulari potestate, ad differentiam eorum qui Castrenses Magistratus erant. Causam autem ijs creandis dederunt Tribuni plebis, qui rogârunt, & gravissimè tulerunt, post multa alia privilegia quæ patribus & patricijs antè extorsissent, tandem etiam hoc, ut alter Consulum ex plebe fieri liceret. Opponunt se patricij gravissimè: de furore suo tribunitio nihil remittunt; tandem ne Consulatus cum plebe communicaretur, Senatus consultum factum est, ut in locum Consulum alij magistratus, vel præfecti, pars ex plebe, pars ex patribus crearentur. Hoc Senatus-consultum plebs laudibus extulit & accepit, & sic Tribuni Militum tres consulari potestate, & quidem omnes patricij eligebantur. Fuerunt hi Tribuni nonnunquam omnes patricij, nonnunquam ex patribus & plebe simul creati: potestate & insignibus ijsdem quibus Consules usi fuerunt, ut patet ex titulo.

CAP.

CAP. XXI.

De Triumviris.

PLurimi Magistratus Romæ fuêre Triumviri dicti. Primi sunt Triumviri Reip. constituendæ, instituti ad sedandos tumultus, ad componendas turbas & delenda partium studia exorta in Rep. post J. Cæsarem in senatu 23. vulneribus confossum. Hi pio Magistratus prætextu tyrannidem palliantes sese Triumviros Reip. constituendæ appellavêre, quorum nutû & auspicijs omnis Resp. niteretur. Cæterum quorsum eorum animus inclinaret, mox ipse rerum eventus ostendit omnes divinas humanasque res commiscens: omnibus inter se opibus consumptis ad extremum unus Cæsar potitus est, qui & ipse omnibus cæteris superstes ipsum de quo loquimur triumviratum obtinuit. Duravit Romæ hic Triumviratus annos circiter decem.

Alij erant Triumviri Capitales dicti, qui & Tresviri seu Treviri nonnullis appellati carceris custodiam haberent, & in facinorosos animadverterent, ante constitutas quæstiones publicas. Ijs octo Lictores ministrabant.

Erant & Triumviri Minarij, quibus commissum erat ex ærario publico persolvere pauperum Civium debita Huic muneri præerant aliquando quinque Quinqueviri Mensarij dicti, à mensa in quâ pecunia numerari solet.

Erant etiam Triumviri coloniæ deducendę, qui

populi in colonias deducti duces eligebantur: Sed ad hoc aliquando ſeptem, decem, aut viginti electi, qui ex eo Septemviri, Decemviri, Vigintiviri coloniæ deducendæ appellari ſolent.

Erant etiam Triumviri Monetales, qui cudendæ monetæ præfuere, inde dicti Triumviri A. A. Æ. F. F. i. e. auro, argento, ære, flando, feriendo.

Triumviri Valetudinis peſtis cauſâ creari ſolebant, atque Domini ſanitatis vocabantur: his, temporibus de morbo ſuſpectis magna poteſtas concedi ſolebat.

Triumviri Nocturni ad incendia arcenda excubias agebant, unde Nocturni dicti ſunt.

CAP. XXII.

De Decemviris legibus ſcribendis Conſulari poteſtate.

DEcemviri loco Conſulum tribus annis Reip. præfuerunt. Hi Athenis leges tulerunt in decem tabulis: datumque eſt ijs jus ſummum, à quibus provocatio non erat; & datum eſt ut leges corrigerent & interpretarentur. Sequente anno duas tabulas addiderunt: & inde appellatę leges duodecim tabularum. Hæ leges aureis tabulis pro roſtris ponebantur. Decemviri hi, aſſumptis civitatis gubernaculis, aggreſſi ſunt Remp. conſtituere. Poteſtatem & inſignia habebant eadem quæ Conſules, ut patet ex titulo. Penes unum faſces erant, & reliqua Conſularis poteſtatis inſignia; is ſenatum convocabat, decreta confirmabat, cæteraque agebat pro imperio. Reliqui ſervatis vici-

vicibus succedebant, idque ad certos dies, donec elaberetur tempus annuum.

CAP. XXIII.

De Ædilibus.

ÆDiles, alij Plebeij, alij Curules, alij Cereales erant: qui licet nomen unum, officia tamen multùm diversa habebant. Ædilis dictus est qui ædes sacras & privatas curaret.

Ædiles plebis eodem anno quo Tribuni plebis, ex plebe eligebantur duo, qui Tribunis pleb. administrarent quicquid opus esset, & lites nonnullas eorum permissu dijudicarent, ædiumque sacrarum, locorum publicorũ & annonæ curam haberent. Ab uno officiorum suorum vocantur Ædiles: curarunt autem multas res magnas quas hîc recensere longum foret.

Ædiles Curules appellabantur à Sellâ Curuli quâ uti solebant. Creabantur ex Patricijs, non ex Plebeijs primùm: posteà alternis annis ex plebe fiebant. Erant numero duo. Horum munus fuit ludos sacros & solennes suis sumptibus instituere ac procurare, sacrarum ædium ac privatarum curam habere, curare ut Templa, Theatra, Stadia, Fora, Porticus, Curiæ, Basilicæ, atque Mœnia magnificis operibus reficerentur & ornarentur: etiam annonæ aliarumque rerum curationem & cognitionem sibi vendicarunt, & multa cum Ædilibus Plebeijs communia habuerunt: omnium maximè ad eos pertinebat fas & lites Redhibitionum, i. e. in quibus agebatur

de rei corruptæ vitio quam quis aut vendidiſſet aut commutâſſet dirimere.

Ædiles Cereales dicti, qui Cereri i e. frumento præerant, á C. J. Cæſ. inſtituti, & ex Patricijs creati.

CAP. XXIV.

De Proconſulibus.

Proconſulem ſex Lictores præcedebant: cætera omnia habebat ut Conſules. Statutum erat, ut qui Conſules uno anno fuiſſent, ſequente Proconſules eſſent. Deinde Proconſules ad provincias mittebantur, & ſinguli ſingulos legatos habebant, qui adminiſtrationi præſtarent auxilium. Proconſul poteſtatem exercet in eâ provinciâ tantùm quæ ei tradita eſt vel decreta, niſi vocaretur in juriſdictionem voluntariam. Sub Cæſaribus diſtincte provincię: & Conſulares ſub Senatu populoque Romano erant Proconſules ſub Imperatoribus.

CAP. XXV.

De Imperatoribus Auguſtis Cæſaribus donatis Tribunitiâ poteſtate.

POpularis Reip. Rom. ſtatus hac ratione iterum in Monarchiam converſus eſt. Cum C. J. Cæſar devictis Pompeij in Hiſpania filijs, & reliquijs civilis belli confectis Romam reverſus eſſet, Senatus qui magna ex parte Pompeium ſecu-

ſecutus fuerat, metuēs ne ipſe victoria elatus crudele aliquid in ſe ſtatueret, novos quoſdam & ſingulares honores decrevit: inter quos fuerunt præcipuè, ut Pater patriæ diceretur, Conſul in decennium (quem tamen honorem poſt aſpernatus eſt) Dictator in perpetuum eſſet, ſacroſanctus haberetur. Quintilis menſis ab ejus nomine Julius appellaretur, in acta ipſius Magiſtratus ineuntes jurarunt, & ut Imperator appellaretur. Quæ omnia poſt necem Julij in Octavio, poſtquam Triumviratum depoſuiſſet, ſunt confirmata, & alia inſuper addita. Nam præter hæc quæ commemoravimus Imperatores tribunitiâ etiam poteſtate donabantur, Pontifices maximi creabantur: denique omnis poteſtas quæ Conſulum, Tribunorum plebis, Cenſorum, cæterorum denique omnium olim fuerat, in illos eſt tranſlata; atque illud etiam ijs datum, ut legibus ſoluti eſſent, nec ullo præſcripto tenerentur. Auguſti autem dicti ſunt hac ratione, prout ex Floro videre eſt in clauſula lib. 4. ubi Octavij Cæſ. facta ingentia, & ſummos honores inde partos repetens, hiſtoriam ſic claudit. Tractatum eſt etiam in Senatu: an, quia condidiſſet imperium, Romulus vocaretur: Sed ſanctius & reverentius viſum eſt nomen Auguſti, ut ſcilicet jam tum dum terras coleret, ipſo nomine & titulo conſecraretur.

CAP. XXVI.

De Principibus Juventutis, Cæsaribus, & nobilissimis Cæsaribus.

NOn erant hi propriè Magistratus, sed tamen ad capiendos Magistratus designabantur. Consueverant enim Imperatores ex filijs, vel nepotibus, vel alijs sanguine junctis unum atque alterum, quorum præclaram indolem conspexerant, creare, ad quos imperium transferre volebant; eosque primum Principes Juventutis, pòst, extincta fere Cæsarum familia, Cæsares, tandem nobilissimos Cæsares appellabant. Primus hujus instituti author fuit Octavius Augustus.

CAP. XXVII.

De Præfecto Prætorio.

PRæfectus Prætorio sub Cæsaribus disciplinæ militari præerat: ejus posteà authoritas aucta est erga forenses causas, ubi imperium declinare cœpit, nomen mutavit, Magister Stabuli dictus (nobis est comes stabuli) cum anteà sub Regibus Tribunus Celerum fuit, & sub Dictatore Magister Equitum. Sic de Magistratibus Romanis, adeoque de rebus civilibus publicis: sequuntur privatæ, cujusmodi primò sunt Vestes.

CAP.

CAP. XXVIII.

De Veſtibus Roman. & primum de Togâ.

Romanis Toga, uti Græcis pallium erat propria: unde hi gens *Palliata*, illi *Togata* appellari antiquitùs ſolebant. Quare cum omnia quę ad veſtitum Romanorum pertinent attingere nequeamus, pauca ſolummodò notabimus de Rom. Togâ, Tunicâ, & Calceis.

Toga à tegendo dicta amictus exterior fuit: ex lana fiebat. Cingebatur Toga cinctura triplici, laxiore, ſtrictiore, & cinctu Gabino. Cinctura laxior erat qua Toga laciniâ traheretur, & terram verreret, quod molle ingenium indicabat. Cinctura ſtrictior, quâ ſinus Togæ in anteriore parte conficeretur, nec Toga ad pedes devenire permitteretur: unde *altè præcincti* pro expeditis dicti ſunt. *Cinctus Gabinus* dicebatur Toga ſic interdum rejecta, ut una lacinia à tergo revocata hominem cingat. Hoc veſtimenti genere utebatur Conſul bella indicturus, ideò quia cum Gabij Campaniæ civitas ſacris operaretur, bellum ſubitò venit; tum cives accinctis togis ſuis ab agris ad bella profecti ſunt & victoriam adepti: unde hic eſt ortus mos.

Togæ menſura pro opibus varia fuit: quibus enim domeſtica res anguſtior, ijs Togę parvæ: quibus ampla, majores. Honeſtiores fœminæ non Togâ utebantur, ſed Stolâ: quæ tamen obſcuri erant loci, item ancillæ & mulieres impudicę Togam

ferebant: unde apud Poëtas ſæpe togatæ mulieres Matronis opponuntur; quippe eo nomine Meretrices vocabantur. Exulibus Romanis, quibus aquâ & igni eſſet interdictum, uti togâ non licebat. Mutatâ Rep. & imperio labente, Toga quæ olim Civibus neceſſaria erat, apud paucos & non niſi honeſtiores remanſit: Vulgus, ſpretâ eâ, abijt ad penulas, lacernas, aut tunicas ſolas, eaſque coloris pulli. Toga pacis, ut ſagum belli inſigne fuit. Togarum genera fuerunt Prætexta, Candida, Pura, Pulla, Sordida, Picta, Purpurea, Palmata, Trabea.

Toga Prætexta à prætexendo dicitur, quia ei purpura prætexta erat, i. e. quia purpuram in orâ habebat. Hac togâ utebantur pueri uſque ad annum decimum ſeptimum: qui annus Tyrocinij dicebatur. Hac primum utebantur Sacerdotes Romani & ſummi Magiſtratus. A prætextâ Prætextati dicti ſunt, ij ſc. qui in ætate eſſent prætextatâ, i. e. puerili, & qui in Magiſtratu.

Toga Candida dicebatur quâ induebantur ij qui honores petere volebant, inde *Candidati* appellati: erat autem candida cui intendendæ albedinis cauſâ cretam addiderant; eſt enim plus candidum quàm album: albus color nativus lanæ eſt; candidus propriè ſplendens ille, & qui eſt ab arte.

Toga Pura fuit communis *Toga* hominum privatorum: eadem *Virilis* appellata & *Recta*, & *Libera*, & nonunquam *Toga* ſimpliciter nullo epitheto addito. Pura dicebatur, quod albi coloris nullâ admiſtâ purpurâ eſſet. Virilis, quia pueris virilem ætatem ingredientibus dabatur, anno ſcilicet decimo ſexto, poſtquam ex ephebis exceſſiſſent, & pretextatam ſeu

seu puerilem togam exuissent. **Libera**, quia pueris initium quoddam libertatis erat, cum anteà custodirentur à Pædagogis. **Recta**, quòd ominis causâ à stantibus, & in altitudinem contexi solebat.

Toga Pulla atri coloris fuit, quam induebant luctûs causa: unde Atrati dicuntur mœsti & lugentes. Declinante enim Rep. cum exoleviſſet usus Togæ, exolevit etiam simul usus coloris albi: & tum pullæ fuerunt plebeiæ vestes omnes: hinc *Pulla Paupertas* dicta est: hinc discrimen Civium priori seculo ignotum, ut alij Candidati dicerentur, alij Pullati. Candidati, non ij qui peterent (ut olim) sed honestioris ordinis Cives: Pullati, infima plebs sive vulgus.

Toga Sordida à pulla differebat & colore & usu: non enim erat atra, sed alba, veruntamen erat sordidior & longo usu detrita: Deinde, nullus ejus usus fuit in luctu, sed erat fere vestis vulgi, quod ob id sordidum interdum dicitur: qui verò ditiores & elegantiores erant, ij semper nivea toga vestiti erant.

Toga Picta vestis Hetrusca fuit, purpurei coloris, auro distincta, à Triumphantibus geri solita.

Toga Purpurea differebat à picta, quia pura erat; à Prætexta, quia hæc erat alba cum limbo tantùm purpureo circumducto, purpurea limbum non habebat.

Toga Palmata ab intextis palmis sic appellata.

Trabearum genera tria fuerunt: unum, è sola purpura Dijs consecratum: alterum è purpura non sine albo: tertium augurale ex purpurâ & cocco.

CAP.

vernacule *Barteſſes*, *Balcomies*. In Podijs victoriolæ reponi ſolebant. Ad Podium ſpectabant primi è Senatu: quidam Sellis Curulibus, quæ poſitæ aliquando honoris cauſa abſentibus, vel etiam mortuis. Ad Podium erant eminentior quidam ſuggeſtus extructus, & velut domus ſeu cubiculum, ex quo Princeps ſpectabat. Erat etiam tribunal Editoris: qui alijs etiam honoribus inſignis, ut Lictoribus, veſte prætextâ. Conſules, Prætores, alijque, quibus id jus, in Curulibus ſuis ſederunt, cum lictoribus, viatoribus, & magiſtratûs ſui pompâ. Murus cum Podio altitudinẽ habuit duodenos quindenóſve pedes, ne feræ illum tranſilirent. Etiam contra inopinatos quoſdam caſus retia valida nodoſa in orbem undique Podium hoc cingebant, quorum raritas tamen non impediebat aſpectum: retja illa per luxum inaurata. Sed & contra ſcanſionem ferarum & aſſultum, murum circumdabant verſatilibus truncis, aut clathris ferreis, aut, quod certius, euripis.

Amphitheatri partes ſeptem: Gradus, Præcinctiones, Aditus, Viæ, Cunei, Cathedra, Porticus.

Gradus ſunt ea ipſa loca quibus ſedebant, dicti, quia ad formam ſcalarum graduum alij alios conſequuntur.

Præcinctiones non ſunt aliud quam graduum intervalla & diviſiones quędam in orbem, nempe popularium, equeſtrium, orcheſtræ: unde & Baltei dicuntur Græcè διαζώματα.

Aditus in ipſâ gradatione portæ quędam ſive oſtia, per quæ ab exterioribus porticibus venitur & deſcenditur in ipſas ſedes: Vomitoria voce vulgi dicuntur.

Via

Viæ inter gradus duûm generum: aliæ quæ ad cardines sive limites balteorum in circuitu, itinera præcinctionum appellantur: aliæ quæ vomitorijs illis in descensu & ascensu proprie scalaria dictæ. In his vijs qui locum non habebant, quique, ut suo verbo dicam, excuneati erant, spectabant stantes. Hic etiam canaliculæ quædam & derivata aquæ cœlestis & humanæ: quod necessarium dies totos in spectaculis persedentibus.

Cunei sunt sedilium ordines inter vias medij, dicti à forma, quia re ipsa scalarum directio talis, ut ab imo ordiens magis diffunderetur in altum, redderetque cunei formam. Hi Cunei certis certi assignabantur. Cunei etiam Senatorum & Equitum fuerunt.

Cathedra vocatur ipse in amfractu ad consessum suus, i. e. locus superus, ubi clivi subsellionum desinunt, & murus incipit, qui porticum facit, clivosque illos velut frangit: nam plani aliquid spatij ibi fuisse videtur, unde cathedris positis spectabant.

Porticus superiores è quibus tenuiores spectabant, pars est suprema sive summus fornix Theatri. Porticus illæ arcuato opere tectæ erant: ideo *Cameræ* dictæ.

Ordo in Consessu & discrimen fuit ejusmodi, Senatui, Equiti, Plebi discreta in spectaculis loca sua, & gradus: in Theatris quidem jam lege Roscia: & non ita diu in Circo & Amphitheatris: promiscue enim ibi spectabant, & quovis loco liberè, quamdiu libertas Romæ: at id mutatum sub Principibus, & discrimina dignitatum facta bono jure. Senatui

in

in Amphitheatris sua sedes fuit, sua Equiti, sua Plebi; illam Orchestram dixêre, alteram Equestria, tertiam Popularia.

Orchestra vox nata in Scenâ & pulpito transijt communi abusu quodam ad alios etiam ludos: sedes fuit inter gradus imos, is enim locus, quia scenæ & arenæ proximus, ideoque auribus oculisque expositus, optimus habitus spectioni sive auditioni. Magnitudo ejus in gradibus quatuor aut quinque, aut fortasse pluribus, ut etiam Sacerdotibus ibi locus sit, & sociarum gentium legatis.

Equestria quatuordecim gradus tenuerunt: itaq; passim *sedere in quatuordecim* legitur pro ipsa equestri dignitate. Aucta fuerunt sub Principibus: & Tribuni quoque inter Equites spectabant.

Popularia erant reliqui omnes gradus, i. e. Cavea media & summa; nam ima Senatui & Equiti vacabat. Itaque propter granditatem discrimen aliquod in ipsis Popularibus; & pro variâ conditione plebis varij adsessus. Miles enim sua propria subsellia habuit, mariti suos ordines, prætextati suum cuneum, & proximum Pædagogi. Pullati ex loco superiori spectabant, ut & fœminæ. Hinc *verba ad summam caveam spectantia* sunt vilia, & ad gustum minutæ plebis. Confusa interdum locorum series: avidi enim multi ludorum & exclusionem metuentes loca multa nocte occupabant, & inhærebant ut suis. Interdum & loca pretio aliquo distributa, quod Græci ὀπτήριον vocant. Receptum, ut servi & alij etiam ex plebe Locarijs aliquid pro sedilibus penderent.

Locarij sunt, qui loca designant, homines locant

locant disponuntque; alio nomine Designatores, Lictores eos obibant; severioris imperij causa & ordinis servandi, sicut in funere publico ita & in Theatris. Eorum dignitas sub Principibus aucta, & non pro modico beneficio à Principe dabatur. Horum munus, ordinibus sua loca adnotare, pellere occupatores ab alienis; & id dicebant theatrali verbo *Exigere* & *Sufficere*. Labenti ævo, præter Designatores fuere & dignitate quodam nomine Tribuni, qui electi ad moderandas & temperandas ludicras populi voluptates dicebantur *Tribuni voluptatum*.

Tubi sive fistulæ in imo & summo Amphitheatro dispositæ erant, ea arte & fine, ut odoratum quendam humorem ejacularentur leviter, & inspergerent sedentes. Proprie autem vocabant illum ingeniosum rorem *Sparsiones*, & spargendi verbo in hac re utebantur: etiam è statuis hic imber expressus velut humanus quidam sudor. E Theatris in delicatorum convivia migrarunt sparsiones.

Tegmen etiam erat è velis in Amphitheatro, quod superinduci solebat arcendo æstui ac Soli. Ad extremas in summis lapidibus subjectas funes transversim ligati, super quos ducta vela. Hinc, vela ducere, & reducere, & velorum inductiones: Huic muneri præpositi milites è classe, quia illi jure periti tractandorum velorum. Vela ista Carbasina, seu serica aut purpurea stellis aureis varie interstincta, variegata coloribus erant, ad ornatum. *Velarii* vocat Juven. Velarij præpositi velis ducendis. Si ventus (quod facile in Circo tam spatioso) vela

duci prohiberet, tunc ſuccedebat Cauſia, Umbella, Gauſapa, aut Pileus Theſſalicus, qui fere cum Petaſo idem.

Spoliarium receptaculum mortuorum fuit, & graviter in Arena læſorum, conſtitutum ad portam Libitinenſem, quo Gladiatores occiſi turpiter unco per arenam trahebantur.

Pegma Theatricum non aliud quam grandis quædam & ingenioſa contabulatio, quæ ſponte & occultè ſtatim creſceret, ſtatim ſubſideret, ideoque compacta raris quibuſdam tabulis & ſublicijs: quæ ornatûs cauſâ tecta ſæpe argento vel auro, ſed tenui. In pegmatis varia inventa & ſtupendi luſus ingeniorum. Duces etiam captivos & oppida in pegmatis oſtendere ſolebant: quæ tamen diverſa paulò ab iſtis Theatricis.

CAP. XIX.

De Ludis Theatricis ſive Scenicis.

A *Lex, lib. 5. cap. 16.* Scena, inquit, triplicis generis erat: nam Tragica columnis & Deorum ſignis exornabatur, quibus & tabulis pictis partim ab amicis, partim è Græcis commodatis utebantur. Comica ædificiorum figuram præfert: Satyrica verò montibus inumbratur & ſylvis; in eâ enim Hiſtrionum ſedes erant, qui ad edendas in Scena operas locabantur. In Orcheſtrâ autem Chori: reliqua vero loca popularia fuere, in quibus omnis ſexus & ætas atque infimus ordo ſine diſcrimine ſpectabat: qui vero à ſedibus excluſi fuerant excuneati dicti. *Ludi*

Ludi Scenici, à Græco σκηνὴ umbra, in umbra fiebant, & ingenij arte exercitabantur: originem à Græcis traxerunt. Romæ, victis ſuperſtitione animis, Ludi quoque Scenici, nova res bellicoſo populo (nam Circi modo ſpectaculum fuerat) inter alia cœleſtis iræ placamina inſtituti dicuntur ſæviente peſte anno urbis conditæ 389. *Liv. l. 7.* Tenue eorum initium: nam primum Ludiones ex Etruria acciti ſine carmine ad Tibicinis modos ſaltârunt: pòſt verſus ſed inconditi, & motus à voce non abſoni acceſſerunt: tandem arte omnia fuerunt perpolita. Ludorum ſcenicorum ſpecies recenſentur *Tragœdia, Comœdia, Satyra*, & *Mimus*. Poſteriores priùs paucis expediemus.

CAP. XX.

De Satyrâ.

DIcta eſt Satyra, ſive à Satyris, quod ſimiliter in hoc carmine ridiculæ res pudendæque dicuntur, quæ velut à Satyris proferuntur & fiunt: ſive à Satyra lance, quæ referta varijs multiſque primitijs ſacris Cereris inferebatur, & à copia & ſaturitate rei Satyra quaſi Satura vocabatur: ſive à quodam genere farciminis quod multis rebus refertum Satyram Varro vocitat. Eſt autem fabula in qua Tragici Poëtæ non Reges aut Heroas, ſed Satyros induxerunt, ludendi cauſa jocandique, ut ſpectator inter res Tragicas ſeriaſque Satyrorum quoque jocis & luſibus delectaretur. Ijs à principio locus in Tragœdia non fuit:

admiſceri cœpti ſunt, at non ut Tragœdiæ partes eſſent, verùm, ut intercinentes jocorum illecebris & dictorum acumine ſpectatorem detinerent; ex quo deinde argutũ poëma hexametro verſu confectum Satyræ nomen accepit, quale eſt Horatij, Juvenalis, Perſij. Satyri in Tragœdiam inducebantur nudi. Rejecti tandem à Sophocle Satyri, ut ſuam gravitatem Tragœdia reciperet.

CAP. XXI.

De Mimo & Pantomimo.

Mimus ab imitando dictus, quaſi ſolus imitetur: nam cum alia Poëmata idem faciunt, ipſe quaſi privilegio quodam, quod fuit commune, poſſedit. Eſt ſermonis cujuſlibet motus ſine reverentia, vel factorum cum laſciviâ imitatio. Scaligero eſt Poëma quodvis genus actionis imitans, ita ut ridiculum faciat. Solebant Mimi introduci inter actus qui omnia geſticulatione imitarentur. Hi cum inter actus apponi ſolti eſſent, ex eâ extracti, atque aſſertâ libertate juſtum ſibi Poëma fecêre. Planipedes vocabantur, quod cothurno Tragici, ſocco autem Comœdi pedes induebant, ipſi autem nudis pedibus agebant. Mimi non erant perſonati, ſed fuligine oblici, & agninis amicti pellibus, quæ Peſcia dicebantur, à plurali *πίσια*, à ſingulari *πίσιος* quod à *πέσσω* vel *πίσσω*, pecto, carmino, carpo. Ibant autem cum caniſtris & herbis ſerpillo, mentâ, violis, hederâ, corollis; ſaltabantque in numerum & in honorem Bacchi

Bacchi, cujus more victores hederâ coronabantur. Inde procurrentes obvium quemque ſubſannabant: manuum quoque tegmina ex floribus contecta gerebant, & tunicas albo ad medium diſtinctas, à cinctura quam cogebat velum Tarentinum, ad talos demiſſas. Silentio per oſtium ingreſſi, ubi ad Orcheſtræ medium evaſerunt, convertebant ſe ad Theatrum, & loquebantur.

CAP. XXII.

De Comœdiâ ejuſque ſpeciebus & partibus.

Comœdia eſt Tragœdiâ antiquior: hæc ex illa nata, priùs tamen exculta fuit: à Græcis ad Romanos tranſijt. Appellationem habet à κώμη pagus, vicus & ᾠδὴ cantus; erant enim Comœdiæ luſus, quos ruſtici primùm in pagis, deinde cives vicatim ſive per vicos canendo exercebant. Quemadmodum verò in cæteris quoque uſu venit, ut tempus artium ſit & lima & lex, ita Comœdia politioribus deinde ſeculis in artem redacta, certiſque limitibus præſcripta eſt, itemque conſtituta loca & tempora in quibus ageretur. Eſt igitur Comœdia privatæ civiliſque fortunæ ſine periculo vitæ comprehenſio: ſive fabula diverſa inſtituta continens affectuum civilium ac privatorum, quâ diſcitur quid ſit in vita utile, quid evitandum. Eam Cicero appellat, *imitationem vitæ, ſpeculum conſuetudinis, imaginem veritatis.* Scaligero eſt *Poëma dramaticum, negotioſum, exitu lætum, ſtylo populari.*

Comœdiæ triplex differentia: una à temporibus, alia à gentibus, alia autem ab argumentis. Pro primâ differentia Comœdia est vetus, media, nova. Vetus dicitur ea quæ primum in usu fuit, quo tempore summum imperium fuit penes populum, qui avide audiebat dicteria in corruptos tum civium tum Magistratuum mores, quasi malæ famæ metu deterriti, componerent animos avios à virtutibus, atque appellerent ad frugem bonam. Grassabatur ergo ea licentia in omnes ordines, ætates, sexus, conditiones impunè, idque non in transcursu tantum, sed integro fabularum tractu ac primario studio. Vexatio autem illa, tametsi sparsim, atque ut res se dabat, exercebatur, ipsi tamen Choro potissimum est attributa. Deinde Ochlocratiâ in oligarchiam mutatâ, continuit Poëtas metus potentiorum in officio benedicendi: quocirca sublatus Chorus fuit. Quare cum cætera nihil mutata essent, mansit species quidem prior, parte tantum desideratâ, unde Mediæ nomen ortum est, non tunc quidem, sed posteaquam novæ Comœdiæ appellatio fuit instituta sub monarchia Alexandri; Nova autem Chori loco parabaseis quasdam ponebat, in quibus aliorum Poëtarum dicta scriptaque sine maleficij crimine aut pœnæ suspicione irridebantur. Differt autem à Vetere Nova multis modis; potissimùm verò compositione: astrictior enim certis legibus tam ad argumenta quam ad dictionem: non enim ridicula dramata in Nova, ut ex qualibet materia risum captet: quinque partitionibus secta Tibicinem interserit: vocabula nova non fabricat ad risum, aut ad cavillum:

&

& populari ſermone de medio ſumpto propior nova fuit apud Græcos. Neque excurrit Nova ad alios verſus, ſolis Jambicis aut Trochaicis contenta. In veteri multa carminum genera videmus; ortam tamen ex antiqua Novam ſatis apparet ex ijs quæ veteres memoriæ prodidêre.

A gentibus Comœdiæ ſunt Palliatæ, i. e. Græcæ, vel Togatæ, i. e. Romanę, à gentis veſte.

Latinarum ſpecies ſunt, nobiliores ſive prætextatæ, aut trabeatę, à prætextâ & trabeâ Magiſtratuum: Minus nobiles, in quibus Senatores privati cum togis introducebantur. Tunicatæ à tenuiorum tunicâ dictæ; & Tabernariæ, quod cum tabernis earum Scenæ diſponebantur. Fuit autem ab his diverſum genus Atellanæ ab Atella Oſcorum oppido, natura omnium maxime jocoſa & dicaci: nam Romani inter ſerias Reip. tractationes ad animorum refectionem minimè turpe putarunt ad vicinorum abire mores.

Ab argumentis differunt: ſunt enim Amatoriæ totæ, ut Andria Terentij: Calumniatoriæ, ut Nubes & Ranę Ariſtophanis: civilis fortunę & morum, ut Theſaurus, Captivi, Aululariæ Plauti: eventa, ut Phaſma ſive Moſtellaria, Arcturus: fallacioſæ, ut Miles, Pſeudolus. Alia quoque ratione diſtinguuntur: alię enim turbulentę & negotioſę, qualis Adelphi: has *motorias* dixêre: alię ſedatiores, quas *Statarias* idcirco vocant, quòd in ijs non ita diſcurratur, qualis Hecyra & Aſinaria: alię hilares & convivales ſunt, ut Bacchides.

Partes Comœdiæ, alię legitimę, ſive primarię ſunt; alię acceſſorię: alię attinentes, ſive circumſtantes.

Primariæ partes ſunt quatuor: Protaſis, Epitaſis, Cataſtaſis, Cataſtrophe. Protaſis eſt, in quâ propo-nitur & narratur ſumma rei ſine declaratione exitûs. Epitaſis in quâ turbæ aut excitantur, aut intendun-tur. Cataſtaſis eſt ſtatus ac vigor fabulæ, in quâ res miſcetur in eâ fortunæ tempeſtate, in quam ſubdu-cta eſt. Cataſtrophe eſt converſio negotij exagi-tati in tranquillitatem non expectatam. Harum partium communes portiones majores Actus dicun-tur, verùm non penitus, neque ſemper. Eſt autem Actus pars actionis ſive actæ fabulæ, cum videli-cet omnibus perſonis ſcena deſeritur, & interim Chorus, aut Tibicen populum delectat; quod cum videmus, finitum eſſe actum agnoſcimus. Debet au-tem omnis fabula non plures neque pauciores quam quinque actus continere, juxta illud Horatianum.

Neve minor quinto, neu ſit productior actu
Fabula, quæ poſci vult, & ſpectata reponi.

Actuum minores partes ſunt Scenæ, quæ ſunt mutationes rerum & perſonarum in actibus quarum non eſt definitus numerus. De ſcenis præcipitur, ne plures perſonæ recipiantur in Scenam quam tres, ut præcipit Hor. --- *nec quarta loqui perſona laboret.*

Acceſſoriæ partes ſunt argumentum, Prologus, Chorus, Mimus. Argumentum ſummam totius fabulæ breviter recitat: hæc nova res, nec neceſſa-ria fere. Prologus prænarratio quædam eſt, in qua Poeta rem ſuam agit. Chorus pars eſt inter Actum & Actum: dicebatur autem Chorus multitudo ca-nentium & ſaltantium cum tibicine. Canebant enim vel in initio, & hic cantus dicebatur Iſodium, i. e. introitus: vel in medio, & Embola appellabant: vel

in

in fine & appellabatur Exodium. Apud Græcos Chorus aſcendebat in Orcheſtram. De Mimis diximus ſuprà.

Attinentes ſive circumſtantes partes ſunt Titulus, Modi, Cantus, Saltatio, Apparatus. Titulus eſt inſcriptio nominis, & authoris, & fabulæ à τίω honoro; honor enim & titulus idem. Modi erant menſura aut harmonia cantûs cum affectibus Comœdiæ congruens, quæ Actori indicabat quam vocem in agendo ſequi deberet, humilémne an elatam, iratámne an triſtem. Erat autem ſaltatio nihil aliud quam facultas quædam motibus ac geſtibus corporis artificio quodam, numero, & ratione factis, imitandi hominum mores, affectus & actiones. De triplicis Scenæ apparatu diximus ſupra ex Alexandro.

CAP. XXIII.

De Tragœdiâ, & ejus atque Comœdiæ differentia.

Tragœdia dicitur à τράγος hircus, & ᾠδὴ cantus; quoniam olim actoribus Tragicis hircus præmium cantûs proponebatur: ut Horat. in art. poetica.

Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum.

Eſtque imitatio per actiones illuſtris fortunæ exitu infelici, oratione gravi metricâ. Ejus ſpecies ſunt Græca & Latina: utraque pro argumentis variis ſuas etiam habet differentias. Tragœdiæ utilitas eſt, quòd apud eam ſint omnis vitæ atque conditionum

num exempla & documenta, unde omnem calamitatem æquiùs ferre discamus. Partes habet easdem quas Comœdia.

Differunt autem Comœdia & Tragœdia quinque modis potissimum. 1. Materiâ, hoc est rebus ipsis: nam in Comœdia amores fere & virginum raptus; in Tragœdiâ luctus, exilia, cædes introducuntur: in Comœdiâ sunt sales et risus: in Tragœdia perturbationes. 2. Differunt personis: nam in Tragœdia sunt Heroes, Reges, Principes, &c. in Comœdia privati homines & mediocris tantum fortunæ. 3. Dictione sive stylo: nam in Comœdiâ verba non sunt tam atrocia aut significantia, ut in Tragœdiâ, in quâ affectus atrociores regnant, quos afferunt res grandes: in Comœdia autem mitiores affectus sunt. 4. Exitu: nam in Comœdiâ exitus sunt jucundi & læti: in Tragœdiâ tristes & funesti, & fortunarum miserabilis commutatio: illorum exemplum est in Odysseâ, horum in Iliade Homeri. 5. Differunt propriâ notâ in Theatro: nam Comœdia soceo utebatur, Tragœdia vero cothurno; de quibus diximus *part. 2. tit. de Calceis Rom.*

CAP. XXIV.

De cæteris ludis Romanorum.

MEgalenses Ludi fuerunt Scenici in honorem magnæ Deûm matris, ineunte vere, in Palatio per dies sex celebrati; quorum curam Ædiles gerebant. In ijs prælata divitiarum pompa, permissaq; ludendi licentia: perso-

perſonati juvenes Magiſtratuum privatorumque munia, perſonas, & facta, dictaque imitabantur, & ante Deæ ſimulachrum ludebant, & matronæ ſpectatæ pudicitiæ pſallebant. Quibus diebus Romanæ conſuetudinis erat, convivia & ſodalitates invicem agere & comeſſari, victu tamen frugali & modeſto, nec die tantum, ſed noctu epulari: namque hi ludi præcipuè caſti magno favore ſpectantium conſpicui erant, ad quos ſervis adire non licebat: illos Prætores & Magiſtratus purpurati in toga prætexta, atque in ornatu maximo celebrarunt. Quare *Purpura Megalenſis* in vulgare proverbium venit. Ijs etiam diebus ſtipem cogere ſolis Idęæ matris famulis proprium fuit: & conſtitutum, ut Megalenſibus Patricij motitarent, plebs verò Cerealibus.

Cereales Ludi in honorem Cereris magnificentiſſimè in Circo celebrati, ducto more a Græcis ex Eleuſine. In his ludis repręſentabatur a Matronis luctus Cereris ob raptam Proſerpinam, & ejus peregrinatio cum face quæritantis filiam. Pompa producebatur cum Deorum ſignis & ovo: in ijs pervigiliæ noctu fiebant, ſicut in ſacris Iſidis excubiæ. In his circum metas curſu conténdere ſolebant; Ædiles Pleb. tamen, pro equorum curſu plerunque gladiatorum certamen exhibuère. Ijſdem etiam Miſſilia, h. e. nuces, Cicer. & alia dabantur, & ſpargebantur in vulgus ab ijs qui ludos exhibebant, ad plauſum, & populi favorem captandum. His præerant Ædiles. Ab ijs impij conſceleratique voce præconis amovebantur: & ſi quis non initiatus adijſſet, capite luebat. Cereris myſteria magno ſilentio

lentio inelyta, velut arcanum quid ſanctumque in vulgus efferre non licebat. Hoc ſacrum (teſte Alexandro) a ſolis Matronis fiebat, annis ſingulis: in quo id obſervatum fuit, ut tunc Dijs gratum eſſe cenſerent, ſi a lætis nec funere pollutis celebraretur: utque in ſacris Cereris ante noctem epularetur nemo, atque a vino in primis & Venere abſtinerent. Utque quinto quoque anno, ex Sibyllinis carminibus prodigiorum cauſâ, jejunium fiat inter quæ præcipuum fuit, ut ſacris initiatos caldâ abluerent primum, quòd caſtitati prodeſſe ducerent.

Florales Ludi in honorem Floræ florum Deæ celebrabantur, primùm menſe Aprili, poſtea Maio, ut omnia rectè defloreſcerent. In his ludis fœminas, quæ vulgato corpore quæſtum faciebant, denudari, & pudendis obſcœniſque invelatis per luxum & laſciviam currere, & impudicos jocos agere moris erat: in quibus etiam Ædiles cicer, fabas, & aliâ miſſilia plebi ſpargere, leporeſque & capras, aliaque mitia animalia ludis admittere conſueverant. Hos in vico patricio aut proximo celebrabant, noctuque accenſis facibus, cum multa obſcœnitate verborum per urbem currebant, & ad tubę ſonitum conveniebant.

Martiales Ludi in honorem Martis peragebantur, quarto Idûs Maij in Circo, cùm equorum decurſu & venatione. Celebrabantur etiam ad Calendas Auguſti, quòd eo die Martis ædes conſecrata fuit.

Apollinares Ludi in Apollinis honorem celebrabantur pridie Nonas Quintil. ex vaticinio Marcij Vatis, cujus carmen extat apud *Liv. lib.* 25. De ijs

ſic

sic Macrob. Cum Ludi primo Romę Apollini celebrarentur, ex vaticinio Marcij vatis carminéque Sibyllino, repentino hostis adventu, plebem ad arma excitatam hosti occurrisse, eoque tempore nubem sagittarum in adversarios visam ferri, & hostem fugasse, & victores Romanos ad spectacula Dei sospitalis reduxisse. In his parasiti Apollinis, qui ita appellabantur, quod ridiculi essent, in Scena dicere consueverunt. *Salva res est, saltat senex.* De quo sic *Servius in 5. Æneid.* Cum, inquit, iracundiâ matris Deûm Romani laborarent, nec eam sacrificijs, nec ludis placare possent, quidam senex, statutis ludis circensibus, saltavit, quę sola fuit causa placationis: unde hoc natum proverbium. Hos ludos populus laureatus spectabat, stipe data pro cujusque copia. Cum primum non stati, sed in annum a Prętore voverentur postea in perpetuum, & in statum diem vovebantur ex lege.

Ludi Capitolini dicti fuerunt, quòd in honorem Jovis Capitolini, proservato Capitolio ab hostibus Gallis Senonibus, instituti essent & celebrarentur. His ludis tradunt authores Sardianos venales proclamari: & senem quendam ludibrij causa produci solitum, bullam puerilem collo appensam gerentem; quia, cum Veientes Etruscorum populus per longum tempus Romulo bello restitissent, Romulus hanc ultimam ceperit, multosque sub hastâ vendiderit, una cum ipsorum Rege, futilitatem ejus & stultitiam deridens. Cum enim Etrusci à Lydis originem trahant, & Lydorum primaria urbs sit Sardes, ideireo Veientes Sardianorum nomine proclamant, & in hunc usque diem ludicri gratia, morem

rem istum conservant: unde proverb. *Sardi Venales*, i. e. alius alio nequior, & novissimus omnium deterrimus, ut in venditione Veiorum captivorum. Præter hos verò Capitolinos ludos etiam alij erant, qui singulis quinque annis celebrabantur, instituti à Domitiano Imperatore, qui alio nomine *Agones Capitolini* appellantur: in quibus omne genus artifices certabant, Citharœdi, Histriones, Poëtæ, Rhetores: unde Poëtarum laureatorum mos manavit, qui in magno pretio semper apud Italos & Germanos fuerunt. In veteribus Agonibus Capitolinis, qui vicerant, coronâ & ramo lemniscatis aut torque involutis donabantur: qui secundi erant, eorum coronæ & palmæ sine lemniscis erant.

Ludi Romani sub Regibus instituti, & *Magni* vocati, quòd magnis impensis dati sunt, ijs enim impensa ducenta millia nummûm; aut, quod magnis Dijs fierent, Jovi, Junoni, & Minervæ. Ludicrum fuit equi pugilesque ex Etruria maxime acciti. Ludi hi fuerunt annui. Primùm Circenses, deinde Scenici. Primùm uno die, deinde biduo, item triduo, denique pluribus etiam diebus, mense Septembri agebantur. Primùm à Regibus edebantur, tum à Consulibus, inde ab Ædilibus plebeijs, tandem à Curulibus.

Ludi Plebeij sunt, quos, exactis Regibus, pro libertate plebis pòst fecerunt Romani, aut pro reconciliatione plebis post secessionem in montem Aventinum, aut ut alij, in montem Sacrum. Hos Ædiles plebeij edebant. Fiebant autem in Circo ad 17. Cal. Novemb. per triduum. Atque in his observabatur, ut quoties instaurarentur ab Ædilibus, ludorum causâ epulum daretur.

Ludi

Ludi Conſuales fiebant in honorem Conſi, quem Deum conſilij putabant. Feriæ publicæ ei Deo, & in Circo ad aram ejus ab Sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus virgines Sabinæ raptæ 12. Cal. Septemb. In Conſualibus equos aſinoſque coronabant, & otiari ſinebant, vel quia feriæ Conſo, qui equeſter Neptunus eſt, agebantur. Aſinus autem tum equo conſors eſt, juxtaque fruitur vacatione laboris, vel quia tum commoda navigandi maris tempeſtas exhibita jumentis qualemcunque quietem præbebat. Mulis etiam celebrari ludi in Circo Maximo Conſualibus conſueverunt; quia id genus quadrupedum primum putatur currui vehiculoque adjungi.

Ludi Taurei fuerunt inferis Dijs conſecrati. Eorum origo antiquiſſima: cùm enim, regnante Superbo, vis morbi & inſanabilis pernicies per omnes urbis regiones & compita pervagata eſſet, aſſiduiſque funeribus exhauſta civitas foret, atque ob eſum carnium taurorum peſtifer annus gravidas mulieres ita affeciſſet, ut ſiſti peſtilentia nequiret, in Deorum inferorum placamento hos ludos concelebrarunt; qui Taurei dicti, quod ob taurinæ carnis morbum inventi primùm concelebratique ſunt: in quibus metas circum currere velut in Circenſibus ſervatum eſt.

Ludi Compitalitij Laribus dicati, quos bis in anno vernis æſtiviſque floribus ornabant. Eorum origo à Tarq. Priſco: Servius enim Tullius, quòd ei puero caput arſerat, Laris filius eſſe creditus eſt: inde Compitalitij ludi primùm inſtituti inventique fuere, quos per vicorum magiſtros fieri, & in Compitis celebrari memorant. Per multum temporis de-

desiti, postea restituti (quia solemnia ludorum intermittere nefas esset;) denique discussi fuere. Agebantur autem pridie Id. Januar.

Ludi Palatini in Palatio triduo celebrari solebant in D. Julij honorem qui victam armis Remp. in dominationem convertit.

Capitolini, quod Jupiter Opt. Max. suam sedem servasset.

Augustales Tiberij tempore Tribuni pleb. in Augusti honorem facile instituerunt.

Ludi Seculares, quod singulis centum decem annis, vel, quod semel tantum hominis ætate fierent dictos accepimus: nam seculum hac finitione terminarunt. Alij nisi decurso trium ætatum spatio Seculares fieri negarunt, qui supra Tyberim, sæpius in Capitolio magna frequentia & favore sunt edi soliti: ad quos, licet Prætor invitaret ad ludos, quos nec vidisset quisquam nec visurus esset, illos tamen citra hunc annorum numerum persæpe celebratos comperimus: nam & Divus Aug. Seculares fecit, & haud multò post Claudius celebravit: quo intervallo sexaginta nec amplius interfuere anni. Mox Domitianus illos instauravit, habita temporis ratione ex quo ab Augusto editi fuerant. Quos Romæ per omnia theatra fieri servatum est: in quibus trinoctio tetrâ caligine, bobus atris, ad Tarentum sacrum Plutoni, & Proserpinæ lectisternium, pervigiliæ & supplicationes, instar Cæsaris initiorum fieri solebant, carmine & hymnis, in Capitolio à pueris puellisque patrimis & matrimis, in Apollinis & Dianæ laudem modulatis, cum quibus sæpe Circenses dabantur unà. Quorum institutio fertur

fertur antiquissima: cum enim Valerius Publicola qui Reges ejecit, tres filios morbo laborantes ex voto recepisset incolumes, voti reus hos instituit primus & celebravit; quos antea præteritos vel intermissos D. Augustus magnifico apparatu celebravit, quamvis non vera ratione dimensa. In quibus Juvenes, sine aliquo majore natu propinquorum, nocturno spectaculo interesse vetuit. Postremo Domitianus septimos exhibuit ad sua tempora ab ortu urbis observatos. Et demum post curricula temporum Philippus Imperator, millesimo urbis anno, ex omni seculorum memoria apparatissimos seculares fecit: in quibus præter elephantos triginta, leones, tigres, alces, atque hyænas, etiam gladiatorum paria mille, hippopotamum & rhinocerotem, feraſque immanissimas venationi dedit.

Votivi Ludi erant, qui à Magistratibus ad bellum ituris vovebantur, post res feliciter gestas & victoriam partam exhibendi. Atque hi introducebantur, aut Sibyllinis versibus, aut augurum præceptionibus, aut promissis Imperatorum, vel ante bellum, vel confecto bello atque hostibus devictis. Vovebantur nonnunquam in quinquennium.

Ludi Victoriæ à Pub. Corn. Sylla instituti fuerunt bello civili, qui felicitatem diei quo Samnitium Telisinique pulsus est exercitus, perpetuâ ludorum Circensium honoravit memoriâ: quibus sine nomine Syllanæ victoriæ celebrantur. Fuerunt etiam alij victoriæ ludi in memoriam victoriarum C. Cæsaris, Augusti, &c. peracti. Huc etiam pertinent ludi quinquennales, decennales, vicennales.

Quinquennales instituti ab Augusto, post devictum

Antonium, & partam victoriam apud Actium Promontorium; unde etiam *Actiaci* Ludi nonnunquam appellantur. Ij quinto quoque anno facti sunt; eorumque cura quatuor Sacerdotum collegijs per ordinem incumbebat, Pontificibus nimirum, Auguribus, Septemviris, & Quindecemviris. In ijs fuit equestre certamen per pueros & viros Patricios: gymnici quoque ludi, stadio in campo Martio extructo, acti sunt, & munus gladiatorium, depugnantibus captivis, exhibitum. Sub reliquis etiam Imperatoribus celebrati sunt.

Decennales ludi à Cn. Octavio Augusto sunt instituti, prætextu quodam, ad Imperatoris titulum, Monarchiæque potestatem retinendam sine invidia. Solebat enim decimo anno, constituto in hoc ingenti spectaculo ludorumque apparatu, imperium populo resignare; quod tamen illicò, quasi rogaretur, recepit. Atque hinc ortum est, ut posteriores etiam Imperatores, quoties decimum imperij annum attigissent, festum celebrarent, & ludos cum maximo apparatu darent; & quanquam non ad certum tempus, sed per omne vitæ spatium ijs imperium deferretur, tamen singulis decennijs festum proejus renovatione agebant.

Vicennales ludi erant, qui similiter vicesimo quoque imperij anno habebantur.

Ludi Triumphales fuerunt, qui post insignes victorias celebrabantur.

Natalitij, qui in natalibus magnorum virorum edebantur.

Ludi Juvenales, licet Juvenum causa instituti forent, in hisque adolescentes per lusus & lasciviam admit-

admitterentur, plerumque tamen antis, & grandævas natu matres, seneſq́ue ingraveſcenti ætate ludis admiſſos comperimus. Dicti igitur Juvenales (inquit Roſinus) quod in ijs veluti rejuveneſcerent. Luſus erat quem ludebant turmæ puerorum primo ætatis flore, & juvenes generoſi ſpiritûs, ut equis inſtratis, hinc inde diſpoſitis turmis, tanquam acie inſtructâ compoſito agmine, in juſtæ modum pugnę curſitarent: ſpeciemq́ue prælij, modo in occurſum eundo, nunc à tergo & in gyrum occurſando, præberent, & campeſtrem incurſionem facerent, ſpecimenq́ue magnæ indolis, & commendationem incuntis adoleſcentiæ præ ſe ferrent, ita ut qualis quiſque futurus eſſet, cujuſque ſpei, facilè eniteret. In his quoque Pyrrhicam ſaltari accepimus, quæ integris urbis moribus, magnò faventium ſtudio fiebat: quę primum inventa fertur in Cretâ, nonnulli à Laconibus, ad res bellicas facile obeundas, ut armati levi flexu & ſaltu, nunc ſe contrahendo, nunc in altum exiliendo, nunc declinando, tela & plagas vitarent, diſciplinamq́ue ediſcerent, quæ Enoplia Saltatio dicta eſt, quam Tranquillus *Trojam* nuncupavit: idque à Romulo inſtitutum ferunt, ut cum armis ſaltarent milites ſaltatione, quam bellicrepam dixit. Fuerunt & alij ludi Juventutis, quos Salinator Senenſi prælio vovit pro ſalute juventutis.

Ludi Miſcelli vocabantur, qui ad nullum certum genus Ludorum Scenicorum, ſive argumentum, ſive Scenę inſtrumentum & apparatum ſpectes, referri poſſent: & fuerunt ex varijs multiformibuſq́; ludicris commixti.

Ludi Funebres & Gladiatorij originem vetuſtiſſimam habuerunt: quippe Æneas ad Pallantis, Achilles ante eum ad Patrocli rogum mactabat inferias cum ludis: unde etiam Gladiatorum mos, ſine dubio, eſt ortus. Nam cum primùm captos ex hoſtibus jugularent, vitantes fœdi ſpectaculi crudelitatem captivos inter ſe commiſerunt, ut penes eoſdem eſſet & facinus & ſupplicium; quibuſque ſors & virtus dediſſet, ſupereſſent, alij placarent Manes puris manibus parentantium. Etiam malo ingenio ſervos mercati in exequijs immolabant. Primus Romanorum Junius Brutus dicitur in defuncti patris honorem dediſſe Romæ gladiatores. Dabantur & à Magiſtratibus, & à privatis perſonis, & cum certaminibus & cum fabulis. Gladiatores magno ſumptu emebant & educabant, quorum multi in arenâ cadebant, alij, petente populo, manumittebantur. Magno etiam pretio conducebant eorum Magiſtros, quos Laniſtas appellabant. Tandem à Theodorico Gothorum Rege univerſus uſus ſublatus: quid enim immanius, quam vitam dare hominibus, ut eam ipſi mutuis cædibus ab ſe auferant? Nefas erat cum gemitu vulnus accipere; ſanguinem ſuum alio quam hoſtilem animo ſpectare. Laniſta cum rude prodibat. Erat rudis baculus gladiatorius quo prima pugnæ rudimenta meditabantur, unde & nomen: eâ manumiſſi propter fortitudinem, cum libertate donabantur. Certaminis initio, poſtquam inter ſe rudibus batuiſſent, ferro nudi transfigebant: feſſis aut victis alia manus ſubſtituebatur. Nero quadringentos Senatores, ſexcentos Equites, ad eam operam exhibuit. Domitianus etiam fœminarum

narum pugnas noctu edidit. Qui funebres ludos curabant, Designatores dicti. De Gladiatoribus integrum librum scripsit Lipsius, ubi fusè omnia ad eos spectantia habeamus.

Ludi qui *Exercitationis* causâ fiebant, erant Trojani ludi, sive Trojæ ludus, ludicrumque (omnibus enim his nominibus appellatur) de quo supra: & Castrenses ludi, quibus milites in castris & exercebantur & delectabantur: nimirum Pyrrhica, Saltatio, Decursio, &c. de quibus etiam supra quod satis sit, diximus.

F I N I S.

GRATIARUM ACTIO OB PROfligatam Hiſpanorum claſſem, quæ anno 1588. Eccleſiæ Dei in utroque Britanniæ Regno extremam vaſtitatem minata eſt. Auctore *M. Jo. Bello* ſeniore, fideli & piõ verbi Divini in Civitate Glaſcuenſi quondam Præcone.

In opuſculum & opificem Ogdoaſtichon.

CArmina ſunt triplici lectu hæc digniſſima cauſâ,
Facta ſtupenda Dei quòd memoranda canant:
Vt tumidum in tumidis Hiſpanum ſtraverit undis
Spirantem cædes, perniciemque ſacris.
Condideritq; pius, ſacer Interpresque Tonantis,
Nectare qui verbi pavit ovile ſacri.
Denique materiæ carmen quòd congruat aptè,
Alta eſt materies, altiſonumque melos.

J. A.

Cla-

Clariſſimo viro Roberto Bruſſio Edinburgenſis Eccleſiæ Paſtori,

LUx optata diu, vix expectata, piorum
Solamen, ſecli gloria rara tui:
Illuſtri proavis, pietate illuſtrior, ingens
Præſulis auguſto munere, cura Dei,
Accipe tincta licet nullo ſale carmina, tanti
Intento rebus ſi tibi fortè vacat.
Auribus illa tuis non æquè digna videri
Poſſunt, ac animo res placet ipſa meo.
At tibi qui me jungit amor fore grata legenti
Spondet, & auſpiciis uberiora tuis.

Joannes Bellus.

ÆTernus mihi carmen erit Regnator Olympi,
Quem decorat multâ virtutis gloria, cujus
Olim venturi memorabunt facta nepotes:
Quippe tropæa novis cumulavit priſca, novamque
Materiem noſtris fuſo dedit hoſte Camœnis.
Ille ſuo fulcit nos robore, protegit alis,
Præſidio munit firmo, trepidantibus aſtat
Pervigil excubitor, rupeſque immota procellas
Componit belli horrendas, quo vindice tuti
Spernimus hoſtiles turmas, adverſaque caſtra.
Undique collectam magno molimine, faſtu,
Barbariem tumidus numeroſam armavit Iberus:
Eductoſque rates cœlo, ceu mœnia celſis
Turribus in nubes minitantia milite multo

Mungt incaſſum; tonitrúque imitantia æheni
Pondera ſtipavit gravidis immenſa carinis.
Subſidiúmque viæ Cererem, latitéſque Lyæos
Addidit, argentúmque ingens, nec plurima gaza
Defuit, extremis quàm claſſe avexerat Indis.
His opibus fretus vaſtis dat puppibus Auſtros,
Nilque ſibi invictum ratus, ipſo laceſſere tentat
Aſtra: & quos rerum Dominus ſibi fœdere ſancto
Junxit, Marte petit ſcelerato; ac dira minatur.
Quæ ſimulac Pater omnipotens immania cœpta
In ſolio reſidens cœli deſpexit ab arce;
Infremuit, magnóque irarum incanduit æſtu.
Ac primùm ciet in denſas leviora phalanges
Prælia, nam ſubitò ventos ſpirare ſecundos,
Pacarique vetat pelagus, crebriſque procellis
Sublimes tundit proras, multúmque fatigat:
Ingeminant nimbi, nox circumfunditur atra,
Pallentéſque diu jactantur gurgite vaſto.
Ipſi ſe accingunt Euri, & velut agmine facto,
Hinc atque inde ruunt, rapidéque feruntur in hoſtem.
Ipſæ ſe glomerant nubes, ipſa æquora ponti
Cum fremitu horriſono ſimul indignata tumeſcunt:
Omnia certatim infandas à littore naves
Arcere optato cernas, atque arma movere.
Non tamen adverſi cæcos abſterruit ira
Numinis, inſano juvat indulgere labori:
Stat ſemel undoſum tranſmittere claſſibus æquor,
Et tandem extinctis iram ſatiare Britannis.
Hunc ubi rerum Opifex vidit perſtare furorem,
Nec dum animos diræ genti ceciduſſe feroces,
Protinus inſtaurat Martem, & nova prælia tentat:
Jamque ſuis, quorum ferro populare penates

Millia

Millia tot nequicquam opibus confisa parabant,
Sufficit ingentes animos, viresque secundas;
Inque aciem prodit Ductor, formidine primùm
Cunctantes, dubiósque docet bellare, novisque
Artibus instructos, in libera excuscitat arma.
Continuò vibrato cavo sparguntur aheno
Fulmina, collucent igniferta, ferreus imber
Ingruit, & salsas latè cruor inficit undas,
Littoraque horrifico sonitu concussa resultant;
Inque polum piceo nigrantem turbine fumus
Volvitur, obtutumque intela ruentibus ausert.
At nondum classis bello vis fracta nefandæ est,
Spem fovet, & lætum expectat vesana triumphum:
Cùm subitò nova securis, inopinaque rerum
Objicitur facies, quæ mox fera pectora turbat.
Ecce etenim cursu, nullo rectore, citato
Puppes per tumidos portant incendia fluctus:
Indomitusque furens laxis Vulcanus habenis
In medium fertur, flammis lucentibus, agmen.
Nauticus extemplò ferit aurea sidera clamor,
Amentes rapiuntque, ruúntque, incidere tortos
Dum certant funes: & sæva per æquora tristem
Maturare fugam celeri præcit ocior Euro
Turbatos adversa acies, duplicatque tumultum
Fervida, congeminantque tonitrua, fumat ubique
Pontus, crebrescuntque faces, fragor horridus aures
Verberat armorum, totúsque remugit Olympus.
Cærulaque innumeris rostris sulcata debiscunt:
Ictibus antennæ validis resonantque, tremuntque,
Trajectaque rates laterum compagibus imbrem
Accipiunt laxis, fundumque feruntur in imum.
Tu dextrâ, rerum Sator, armipotente cohortes

Fudisti

Fudisti armatas, valido tu robore fastum
Hostilem citò perdomitum, fractúmque dedisti:
Tu decus immortale tibi, tu nomina victor
Æterna, & laudes peperisti Marte perennes.
Hæc secum immitis frustra jactabat Iberus.
Vis mihi nulla virûm potis est formidine pectus
Concutere, aut armis ingentia cœpta morari:
Imbelles toto volitantes æquore classes
Disjiciam, laceræ vada demergentur in ima,
Undas permensus vitreas, optata subibo
Ostia, subducam naves, & conscia jungam
Agmina, devotique soli lata æquora denso
Milite inundabo, facibus ferroque colonos
Insequar, insandam gentem meus hauriet ensis,
Succidetque omnem silvam: si credere quisquam
Mœnibus audebit sese, convulsa ruinis
Tota repentè dabunt aditus, mea sæviet ira
Ultrix in cunctos, pariter matúmque, patremque,
Consortemque tori charam mucrone coruscò
Alterum in alterius tepido mactabo cruore.
Sin qui reptat adhuc, aut mammis ab ubere vagit
Pendulus, infanti detur superare tenello,
Fœdis ora notis compunctus sentiet olim
Servitij juga dura, trahétque miserrimus ægrè
Vitam, dicetúrque scelesto sanguine ortus.
Arva dehinc lætè, & viduatas civibus urbes,
Prædamque in socios congestam largus opimam
Partiar, ac claræ virtuti debita pendam
Præmia victrici decoratus tempora lauro.
Hæc, tu magne Parens (quid enim te fallere posset?)
Auribus hausisti; calidóque incensus ab irâ es:
Protinus armásti cœlum, terrasque, fretumque,

Ventos-

Ventósque, & prærupta salo spumantia saxa,
Aëriasque manus nebularum, & lecta virorum
Robora, quæ simul intrepidè ac effusa ruebant,
Te Duce, & infestis domuerunt viribus hostes:
Qui modò sublimi feriebant vertice celsa
Sidera, momento detrusi in Tartara mœrent.
Non gazæ, non arma juvant, non mole carinæ
Immensa, aut validi nautæ, canive Magistri.
Quas cura annorum latè vulgata per orbem
Multorum conflavit opes (mirabile dictu!)
Accisæ subitò ingentem traxêre ruinam.
Quid tibi par, cœli Rex inclyte? quidve secundum
Orbis habet? solo qui torques omnia nutu:
Prostratósque premis pedibus, subigísque rebelles.
Te bellante, solum, totusque exterritus æther
Intremuit, magnóque furentia castra tumultu
Barbara, præcipiti cursu mox terga dedere,
Hi miseras teretis transfixi corpora ferro
Exhalant animas, hos vivos obruit unda
Absorbens crebro lacerātum fulminis ictu
Navigium, dulcémque avidis dat piscibus escam.
Humanis quibus extingui non contigit armis,
Sævit in hos æstus pelagi, ventique frementes
Insurgunt, rapidéque in saxa sonantia torquent
Turbine, & immergunt undis. In littore passim
Apparent inhumata cadavera, stragibus æquor
Obtegitur; ponti quibus indulgentia terris
Finitimis adnare dedit, nova bella, novosque
Inveniunt hostes, iterum cadunturque acerbo
Funere: quos nondum mors absoluit, omnium egeni,
Omnibus erumnis confecti ignota peterrant
Limina, mirantique orbi spectacula præbent.

Quod

Quod si quem quassata ratis per tela, per undas
Elapsum, ad patrias vix tandem deferet oras,
In luctu, lacrymis, ignominiâque perenni
Transiget infelix ævum: lucemque perosus
Felicem dicet qui vitam effudit in armis,
Fœda nec in sese jactari opprobria sensit.
Interea, Pater alme, tuos ex hoste receptos
Exhilaras, omnique procul formidine cunctis
Lætitiâ dulci perfusis pectora, laudes
Das celebrare tuas, & facta ingentia cantu
Solenni, ac festis ad sidera ferre triumphis.
Hæc simulac rumor diffundet, lberides ora
Unguibus, & sævis fœdabunt pectora pugnis.
Grandævus sua cæpta amens infausta tyrannus
Deflebit, mœsto resonabit regia planctu.
Hæc Pater insignis triplici diademate, fastu
Sacrilego sibi divinos qui poscit honores,
Audiet, & solio vittas exutus ab alto
Se dabit in cineres. Cornutáque turba dolori
Mugiet indulgens, celsas maleſana tiaras
Abjiciet, largóque rigabit flumine vultus.
Quique occæcati montes caligine fuscâ
Errorum his ducibus sese addixêre, ciebunt
Incassum fletus: & acerbam Numinis iram
Experti semel haud iterum se cominus hosti
Objicient tanto. Velsi dementia cæca
Præcipites aget, & rursus scelerata movebunt
In bella Eumenides, tu magni Conditor orbis
Immotus longævo mane per secla, furorem
Qui nutu effrænem compescis, telaque vitis
Excutis dextris, & clades cladibus addes.
Quare agite ô tantis nuper virtute periclis

Numi-

Numinis erepti; jam læti exolvite grates:
Damnati votis jam vota offerte supremo
Regi, jam meritos templis indicite honores.
Illi cuncta sonent laudes, & carmina grata:
Lætitiam mentis concentu exprimere lingua
Gestiat; æternum cœtu celebrate frequenti
Rerum (nec pigeat semper meminisse) parentem.
Cùm belli ingrueret tempestas atra feróxque,
Viribus & numero summus terroribus hostis
Mortem intentaret pavidis, & vincula dura,
Suppliciter tristes, & tunsi pectora palmis
Astra fatigâstis precibus, lacrymisque vocatus
Regnator cœli gemitus, duplicataque vota
Audijt, & trepidas solvit formidine mentes:
Munificâque manu cumulavit gaudia, gentis
Cladibus & damnis oculos animósque superbos
Exatiare dedit: vobis extrema minati
Omnia, jam misere submissi vestra querelis
Auxilia implorant; gemmis & murice quondam
Insignis nulli jam non miser obtusus oberrat
Tegmine pannosus vili, macieque suprema
Squalidus effœtos artus trahit. Ergo Parentis
Æthery vobis agnoscite numen amicum,
Quæque ipsi vestris sacres spectatis in oris
Inclyta venturo miracula pandite sæclo,
Acceptam memori testantes voce salutem.
Non sors hæc vobis, non arma dedêre tropæa,
Non artes hominum, non vis; sed dextera Regis
Æterni, quam director libravit in hostes.
Hunc unum grato plausu, fremitúque secundo
Tollite in astra, uni præconia pangite læta:
Huic uni decus, huic parêre sit una voluptas.

Ne

Ne ſi forte operum tantorum, & fœderis illi
Protinùs oblitos, verâ pietate ſepultâ,
Inſanire juvet, deſertus deſerat hoſtis
Bellum inſtauranti malegratos, dignaque factis
Supplicia indignis ſumat, flagriſque ſubactos
Proterat, averſámque neget clamantibus aurem.
Túque, ô turba altis jampridem immerſa tenebris,
Lethiferiſque animos addicta erroribus, ultrò
Ne pudeat tandem impuris abſiſtere ſacris:
Sat mentita diu es pietatem, pelle profundam
Noctem, ſplendentis placidum jubar aſpice Solis.
Sat tenebris Erebóque datum; mox eripe cæcis
Te vinclis, juga confeſtim ſervilia collo
Excute, nonne vides ut nobis ænea turris
Eſt rerum Dominus, præſenſque vocantibus aſſat?
Sublevat, & tutos alarum protegit umbrâ.
Nonne vides nobis infeſtos illius altâ
Proſterni dextrâ, retroque in victa referri
Agmina, perniciem quam nobis ſæva parârunt?
Tandem animos ſubeat ritus quos finxit avitos
Prava ſuperſtitio Stygijs emiſſa lacunis
Reſpuere, excuſſoque gravis torpore veterni,
Spreta diu nimium divina capeſſere juſſa,
Quoſque jubent, caſtos oracula fallere cultus
Neſcia: ſin libeat ſine fine odiſſe piorum
Gentem, & luminibus cæcis miranda tueri
Facta Dei, tætram noctem, tenebraſque ſecutæ
Præfractè æternis meritò plectêre tenebris.
Quicquid ubique ſinu patulus complectitur orbis,
Ætherium canat exultans celebretque Parentem,
Qui ſibi dilectos ex arctis faucibus Orci
Eripuit, placidâque dedit, formidine pulſâ

Pace

Pace frui, ac operi cœpto faſtigia ſumma
Imponet tandem; populi vot iſque vocatus
Nuſquam aberit, curas omnes, caſuſque levabit,
Inque ævum patrio nos complectetur amore.

Pro tollendo cordis callo carmen votivum.

O Utinam felix lux illuceſceret illa,
Qua Deus omnipotens mea ſaxea corda domaret,
Corda adamantæis ipſis certantia ſaxis:
Quæ tamen (ut perhibent) hircino ſanguine ponunt
Duritiem, calidoque recens de corpore fuſo,
Molliret ſic ille ſui cor ſanguine Nati,
Qui lacero ſacros fluxit crudeliter artus,
Funderet ut lacrymas, ut fundunt flumina fontes,
Et flueret rapido ceu cera liqueſcit ab igne:
Pelleret & furvas vultûs fulgore tenebras
Mentis, uti clarè poſſem delicta videre,
Viſaque deflere, & vitam vitare per omnem.
Haud tibi, Cunctipotens, res ardua, cœrula cœli,
Qui mare ſtructiſonum, terram omniparámque creâſti
E nihilo, idque orit verbo citraque laborem:
Condita cuncta tuo verbo ſulciſque potenti.
Quod niſi Cœlituum faceres hominúmque repertor,
In nihilum rueret compages dædala mundi.

FINIS.

Quæ nos fugerunt hæc Lector corrigat æquus.

Pag. 5. *vers.* 22. *pro* quadriennium, *lege* quinquennium, *pro* quatuor, *l.* quinque, *v.* 23. *dele* exactum, p. 6. v. 15. affinem, p. 32. v. 13. Lycæum, v. 15. Pane Lycæo, p. 70. v. 12. recognoſcendi turmas, p. 75. v. 22. incertam, p. 85. v. 8. jurarent, p. 97. v. 4. *poſt* Rex, *ponatur* comma, p. 100. v. 22. plebeios, p. 112. v. 6. latinis, p. 141. v. 3. muſculus, ib. v. 22. ſub vineâ militari, p. 147. v. 6. eas, p. 153. v. 7. unquam, p. 156. v. 4. prodiderunt, p. 158. v. 7. ſparſa ſunt, p. 159. v. 12. *poſt* proximū, *l.* diem, p. 161. v. 10. inſidiarum, p. 166. v. 27. *pro* noſter, *l.* Rom. p. 169. v. 9. *pro* noſtros, *l.* Rom. p. 178. v. 21. inde, p. 196. v. 3. victrices, ib. v. 5. *pro* noſtros, *l.* Rom. p. 197. v. 15. pro ſuenda, *l.* Suenda, p. 210. v. 21. *pro* noſtra, *l.* Rom. p. 220. v. 21, cœlitus, p. 224. v. 25. beneficentia, penuria in nom. ib. v. 31. poſt herbâ *adde* cùm, p. 229. v. 3. poſt ſuis, *adde* in, p. 231. v. 6. ſindone, p. 232. v. 8. poſt diſcernit, l. acies pro Marte, p. 235. v. 29. Nunciato, p. 236. v. 20. pacti, p. 237. v. 25. pro eo, *l.* Fermelinodunum, p. 239. v. 6. audaci incœpto, p. 240. v. 11. nautico, p. 244. v. 7. ſuſpenſam, p. 245. v. 3. poſt etiam, *l.* mortis, p. 265. v. 12. ſecutæ, p. 267. v. 9. temporarium, p. 287. v. 14. Taurei, *l.* Taurij.

Joannes Trotter

341359

UMI